ЗИНОВІЙ КНИШ

http://zustrich.quebec-ukraine.com/lib/knysh_prolog.html

СПОГАДИ Й МАТЕРІАЛИ ДО РОЗКОЛУ В ОУН
У 1940 - 1941 РОКАХ

РОЗБРАТ. Спогади й матеріяли до розколу ОУН у 1940-1941 роках. Срібна Сурма. Торонто, 1960. – 431с.

ПЕРЕДМОВА

На перші роки другої світової війни припадає сумна подія розколу Організації Українських Націоналістів на дві частини: одну, що залишилася під керівництвом "Проводу Українських Націоналістів" (ПУН) на чолі з його Головою, полковником Андрієм Мельником, і другу, що створила для себе "Революційний Провід Організації Українських Націоналістів", очолений покійним уже сьогодні Степаном Бандерою.

Обидві частини одної колись і могутньої Організації з жагучим фанатизмом змагалися за виключність і перемогу. Одна і друга нав'язували до спадщини націоналістичного руху за перше десятиліття від заснування ОУН, відмовляли собі взаємно права на існування і вважали себе єдиночистими представниками націоналістичного світогляду, континуаторами діла політичного визволення і державного відродження української нації під бойовими прапорами українського націоналізму.

Позиції ПУН розгорталися на плятформі внутрішнього легалізму й організаційного правопорядку, якого підставою є пошана самими собою створеного авторитету і вірність присязі власному Проводові. Хто цей основний правопорядок порушує — той копає гріб для націоналізму й ОУН, бо організаційний непослух, раз станувши на похилій площі, щораз дальше котитиметься вниз і доведе до роздріблення націоналістичного руху на зразок отаманії 1918-1920 років, з рівночасним осмішенням націоналістичної ідеї.

Революційний Провід ОУН виходив з заложень оборони Організації Українських Націоналістів перед зрадниками й провокаторами, яким наче б то потурав ПУН. Для нього не вистачали внутрішні реформи, навіть in capite et in membris, він проголосив хрестовий похід для рятунку націоналістичного руху і викляв увесь ПУН разом з його прихильниками, відлучив його від чистоти націоналістичної віри.

Для ПУН і його прихильників створення РП ОУН — це була диверсія і "бунт Бандери".

РП ОУН і його визнавці знаходили самооправдання і моральне узаконення себе в потребі "чистки в ОУН" від нереволюційних і опортуністичних елементів, цебто в проголошенні себе єдиноправильними, правовірними визнавцями націоналістичної релігії і поставлення всіх інших поза законом, перевівши "чистку в ОУН", то значить виключивши з неї цілий ПУН і всіх його однодумців та наклавши на них товариський і організаційний бойкот, як (на невірних і слуг сатани.

З позицій "бунту Бандери" і "чистки в ОУН" пішов взаємний обстріл. Почався він барабанним вогнем перших місяців після розколу, потім то притихав, то кріпшав. Знову спалахнув по війні, в періоді "таборової політики" і фактично не

припинився ще й досі, хоч багато втратив з першого свого жару, непримирности і фанатичного натхнення.

Темні ріки списаного в тій боротьбі чорнила забагряніли пролитою братньою кров'ю. На українській землі виросли могили її синів, що лягли не від кулі ворога, — знайшли смерть з руки рідних братів...

У тріскотняві цього змагання між двома крилами націоналістичного руху судилося брати участь і мені. Пером і словом "воював" я нарівні з іншими по обидвох сторонах барикади. Вершком моєї участи у тому взаємному процесуванні, хто правий, а хто лукавий, була брошура "Бунт Бандери", що побила всі рекорди націоналістичної "літератури", витримавши три наклади і розійшовшися до останнього примірника так, що сьогодні вже стала бібліографічною рідкістю.

Але в міру того, як минали роки і як нові вітри розвівали туман закукуріченої пропаганди, в багатьох з нас мусіло родитися питання: чи справді так мусіло бути? А коли вже й пішло життя такими стежками, то чи ми, поколовши собі ноги об терня, далі мусимо простувати ними в погоні за фантомами з-перед двадцяти літ?

Питання — просте, але відповідь — трудна. Одним цю відповідь тяжко дати, бо глибоко над нею не застановлялися, а другим — вдармося в груди — не стає на те відваги. Ще декому здається це відреченням від ідеалів власної молодости і хоч може й поблідли вони під градами й тучами історії, то все ж краще, щоб хтось інший спустив на них заслону, ніж ми самі. Емоції не вигоріли ще в націоналістів, хоч посріблилися в декого чуби й похилилися спини.

Шукаючи й самому відповіді на подібні питання, переїздив я в думках уздовж і впоперек останніх двадцять років. того зародилася ідея списати власні переживання в спогадах і так прийшли на світ обидві частини "Перед походом на схід"[1]. Доведені вони до літа 1940 року, цебто до моменту, коли розкол в ОУН став доконаним фактом.

Ці спогади знайшли дуже жвавий і в величезній своїй перевазі прихильний відгомін не тільки серед моїх однодумців, але й серед противників давнішої моєї суспільної й політичної діяльности. Вслід за тим діставав я безліч порад і побажань у передбачуванні того, що вже незабаром появиться "Розбрат", як продовження "Перед походом на схід". Поради ці й побажання читачів можна згрубша поклясифікувати на дві категорії. Одна з них іде по засаді "як бити — то люшнею", і друга — "чеши дідька зрідка, щоб гладкий був". Отож лякаюся, чи не прийдеться мені розчарувати одних і других.

Бо я ані не збираюся кидати поновної анатеми на тих, що в 1940 році рішили піти окремим від ПУН і ОУН шляхом, ані, з другої сторони, не стану нагло писати про те білим пером. Яку б не принесли нам науку минулих двадцять років і скільки б ми вміли й хотіли з неї скористати, одне для мене лишається поза всяким сумнівом:*сьогодні* вже не можна про ті справи говорити ані з позицій "бунту

Бандери", ані зо становища "чистки в ОУН". Це було б те саме, що товкти воду в ступі і запишім це непоправним маніякам, а їх ще довго в нас не забракне.

Не можемо пропускати з уваги факту, що ОУН прожила під одним спільним проводом тільки десять літ, а роздвоєним шляхом іде вдвоє довше, бо вже літ двадцять, та й не видно те кінця того шляху на горизонті. За тих двадцять років Окремого існування обидві Організації створили кожна собі свою власну традицію, обтяжили себе хоч і подібним, та все таки не зовсім однаковим організаційним і політичним багажем. І, як це часто буває, частіше може, як ми хотіли б і сподівалися б, ні одна з них не перемогла. Не добилася того, щоб зліквідувати конкуренцію, знищити її організаційно, довести до її зникнення з політичної української арени. Обидві Організації існують і будуть існувати і перед ними лишається: або діяти побіч себе, або йти проти себе. В такому стані справи згущування атмосфери релігійної схизми в націоналістичному русі не доведе ні до чого і дедалі стає щораз більше смішне. Смішне не тільки для сторонніх глядачів, але і для самих нас, націоналістів.

За двадцять років окремого існування в обидвох Організаціях знайшлися, чи можуть ще знайтися, люди, що зовсім не пам'ятають подій 1940-1941 років. Їх або зовсім ще тоді не було на світі, або були ще малими дітьми. І це цілком природно, що нове покоління націоналістів більше зацікавлене сучасним станом своєї Організації і виглядами її на майбутнє, як випорпуванням з-під попелу старих сварів і чварів. Може воно таке саме ексклюзивне і нетерпиме до своїх противників, як і їхні батьки чи старші брати, але ця світоглядова нетолеранція випливає з ідеологічних заложень їхньої політичної віри і з різниць, якщо вони є, підходу до проблематики *сучасности*, а не з того, хто мав рацію в *минулому*: ПУН чи РП ОУН. Подобається нам таке становище, чи ні — але воно є і з тим мусимо рахуватися.

По обидвох сторонах незримої бар'єри, що виросла в 1940 році, крім внутрішньої метушні, що стільки лиха накоїла *цілому* націоналістичному рухові, жили, діяли й боролися і в боротьбі з окупантом гинули люди, що своє життя присвятили Україні. І майбутні покоління українського народу, без уваги на те, як суворо осудять вони організаційний розкол у 1940 році з усіма його пізнішими наслідками, все більше й більше будуть нав'язувати до тих націоналістів, що боролися проти спільного всім українцям ворога, як до тих, що боролися проти себе. І тут поволі, але вперто, просувається на авансцену нашого думання висновок: чи, замість тупцювати на місці і не могти визволитися думкою з оков сорокових років, чи, повторяємо, не краще було б співати пісню про славу як про ганьбу українського націоналістичного руху?

Бо те, що хвилювало нас, учасників і сучасників злопам'ятного розколу початків сорокових років, з бігом часу стає не тільки щораз дальше, але й щораз менше цікаве для тих, що приходять і прийдуть після нас. На внутрішні події в націоналістичному таборі дивитимуться вони колись так, як уже тепер молодші з нас зачинають дивитися на соціялістів з 1917-1920 років в Україні. Це далека історія, сумна і болюча, щоправда, все ж таки — вже історія. Нехай і буде, що

історія — вчителька життя, але чому ж ми маємо вчитися тільки на поганих її прикладах?

Уявляю собі читача цієї передмови, коли дійшов він до цього місця. Навіщо ж тоді, — може він подумати і поставити таке питання до автора, — навіщо ж взагалі писати про ті справи, чи не краще дозволити їм спокійно завмирати в людській пам'яті? Коли саме життя віддалює нас від причин і початків розколу в ОУН і звертає нашу увагу на нові проблеми, що їх не бракує і не бракуватиме в сучасності і в майбутності, то чи не гаразд було б натиснути на весла, щоб швидше плисти тій майбутності назустріч?

Може й так, а може й ні. Життя і політика не складаються з самих тільки ясних сторінок. Закривати очі на темні місця нашого минулого значило б добровільно звужувати собі політичну перспективу і, вигріваючись під погідним сонцем, забувати, що в природі погода чергується з негодою.

Саме лихо не в тому, чи говоримо ми й пишемо про дражливі, погані й шкідливі події нашого минулого, в цьому випадку про розкол в ОУН 1940 року. Справа не в тому, чи писати, чи не писати. Питання слід поставити під іншим кутом, а саме, як про ті речі писати. Коли пишемо з метою перещепити поняття 1940 року до сучасности і переносити тодішню політичну аргументацію до теперішньої дійсности і завдань теперішньої доби — це значило б силоміць і даремно завертати біг життя.

Коли ж я рішився писати продовження своїх спогадів ось цим "Розбратом", що його сьогодні передаю в руки читача, то — попри можливі менші, склалися на те дві головні причини:

По-перше, не тільки правом, але й обов'язком кожного суспільного і політичного діяча, повинно бути списати свої мемуари і передати їх до оцінки майбутнього історика.

По-друге, я не пишу їх з метою переконати сучасників про слушність чи неслушність основ великого родинного спору в ОУН 1940-1941 років, щоб з того одні вийшли сніжнобілими янголами, мовляв — просто до неба, — а другі — як слуги диявола пішли в геєну кипіти в смолі. Я поставив собі за ціль списувати ті події так, як вони *тоді* представлялися мені й моїм сучасникам, без наміру засуджувати людей *тепер* за те, що інші чинили *колись*. Тому я й зберігаю тодішню фразеологію, густо цитую цитати з тодішньої літератури і, взагалі, намагаюся втримати атмосферу такою, якою вона була тоді, в тих злощасних роках. А вдумливий читач, відкинувши набік усі гострі слова, як невідхильну данину тодішній добі, відкриє, можливо, всю суєту, що стала в основі трагічного розколу братів між собою. Суєту, що стільки змарнувала молодої енергії і що аж ніяк не заслугує, щоб за неї далі зводити бої двадцять літ пізніше.

На жаль, надзвичайно трудно дістати джерельний матеріял з тих часів. Маю тут на думці матеріял письмовий, т. зв. в підпіллі "літературу". З сили-силенної

видаваних і розповсюджуваних тоді летючок, відозв, брошур і неперіодичних публікацій майже нічого не збереглося до наших днів, а в кожному разі ніде нема того матеріялу зібраного разом для вигоди й потреби дослідників. Що є, те розкидане по різних більших чи менших громадських і приватних бібліотеках трьох континентів і щоб те зібрати і тим покористуватися, не вистачило б років.

Я мусів головним чином спиратися на власній моїй пам'яті, підпертій розповідями й інформаціями інших сучасників. З літератури ПУН удалося мені віднайти найважливішу публікацію, що відноситься до розколу в ОУН, а саме "Білу Книгу", що її з доручення ПУН зредагував восени 1940 року інж. Микола Сціборський, тодішній Референт Пропаганди в ПУН і член Організаційного Бюра ПУН. Натомість, помимо всіх моїх зусиль і не дивлячись на те, що старались мені в тому помогти деякі дослідники і члени редакцій з кол теперішньої організації ЗЧ ОУН, не міг я відшукати аналогічної публікації з боку РП ОУН п. н. "Чому потрібна була чистка в ОУН" (I і II частини), популярно в тих часах званої для відрізнення "Чорною Книгою" (хоч і вийшла вона в зелених палітурках). А не мавши до розпорядимости ніякого писаного пропагандивного матеріялу РП ОУН, неможливо було мені зложити "Розбрату" так, як я хотів, цебто так, щоб до кожної проблеми паралельно конфронтувати з собою тодішню аргументацію ПУН і РП ОУН цитатами з літератури обидвох тодішніх "воюючих сторін".

Пізнішою літературою старався я послуговуватися якнайменше. Тільки там, де без неї годі було б зрозуміти якусь подію чи факт, або там, де якісь справи *вперше* вийшли на денне світло, відкликався я до статей і книжок, написаних уже по війні, бо, на мою думку, це належить більше до історика, як до мемуариста.

З тої причини мусів я довше спинитися на статті Степана Бандери "В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН", написаної в 1950 році і надрукованій у мюнхенській "Сурмі". Бо, не рахуючи принагідних статей різних інших авторів у повоєнній пресі ЗЧ ОУН, це єдине й авторитетне джерело, що старається подати мотиви і пружини РП ОУН, хоч і робить це екс пост.

Для мене ясно, що "Розбратові" далеко до вичерпности і досконалости. З уваги на брак і недоступність для мене деяких друкованих у тих часах матеріялів я навіть і не можу мати на те претензій. Одначе старався я зробити, що в моїй силі, а над усе: уникати злоби і злорадости, наклепництва і зненависництва, що так буйно цвіли в нашій політичній літературі воєнної і повоєнної доби.

Видання цієї книжки припадає в двадцяту річницю великого розколу в ОУН. Збігається воно теж з 35-річчям моєї служби пером націоналістичному рухові. Обидві річниці — політична й особиста — зобов'язують мене до спокою і критицизму там, де мушу відбігати від минулого й заскакувати в теперішність. Чи мені це вдалося? Скажуть про те своє слово читачі.

Торонто, січень 1960.

1 *Зиновій Книш: "Перед походом на схід — спогади й матеріяли до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках". І і ІІ частини, Видавництво "Срібна Сурма", Торонто 1959.*

1. РОЗДІЛ
ЯК РОДИТЬСЯ СУМНІВ...

Розріст ОУН. — Червяк опозиції. — Як родиться бунт. — Його психологічні основи. — Гордість і заздрість між собою. — Недовір'я і погорда до "закордону". — Ненависть українського легалізму до ОУН та його отруйна деморалізація. — Поліція сіє сумніви. — "Крайовики" й "емігранти". — Поміст між двома поколіннями: військового й революційного етапів визвольної боротьби. — Думка Гриба відмолодити ПУН. — Ярий з'єднує собі прихильників. — Висилка політруків за границю. — Спілка Ярий-Ґабрусевич. — Перші познаки - нез'ясоване незадоволення з ПУН. — Солодкі мрії про владу. — Проти авторитету полк. Коновальця діло не піде. — Кого висунути на чоло? — Використати розголос "варшавського процесу". — Треба визволити Бандеру з тюрми!

Коли розсипалася Польща під ударами німецьких панцерних колон у вересні 1939 року, на західніх окраїнах української землі — на Лемківщині, Посянні, Холмщині і Підляшші — опинилося багато втікачів перед большевиками. Не гаяли вони часу, взялися за щоденну національно-культурну й економічну працю і в скорому часі на тих занедбаних і здавлених польським чоботом землях жваво закипіло українське життя.

Політичний відтинок того життя репрезентувала Організація Українських Націоналістів. Довоєнні та еміграційні українські політичні партії припинили свою діяльність, а принаймні не старалися виявляти її серед української суспільности. Одні вижидали, яким шляхом піде дальший розвиток подій після першого воєнного струсу і які на ньому позначаться можливості організованої політичної роботи. Другі розгубилися і не знали, на яку стати. Ще інших обезголовив наглий наскок большевиків на Західню Україну, виарештувавши їхніх чільних громадських і політичних діячів. Але головною причиною занепаду зрізничкованого українського політичного життя було те, що український нарід у найширшій своїй масі відвернувся від старих політичних осередків і давніших методів політичної боротьби, щораз більше в'язав свої надії з новою силою, що буйно розгорнулася на свіжому побоїщі, покладався на український націоналістичний рух, якого найвиднішим представником була Організація Українських Націоналістів.

Чи сповнилися ці надії і чи ОУН виправдала перед історією довір'я українського народу, цей величезний морально-політичний капітал, з яким рушила в похід у буремних сорокових роках нашого століття? Тяжко буде дати справедливу відповідь. А ще тяжче видавати свій осуд людям, що брали безпосередню участь у подіях того часу. Противники її розглядатимуть справу з точки погляду вислідів і того стану, в якім знайшовся український нарід після війни. Прихильники будуть підкреслювати, що в тих тяжких роках роках не знайшовся ніхто інший, щоб повести за собою український нарід, хоч для всіх були рівні шанси, але одна тільки ОУН зважилася взяти на себе відповідальність і все таки внесла в нашу історію цінноші великого історичного формату.

Не ставимо собі завданням забігати наперед і випереджувати істориків. Будемо йти крок за кроком разом з подіями тих часів, як вони назрівали, поставали й минали. А стан тоді був такий, що Організація Українських Націоналістів розвинула всі паруси серед шумних воєнних вітрів і пливла на повний хід назустріч долі.

По шести місяцях гарячкової праці[1] на всіх прошарках організації ОУН могла вже почванитися досягненнями, що на них свої гляділи з гордістю, а чужі з острахом. Відбудовано організаційну мережу на всіх теренах колишньої Польщі, в Карпатській Україні і під румунською займанщиною. Поглиблено організацію далекими зв'язками на східню й середню Україну, використовуючи до того службу в Червоній Армії, залізничників, різних курсантів і студентів. Як далеко зайшла ОУН своїми впливами помимо жахливого большевицького терору і прецизної дії енкаведівського апарату, мав нагоду пізніше я особисто переконатися, вже після повороту з першої еміграції. ОУН ішла стихійно, а стихії не спинять репресії. Вони нищать і ломлять окремих людей, але ідея, що їх полонила, відживає наново в інших людях, хоч може не все в однаковій формі.

В Генерал-Ґубернаторстві створено випадову базу для повороту на схід при сприятливих умовах. Все жило там тимчасовим життям, готове кожної хвилини станути на наказ. ОУН наложила руку на все легальне українське життя, хоч як воно по своїм формам у німецькій дійсності було стиснене і здеформоване. Вона мала тисячі відданих, ідейних, на все готових членів поміж молодняком, не враховуючи сотень і тисяч членства ще не так старого, але зв'язаного родинами, жінками й дітьми, що проте ладне було кинути все для України, хоч і вимагало трохи більше часу для своєї мобілізації. За тими членськими кадрами в Генерал-Ґубернаторстві стояли лави прихильників, щирих і з глибокого переконання, не враховуючи попутчиків, що опісля, вже за другої еміграції, дістали згірдну назву "поплентачів", а від яких не вільний ніякий масовий політичний рух.

Серед членства ОУН були різні категорії віку: зачавши від середнєшкільної молоді і скінчивши на ветеранах визвольних змагань 1917-1921 років. Були люди різних фахів і здібностей, при їхній помочі можна було опанувати й вести цілу українську суспільність. А це — не абищиця.

Вороги і противники ОУН сиділи тихше води, нижче трави. Не тільки тому, що їх було мало, це були недобитки старих українських політичних партій, що їм бурхливе життя забрало грунт з-під ніг, але й тому, що за ОУН стояли маси, стояв нарід. На неї спрямовані були очі всіх, тепер прийшла історична хвиля, коли ОУН випрямилася на ввесь зріст, розпростувала стиснені підпіллям кості, на всі груди зачерпнула повітря і силою своєї питомої ваги, свого рішучого проводу, своєї політичної програми і тактикою революційно-визвольної боротьби станула на чолі своєї нації в поході до волі й незалежности. Вона могла пірвати за собою ввесь нарід, розколихати колосальні його маси в страшному розгоні боротьби і з лиця землі стерти на довгі десятиліття всю опозицію в українській суспільності, якби...

Якби не підточував її черв'як опозиції. Десь глибоко сидів він у її нутрі, може й не здогадувався про нього ніхто, а він день за днем, година за годиною підточував цей могутній організм, смоктав у нього сили з-під серця, сумнів і зневіру лишав по собі, доки одного дня не звалив цього колоса на коліна. Але ще й тоді настільки сильний він був, що майже десять літ визначував позиції українського політичного життя, ввесь тягар гігантської боротьби 1939-1945 років переніс на своїх плечах і нестертими літерами записав своє ім'я у визвольній боротьбі української нації.

А щоб зрозуміти, як зародилася в ОУН диверсія, що пізніше стала відома під скороченою назвою "бандерівщини", від особи Степана Бандери, якого організатори її висунули на чоло в найбільш критичному моменті, мусимо вернутися думкою дещо назад.

Бо "бандерівська"[2] опозиція, а опісля "бандерівська" диверсія і ще пізніше "бандерівська" організація народилася не в 1939 чи в 1940 роках, якби хто думав, її початки сягають перших років існування ОУН, коли ще про Бандеру ніхто не знав і не чув і коли він тільки кольпортував "Сурму" та іншу нелегальну літературу в УВО, а потім в ОУН.

Її коріння глибоко ростуть з психології підпільника, що його виднокруг вузький, бо не може він глянути на речі з льоту птиці, бачить і знає тільки найближчих собі товаришів на революційному фронті. Як довго він скромно і чесно простує своїм шляхом — його життя, це життя безіменного героя, що ставить підвалини під волю свого народу. Але горе, коли в серце вллється отрута амбіції і зависти до тих, кого доля поставила йому за провід! Не зазнає він спокою ні вдень ні вночі, не братиметься його сон, заздрість і сумнів на переміну шарпають його душею, аж доки не зійде він з чесного шляху революціонера-патріота й або пропаде в забутті й погорді, або забунтує проти авторитету свого революційного проводу. Матиме силу — звалить його, буде заслабий — потрясе ним більше або менше, але в одному чи другому випадку розслабить свою організацію і захитає нею в найглибших основах.

Проживши довгі роки в підпільній боротьбі, я мав нагоду обсервувати, як родиться бунт у людській душі. Як росте він і спочатку сам себе несвідомий, тільки духом протесту одержимий, а потім спалахне, згоряє і згасне. Або... запалить власну хату. Зароджується він у серцях одиниць, але й у цілих групах, може промине безслідно, але нищить деморалізацією своє оточення. Ніхто не скаже, хто перший посіяв це зерно в людській душі, ми бачимо його аж тоді, коли вже запізно гоїти рану, коли вже потрібно ампутації. Нема людини, вільної від тієї небезпеки, перейшов її теж і я самий на власному житті і самому чудно, як з того вилікувався.

Зачинається з того, що ви вважаєте себе ліпшим від свого друга. Ви може маєте рацію, а може й ні, але гординя зайшла до серця, не легко її прогнати. Бо ж послухайте, ви — бойовик. На вас смерть простягає кожної хвилини свої кошляві пальці. Коли ви попадете в тюрму, вас або повісять, або закриють її брами на довгі роки, коли згасне молодість і постарієтся душа. А от біля вас ваш друг. Він теж

член ОУН, він може такий самий ідейний і відважний, як і ви. Може, він був би ще кращим бойовиком за вас, якби доля обміняла вас місцями. Але він працює в рефераті пропаганди. Ввесь день він тільки те й робить, що турбується, де б то роздобути папір до машини, а щоб на час поспіти з найближчим номером підпільної газети, розвезти її по пунктам. Він такий же член ОУН, як і ви, але куди його діло до вашого! Правдоподібно, він не попадеться в тюрму так швидко, а попадеться, його поб'ють на поліції менше за вас, а може й зовсім не поб'ють, коли ж його засудять — дістане він два роки. Ви ще може й судової розправи дожидатимете, а він уже на волю виходить. Та й життям він не рискує... Куди йому до вас, правда? Звичайно, в вас небагато часу, щоб роздумувати про те, але от часом такі думки самі до голови приходять. І ви зачинаєте легковажити його, вашого друга, якого в особистому житті може й любите, легковажити його і його роботу, вважати себе кращим від нього, важливішим. А коли ви і ваша робота важливіші, ви вважаєте самозрозумілим, що й пошана вам більша належиться і до голосу вашого треба більше прислухатися...

А тепер — навпаки. Ви працюєте в пропагандивному рефераті. Дрібні турботи заморюють вас від ранку до ночі і ніколи нема тому кінця. Ви почуваєте, що ви якесь там колісце в великій машині, шо її ви всієї не знаєте і може й ніколи не побачите. Але без вас, без одного її коліщати, машина стане. Значить — ви потрібна людина. Це вас підтримує на дусі і піддає охоти до праці. І ви працюєте, без передиху працюєте, обов'язки свої чесно виконуєте і з того користь для організації. От біля вас ваш друг. Він з бойового відділу, раптом кудись зникає, нема його тиждень, нема й довше, мабуть за границю кудись ходив, хто там знає, які в нього діла. І тепер він шляється кілька тижнів, нічого не робить, на нову "роботу" жде. І що воно за цяця така! Ви працюєте день за днем, а вас, якби не було, а от його шанують друзі, бо в нього діло, кажуть, небезпечне, рисковне діло. Ну, і що з того, що небезпечне, а ваше ж хіба безпечне? Діло так само організаційне, а дістанетеся в лабети поліції, так само ребра полічать, або й нирки відоб'ють. І власне, у вашому ділі треба думати, плянувати, над собою працювати, тут, пане товаришу, голови треба, от що! А що там? Витягнув пістоля й або вистрілив, або й ні, а потім — ноги за пояс і якнайшвидше драла! Ого-го! Знаємо ми таких панів, і чого б то їм носа драти!

І ось у вас зароджується неохота до вашого друга, що його ви з ранньої молодости знаєте. Ви й живете з ним гарно, здається, може залицяєтеся до його сестри, або він до вашої...

А тепер ваші думки побігли в інший бік. Ви саме вернулися з "ексу"[3]. Гаряче було, це правда, але діло пішло добре, для організації копійка перепала. От і гарно! Та й потрібно ж тих грошей, до біса потрібно, ніколи не вистачає! Ах, ті гроші! Хтось то, чи не Наполеон, сказав, що до війни треба грошей і ще раз грошей і втретє грошей. От хитро сказав Наполеон, думається вам, і ви затягаєтеся розкішно димом з доброї цигарки, належиться вам відпочинок...

Витягаєте свіже число "Сурми", недавно прийшла, зв'язкова вам принесла. Що там пишуть пани за границею? Ага! "Як вести себе в поліційному слідстві?" Ану,

цікаво, послухаємо... "Ні до чого не признаватися"... та й хто б дурний признаватися... "не дайте вивести себе з рівноваги несподіваними питаннями, ворог слідкує за вашими очима, чи не прозрадилися ви наглим блиском або несподіваним рухом"... Гм... добре то писати пану редакторові в безпечному місці, а от, попробував би самий своєї рецепти... Ет, киньмо це до чорта, що там може навчити мене чоловік, що поліційного комісара тільки в кіні бачив...

Давайте, почитаємо "Діло", або краще "Новий Час", що там "Діло", самі опортуністи засіли, чекають на панську ласку з Варшави, або, може пан консул Лапчинський на кав'яр до большевицького консуляту запросить... "Чи будуть восени вибори"... Хі-хі-хі! От що тих панів цікавить, кожен аж пищить, "паном послом" хоче бути... "Нові заворушення в Мехіку"... от раз країна! Щомісяця нова революція... А що це? Ото! Про нас мова, уважно! ..."Поліція перевела нову хвилю арештувань в Н-ському повіті. Як кажуть, арешти стоять у зв'язку з останнім нападом УВО на поштовий амбулянс у Х... До поліційних арештів у Х відведено Н.Н., студента з села ..., 0.0., справника місцевої кооперативи, П.П., селянина з... і т. д. Пісня вам відома. А "Діло" статтю до того нав'язує: "ми не можемо довше безчинно приглядатися, як нищать нашу молодь"... (добре пише, їй Богу, добре, може редактор "Діла" до УВО пристане?...) "як руйнують її життєву кар'єру, керуючись не політичним розумом, не вимогами доцільности нашої національної справи. Легко накликати до революції з безпечного місця за кордоном, але найвищий час подумати, який у тому всьому глузд, кому ця "революція" виходить на користь"... Не вашого розуму це діло, шановний пане редакторе, думаєте ви собі, що думає і робить УВО, всім заськи від моєї запаски, ви б краще пригадали, як то в чотири погибелі гнулися на прийнятті в пана воєводи, разом з достойними "панами послами"...

Хоча... це правда, вас тут гонять, як звіра, ви не знаєте, чи не останній це ваш сьогодні день на волі, а а з-за границі вам тільки "накази" й "доручення" висилають, та ще й ви самі по них мусите зголоситися і на зелену границю йти... Так, це правда... Але яке діло "Ділові" до того? Мабуть, прийдеться там "візиту" скласти, як позаторік, показати пану редакторові, де його місце... А-а-а! — позіхаєте— хіба поспати?... Не спиться щось... Завтра, а може позавтра "Діло" вже за границею будуть читати... Що ж, нехай послухають трохи правди, не завадить, хоч вона й колюча... "Мужицька правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча", — хтось писав це, мабуть, це в "Енеїді"... Ото цікаво було б послухати, що там будуть говорити, коли перечитають... і варто б трохи тих панів сюди, до нас спровадити, нехай теж нашого хліба закуштують...

...Тьмаво мигає брудна жарівка під стелею... Ви лежите побитий і покривавлений, нервовий струс слова з себе добути не дає—а в вуха вам цідяться слова, тихо і повільно...

...І навіщо вам того, пане Книш? Ось ви здоров'я своє напевно стратите, вже ніколи не будете таким, яким прийшли сюди... Ви думаєте, Україна того потребує, Україна вас до того кличе?.. Ось, почитайте, тут ваша, українська газета пише, що українська молодь марно гине й по тюрмах карається, а "панове провідники" свою

"революцію" по каварнях у Берліні й Парижі роблять... З вас тут дух виходить, а в цій хвилині ваш "Провід" прогулює в спелюнках ціною вашого життя здобуті гроші... Я знаю, ви не вірите, ви думаєте, ось єхидний поліцист піддурити вас хоче... Так, я польський поліцист і мій обов'язок боротися з вами так, як вашим обов'язком було б боротися зо мною в відверненій ситуації... І хоч я борюся з вами, але я поважаю ідейних людей і мені жалко, коли вони життя не за химери дають — молодь усіх часів і цілого світу гинула за химери і мрії — але за брехню і гулянки своїх лже-пророків і лже-провідників... Бачите цю фотографію? Правда, світло тут недобре, але пригляньтеся ліпше... Ось вам один ваш провідник, Н.Н., у нічному барі в Берліні, може ви були там коли, пізнаєте... А тут ціла група їх, запивають останній подвиг вас і ваших товаришів, затирають руки, буде про що писати "революційні" статті в "Сурмі", щедро попливуть доляри з Америки, буде радість куртизанкам у Парижі. Так, так, добре пригляньтеся, ви ж їх мусите знати, а це не фальсифікати, ми свою службу в цілому світі маємо і для нас дрібниця зробити таку оригінальну фотографію... Ви — пропаща людина, щонайменше десять років тюрми перед вами... Але ви можете облегшити свою долю, коли покаєтесь на суді, відречетеся від тих людей, що ведуть до загибелі власний нарід. Не вимагаємо від вас, щоб ви товаришів своїх нам видавали. Ви тільки осудіть це злочинне для вашого народу діло, а врятуєте інших від вашої долі і, гарантуємо вам, більше як два роки не дістанете... Подумайте!...

Тьфу, щезни, маро!... "Щось було в тих словах, наче чистії води; віяв свіжістю, добрістю з них якийсь дух охолоди". Тільки триматися, тільки не дати зневірі до серця закрастися... Поліцист відходить, залишає вас самого з думками... Голова обертом ходить... Проклятий поліцист, бреше сукин син, обов'язково бреше, хоче підорвати в вас довір'я до Проводу, бо що ж варта організація, коли Проводові не вірити?... Але... нема диму без вогню! На душі осідає щось трохи з тої їді...

Коли ви залишитеся в тюрмі, сумнів гризе вас, як миша вигризає діру в хлібі. А коли вийдете на волю, коли обскочать вас друзі, з радістю вітаючи вас під небом волі, розпитують про ваші переживання — ви бачите й чуєте, що ось тут жива організація, за яку боретеся, а не ті далекі люди десь за кордоном, тут є ваш провід і тут він повинен бути, а не за горами і за морями, чужі й незнані вам люди, ніколи не бачили вони вас, ніколи не бачили ви їх.

Старе це, як світ. Понад дві тисячі літ тому легіони Марія, Суллі, Помпея, Цезаря і римських імператорів мало зважали на те, якої думки буде "senatus populusque Romanus"[4] у далекому Римі, їм важливіше й миліше, що говорить їхній генерал, якого знають зо спільних боїв.

Роками сочиться отрута, капає на роз'ятрені рани, підсичує невдоволення, будить амбіції. Аж врешті, спочатку неясно і напівсвідомо, а потім щораз виразніше оформлюється і кристалізується осередок опозиції супроти проводу Українських Націоналістів.. Він не має спершу ніяких претенсій, він тільки критично ставиться до різних окремих розпорядків Проводу, до його інтерпретації політичної ситуації, до вимог тактики, до загальної постановки визвольної боротьби. Бо зважте самі, там — "еміграція", люди роками відірвані від краю, не

розуміють його і його потреб, не вчуваються в ритм революційного життя, чужі їм поняття риску й небезпеки. Щось інше ми тут, на місці, ми — "крайовики", кожного дня і кожної години в огні й у центрі революційних зусиль, тут, де кується революційна зброя, де гартується бойовий дух, де родяться живі ідеї і в конфронтації з живою дійсністю себе утверджують і виправдують.

До тих "крайовиків" залічував себе в душі і я. Я не дивився на заграничний Провід з презирством чи з погордою, але ставив під знаком запитання його можливість керувати революційним рухом здалеку. Одначе це було конечне зло і наразі ані часу ані можливости нема подумати, що з ним зробити.

Як та сама справа представлялася з іншого аспекту, "за кордоном", про те дає нам уявлення інж. Микола Сціборський у "Білій Книзі ОУН".

"Вертаючись до характеристики середовища, з якого вийшла диверсія, вкажемо, що диверсанти оперують двома основними аргументами. Перший з них — що за ними стоїть націоналістична молодь. А другий, що вони, мовляв, "представляють революцію і край", тоді, як ПУН складається з "емігрантщини". Звідси поділ на так званих "крайових революціонерів" і "емігрантів".

Стверджуємо, що ні перше ні друге не відповідає дійсності та її фактам. Як уже згадували, середовищем, в якому виплекалися диверсійні елементи, був "академічний дім"[5]. Беремо цю назву в лапки не для того, щоб зневажати відому установу, якій націоналістичний рух справді чимало завдячує. Звідси виросли і вийшли на стрічу життю й боротьбі кадри молодого націоналістичного активу, що дотепер у вірі, вірності й посвяті чинять службу українській нації та ОУН.

Зовсім інше значення має "академічний дім" у лапках, а власне кілька його кімнат, де колись згрупувалося кілька осіб, що з бігом часу перемінилися в кліку, з усіма прикметами і властивостями нездорової ексклюзивности, замкнености й деструктивізму, що характеризують кожну кліку взагалі. Цих кілька людей — це й є сучасна диверсія. Якщо б стіни цих кімнат "академічного дому" вміли говорити, то вони розповіли б докладно про те, яким то парадоксальним способом кинене в тих кімнатах здорове насіння дало згодом трійливий плід.

Лихо почалося з того, що мешканці згаданих кімнат занадто вчасно й безкритично почали плекати в собі приманливу думку, що тільки вони сіль землі — альфа й омеґа націоналістичного руху; що досить їм тільки "захотіти", як усе ставатиме по їхній волі. Їм не приходила до голови думка, що все те, що робилося і думалося в "академічному домі" — це тільки *початок*, за яким прийдуть важчі часи, а з ними й неспівмірно більші вимоги до*провідників* націоналістичного руху. Вони випускали з-під уваги, що в тих перспективних часах націоналістичного провідника відрізнятиме від оточення не тільки діялектична фраза й неокреслене поняття "характеру" — до чого привело це поняття, бачимо тепер — а насамперед більші життєві горизонти, більша відповідальність за себе й других, більше знання, і — додамо це з натиском — більш непохитна вірність організаційним засадам і Вождеві руху.

Але було в тих початкових часах щось, що закривало браки горизонтів, знання, досвіду, загальної й політичної культури. Тим, що ці недостачі прикривало, був насамперед свіжий юнацький темперамент і жага жертвенного чину. Було ще щось, що прикривало ці братки: сл. п. Вождь і Провід Українських Націоналістів, які не тільки репрезентували націоналістичний рух, але своєю будівничою роботою загладжували чимало неприємних — для мешканців "академічного дому" — речей і не давали здоровому здвигові націоналістичної молоді обернутися в безвідповідальну пайдократію.

Та часи минали... А з ними й українське життя не стояло на місці. Перед націоналістичним рухом стали, по розбурханні широких шарів громадськости нашою ідеєю, такі труднощі, що далеко перевищували сили мешканців академічних кімнат, що вже звикли вважати себе не інакше, як "маршалами революції". Сл. п. Вождеві й Проводові стало ясним, що завдання руху переросли студентські маштаби і що згадані "маршали" тільки тоді могтимуть його очолювати в краю, якщо в тверезому почутті своїх більше ніж скромних сил і спроможностей будуть якнайбільше вчитися. Вчитися з життя і з книжок, щоб бути здібними до тих справді творчих зусиль, які чекають будівничих нового життя тепер і в майбутньому.

Цього життєвого закону "маршали" зрозуміти не могли й не хотіли. Навпаки, з бігом часу вони ставали все більше зарозумілі, претензійні й непримирні в своїй обмежености, що її звели до догми. Так у цьому середовищі виплекався спеціальний тип "провідника", який усе знає, хоч мало розуміє, і все зробить, хоч нічого поважного не потрапить. Відомо, що того роду "провідники" більше всього бояться, що хтось може поставити їх у тінь. Це стало тлом, на якому зросла "культура" клікарськоі замкнености внутрі та інтриганства й аморальних методів супроти оточення.

З цього тла міг уже легко сформуватися тип кандидатів на "вождів", що хотять правити Україною, не маючи про неї уяви — поза двома-трьома повітами, — та "ідеологів", що перечитавши кілька випадкових книжок і написавши кілька напівграмотних еляборатів, готові були стати "духовими провідниками" нації.

З правила, клікарство є прямим вислідом почуття меншевартости тих, хто складає кліку, щоб спільними силами боронити себе перед оточенням. При всьому апломбі диверсантів вони підсвідомо відчувають свою меншевартість і обмеженість власних спроможностей. Саме тому іх гурт від літ намагався якнайтісніше замкнути себе в лоні ОУН. Основними критеріями приналежности до цього гурту є спільна гімназійна лавка, спільна кімната згаданого "академічного дому", спільна тюремна келія і спільна екзекутива. Хто відповідає цим критеріям — той "свій хлоп" і "друзь"... В диверсійній спілці існує своєрідна мораль і особлива здатність до порозуміння, подібно, як уміють непомітними знаками порозуміватися між собою масони. Все інше в ОУН, що поза цією спілкою, що було перед нею, чи після неї — це вже тільки "оточення", яке треба "опанувати".

Є ще одна познака, що її диверсанти вважають рішальною в своїх критеріях і підході до членів ОУН. Силою обставин, вони перейшли польські слідства, тюрми й табори. Ці польські переслідування вважають вони своєрідним актом висвячення іх на непомильних і недоторкальних "жреців" революції". Ще краще, коли даний кандидат до гурту сидів зо "жрецями" в одній тюремній келії, попав до неї з того самого процесу, або працював в одній з ними екзекутиві.

Хто відповідає цим критеріям — той може рахувати в диверсантів на патент "крайового революціонера", і то навіть тоді, коли він давним-давно перебуває за кордоном. Все інше — "емігрантщина"...

Виглядає це гумористичне, але в тому твердженні нема й тіні наруги над правдою. Це найкраще виявляється, коли взяти під увагу оцінку диверсантів, яку вони дають окремим членам Проводу і самому Вождеві. Не заперечуємо, що диверсантам довелося чимало пережити на службі рухові. Але копи порівняти це пережите з тим, що перейшли за останніх двадцять років у своїм житті члени ПУН, то таке порівняння вийде справді неспівмірне. В цій історії знайдемо і риск життям у довгих роках бойової слави, і пролиту кров, і табори, і жертви, і поневіряння. Найкращим символом цих переживань — самий Вождь, воїн, політичний в'язень і мученик. Чи було це тільки колись?... Ні, це триває дотепер! Мало хто знає — бо це не рекламується і тим не спекулюється, на зразок диверсантів, — скільки то разів уже в останніх роках арештовано, перекидувано через нелегальні границі, в'язнено в тюрмах і переслідувано під демаршами ворогів не одного з членів ПУН, що ніколи, ні на один момент по сьогодні не переривали своєї жертвенноі праці і якнайтіснішого духового й чинного зв'язку з рідними землями".

Від критичного на ставлення до одвертого бунту — далека дорога і не перейти її одним скоком. Діється це поволі, ступнево, етапами. Двоє людей з ПУН здавали собі справу з того психологічного процесу. Хоч, може й більше їх було, але два з них робили з того висновки і, кожен на свій лад, старалися затіснити зв'язки з "крайовими революціонерами".

Сеник-Грибівський перший піддав думку відсвіження Проводу. Щоправда, Провід цей не такий то вже старий був, люди в сорокових роках життя в інших народів часто замолодими ще вважаються, щоб зайняти найвищі місця в державі. Не так ішлося тут про вік, як про міст між двома поколіннями. Покоління учасників визвольних змагань 1917-1921 років створило УВО, потім ОУН і стануло на їх чолі. Минали роки, хоч недовгі, але вистачальні на те, щоб до голосу почало приходити покоління нове, що в визвольній збройній боротьбі участи ще не брало, що виросло вже в післявоєнній дійсності і включилося в визвольну боротьбу вже в час, коли минув її військовий і почався революційний етап і коли ідеологічна підбудова визвольної боротьби взяла ясні форми українського націоналізму. Не тільки логіка, але й конечність вимагали, щоб представників того нового покоління притягнути ближче до ПУН і взагалі до провідних кол націоналістичного революційного руху[6]. Ще в 1930 році Сеник-Грибівський визвав за кордон Ярослава Барановського, члена УВО і колишнього політичного в'язня, що недавно вийшов з тюрми і, бувши розконспірованим, не багато міг дати з себе в краю. Одночасно з призначенням сотника Юліяна Головінського Провідником націоналістичного руху на ЗУЗ, приділено йому до помочі, як бойового референта, Ренса. І Ренс і Барановський були однолітки, налічували всього по двадцять чотири роки життя. Обидва виходили з бойового середовища Української Військової Організації, своїми товариськими зв'язками, своїм способом думання і своїм вихованням виростали вже з післявоєнного покоління.

Більш-менш у тому самому часі заворушився і Ріхард Ярий. Під кінець 1931 року заарештовано у Львові Михайла Колодзінського, мого шкільного товариша з гімназії в Коломиї, члена УВО, що був чинний у військово-кадровім відділі. Я тоді був засуджений на вісім років тюрми і сидів у Бригідках у Львові. Робили ми заходи в тюремній адміністрації, щоб дістати його до нашої камери, і на початку 1932 року він уже був між нами. Розказував мені тоді, що влітку 1931 року відбувся з'їзд у Данціґу, де брали участь спеціялісти-військовики з ОУН, було там кільканадцять людей, з Галичини. Крім Гузаря-Колодзінського і Перебийноса-Грицая, прізвищ не пам'ятаю. З'їзд організував Ярий, був господарем для з'їздовиків, увесь час терся і м'явся біля них, крім нарад і доповідей та дискусії над різними військовими проблемами ОУН подбав теж і про товариську частину програми і надзвичайно улесливо ставився до делегатів-учасників. Деякий гіркий посмак залишився після того, коли Ярий безуспішно намагався намовити їх пустити в рух шпигунську службу, зліквідовану перед кількома роками ще в УВО Юліяном Головінським. Але в загальному лишив по собі дуже добре враження в усіх, хлопці тішилися, що ось він, чужинець, так перейнявся українською визвольною справою. Не знали, які в нього були рахунки і пляни. Мішко

Колодзінський просто захоплений був Ярим, його широкими горизонтами та його європейською культурою.

Колодзінського засудили всього на один рік тюрми, частину з того він уже мав за собою, а якраз на весні трапилася так звана "мала амнестія" для в'язнів, засуджених до одного року, з якоїсь там нагоди, і він швидко після того вийшов на волю. Кілька місяців пізніше — я вже тоді був у дрогобицькій тюрмі — відвідав мене Колодзінський. Не дуже зручно говорити на побаченні в приявності ключника, але побачення було довге, ключник куняв на своєму кріслі і довідався я тоді від Мішка, що їде він за границю. Власне їде їх два, крім нього ще й Іван Ґабрусевич. Висилає їх туди Крайова Екзекутива ОУН, його від військового і Габрусевича від політичного сектора, для зв'язку й інформації ПУН про крайові справи. Їдуть туди на постійно і тому він прийшов до мене попрощатися.

Таким чином опозиція, що народилася в Галичині, вже скріпла й оформилася і тепер вислала своїх комісарів до ПУН. Їхнє становище доволі дивне — членами ПУН вони не були, вважалися тільки інтерпретаторами думки "краю". Але тим самим підкреслено, що між ПУН за кордоном і "краєм" існує різниця думок і концепцій і що для вигладження тієї різниці було необхідне вислати окремих "делегатів від краю" і то делегатів постійних.

Не довго був Колодзінський при ПУН. Делеговано його до хорватів на чолі місії ОУН, що мала їм помогти зорганізувати підпілля, опісля інтернували його італійці, вийшов звідти перед самими подіями в Карпатській Україні, де й згинув.

Не те з Ґабрусевичем. До нього скоро підійшов Ярий і це було йому тим легше, що Сеника-Грибівського цілими місяцями а то й роками не було в Европі, він тоді організував націоналістичний актив серед заморської української еміграції. Ярий зорієнтувався, що ось тут зарисовується на видноколі можливість конфлікту, його можна буде використати для своїх цілей, завчасу треба собі з'єднати вдячність одної зі сторін і вибрав тих, що знали його менше. Ґабрусевич став його правою рукою на німецькому терені.

Не без того, щоб у тих роках не було контактів між І Габрусевичем, як емісаром, і тими, що його з місією висилали за границю. Над усім цим висить заслона тайни, що ледве чи підніметься коли, бо мало хто з учасників першого заговору залишився в живих і навряд, чи схоче він заговорити. Роля Ґабрусевича, не без впливу Ярого, пішла в іншому напрямі, як було початкове намічено. Замість помагати ПУН, він став ширити опозиційні настрої і шукати спільників за границею. Першого й найважливішого спільника знайшов він у Ярому. Цікаве, що один одного вважав своїм знаряддям: Ґабрусевич був певний, що Ярий стоїть на тих самих опозиційних заложеннях, що "крайова" опозиція і трактував Ярого вправді як члена ПУН і свого зверхника, але і як виконавця на свойому пості накресленої опозицією лінії. А з другого боку Ярий, підсичуючи опозиційні настрої, сміявся з усіх в кулак, бо ціла та "опозиція" потрібна була йому не для організаційних, тільки особистих цілей. Це буває, і частіше, якби ми думали.

Писав же ж колись Ґете у "Фавсті", що "Du glaubst zu schieben und wirst geschoben".7

Опозиція виявилася в глухих формах незадоволення. Якихсь виразних ідейних концепцій, якихсь програмових пропозицій вона не висунула. Відмовляла вона ПУН здібности бути проводом, що стоїть на висоті свого завдання, але з другого боку не давала конкретної рецепти. Невдоволення йшло не в сторону окремих осіб, тільки цілого ПУН, як організаційної інституції, не виключаючи й самого Голови ПУН, полк. Євгена Коновальця. Коли на початку тридцятих років Микола Лебідь вернувся з одної зо своїх поїздок за кордон і коли його запитано, яке враження зробив на нього полковник Коновалець, він, закопиливши губи, відповів, що це людина на рівні сільського вчителя і куди йому на вождя революції.

З неясних відрухів невдоволення і з хаотичних обвинувачень нездарности ПУН щораз виразніше виринала центральна ідея опозиції: відсунути ПУН від керми Організацією, поставити іншу людину на чолі ПУН. Коли про те доведено до відома полк. Коновальця, він тільки всміхнувся. Але тоді вже вперше прийшлося йому вжити більш енергійних засобів і він "порозставляв по кутах" заграничних прихильників опозиційних настроїв, а самого Ґабрусевича усунув до одного з віддалених міст Німеччини. Про ті часи розказує інж. Микола Сціборський такими словами.

"З прибуттям Джона-Іртена-Ґабрусевича, у внутрішню атмосферу в ПУН, що характеризувалася діловістю, точним розподілом праці поміж поодинокими його членами і взаємним довір'ям — ввірвалася нова струя. Ґабрусевич-Джон своїм основним завданням поставив критику. Проти факту самої критики ні сл. п. Вождь, ні члени ПУН нічого не мали, але вимагали, щоб вона була ділова й конкретна. Між тим скоро виявилося, що конкретність і діловість органічно несумісні з самою істотою Габрусевича-Джона. Всі спроби ангажувати його до праці, бодай у ділянці реалізації тих міркувань, що їх він висловлював у зв'язку з діяльністю Організації, не давали ніяких наслідків. Одиноке, що вмів Ґабрусевич-Джон, — це безконечно й хаотично говорити. Так говорив він тижнями, місяцями, а далі роками... Сл. п. Вождь робив різні спроби, щоб включити його в позитивну роботу, даючи йому різні призначення. Так за чергою Ґабрусевич-Джон дістає доручення працювати у вишкільній акції членства ОУН, далі провадити ідеологічну ділянку, нарешті дістав призначення на пост Уповноваженого для підготови Збору Українських Націоналістів. На всіх тих постах і функціях він не спромігся зробити буквально нічого, і за вісім років свого перебування за кордоном сплодив одну статтю, а в останніх роках баламутну й безграмотну брошуру під назвою "Місце України в світі" — річ, що може бути справді класичним зразком примітивного дилетантизму.

Самозрозуміле, що неробство й маніяцтво Ґабрусевича-Джона не могло створити йому доброї опінії як у сл. п. Вождя, так і в членів ПУН. Але на зміст дальших взаємовідносин вплинуло не тільки те. Вже в перших місяцях прибуття Ґабрусевича-Джона виявилося, що він виступає експонентом згаданого гурта "академічного дому", який рішив у тому часі вирвати владу з рук дотогочасних керівників ОУН, що походили зо старого кадру Української Військової Організації. Цю свою основну ціль згаданий гурт, устами Ґабрусевича-Джона, намагався обґрунтувати різними "ідеологізмами" і "принципами", на ділі ж ішлося йому про перебрання керми ОУН на ЗУЗ.

Це своє завдання гурт реалізував подвійним шляхом: його представники в краю вели кампанію проти тогочасного крайового проводу ОУН, а ті, що були за кордоном — на чолі з Ґабрусевичем-Джоном — намагалися закріпити свої позиції в ПУН і в

його важливіших експозитурах. Сл. п. Вождь засадничо не мав застережень проти введення до провідного активу людей зо згаданого оточення. Апе він здавав собі справу, що внутрішньо-організаційні переміни не можуть реалізуватися відразу і що заміна досвідчених провідників незрілими людьми, що не мали ні життєвого ні організаційного досвіду — представники згаданого гурта були переважно студентами й мали по 20-23 роки життя — не принесе добрих наслідків. Та інакше вони оцінювали себе й свої спроможності!

Внутрішньо-організаційна ситуація все ускладнялася. Гурт "іртенівців" — від псевда Ґабрусевича-Джона "Іртен" — рішив піти в своїх домаганнях напролім і створив на власну руку Крайову Екзекутиву, що стала в опозицію проти Крайової Екзекутиви, призначеної сл. п. Вождем. Отже — сталося щось подібне на теперішню диверсію, що виявилася в створенні "революційного проводу".

Переконавшися, що далі толерувати вчинків "іртенівців" неможливо, сл. п. Вождь скликав т. зв. Віденську Конференцію, на якій призначив нову Крайову Екзекутиву. З рішенням Віденської Конференції внутрішньо-організаційні відносини унормувалися. Та не надовго...

При назверхнім унормуванні відносин, Габрусевич зо своїми спільниками фактично не припиняли розкладової роботи, їх відношення до Проводу й сл. п. Вождя залишилося нещирим і опозиційним. На тлі сучасної тенденції диверсантів використовувати для своїх деструктивних цілей авторитет сл. п. Вождя, не зайвим буде пригадати, що в згаданому періоді — 1933 рік — один з теперішніх ватажків диверсії Лебедь заявив на засіданні Крайової Екзекутиви, що полк. Коновалець надається хіба на народнього вчителя, а не на Вождя. Таку то опінію видав сл. п. Вождеві жовтодзюб, що вискочив з ґімназії, навіть не опанувавши "премудростей" матури!

Але знову вийти назверх зо своїми аспіраціями "іртенівці" вже не наважувалися, вичікуючи кращих для себе обставин. В періоді 1934-1935 років набули вони враження, що обставини вже сприяють організації нового путчу. В тому часі група "іртенівців" осіла в Берліні, де ввійшла в тісний контакт з Ярим. Як і тепер, цей останній відограв рішальну ролю в підготовці згаданого путчу... Між ними і Ярим скоро нав'язався "контакт", в якому одна сторона "розуміла" іншу, при чому кожна з них старалася "заманеврувати" другу. "Іртенівці" наміряли використати Ярого, щоб дійти через нього до впливів. Натомість Ярий хотів зробити з них своє знаряддя для обтяження позицій сл. п. Вождя. Знаючи, що при нормалізації стосунків неминуче прийде на чергу розв'язка його проблеми, він свідомо підтримував внутрі організації розкладові ферменти, маючи намір оперувати "іртенівцями" в двох напрямах — залежно від обставин — а саме: або виступати між ними й сл п. Вождем посередником і цим закріплювати своє становище, або, в випадку потреби, мати в своїх руках інструмент для пресії на сл. п. Вождеві.

Так створився в Берліні так званий "ініціятивний центр", що став в опозиції до Проводу Українських Націоналістів. Спочатку ця опозиція не мала якихсь окреслених форм. "Іртенівці" обмежувалися на випадах супроти окремих членів ПУН, витворюючи атмосферу подразнення й безплідної критикоманії. На цей раз у своїй кампанії обрали вони за ціль насамперед інж. Сціборського, а за ним інж. Андрієвського, закидуючи їм то помилковість тих чи інших організаційних потягнень, то "ухили" від ідеологічно-програмових засад, або взагалі речі, до яких ні той ні другий не мали ніякого відношення. Коли мова про Ярослава Барановського, вони тоді не тільки не виступали проти нього, але вважали "своїм" та намагалися інспірувати його проти св. п. Вождя. Також і супроти Сеника-Грибівського не видвигали вони ніяких замітів...

Та всі ці вияви були тільки прелюдією до головної цілі, яку ставили Ярий і "іртенівці". Ціль та полягала в тому, щоб взяти спільними силами сл. п. Вождя "під ногу", і, залишивши йому формальні прероґативи, фактично перебрати всю владу в ОУН до своїх рук, або, в випадку відмови сл. п. Вождя піти назустріч їх домаганням, цілком ізолювати його від руху. Впродовж двох літ "іртенівці"

зондували ґрунт, котра з тих двох можливостей буде найвідповіднішою для їхніх інтересів. І в міру того, як у них не залишалося сумнівів, що волі сл. п. Вождя вони не зломлять — дозрівав у них плян зведення з Ним остаточного порахунку.

Як це перевести — в "іртенівців" існували різні погляди. Досить вказати, що один з них на конференції "ініціятивного центру" офіційно заявив — на те маються відповідні протоколи — що ОУН "не має Вождя". Існували також проекти "заслати" Вождя на два роки до Америки, під виглядом організаційної поїздки. Безоглядність "іртенівців" в останній стадії путчу дійшла таких меж, що це домагання вони безпосередньо поставили перед сл. п. Вождем. Водночас велася киринна робота й на окупованих землях. На переломі 1935-1936 років "іртенівці" прийшли до переконання, що настала пора одвертого путчу. Для того, при безпосередній участи Ярого, зроблено низку підготовних заходів. Зокрема Ярий, тайно від сл. п. Вождя, захопив частину організаційних фондів і переслав їх при посередництві одного члена за кордон, де гроші були здепоновані в банку, як диспозиційна резерва для путчистів.

З боку сл. п. Вождя і ПУН ввесь час велася обсервація цієї розкладової акції; Піддавши ситуацію генеральній оцінці, ся. п. Вождь вирішив зломити путч. Допоміг цьому зокрема Ярослав Барановський, чим і стягнув на себе ненависть теперішніх диверсантів. Подібно, як і тепер, реакція ПУН була коротка і рішуча. Ґабрусевича-Іртена наказом сл. п. Вождя усунено від усіх справ і вислано на провінцію. За чергою розігнано інших учасників групи й застосовано до них різні організаційні репресії. Побачивши, що справа заноситься на катастрофу, самий Ярий зрадив путчистів, негайно "переорієнтувався", склав повинну перед сл. п. Вождем і самий узявся ліквідувати "іртенівщину". Відповідні заходи були застосовані й до того гурту "іртенівців", що перебували на окупованих землях. Так покінчилася чергова спроба Габрусевича-Джона і спільників зірвати внутрішній порядок в організаціїю".[8]

Пляни опозиції зробити переворот у ПУН і відсунути полк. Коновальця не мали ніяких надій на здійснення, як довго жив цей останній. Користувався він колосальним авторитетом у своїх і чужих, за ним стояла гвардія старшин і стрільців українських армій, що включалася в націоналістичний рух, за ним ореол командира Корпусу Січових Стрільців і творця Української Військової Організації, що вже перейшли в легенду і стали непорушними святощами цілого українського народу. При тому був він людина політично дуже зручна і здібна, умів єднати собі пошану не тільки в своїх земляків-галичан, але і в наддніпрянських українців, що на еміграції переважали і що з них складалися основні кадри ОУН у хвилині її створення. Ще жива в них була пам'ять про клич полк. Коновальця, що дорога на Львів веде через Київ. Підняти руку на полк. Коновальця й очорнити його клеветою вважалося б святотатством, що на нього негайно й різко зареагувала б уся широка маса членства ОУН. Та й не було певности, чи в Галичині членські кадри піднімуться проти полк. Коновальця за кличі опозиції. Скоріше ні. Треба ще довгої підготовки, треба самих себе закріпити міцно в Організації не тільки на верху, але, головно в низах, щоб не остатися генералами без війська, коли прийде до зудару. А до зудару мусить дійти, опозиція сп'янювала себе думкою про владу в Організації і було ясне, що влада без боротьби нікому не прийде.

Якби знайти людину, щоб протиставити її полк. Коновальцеві! Але в ОУН тяжко знайти таку другу, та ще й таку, що хотіла б сісти на хиткий корабель опозиції. Притягати когось з-поза ОУН — незручно, нема організаційного стажу. З-поміж себе підшукати? Чому б ні? Коли не можна знайти величини рівної полк.

Коновальцеві, хай буде менша, хай буде навіть багато менша, але щоб визначалася чимось і щоб можна довкола неї творити міт, а вже час і наполеглива пропаганда зроблять своє.

Прийшов 1934 рік. В червні місяці ОУН виконала атентат на польського міністра внутрішніх справ, Бронислава Пєрацького у Варшаві. Посипалися арештування, як звичайно. Провідником Крайової Екзекутиви ОУН у Львові був тоді Степан Бандера. Його заступник та організаційний референт, Іван Малюца, не витримав поліційної шруби й вогню перехресних питань на "конвеєрі", заломився психічно і всипав майже ввесь тодішній провідний актив ОУН у Галичині, разом з ним попала за ґрати більшість членів опозиції. Судили їх у Варшаві рік пізніше і їхній процес багато дечим відбивав від усіх попередніх і пізніших процесів ОУН у Польщі. Це був один зо слабших процесів — нікого з них не били в слідстві, томили тільки безперебійними допитами на конвеєрі, і всі вони, разом з Бандерою, не витримали й призналися. Признався теж Микола Лебедь і Роман Шухевич.

Одначе ціла низка моментів склалася на те, що варшавський процес став найголоснішим в історії ОУН. Передусім — ішлося тут про суд над вбивниками й організаторами атентату на шефа польської адміністрації й поліції, подія небуденна в світових столицях. По-друге, процес відбувався в Варшаві, польській столиці, на очах цілого дипломатичного корпусу, в приявності кореспондентів усієї великої світової преси. По-третє, демонстративні виступи деяких підсудних, поява їх на судовій залі в кайданах, кари темницею за зухвалість до суду і т. п. надавали процесові посмаку сенсації, що на неї така жадібна публіка в цілому світі. І далі — романтичний момент одруження Лебедя арештованого в Німеччині і спровадженого до Польщі літаком і Дарки Гнатківської, обох засуджених на довічну тюрму, теж немало впливав на людську уяву. Коли до того додати, що увесь могутній і вироблений апарат пропаганди ОУН за кордоном ударив у всі дзвони і надав шаленого розголосу цій справі серед українців і серед їхніх прихильників поміж чужинцями, дістанемо в наслідку надзвичайну славу, що її здобув варшавський процес, а його учасники огорнулися плащем мучеництва за ідею, стали чільними постаттями ОУН на довгі роки.

Туди звернулися очі опозиції. Це була їхня "справа" коли брати до уваги, що більшість учасників варшавського процесу зараховувалася до пізнішого табору опозиції, її можна і треба скапіталізувати політично для впливів серед націоналістичних низів. А потім, хто знає? Може когось з-поміж них пробувати просувати на центральну фігуру в ОУН? І тут надії їх росли, а очі спинялися на Степанові Бандері, бо в даний момент займав він у Галичині найважливіший пост Голови Крайової Екзекутиви ОУН.

До того часу Бандеру мало хто знав. Але тепер кольпортувалися його світлини, ореол мучеництва за ідею ширився, пробували навіть пісні складати. Хоч сам він ані своїми здібностями, ані якостями провідника не вибивався понад інших, навпаки, в багато дечому їм уступав. Напр., Лебедь перевищав його жорстокістю і рішучістю, Шухевич організаційним хистом, Ленкавський політичним виробленням і ясністю політичної думки, але тому, що був він Крайовим

Провідником і головною особою на варшавському процесі, припадок висунув його на чоло і тепер саме він надавався на те, щоб висунути його кандидатом до Проводу. На лихо, він сидів у тюрмі. І що вартий провідник відрізаний тюремними мурами від життя? Він може стати тільки моральним авторитетом, він може бути символом якоїсь ідеї, це правда, але того замало, тут потрібно людини вільної, що в своїх руках зв'язала б нитки опозиції і повела б її в бій за владу. А що, якби викрасти якимсь чином Бандеру з тюрми? Тоді прийде ще один листок до лаврового вінця — подвиг утечі з ворожої тюрми — це діє на фантазію, це тягне за собою людей.

Ті члени опозиції, що їх або залишала незаторкненими велика хвиля поліційних репресій перед варшавським процесом, або що вийшли на волю в часі слідства чи відбувши свої короткі присуди, почали призадумуватися над способом, як би то звільнити Бандеру з тюрми.

Хоч ця історія виходить поза часово хронологічні рами нашої праці, але вона настільки цікава і зовсім невідома для широкої української громади, а при тому настільки тісно в'яжеться з організаційною підготовкою диверсії в ОУН, що я дозволю собі тут її переповісти, вбравши в форму свідчення члена ОУН, що організував технічну сторінку втечі Бандери з тюрми, підготовив її і не виконав тільки тому, що організатори цієї акції, члени бандерівської опозиції, сьогодні вже покійні Іван Равлик і Роман Шухевич, в останній хвилині справу відкликали. Цей член ОУН, відомий уже нам "Терен", залишився вірним Проводові Українських Націоналістів, хоч його доля тісно сплелася з особою Бандери, за підготову його втечі дістав він вісім літ тюрми.

Послухаймо, як підготовлялася втеча Бандери з тюрми.

---

1. *Початок розповіді припадає більш-менш на весняні місяці 1940 року. Події від хвилини вибуху другої світової війни до того часу описані в моїх спогадах п. н. "Перед походом на схід", частини I і II, Торонто 1959.*

2. *Для тих, що не читали "Перед походом на схід", необхідно повторити тут мої зневаження відносно термінології на означення обидвох відламів ОУН (гл. "Перед походом на Схід", II частина, примітка на стор. 73).*

Доволі трудно устійнити термінологію, що з одної сторони відбивала б у собі правдивий стан тодішніх відносин внутрі ОУВ, а з другої нікого не ображала б. Я рішився на такі означення:

а) Опозиція (часом точніше: опозиція Степана Бандери, або опозиція з-під знаку чи стягу Степана Бандери) - до часу, доки збережена була назовні повна і формальна єдність ОУН, цебто до дня 11 лютого 1940 року, коли в Кракові опозиція закінчила свій з'їзд і покликала до життя РП ОУН.

б) Диверсія - від покликання РП ОУН до формального розриву з ПУН після закінчення всіх переговорів під кінець серпня 1940 року. Правно і політично, зо становища ОУН та її Проводу, діяльність РП ОУН була диверсією в рядах ОУН. Цей термін впровадив інж. Микола

Сціборський, він увесь час уживав його в виданнях свого пропагандивного реферату в ПУН і в залежній від нього пресі ОУН. Його прийняв теж ПУН у всіх своїх офіційних публікаціях того часу.

в) Почавши від осени 1940 року не можна вже говорити ані про опозицію ані про диверсію. Народилася й оформилася нова організація, що покищо ще трималася старої назви ОУН, але в скорому часі буде її міняти кілька разів. Цей період рахується від остаточного розриву з ПУН восени 1940 року аж до часу, коли дотеперішні диверсанти перший раз змінили свою назву. Найкраще тоді підходить до них назва "бандерівців". Власне, невідомо, хто й коли перший раз її вжив, але вона надибується в полемічній літературі дуже швидко, на переломі літа і осені 1940 року. Вона добре віддає суть справи: нова організація націоналістів, що постала з-поміж давніх членів ОУН, ще не діє під окремою назвою, ще не виробила власної політичної програми, ще нав'язує до устроєвих і програмових традицій давньої ОУН і ще не скристалізувалася ідеологічно. Головною її прикметою, що всім впадає в очі і на підставі якої опреділюють ту організацію в системі тодішньої української політичної дійсності, це згруповання її членів навколо особи тодішнього свого провідника, Степана Бандери, звідти й назва - "бандерівці". Не здається мені, щоб уживання тієї назви в відношенні до того періоду було історично або мериторично невірне. Так само, думаю, нема в ньому елементу пониження, а зрештою не відпекуються тої назви й самі бандерівці, гляди брошура Петра Полтави: "Хто такі бандерівці та за що вони борються", що її бандерівці означують, як передрук підпільних матеріялів Організації Українських Націоналістів з 1950 року.

Дальші означення назви тієї Організації нас хвилево не цікавлять, бо ми доводимо паші спогади тільки до половини 1941 року, до початків німецько-большевицької війни.

3. *Експропріяція, вивласнення державних грошей на користь революційної організації.*

4. *Римський сенат і римський народ.*

5. *"Академічний Дім" у Львові при вул. Супінського ч. 21, центр довоєнного українського студентського життя в Галичині (прим. З. К.)*

6. *Р. Лісовий у своїй книжці п.н. "Розлам в ОУН (критичні нариси з нагоди двадцятиліття заснування ОУН)", Видавництво "Україна", Німеччина 1959, пише, що головною причиною недорозвинення українського націоналізму була відсутність у ньому "покоління дев'ятидесятників", цебто народженого між 1890 і 1900 роками. Це покоління перенесло на собі визвольну боротьбу 1917-1920 років і створило її традицію та дало властиві початки організованому українському націоналістичному рухові. Але не дійшло до кінця. Зрушило основи старого способу думання, та не взяло на себе проводу новим рухом. Через те до голосу дійшла малокритична, зарозуміла і політична непідготована молодь і це мусіло довести до виродження націоналістичної ідеології і пізніше до розламу.*

7. *Тобі здається, що сунеш ти, а це сунуть тебе.*

8. *Біла Книга ОУН, ст. 86-90.*

2. РОЗДІЛ
У ПОГОНІ ЗА ВОЖДЕМ
(Розповідь "Терна")

До тюрми у Вронках. — Перші українські політичні в'язні у Вронках. — Наше число більшає. — Мрії про волю і пляни втечі. — Перший плян: крізь дах кроликарні, другий: підкупством ключників. — Нема згоди Проводу. — Вихід на волю і праця в фірмі "Рекорд". — Роман Шухевич пропонує зорганізувати втечу Бандері. — Подорож до Вронок і побачення з Кришталем. — Нема вже моїх контактів. — Шукаю в Варшаві ключника Заборовського. — Знаходжу його в Ґродзіску Мазовєцкім. — Квартири від о. Кладочного, капеляна політичних в'язнів. — Заборовські контактує з ключником Шерлеєм. — Нічліг на перегоновій площі. — Акцептую плян Шерлея. — Кошти: 50.000 злотих. — Майструю перехід через німецьку границю. — Все готове на день 4 серпня 1938 року. — Равлик відкликує втечу. — Заборовські виговорився по-п'яному. — Його арешт і "генеральна всипа". — І я слідом за іншими. — Помста ключників у Бригідках. — Через Катовиці до Познаня. — В тюрмі при вул. Млинській ч. 1. — Самогубство Марії Бєлєцкої. — Польський комуніст Юзеф Новак. — Моя заява в суді. — Дарунок св. отця Миколая. — Мандрівка по в'язницях. — Нерозгадана тайна відкликання втечі.

"Десь на початку місяця жовтня 1933 року перевезли мене з львівських Бригідок до тюрми у Вронках. Їхав я з більшим транспортом в'язнів, але з наших хлопців був ще тільки Ілько Шевчук, з Сокальщини, мабуть з села Поздимира. Засуджений на довічну в'язницю[1].

В тому часі у Вронках сиділи такі українські політичні в'язні націоналісти:

1. Сотник Гриць С., докінчував десятилітній присуд з якогось давнього політичного процесу. Це був один з перших процесів у Польщі, коли на спільну лаву обвинувачених саджали без розбору людей різних політичних переконань за те тільки, що вони українці. Сотника С., наприклад, судили разом з комуністами. Багато про нього сказати не можу, сміливости розпитуватися в нього я не мав, а сам він був з натури мовчазливий. Мав тоді понад 50 років життя, доволі низького росту, майже лисий, з довгими козацькими вусами і невеликою бородою. Був артилерійським старшиною в УГА, про нього читав я пізніше в "Літописі Червоної Калини".

2. Групка львівських націоналістів, засуджених у великих політичних процесах 1930-1931 років: Юрко Кришталь на 20 літ, Микола Максим'юк — 15, Іван Мигул — 10, Любомир Лампіка — 7 та Іван Джиджора — 12.

3. Шість хлопців з Волині: Євген Потапів, Василь Ботан, Никон Коробчук, Микола Шафранський, Степан Масловський і Петро Мельник. Суджені в великому луцькому процесі учителя Семенюка і шістдесятьох товаришів.

4. Два хлопці, мабуть з села Турова біля Луцька, Федько Корінь і Ананій Закоштуй. Корінь геть чисто посивів, хоч йому було не більше двадцяти років, мав сидіти чотири або п'ять, Закоштуй — сім років. Вони мали дуже дивну справу і в тюрму попали випадково. В тюрмі у Вронках було ще кількадесять таких самих, як вони. По волинських селах швендявся тоді якийсь жид, що був комуністичним кур'єром. Подавав себе за агента продажу дешевих і відомих зо своєї якости австрійських кіс. Коли його зловила поліція, знайшла в його записнику кількасот адрес. Це були всуміш адреси комуністів і комуністичних прихильників, закритих у великій масі звичайних і Богу духа винних селян, але поліція арештувала всіх без розбору і таким чином чимало невинних людей подіставали присуди за комуну, хоч про неї мало що й знали. Дістав своїх п'ятнадцять літ і той жидок, але його потім виміняли до СССР за якогось польського шпика, а наші селяни так і зосталися в тюрмі. Більшість з них справді попала під комуністичний вплив у в'язницях, там з ними переробляли політграмоту і по якомусь часі вивчали всяких Ленінів і Сталінів незгірше професійних агітаторів. У тих в'язницях, де вже були політичні в'язні-націоналісти, ця комунізація не була така сильна, або й зовсім не вдавалася. Були й такі, що зовсім їй не піддавалися, і до таких належали Корінь і Закоштуй. Цей останній був пізніше одним з визначних націоналістів на Волині і провідною особою в повстанських рядах[2].

Сиділи ми розміщені в різних крилах тюрми і зв'язок між нами був трудний. Все ж таки по деякому часі вдалося нам довести до того, що нас поділили на дві групи: Кришталя, Максим'юка, Джиджору, Мигула і Лампіку посадили в одному крилі центрального будинку, а С. і мене з волинцями — в т. зв. твєрдзи.[3]

Швидко приїхала до нас більша група в'язнів зо Львова, а між ними багато освічених людей; Зенон Коссак, інж. Іван Микитюк, мій товариш з львівської політехніки, магістер Мирон Богун, Дмитро Мирон та інші. Тепер уже нас було більш п'ятидесяти душ і ми зараз же взялися за ідеологічний вишкіл. Поділені ми були на гуртки по 5-6 людей з інструктором на чолі, що був відповідальний за вишкіл своєї ланки.

От тільки те й зле було, що бракувало нам вишкільних матеріалів. Мали ми декілька чисел львівського "Студентського Шляху", де були статті на ідеологічні теми, кілька статтей і брошур Донцова, а решту мусіли писати самі. Микитюк писав лекції з конспірації, Богун — з політичної розвідки, Мирон і Коссак — ідеологічні речі. Щось там припало й на мене.

Минали тюремні дні. Переважали серед нас присуди невеликі — від п'ять до десять літ — але не бракувало "вічняків" та присудів вище десяти років. А воля, що так близько була, ось тільки за муром, мріялася кожному. Не було й дива, що частенько продумували ми над тим, якими способами вдалося б вискочити на ту "волю".

Зараз після мого приїзду до Вронок нав'язав я добрі взаємини з двома ключниками, на ім'я Шерлей[4] і Петро Заборовскі. В розмовах з ними я переконався, що вони не від того були б, щоб нам, за гроші очевидячки, помогти.

Доки я був самий, не оплачувалося договорюватися з ними поважніше — я мав усього п'ять років присуду і з того частину вже відсидів — але коли приїхала група Коссака, я йому, як нашому тодішньому провідникові в тюрмі, розказав про свої контакти й можливості. А можливостей таких було дві: одна з поміччю, друга без помочі ключників.

У той час ми вже сиділи разом, згуртовані на крилі "С", яких п'ятдесят-шістдесят чоловік. Ми мали дві години проходу денно і на прохід випускали нас усіх разом. Під охоронним муром того подвір'я побудований був подовгуватий будинок, рівно з муром заввишки. В будинку стояли клітки з анґорськими кроликами, а наш товариш Максим'юк був якимсь інспектором від кроликарні, доглядав кроликів, давав їм якісь впорски і, взагалі, ввесь час щось там довбався. Він же завважив, що дах у будинку в одному місці наскрізь прогнив, легко можна просунути руку крізь спорохнявілі дошки в стелі. Максим'юк довгенько порався, щоб "законспірувати" це місце, підмазував його якоюсь бідою, щоб не завважили ключники зверху, а знизу понаставляв туди порожніх кліток під саму стелю. Нічого легшого, як сховатися в кроликарні кільком людям під час проходу, бо ані перед ані після проходу нас не перелічували, а потім через діру на дах, муром униз над річку, що тут же зараз і протікала, і поминай, як звали. Втечу можна б завважити не скоріше, як при вечірньому апелі і часу було доволі, щоб заховатися від погоні. В околиці, як це не дивно, але жили якісь українці, а до німецької границі всього дев'ять кілометрів.

Другий плян був — використати ключника, щоб уночі випустив людей з камери і тим чи іншим способом допоміг їм видістатися поза мур.

У цій справі писав Коссак кодованим способом листи, що їх переносив Заборовскі, і я йому за те платив. Він заробив тоді від нас незлі гроші, за всілякі прислуги для нас дістав від мене до кінця мойого перебування у Вронках около п'ятсот золотих.

Крайовий Провід не дав своєї згоди, щоб ми рискували втечею, і так ми цю думку тоді закинули.

Тим часом я відбув свій присуд, вийшов з тюрми і працював у Львові різьбарем у фірмі "Рекорд". І от одного дня в червні 1938 року прийшов до мене мій тодішній зв'язковий до ОУН, Іван Равлик, лишив мені кличку і заповів, що в дуже важливій справі зголоситься до мене хтось на неї. Чоловік, що прийшов на ту кличку, був ніхто інший тільки добре мені знаний Роман Шухевич. Ми пішли над став "Світезь", де ранньою порою майже нікого не було, можна говорити спокійно, і там мали довшу розмову, що тривала біля двох годин. Він сказав мені, що до тюрми у Вронках перевезено Степана Бандеру, колишнього Крайового Провідника ОУН на ЗУЗ, засудженого у варшавському процесі на довічну тюрму. Група членів ОУН хотіла б викрасти його з тюрми на волю. Це робиться зовсім приватно, заходами тих же членів ОУН, Крайовий Провід на ЗУЗ до тієї справи не мішається, щобільше, я відніс враження з його слів, що Крайова Екзекутива у Львові є проти тої акції. Потрібні на те гроші зложить чи вже зложила українська

заокеанська еміґрація, має їх привезти до Данціґу полк. Макогін. Хто такий полк. Макогін, я не розпитувався, хоч дуже цікаво мені було, чи це той самий Макогін, що про нього час від часу були згадки в українській пресі. Тепер діло йдеться про те, чи я хотів би бути допоміжний у цій справі і чи міг би я відновити свої зв'язки зо знайомими мені ключниками у Вронках.

Не надумувався я ні хвилини. Коли треба визволити з тюрми друга з довічним присудом, для мене нема різниці, чи діється це з наказу Організації, чи з ініціятиви його приятелів, я постараюся це виконати так само сумлінно і по змозі своїх сил, якби і з організаційного доручення. Але тяжко мені в даному моменті дати відповідь, чи я це потраплю зробити, не знаю, чи зайшли якісь зміни в охоронній системі у Вронках і чи є ще там на службі мої два знайомі.

Стало на тому, що я ще буду точніше пригадувати собі подробиці й передумувати справу, а контактуватися буду далі з Равликом. Це було дуже зручно, бо Равлик був управителем столярської кооперативи, туди заходило чимало людей, я теж носив туди до продажу всякі різьбарські вироби, як хрести, рами до образів, скриньочки тощо.

Найпростіше — поїхати до Вронок і перевірити справу на місці. Якщо справа виглядатиме на вдачну, я за неї візьмуся. А коли б і не повелася, не терпить на тому ні Організація, ні Бандера, рискую я самий.

Фірма "Рекорд" розпродувала свої вироби по різних околицях, її аґенти вешталися від села до села і кожен мав виказку, що він є представником тієї фірми. Не знаю, з якої причини Ковалюк уважав за відповідне зазначувати на виказках своїх представників, що його видавництво випускає теж антикомуністичну літературу — він справді видав якусь повість чи спомини одного з учасників боїв з большевиками — і просив адміністраційну владу в разі потреби не відмовити помочі його працівникам. Я взяв собі таку виказку представника "Рекорду" на познанське воєвідство, набрав усякої літератури, що її лишив удома, бо вона на українській мові, наповнив валізку зразками різьбарських виробів і поїхав до Вронок. Гроші на дорогу дав мені Равлик.

У Вронках пішов до тюрми на побачення з Кришталем. Там мене пізнали, дивувалися, що я такий далекий світ їздив на побачення — а дорога коштує немало — але побачення дали. Я відбрехався, що працюю тепер торговельним агентом на познанське воєвідство і при нагоді відвідую товариша.

Тяжко було дістати докладніші відомості від Юрка, бо хоч і побачення дали нам довге, майже цілу годину, та ввесь час пильнували нас два ключники. З того набрав я враження, що мені не довіряють. Це враження перейшло в певність, коли я вернувся з побачення до готелю і стрінув на коридорі уніформованого поліциста та ще одного поліційного агента. Послугачка якраз замикала двері моєї кімнати, значить, робили обшук і не сподівалися, що я так хутко повернуся.

Пробував я на другий день дістатися на побачення ще з одним другом, але мені не дали і я мусів від'їхати. Стільки всього довідався від Юрка, що Заборовского вже у Вронках нема.

Сиджу в поїзді і думки не дають мені спокою. Невже ж нічого з того не вийде? А я майже певний, що діло пішло б, коби я тільки міг якимсь чином сконтактуватися з Заборовским. Навіть якби він не був уже ключником, але у Вронках жив він довгий час, звідти походила його жінка, напевно мав він добрих знайомих між ключниками і знайшов би для мене такого, з яким можна б договоритися.

Висідаю з поїзду в якомусь більшому місті між Познанем і Варшавою, іду до поштового уряду і замовляю телефонічну розмову з мельдунковим бюром у Вронках. Зразу ж і дістаю получення та давай "сунути Юра"[5]урядовцеві, що моя бабуня, а Заборовского тітка, на смертній постелі, що конче хотіла б побачитися ще з ним, але від кількох років не переписуємося з ним, адреси не маємо, дуже прохаємо її знайти. Урядовець, якась жінка, дуже співчутливо поставилася, зараз же ту адресу знайшла, але додала, що, на жаль, він там уже не живе, перейшов мешкати до Варшави на вулицю Кручу. Число дому затерлося, не можна його відчитати.

Подякував я і вернувся до Львова. Тут вирішили ми з Равликом, що доконче треба поїхати до Варшави і за всяку ціну старатися того Заборовського таки віднайти.

За кілька днів я вже в Варшаві, заходжу на вулицю Кручу. Та й довжелезна ж це вулиця, майже на кілометр! А тут треба йти дім за домом, перешукати всі кам'яниці, кожна з них на шість-сім поверхів. Не дуже то й трудна була справа, бо поліційні приписи Варшави наказували, щоб у кожній кам'яниці в сінях висів список мешканців. Списки справді й були, але хто міг заручити, що управителі точно їх тримали, вписували нових і виписували старих льокаторів? Все ж таки пробую, іду від брами до брами. Мушу робити це обережно, щоб не звернути на себе уваги, а все здається мені, що цей чи інший прохожий підозрілий.

Два дні пішло на контролю вулиці Кручої — Заборовського ані сліду.

Пішов я до подорожнього бюра "Орбіс". Там був спеціяльний відділ, що розшукував туристам адреси знайомих за оплатою одного золотого від голови. Подаю дані про Заборовского, наскільки їх знаю; Петро Заборовскі, тридцять літ, жонатий, одне або двоє дітей. Кажуть мені по хвилині, що в Варшаві Заборовских більше тисячки, а Петрів Заборовских — кількадесят. Плачу десятку за перших ліпших десять адрес. Куди не прийду — не той Заборовскі.

Іду до мельдункового бюра самий. Там якась молода дівчина, досить гарненька. Відгріваю стару історію про бабуню, що помирає, і вона дає мені цілу копицю адрес Петрів Заборовских. Цим разом коштує мене це багато дешевше, по тридцять грошів від особи. Між ними який десяток тих, що виїхали з Варшави до

інших міст. Не бувши певним, чи не прийдеться мені ще раз вертатися до бюра за новими адресами, умовляюся з дівчиною на вечір до кіна.

І знову біганина ввесь день і знову невдача. Іду ввечері з дівчиною до кіна, заходимо потім ще до якоїсь цукорні Лярделлі, а завтра по нові адреси. На відміну пробую підміських адрес. Якийсь Петро Заборовскі живе в Ґродзіску Мазовєцкім, туди йде електрична залізниця. Знайшов адресу, але не знайшов Заборовского, він перейшов жити на другу вулицю. Кажуть мені, є моя птиця, живе нагорі, на самому піддашші.

Відкриває мені двері якась рудоволоса красуня, а за столом, бачу, уплітає зупку мій Заборовскі! Ов, та тут бідося! Заборовскі обдертий, троє дітей брудних і трохи не голих. Значить, грошей тут потрібно, можу мати надію на його згоду.

Заборовскі дивується, але втішився — він був не злого серця людина — просить сідати. Даю дітям золотого на цукерки, йому тицяю двадцятку, щоб приніс щось добре з'їсти, випити й закурити. Настрій йому відразу поправився, аж тепер прийшло йому на думку спитатися, яким чудом віднайшов я його в Ґродзіску. Зайво говорити, що я йому того не сказав. Дістав відповідь, що "ми" — в розмові з ним ніколи не вживав я назви Організації, завжди говорив, що це "ми" — знаємо все, що нам потрібно.

Не знаючи ще, як поставиться Заборовскі до моєї пропозиції, мусів я бути обережний. На початок сказав я йому, що маю різні справи в Варшаві, потребую певної і спокійної квартири, за неї заплачу, не хочу товктися по готелях. Завів мене до недалекої місцевости Урсус і там дістав я вигідну кімнату в його брата, якому він мене представив, як свого приятеля з Вильни, що приїхав на кілька днів до Варшави.

Мені треба було виждати кілька днів і я ходив тим часом по Варшаві. Несподівано в одному з музеїв наткнувся я на капеляна українських політичних в'язнів, о. д-ра Йосипа Кладочного. Він теж здивувався, побачивши мене в Варшаві і висловив здогад, чи знову не на черзі якийсь міністр[6]... Я ані не заперечував, ані не підтверджував, але використав цю припадкову зустріч, щоб дістати від нього безплатні квартири на нічліг. І так раз ночував я в оо. Василіян при Медовій вулиці, а раз у д-ра Павлишина при вулиці Твердій, мабуть ч. 66.

За кілька днів вирішив я, що вже пора вдруге піти до Заборовского. Поволі й обережно виложив я, яке в мене діло до нього. Один з моїх приятелів сидить у в'язниці у Вронках, нам залежить на тому, щоб видістати його на волю. Тамошні відносини я знаю і думаю, що це можливе, при помочі одного з ключників. За ту поміч готов я добре заплатити, грошей у мене вдосталь. Правду кажучи, ми зовсім добре могли б обійтися без нього, але я, знаючи його добре відношення до наших в'язнів і пам'ятаючи його давніші прислуги, а також тому, що він тепер у скрутному положенні, настоював на те, щоб і його притягти до тієї справи та дати йому трохи заробити. Його роля дуже проста: поїхати зо мною до Вронок,

сконтактувати мене з Шерлеєм, запитавшися його перед тим, чи пішов би він на те, і скільки за те хотів би[7].

Заборовскі згодився на все. На його думку, на Шерлея можна цілком певно рахувати, він не такий то вже "службіст", до того бідує, в нього копиця дітей.

Так ми обидва зараз таки того самого дня поїхали до Вронок. Мене примістив він у недалекій місцевості Лавіца, у свойого знайомого Бєлєцкого. Цей Бєлєцкі завідував площею для кінських перегонів і жив там самий з жінкою Марією і двома маленькими дітьми. Були теж якісь люди, що доглядали коней, але стайні стояли оподалік від житлових будинків і ніхто не бачив мене, як я туди входив. Бєлєцким представив мене, як свого приятеля, це були люди гостинні, між нами зразу ж витворилася прихильна атмосфера. Зокрема жінка Бєлєцкого, пані Марія, хоч старша трохи за мене — мала тоді яких тридцять літ — але виявляла деяке зацікавлення моєю особою, від чого я не втікав, бо це могло мені пізніше пригодитися.

Михайло Терен

Тимчасом Заборовскі поїхав до Вронок самий, вибравши собі поїзд так, що прийшов він під ніч. Нікого це не здивувало, Белєцкі знали, що там десь живе його тесть. Вернувся вже на другий день вранці і дуже вдоволений стрінувся з Шерлеєм, дістав від нього згоду і влаштував мені зустріч з ним у далекому селі, куди поїхали ми поїздом того самого дня ввечері.

Плян Шерлея був дуже простий. Бандера сидів у т. зв. твєрдзи, що була окремим адміністративним бльоком у тюрмі, оточеним муром яких вісім метрів заввишки. Вночі там робили службу два ключники: один назовні, що обходив цілий будинок безнастанно і накручував порозставлювані в різних відступах контрольні годинники, а другий всередині і його завданням було ходити від камери до камери, підглядати крізь "вовчок" і за кожним разом світити світло. На те, щоб обійти всі чотири поверхи, потрібно було около півгодини і регулярно що

півгодини блимало світло в віконці кожної камери, на тій підставі можна було кожночасно означити, в котрому саме місці ключник. Обидва ключники змінялися щодві години. В тому бльоку робив службу теж і Шерлей у двотижневих відступах, якраз завтра мав зачинати.

Отож Шерлей запропонував таке. В часі своєї внутрішньої зміни випустить він Бандеру з камери і підложить на його місце заздалегідь приготовану куклу. Сховає його тимчасово в комірчині, де трималися мітли, ведра і т. п. речі для чищення коридорів. Комірчина ця лежала на кінці бльоку і віддалена від нього була ґратою, а з другого боку до неї був доступ від вартівничої вежі, в якій ніччю нікого не було, вартовий сидів там тільки вдень і наглядав за в'язнями на подвір'ї.

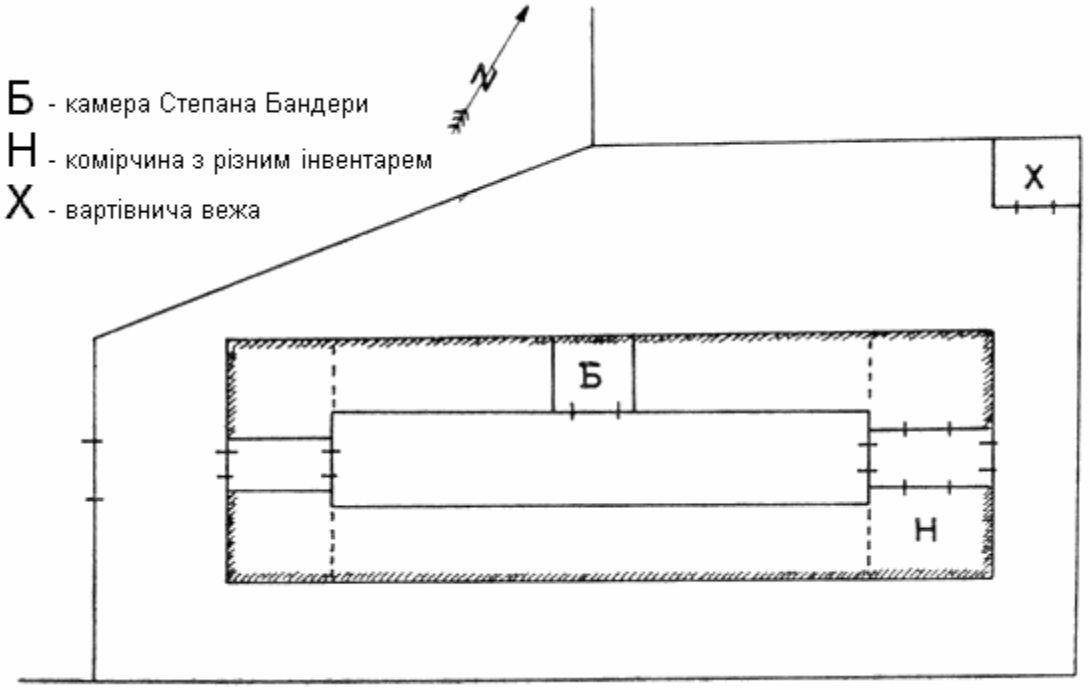

Твердиня

В часі зовнішньої зміни Шерлей підробленими ключами мав відчинити двері бльоку, камери й вартівничої вежі, випустити Бандеру й позамикати за собою знову всі двері, щоб усе було в порядку, а з вежі втікач міг уже або просто зіскочити на зовнішню сторону муру, або зсунутися по мотузку.

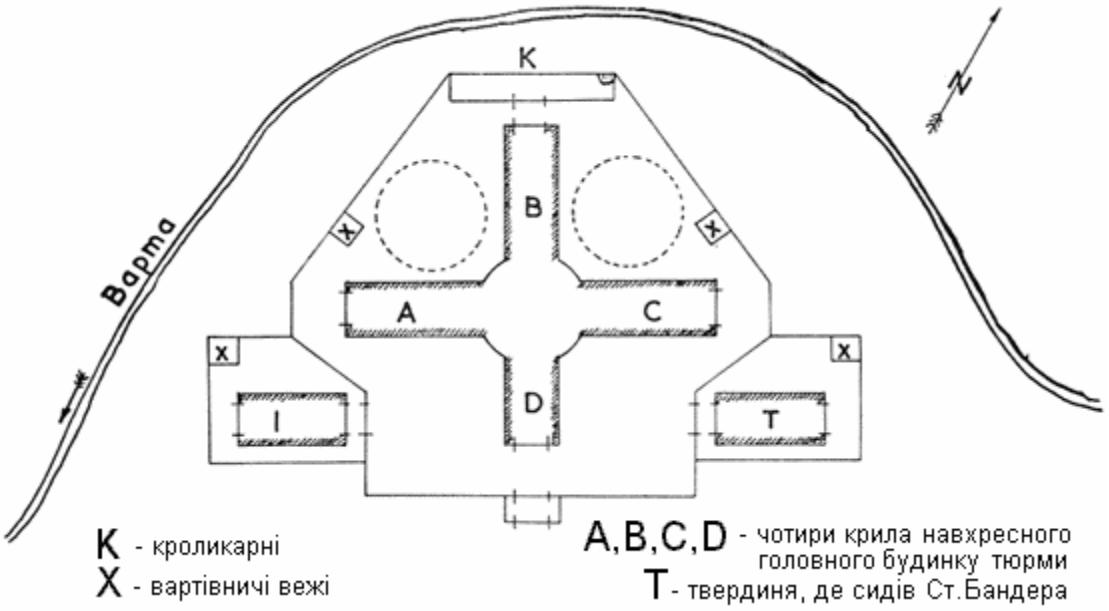

Тюрма Вронки

Усе те, хоч може виглядає скомпліковане для сторонньої людини, але для мене, обзнайомленого з внутрішніми порядками тюрми у Вронках, мало всі вигляди на вдачу і я цей плян заакцептував. Щоправда, насувалися мені деякі питання, а найперше з них, як буде Шерлей, як один з ключників, що виконував нічну службу, пояснювати при ранньому апелі зникнення в'язня з замкненої камери, та ще й підставлення кукли. Бо кожному мусіло бути ясне, що не обійшлося тут без допомоги ключника, а тільки вони два були при нічній зміні. Та яке мені діло, як буде він пізніше вибріхуватися! Важне, щоб видістати товариша на волю. Те ключник мав зробити і за те зажадав п'ятдесят тисяч золотих, тією сумою мали вони поділитися в якійсь пропорції з Заборовскім. Цікаве, що ні Шерлей ні Заборовскі не жадали нічого наперед, гроші мав я виплатити з моментом, коли Бандера був уже за муром. Мали довір'я до мене і через мене до нашої Організації.

А ще цікавіше, що Шерлей хотів випускати Бандеру негайно, вже завтра, або післязавтра, така його огорнула нетерплячка. І був би це зробив напевно, та я не був на те приготований. Найперше, не мав я біля себе грошей. А далі, мої клопоти зачиналися щойно там, де його кінчалися. Його діло — випустити в'язня і взяти гроші, а я мушу думати, як його далі завести в безпечне місце, мавши перед собою кілька нічних годин до моменту, коли відкриють утечу при ранній перевірці і пустяться в погоню.

Я не був приготований на таку швидку можливість утечі. Моїм завданням було підготовити втечу, а хто і як буде контактуватися в цій справі з самим Бандерою — це до мене не належало. Тепер же ж треба було кувати залізо, поки гаряче, і я мусів зв'язатися самий з Бандерою. Передав я до нього коротеньку записку через Шерлея, де натякав на справу втечі. Але що з того — Бандера відмовився прийняти записку з надмірної обережности, бо я не знав ані клички ані умовленого знаку до нього. Боявся якоїсь провокації.

Тому я заслонився тим, що мушу цей плян представити своїй "владі", дав обидвом ключникам "на рахунок" по сто золотих і заповів, що за тиждень приїду знову.

Всі розійшлися вдоволені.

У Львові здав я звіт з усього Равликові і просив сказати, що маю робити з Бандерою, коли матиму вже його за муром. Тут були дві можливості. Перша — заховати його в Польщі так довго, доки не мине перший гончий шал і доки поляки не заспокояться, повіривши, що ми вже перетранспортували Бандеру за границю. Друга — відразу тікати за границю, бо до Німеччини з Вронок усього дев'ять кілометрів. Равлик ходив кудись там радитися з "горою" і рішено відразу тікати за границю. Я мав іти до Німеччини разом з Бандерою.

Тепер поїхав я майструвати перехід за границю. Заборовському поручив я підшукати якогось певного пачкаря, щоб перевів через кордон. Швидко він привів мені якогось типа, Гломб називався, і цей згодився перевести мене з товаришем, думаючи, що має діло з колегами "по професії". Навіть не дуже дорого мало це коштувати. Іти мали ми з місцевости Цішкова по польскій, до містечка Пуцціх по німецькій стороні.

Незалежно від того мусів я розглядатися, щоб на випадок, коли не поведеться мені з пачкарем, або коли б зайшли якісь непередбачені випадки в останній хвилині — а воно завжди чомусь так буває — не сів я на льоду. Тому при кожній моїй поїздці туди не забував я вступати до Бєлєцкіх. Як я вже згадав, у мене склалися дуже гарні відносини з панею Марією і їх я ще далі підсичував. Вона згодилася перетримати мене "ще з одним товаришем" — авжеж, не мала вона поняття, хто цей "товариш" — в себе на хуторі, навіть обіцяла це так зробити, щоб не знав про те її чоловік.

Я мусів їздити досить часто за тими справами. Найкраще було б для мене замешкати на якийсь час у Варшаві або в Познані, але з другого боку — незручно. Як довго я офіційно був приголошений у Львові, так довго за мене відповідала львівська поліція. Вона мала сотні людей під наглядом і через те легше було від неї згубитися. Не будили підозріння мої часті виїзди, було відомо, що я працюю, як торговельний аґент і мушу постійно перебувати в роз'їздах. Коли ж би я перебрався жити в корінну Польщу, мене передали б тамошній поліції і вона, принаймні на початку, не випустила б мене з-під ока та дуже утруднювала б вільність рухів. Тим-то й рішено, що я таки буду сидіти у Львові, а Заборовскі мене повідомить листовно, коли треба приїжджати. Для тої цілі подав я йому прізвище гуцула Герцюка, що теж працював різьбарем у "Рекорді", а тому знову сказав, що до нього час від часу приходитимуть листи від моєї дівчини з Польщі. Цей Герцюк був мабуть комуніст, до нього частенько заходили якісь львівські жидки, ввесь час мав він з ними різні коншахти. Тих листів прийшло всього два, писані вони були умовленим кодом, неначе від дівчини, ніхто з них нічого не дізнався б.

Нарешті все умовлено й підготовано, втечу назначено на день 4 серпня 1938 року. Я не знав, чи і як повідомлено про те Бандеру, не моє це було діло, до того Організація розпоряджала іншими зв'язками й можливостями. В часі одної з моїх поїздок передав я до нього через Шерлея коротеньку записку з привітом і стільки всього, вистерігався я від того контакту, щоб через якусь дрібницю не "всипати" цілої справи.

І тут саме починається найдурніша історія. А для мене скінчилася вона фатально.

Коли вже все було готове, коли я поїхав останній раз перевірити, чи все "грає" з собою і лишив при тій нагоді для Шерлея ще п'ятсот золотих — ні сіло ні впало, довідуюся від Равлика, що все відкликане, втечі не буде.

Що ж, я зробив усе, чого від мене вимагали і що було в моїй можливості. А чому діло не дійшло до кінця — не моя справа. Умовленим способом повідомив я Заборовского, що діло відкликане, вернувся до свого різьбарства і швидко про все забув.

Але не забули про те обидва ключники. Дня них це був несподіваний удар, п'ятдесят тисяч золотих утекло їм з-під носа, а їм здавалося, що вже тримають їх у жмені.

Заборовскі мав приятеля, на прізвище Ян Мілек. Це був пройдисвіт і безпросвітній п'яниця, покинув жінку і семеро дрібних дітей та пішов жити на віру з якоюсь жидівкою. Раз за чаркою пожалівся йому Заборовскі на свою долю, от траплялася йому нагода заробити грубші гроші і через щось не вдалося. Зацікавлений Мілек підливав до чарки і потроху витягнув від підхмеленого Заборовского признання, що він стояв у контакті з ОУН і що вони мали викрасти з в'язниці Бандеру. Негайно пішов з тим Мілек до поліції, щоб поправити свою надшарпану опінію, вдаючи обуреного польського патріота, ну, і щоб при цій нагоді якусь копійку заробити.

Поліція обставила Заборовского і почала за ним слідкувати, чи не натрапить на його контакти. Показалося, що він нікуди не їздить, ніхто до нього не приходить, підозрілої кореспонденції не веде — нема чого довше ждати, взяли його під ключ. Під допитами Заборовскі почав співати і висипав усе, що знав. Арешти сипнулися як з рукава, — Заборовскі обтяжив понад шістдесят людей, кожного, хто хоч би й найменше відношення мав до тієї справи, між ними й у нічому неповинного Зенона Коссака. Його знав він, як нашого провідника в тюрмі, і на тій основі викомбінував собі, що на волі мусить він бути якась "грубша риба" в нашій Організації, а що сидів він колись у Вронках, то не без того, щоб не прикладав руки до втечі Бандери.

Мене арештували 2 вересня 1938 року. Слідчий поліційний уряд перенесено вже тоді з Казимирівськоі вулиці на вулицю Понцкого. Там побачив я своїх старих знайомих аґентів, як Гірного, Будного, Радоня, Фіца і комісара Фурмана, всі вони

просто неймовірно ввічливо відносилися до мене, надскакуючи, як біля збитого яйця. А Фурман просто радив мені не складати ніяких зізнань: це не їхня справа, познанська поліція просила їх доставити деяких людей, вони це мусять зробити і хотіли б позбутися того якнайшвидше.

Там я побачив Герцюка і ще кількох жидків, що їх приловили в нього на квартирі.

Відставили мене ночувати до Бриґідок, звідти мав я поїхати до Познаня. А в Бригідках повіяло іншим вітром. До моєї камери ввійшло кілька ключників і звеліли мені роздягатися до гола. Коли ж я ставив опір — зробили це силою. Один з них скомандував мені стати "струнко". Дуже смішно ставати голому на "струнко", я не хотів, казав, що тут не військо. Тоді кинулися вони на мене і збили на кисле яблуко, не зважаючи, чи це голова чи живіт, і не турбуючися, чи залишить це по собі сліди, щоб я міг жалітися на побиття. Що ж я міг вдіяти? Крик мені нічого не поможе, я тільки уважав, щоб заслоняти якось голову. Так мене й залишили там на долівці, над раном я очуняв і настільки прийшов до себе, щоб підвестися. Це вони так мстилися за арештованих ключників у Вронках, їм здавалося, що вони попалися в тюрму з моєї вини, не знали, що власний їхній довгий язик туди їм простелив шлях.

Ще потримали мене тиждень у Бриґідках без ніяких допитів, мабуть тому, щоб зійшли трохи сліди побоїв, і тоді вивезли до Катовиць. Не маю поняття, чого там хотіли від мене, робили якісь конфронтації, може думали пришпилити якусь справу, а через тиждень відвезли до Познаня й посадили в тюрму при вулиці Млинській ч. 1.

Сидів я спершу на одиночці, потім давали до мене всяких типів, якось попадалися культурніші люди, не було такої гебри, як у львівських арештах. Один з молодших ключників зразу ж таки почав до мене підходити з різними пропозиціями. Від нього довідався я, що тут же сидить Коссак і Герцюк, обидвоє Бєлєцкі, Шерлей, Заборовскі та інші. Хотів мені вможливити контакт з ними, та я від того відмовився. З Коссаком не мав я потреби контактуватися, він зовсім був непричасний до тієї справи, а з іншими не хотів, нічого це мені не помогло б, вони тільки виляпали б усе, як виговорили досі. Ще й не знав я, чи не криється за тим якась провокація. Цей ключник без обиняків запитувався, скільки дали б за мене, щоб підмайструвати мені втечу.

Від усяких зізнань я відмовився, подав тільки свої особисті дані. Зате поляки не тільки розказали все, а ще й зо своєї фантазії додали, правда перемішалася тут з вигадками, справді нелегко було в тому розібратися. Справа несподівано розрослася в велику аферу. Так Шерлей, як і Заборовскі мали всякі свої особисті порахунки з деякими іншими, старшими ранґою, урядовцями тюремної адміністрації у Вронках і всипали їх усіх "наліво", а поліція, не роздумуючи довго, замкнула всіх. Кажуть, сидів навіть один в'язничний комісар, а начальника в'язниці перенесено аж до Вильни. Щиро сміявся я, коли про все те довідався, хоч, правду сказавши, не до сміху мені було.

Майже щодня приходили до мене поліцисти намовляти до зізнань. Старалися промовляти до сумління, щоб я заговорив і щоб вони на тій підставі могли випустити невинних людей, бо справа замоталася так, що не розбереш, хто винуватий, а хто ні.

— Ну, Коссак може собі посидіти, йому це не зашкодить, це знаний "бойовєц", але от Герцюк, наприклад. Збили йому зад, що сісти не може, а він усе однієї співає, що листи начебто від вашої дівчини приходили. Виглядає, що він справді в те вірив, та не можемо його випустити, не мавши підтвердження з вашого боку.

Дивувало мене, чому причепилися вони до Герцюка за мої листи, а не поцікавилися, що саме робили в нього ті жидки — їх ще з Бриґідок повипускали — а можна було, притиснути їх гаразд не одного, про львівську комуну довідатися.

Одначе я мовчав, це мені ані помогти ані зашкодити не могло, та мав я до того свої причини. А поляки обтяжували себе й сипали дедалі то більше. Не признавалася одна тільки Марія Бєлєцка. Попросила судді, щоб дати їй трохи часу до надуми, її відвели до камери і там вона повісилася.

У познанській тюрмі не було політичних в'язнів. Я сидів увесь час на одиночці, тільки на прохід і до купелі випускали мене разом з сусідом по камері, аж доки не скінчилося слідство, тоді дозволили на товариство. Мій сусід — людина яких п'ятдесяти років — називався Юзеф Новак і був засуджений на смерть за те, що застрілив польського ксьондза. Фанатичний комуніст, хоч не належав до комуністичної партії. Начитався всякої комуністичної "бібули"[8] і до того ступня перейнявся антирелігійними комуністичними кличами, що вбив священика під час Служби Божої в одному селі під Познанем. Йому здавалося, що виконав дуже геройський вчинок і що тим він підняв на дусі робітничі маси та утвердив їх у революційних переконаннях. Не знав сердега, яку ведмежу прислугу зробив комуністам — багато їхніх прихильників через те відвернулися від комуни. Вечорами він перестукувався зо мною крізь стіну і старався мене агітувати. Було майже певне, що його повісять, і я не хотів затроювати йому останніх хвилин життя, не дуже спорив з ним. Одного разу зачув він скрип дверей до моєї камери в незвичну пору й постукав з цікавости, що це було. Сказав я йому, що якраз був у мене адвокат, що розпитував я його теж і про Новакову справу та що адвокат говорив мені, що большевики роблять старання, щоб його обміняти за якогось польського ксьондза з Советів.

Одного дня над раном збудив мене Новак стукотом до стіни. Був певний, що це останній день його життя: йому снилася горіюча лямпа, що нагло згасла. В тюрмі люди забобонні й дуже підчиняються вірі в сни. Справді того самого дня забрали його до смертної камери і вранці повісили.

Прийшла зима. Випустили Коссака і Герцюка. Тільки бідна пані Марія не побачила вже світу Божого, хоч її напевно були б звільнили, вона ні про що не знала. Сердечно жалів я за нею, вона була молода й гарна, осиротила двоє дітей.

У половині грудня відбулася судова розправа, що тривала три дні. Юридична конструкція акту обвинувачення складена була доволі дивно: ніде ні одним словом не говорилося про ОУН, наче б вона не існувала, хоч зізнання найголовніших співобвинувачених, Заборовского і Шерлея, ввесь час нав'язували до Організації. Чомусь судові залежало на тому, щоб відполітизувати справу і для тої цілі сформульовано обвинувачення так, що я з Заборовскім і Шерлеєм, при співучасті решти обвинувачених, заклали спеціяльну організацію для викрадення в'язня з тюрми. Це підтягнули під якийсь там параграф з польського карного кодексу і так зроблено справу.

Моїм оборонцем був адвокат д-р Степан Шухевич зо Львова. Я вже в міжчасі дістав інструкції, що можу в суді говорити, само-собою нікого не обтяжувати і так складати зізнання, щоб виглядали на правду. Організації до того не мішати. Я на вигадки скорий, це мені не первина, і в скорому часі склав я зовсім імовірну історію, тільки особи Івана Равлика та Романа Шухевича підмінив фіктивною фігурою Василя Бандери. Ніби цей Василь Бандера, якого я знав під таким прізвищем давніше, хоч не можу ручити, чи було воно правдиве, знаючи про мене, що я свого часу сидів у тюрмі у Вронках, запропонував мені зорганізувати втечу його свояка, цебто Степана Бандери, з тюрми. Спочатку я наче б то не дуже похочуввв, але потім, під намовами погодився. Дальше все йшло більш-менш згідно з актом обвинувачення. Коли вже все було готове і назначений реченець утечі, несподівано прийшов до мене Василь Бандера з вісткою, що він відступає від тої справи і просив повідомити про те Заборовского, що я зараз таки зробив і на тому вся справа скінчилася.

Допитували мене на суді дуже довго, щоб надолужити браки і прогалини в зізнаннях інших обвинувачених і свідків через мою чотиримісячну мовчанку. Судді цікаві були знати, чому я ввесь час мовчав, чи так наказувала мені тактика ОУН? Тут мені прийшлося зробити довшу заяву в справі моєї мовчанки в слідстві. Я зараз у перших днях слідства довідався, що до моєї справи притягнено багато людей. Ця, на мою думку, зовсім дрібна справа, розрослася і в ній заарештовано багато поляків, що зрештою не мали до неї ніякого відношення. Коли б я почав був говорити зараз, я може вкоротив би собі трохи час слідства, але серед тих невинно арештованих людей і серед їхніх родин і в усіх, що цікавилися нашою справою, могло б скластися враження, що я їх "засипав" і що через мене вони попали до тюрми. Так нехай же ж усі вони тепер тут на суді довідаються і від мене і від польського суду і пізніше з газет, що я чотири місяці мовчав, як заклятий, і словом не обізвався. А свою долю завдячують не мені, що їх навіть і не знав, тільки своїм довгоязиким приятелям-полякам. Я чув, що арештовано паню Марію Бєлєцку і що вона з розпуки в тюрмі повісилася. Я вправді був з нею знайомий, але зовсім припадково, за нею не було ні дрібки вини і нехай її смерть спадає на сумління тих, що своїми неправдивими і легковажними словами загнали її передчасно в могилу.

Заява зробила помітне враження на всю судову залю. Чоловік Марії Бєлєцкої — його випустили в слідстві — зашльохав з горя і намагався застрілити в суді Заборовского, поліція в останній хвилині відобрала від нього пістоля.

До своїх товаришів з лави підсудних я зовсім не відзивався, не було чого.

Д-р Шухевич боронив мене зручно і добре. Цікаве, що й польські адвокати — позабував уже їхні прізвища — теж брали мене в оборону, та було ясно, що це мені поможе, як мертвому кадило. Розправа закінчилася на самого нашого св. Миколая, 19 грудня 1938 року. Так то святий отець Миколай приніс мені того року дарунок — вісім років тюрми. Поляки Заборовскі і Шерлей дістали присуди менші. А жінку Шерлея, що не мала поняття про справу, засудили тільки за те, що взяла від чоловіка тих п'ятьсот золотих, що я йому дав, як завдаток. Всіх ключників, що їх у часі слідства "засипали" Заборовскі і Шерлей, звільнили ще в слідстві, але прогнали зо служби. А вони справді нічого не знали.

Присуд дійсно був дуже суворий, реакція польської влади була без порівняння гостріша, як в інших подібних випадках. Мабуть лякалася вона деморалізації свого слабо платного в'язничного апарату і хотіла дати відстрашливий приклад.

Ще якийсь час довелося мені сидіти в Познані, доки не потвердили присуду в апеляції. А потім почалася мандрівка по в'язницях...

Найперше вивезли мене до Равіча. Не пам'ятаю, коли це було, але десь у травні, бо на одній станції, де поїзд чомусь спинився довший час, рясно цвів білий бузок і його п'янкий запах на хвилину збудив у мені шалену тугу за волею. В Равічі сидів я в тій самій камері, де в часі великої голодівки повісився мій товариш Володимир Нидза[9]. Ця свідомість несамовито гнітюче враження на мені робила і я радий був, коли по кількох тижнях мене з Равіча забрали.

Тим разом поїхав я до Острова Вєлькопольского. Але й там не загрів довго місця, бо знову по кількох тижнях вивезли мене до іншої тюрми. Так по черзі в кількатижневих відступах перемандрував я з Равіча до Острова Вєлькопольського, потім до Лодзі, Варшави, Білого Стоку і накінець до Вильни, в тюрму "Лукішки". Правдоподібно лякалися тримати мене довго на одному місці, щоб я знову не звербував якого ключника і не зорганізував собі втечі. Це мусіло кінець-кінців десь припинитися, бо не вистачило б стільки в'язниць у Польщі, щоб я вичерпав своїх вісім літ на кількатижневу резиденцію в кожній з них.

З Вильни не рушився я вже нікуди, там мене застукала війна і прихід большевиків 17 вересня 1939 року. В часі тих мандрівок я не міг позбутися настирливої думки, що мене колись застрілять начебто за намагану втечу, щоб так на мені помститися. Одного разу я трохи не піддався забобонові, коли мені, як колись Юзефові Новакові, приснилася горіюча лямпа. Але скрізь поводилися зо мною добре, оглядали, як якогось звіра з менажеріі — справа була голосна в усіх польських часописах — та не били, ані надмірно не дошкулювали.

Минуло багато літ. За той час перейшов я дивні пригоди, що їх, як то кажуть, і на воловій шкурі не списав би. Але до сьогодні не знаю, чому тоді в останній хвилині відкликано втечу Бандери з тюрми, коли були шанси сто проти одного, що вона мусить удатися. Думав я спершу, чи грошей не забракло. Та не те було

причиною, бо гроші роздобути завжди можна, хоч, як на ті часи, це сума величезна. Щонайвище можна було втечу відкласти, доки не призбираються гроші. Доходили до мене неясні чутки, що в Крайовій Екзекутиві ОУН у Львові не було однозгідности щодо пляну. Одна група людей, прихильники і товариші Бандери, хотіли його вирвати за всяку ціну. Але більшість противилася, не тому, щоб не хотіли бачити Бандери вільним, тільки з ляку за інших друзів. На той час — це було на рік перед війною — в тюрмах сиділи вже тисячі націоналістів, а серед них сотні засудженців з довготерміновими присудами. Були побоювання, що після втечі одного Бандери непомірне загострять режим у тюрмах під претекстом потреби строгішого нагляду, важливіших людей завезуть до Святохресноі тюрми, де ніхто довго не видержав. Остаточно, добре мати на волі одного з провідників Крайової Екзекутиви, але на все мусить бути своя ціна.

Так чи інакше, ця справа принесла мені вісім літ тюрми після того, коли я ще добре не прийшов до себе з попередньої п'ятки, і тільки війна вернула мені волю."

---

1. *Разом з Федьком Здрілем стріляли до війта, що вислугувався полякам, обидва дістали "коло" (довічна тюрма). Здріля вивезли до Святохресної тюрми, а в 1939 році в часі транспортів з одної тюрми до другої - застрілили.*

2. *Його шурина, православного священика, якого прізвище вже забув, засудили поляки за те тільки, що відправив панахиду по сл. п. Біласі й Данилишині. Сам він пізніше перейшов до "бандерівців", — існує переконання, що це він убив Олександра Куца (про нього в дальших розділах).*

3. *Твердиня, фортеця. Гл. плян тюрми у Вронках.*

4. *Мабуть, походив з французького роду.*

5. *Фантазувати, розказувати небилиці (львівська тюремна говірка).*

6. *Чотири роки перед тим ОУН убила в Варшаві польського міністра внутрішніх справ, Броніслава Пєрацкого.*

7. *Мені самому незручно було тепер підходити до Шерлея, не тільки тому, що я його менше знав, як Заборовского, але й тому, що Вронки - діра, крім тюрми там усього кілька вулиць і мій приїзд удруге в такому короткому відступі часу міг би викликати підозріння.*

8. *В тюремній говірці: нелегальна література*

9. *Член ОУН, засуджений у Львові на довголітню тюрму.*

3. РОЗДІЛ
ОПОЗИЦІЯ СКИДАЄ МАСКУ

Опозиція в часі війни. — Квартира Ярого на Ляндштрассе Гавптштрассе у Відні. — Де оформився заговір організаційно? — Тактика подвійної гри. — Голова ПУН взиває до себе Бандеру. — Бандера відмовляється від посту в ПУН. — Особа Ріхарда Ярого. — Його роля в диверсії. — ПУН пертрактує, диверсія конспірує. — Створення "Революційного Проводу ОУН". — "Акт з 10 лютого 1940 року". — Його аналіз в світлі організаційної правовости. — Сфальшоване моральне алібі. — Відношення РП ОУН до полк. А. Мельника. —Помилка диверсантів у розрахунках на свою переважну силу.

Війна, що розвалила польське "моцарство" і разом з ним тюремні мури, влила нові надії в серця опозиції. Віджили старі пляни і це тимскоріше, що головні пружини диверсії —Ріхард Ярий та Іван Ґабрусевич — безпечно ввесь час сиділи за границею. Великий злам в укладі політичних відносин на Сході Европи, а вкупі з тим нові перспективи перед ОУН в Україні ні на хвилину не відвернули уваги опозиції від давної її мрії — захопити в свої руки владу в ОУН. Як тільки розкрилися перед ними тюремні ворота і як тільки почали вони збиратися докупи по стільки роках розлуки, не гаючи дорогого часу відразу взялися продовжувати свою конспірацію. Ревно їм у тому допомагали Ярий і Ґабрусевич-Джон, перший був провідником ОУН на терен Великої Німеччини, функції другого не означені точно, але був він неначе ад'ютантом-помічником Ярого, діставав від нього грошеві фонди і користувався всіми засобами організаційного діяння в Німеччині, створеними довгими роками праці і зв'язків.

Пара Ярий-Ґабрусевич своєї підривної роботи не припиняла, при чому перший був мізком та головним інстигатором, а другий виконавцем, бо, як українець, мав легший доступ до членів ОУН. В тому часі опозиція за кордоном скріпилася чисельно діставши в свої ряди членів ОУН, що виїхали з краю чи то втікаючи перед поліційними репресіями, чи то з наміром продовжувати або доповнювати свої студії в заграничних високих школах. Головна квартира опозиції на той час була в Відні, де Ярий утримував простору організаційну домівку при вулиці Ляндштрассе Гавптштрассе і куди, крім Джона Ґабрусевича, часто заходили ще Роман Шухевич, інж. Євген Врецьона, д-р Богдан Кордюк і Йосип Тюшка. Цей останній був одним з делегатів Галичини на II ВЗУН, що внаслідок воєнних дій уже не міг вернутися до краю, а перші три опинилися в Відні після упадку Карпатської України. Зчаста туди навідувався Ріко Ярий, що їздив за справами по цілій Німеччині, але сталий свій доміциль мав у власному хуторі недалеко Вінер-Нойштадт.

Через квартиру на Ляндштрассе Гавптштрассе перевалювалася маса людей, це ж був гарячий рік, коли люди наперед ішли в Карпатську Україну, потім верталися з неї, а ще пізніше підготовлялися до походу на Польщу. Був час і була нагода з людьми стрічатися, персональні зв'язки нав'язувати, пересівати їх у думці, на кого можна буде колись рахувати. Ярослав Гайвас розказує, що після втечі з львівської

тюрми передістався на Словаччину, де його перебрав тодішній зв'язковий ОУН Мирович[1], і відставив до Відня. У Відні для таких цілей уживався готелик "Термінус"і там його тимчасово примістили, з суворою забороною ходити куди небудь до міста. Це було ще до війни. Але вряди-годи потрібно було поїхати до організаційної домівки на Ляндштрассе Гавптштрассе, запрошувала його туди опозиція: Габрусевич, Кордюк, Врецьона. В тому часі не ставили ще якихось конкретних плянів, найбільше нарікали на Ярослава Барановського і критикували загально ПУН, очевидно за вийнятком Ярого, що був їхнім покровителем і від якого більшість з них залежала фінансово — кожної хвилини міг він затиснути гаманець і тоді братія мусіла б розходитися в свояси. Ішли намагання перетягнути Гайваса на свій бік, поки що в симпатіях і переконаннях, ще не було організованих проектів, не появилися ще на горизонті оператори, Бандера і Лебедь.

Трудно сказати, коли саме опозиція рішилася на організований виступ. Треба прийняти, що сталося це в Піщанах, коли мали нагоду з'їхатися разом і переговорити справу з одного боку Ярий, Ґабрусевич і Шухевич з Відня і з другого — Бандера, Лебедь та інші, що приїхали туди з Генерал-Ґубернаторства. Так само годі збагнути, яку тактику рішили вони тоді застосувати, про те міг би сказати хіба хтось з самих заговірників, але, як досі, ніхто з них ще в тій справі не забрав слова і ледве чи забере, а багато їх уже відійшли на той світ. За тим, що заговір оформився організаційно в Піщанах, промовляє не тільки факт, що там мали нагоду зійтися всі головні заговірники, але теж і те, що аж після роз'їзду з Піщан почалося обсаджування "своїми людьми" стратегічно важливих пунктів і ключевих позицій в організації там, де мали вони до того нагоду.

Вибрано тактику подвійної гри. З одного боку ігнорування наказів і розпорядків ПУН на місцях, фактичне непризнання Сича Крайовим Провідником у Генерал-Ґубернаторстві і створення власної Крайової Екзекутиви на тих преважливих теренах, що мали служити випадовою базою в пізнішому поході на схід, в'язання окремих осередків спеціяльними, тільки собі відомими кличками, обсаджування граничних пунктів, висилання власних зв'язкових паралельно з представниками ПУН на всі терени, де вони мали вижидати сигналу до виступу у відповідний момент, організування власної і тільки від себе залежної розвідочної системи, опанування таких зборищ людей, як табори для втікачів, веркшуци, українська поліція, "Українська Служба Батьківщині" і бавдінст. Треба признати, що заговірники взялися за діло з подиву гідною енергією і до своєї цілі йшли просто й рішуче.

А з другого боку зберігалися познаки сповидної лояльности до ПУН і до Голови ПУН, полковника Андрія Мельника. В зв'язках з низовиками старанно уникали самої назви " ПУН", ні одним словом не згадували про полковника Мельника, тут ішла тактика промовчування. Нехай підчинені їм низи звикнуть спершу до нових осіб, нехай привикнуть їх уважати своїми провідниками, а тоді наступить фактичне відрізання ПУН від організаційних мас і субституція ПУН новим керівним тілом стане питанням короткого часу, догідний момент до неї виберуть самі заговірники.

В той же час Бандера їде до полковника Мельника. Взиває його до себе Голова ПУН, як останнього з живих Крайових Провідників, що вийшли з тюрми, щоб на його руки передати привіт для всіх членів ОУН — політичних в'язнів і щоб покликати його до Проводу Українських Націоналістів та віддати в його руки зв'язок з рідними землями. Голова ПУН носився з наміром реорганізації ПУН і підсилення його новими людьми зпоміж тих, що в наслідок війни знайшлися по цей бік большевицького кордону.

Одначе амбіції Бандери сягали тепер куди вище, а до того, по всякій правдоподібності, мусів він уже бути зв'язаний домовленням з рештою заговірників. Пропонованого йому посту він не прийняв і поставив Голові ПУН в імені неозначеного ближче "провідного активу" ОУН домагання усунути зо складу ПУН Ярослава Барановського та Омеляна Сеника-Грибівського, до яких, мовляв, "організаційний актив" не має довір'я. Це має бути передумовою дальших розмов про ставлення революційної боротьби ОУН.

Ясно, що ніякий Голова ПУН, а ще до того людина військова, полковник Січових Стрільців і шеф штабу Дієвої Армії, не міг погодитися з такою поставою. Це пресія, що межує з шантажем в імені невідомої групи осіб. Авжеж, можна відсунути від ПУН тих чи інших людей, можна на їх місце покликати інших. Голова ПУН мав право зробити це кожної хвилини. Але треба мати до того підстави, треба або доказати вину тих людей, або подати інші причини, що їх можна б узяти до уваги при реорганізації. Викидаючи ні з цього ні з того членів ПУН з Проводу на домагання одної групки людей, Голова ПУН стає іграшкою в їхніх руках і творить фатальний прецеденс, що може захитати самими основами Організації.

Голова ПУН зажадав доказів і фактів, що мали б створити підставу до недовір'я "крайових" членів ОУН до обидвох тих членів ПУН. Очевидячки, доказів тих не дістав, їх не було й не могло бути, це була тільки зачіпка. Бандера від'їхав з нічим, але не тріснув дверима за собою, залишив ситуацію неясною, різно можна було сподіватися дальшого її розвитку.

Вслід за тим запрошує Голова ПУН до себе тодішнього Крайового Провідника ОУН на ЗУЗ, Василя Тимчія-Лопатинського. З якими думками й намірами вийшов Лопатинський з тієї зустрічі, не будемо знати ніколи, він загинув і вже не промовить. Правдоподібно в той час заговірники ще не потрапили перетягнути його на свої позиції. Ми знаємо, що в поворотній дорозі стрінувся він з Ярославом Гайвасом у Перемишлі, що мав з ним розмови на тему, як широко розгорнути революційну працю ОУН. В тих розмовах згадував про свої контакти з ПУН і з Головою Проводу і висказав переконання, що основним недомаганням в ОУН є брак справді кваліфікованого, рішучого й відданого революційній справі Проводу, що теперішній ПУН не вповні відповідає своїм завданням і що такий провід треба щойно організувати. В дискусії виявилося, що на думку Лопатинського не інакше розуміє справу теж і Голова ПУН і що в тій справі нема з ним різниці думок. Самий Голова ПУН признає потребу доповнення ПУН і дальша реорганізація піде

в такий спосіб, що дехто прийде новий, а дехто залишиться старий, хто виявиться успіхами. З тим Лопатинський тоді й від'їхав.

Якби для опозиції справді найважливішим було довести до реорганізації Проводу і зробити його здатним на її думку ставити чоло грядучим подіям, вона могла б дійти до того дуже легко. Вистачало ввійти Бандері в склад ПУН і прийняти пропонований йому пост зв'язку з краєм, найважливішої ділянки, що означала властиву керму цілою ОУН на рідних землях. Цей референт концентрує в своїх руках усі зв'язки, він за постановку справи відповідає безпосередньо перед Головою Проводу і тільки йому одному звітує. Отже ця, найважливіша, ділянка вийнята була б з-під компетенції Ярослава Барановського, як Секретаря ПУН, і перейшла б до Бандери, а тим самим інші члени ПУН, на думку опозиції нездарні і такі, що не заслуговують на довір'я, були б від неї відрізані.

І це був би перший тільки крок. Вслід за тим пішли б дальші зміни, бо вони відбуваються часто, Голова ПУН мав щирий намір їх перевести і приявність Бандери в ПУН цей процес тільки приспішила б.

Хто знає, може б до того й дійшло, якби за плечима заговірників не діяли тайні сили, що перемінили їх з опозиціонерів у заговірників і безупинно штовхали на шлях боротьби за владу, замість змагати до реформи ПУН. Найбільше пер до того Ріко Ярий. Я особисто був свідком, як він танцював навколо Бандери в Завберсдорфі, запрошуючи його до себе на хутір у гостину. Просто несмачно було глядіти, як старша будь-що-будь людина, колишній старшина, а тепер член ПУН і Провідник Великонімецького Терену скаче довкола того молодика. На цьому місці не від речі буде ближче спинитися на особі Ріка Ярого, що стільки лиха накоїв в ОУН.

Ріхард Ярий походив з австрійської урядничої родини. Народився 1898 року в місті Ряшеві. Справжнє його прізвище писалося з-німецька "Ягри", Ярий — українізована його форма. Були чутки, що мав він у собі сліди жидівської крови, — батько Ярого мав бути вихрещеним мадярським жидом, а мати, з роду Полляк, теж жидівка-вихрестка — але того з цілою певністю ствердити не можна. Одначе щось мусіло бути на речі, бо партійні націонал-соціялістичні установи в Німеччині недолюблювали його й увесь час підозрівали, що його арійське походження не зовсім чисте, тримався він тільки завдяки своїм зв'язкам з військовими колами, що, як відомо, переважно стояли здалеку від партії.

Розвал Австрії застав Ярого в ступні ротмістра кавалерії. Вступає він на службу до Української Галицької Армії, як багато інших його земляків — полк. Шаманек, полк. Бізанц, генерал Ціріц та інші — що чесно воювали за український уряд, якому склали присягу на вірність, не один і голову свою в бою зложив. На всіх побоєвищах Европи німецькі наємники клали свої сили, вступлення їх на службу українського уряду нікого не дивувало.

Скінчилася війна, Ріко Ярий вернувся до Австрії. В тих часах познайомився він з деякими українськими старшинами, що стали пізніше основоположниками

Української Військової Організації. Тоді теж він оженився, взявши собі за жінку жидівку з містечка Перемишляни в Галичині, де її батько — Шпігельфоґель — був якимсь малим рабином. Познайомився з нею Ярий у 1919 році в часі українсько-польської війни, а вінчався 1924 року в Ужгороді, де вона вихрестилася й прийняла християнське ім'я Ольга. Зв'язки Ярого з українськими військовиками не пориваються, він стає членом УВО. В початках віддав він немалі послуги для тієї організації. З часів своїх студій у військовій академї в Вінер-Нойштадт мав він чимало знайомих, що зайняли пізніше високі становища в Німеччині, як у війську, так і в цивільному житті, а через них діставав доступ і до інших та в той спосіб уможливив Українській Військовій Організації перші зв'язки з німецькими й австрійськими військовими колами. Людина зручна й хитра, чудово знав німецьку психіку, її добрі й злі сторони і спритно на ній загравав. Швидко стався майже необхідний. Ввесь час тримався близько українського суспільного життя на еміграції, його дружина теж перебувала в українському середовищі. Обидвоє пробують свого пера на сторінках "Розбудови Нації", а Ярий пише брошурки на військові теми.

Організація Українських Націоналістів розростається. Її центр не в Німеччині, тільки в Празі, а після 1934 року — в Женеві в Швайцарії і в Парижі. А Ярий увесь час залишається в Німеччині, нема вже над ним сильної руки полк. Коновальця, Ярий діє більш самостійно. Його менше цікавлять політичні амбіції, він знає, що зайти вище теперішнього свого становища він не зможе, та й не потрібно йому того. Його увага зосереджується на фінансових засобах Організації, а вони немалі. Десь у тому часі він перемінив свої зв'язки з німецькими військовими колами на розвідку, були підозріння, що попросту вступив на німецьку розвідочну службу. В полковника Коновальця родяться перші сумніви і він зачинає відсувати Ярого від деяких справ. Ярий шукає опори в молодших членів ОУН, сіє в них недовір'я до ПУН і виступає в ролі протектора молодого нарибку та кандидатів на провідні становища.

На терені Німеччини ОУН мусіла розпоряджати поважнішими грошовими засобами. Звідти утримувалися граничні зв'язки, до Польщі через Шлеськ і Вільне Місто Данціг, до Чехословаччини й до Литви, дуже важлива експозитура ОУН у Данцігу фактично керувалася з Німеччини, там купувалася зброя. Всі ті гроші переказувалися на руки Ярого, як провідника німецького терену, і він з них розраховувався що якийсь час перед Головою ПУН. Щораз більше спізняється Ярий з розрахунками. Всілякі викрути, то це, то те, люди деякі не вернулися ще з поїздок, рахунки деякі ще треба перевірити, один транспорт зброї пропав, ще не устійнено втрати і т. д. Голова ПУН терпеливий, але терпець уривається. В переїзді до Роттердаму на фатальну зустріч з Валюхом-Яценком спиняється Голова ПУН у Берліні і жадає приготовити всі розрахунки на час свого повороту з Голляндії. Ярий посірів, він знає, що нема жартів. Можна собі уявити, з якою полегшою прийняв він вістку про трагічний розрив бомби в Роттердамі, це його на якийсь час урятувало. А може й на все? Даремні надії! Новий Голова ПУН, полковник Андрій Мельник, людина методична і не забуває нічого. Від усіх жадає звітів і точних розрахунків, нема як Ярому відсунутися від прикрого моменту. На поміч приходять йому події: Карпатська Україна, потім польсько-німецька війна.

Він сяк-так ліпить частинні звіти й рахунки, відкладаючи остаточний розрахунок на пізніше, хоч знає, що цей момент невідхильно мусить прийти, а разом з ним і його кінець в Організації.

Неначе з неба спадає йому опозиція Бандери й товаришів. Не тільки можна врятувати себе від сорому і зберегти свій немалий уже маєточок, але й виступити у ролі сторожа чистоти революційної дії і спасителя ОУН, запевнивши собі вдячність молодих людей, що їм поміг дійти до влади. Та й досвіду їм бракує, буде їх водити на мотузочку, нехай там роблять свою революцію, а він буде репрезентувати їх у Німеччині і далі збирати грошики.

Несподівано приходить поміч з іншого боку. Німецькі кола швидко зорієнтувалися, що ОУН це єдина політична сила серед українців, і що з нею немало буде клопотів, коли прийдеться реалізувати свої загарбницькі пляни в Україні. Десь у таємних закамарках, де збігаються темні сили розвідок, постановлено зломити ОУН. Коли треба буде — фізично, але на те завжди час, може найдеться інший спосіб. Звітує Ярий — є така інша можливість, нацькувати опозицію на Провід, нехай б'ються між собою. Найперше це ослабить організацію внутрі, потім скомпромітує її в очах власного народу, а що з того лишиться, те можна перебити, коли прийде свій час, не буде ані спротиву, ані жалю[2].

Не було теж на руку порозуміння Бандери і його товаришів з Проводом Українських Націоналістів для Івана Габрусевича, бо для нього там не передбачувалося б ніякого місця, та й ні до чого не був він здатний. Але головним чинником, що за всяку ціну не хотів порозуміння, був Ярий[3]. Пускав він блахмана про свою всемогутність у Німеччині,якщо йдеться про українців, грозив, що кожної хвилини всіх може позамикати в концентраку на вимогу військових чинників, малював міражі про те, які користі дає співпраця з ним, не щадив слів критики під адресою своїх товаришів з ПУН, облегшував змовникам комунікацію, стараючись для них про пашпорти й перепустки та покриваючи кошти поїздок, він дав їм до диспозиції частину належних для ПУН грошових засобів у тому часі, коли змовники найбільше їх потребували, бо не встигли ще розбудувати власних фінансів.

Як можна думати, що в такій ситуації можливо договоритися з опозицією і притягнути її до конструктивної співпраці? Заглибляючись думками в той час і передумуючи не раз і не два ті сумні події, я дійшов до найглибшого переконання, що ніякі уступки й концесії змовників не задовольнили б. Якби Голова ПУН приніс у жертву Барановського і Сеника-Грибівського, Бандера з товаришами негайно висунули б нові домагання, показали б свіжі апетити, бо, підбехтувані в той час Ярим і його помічником Ґабрусевичем, ішли на здобуття повної влади в ОУН.

Чи знав ПУН про дволикість конспіраторів? Треба прийняти, що знав про їхню роботу. Бо ж бачив її Барановський, бувши в Генерал-Ґубернаторстві, звітував про те Сич, що був Провідником без Екзекутиви, і мусіли іншими шляхами відомості про те доходити. Інша справа, чи ПУН правильно оцінював небезпеку і чи здавав

собі справу, що справді стоїть за опозицією, чи добачував за нею машкару змови. Думаю, що ні. Вся поведінка ПУН з того часу вказує на примирливість, на охоту полагодити якось внутрішній конфлікт, на віру, що це поладнання можливе, що з опозицією можна договоритися, що якийсь розумний вихід з ситуації мусить знайтися. ПУН пішов на шлях пертрактацій, а змовники ступали шляхом боротьби. В такій зустрічі не може бути сумніву, по чиїй стороні буде перемога.

До останньої хвилини — про те ще буде мова внизу — Голова ПУН не тратив надії, що дійде до порозуміння з опозицією. Ні в одному моменті, навіть помимо позірно гострих паперових засобів, ПУН не рішився прийняти визов і станути до боротьби. Вистане згадати, що коли вже цілі місяці йшла підготова заговірників до явного виступу, коли знали про те і Секретар ПУН Барановський і "канцлер" Сеник-Грибівський, ні один з них, хоч мій добрий знайомий, і, можна сказати, навіть приятель, ні словом не прозрадився про те передо мною. Наскільки інакше вийшла б ціла справа, якби в самих початках ПУН рішився поборювати анархістичні прояви в ОУН, замість переговорювати з ними, і бодай пробував з'єднати собі симпатиків з-поміж членства ОУН поза опозицією Бандери! Скільки могли б вдіяти і скільки Грунту з-під ніг змовникам забрати три-чотири рухливі й енергійні члени ОУН, що мали б доступ до членських кадрів ОУН, чого позбавлений був ПУН! Скільки людей я самий міг би відтягнути від диверсії, якби був поінформований про неї зараз у початках, у Коросні, або навіть, за часу мого першого побуту в Кракові! Не говорю вже про ще молодших від мене, напр., про Гайваса, що був Організаційним Референтом Крайової Екзекутиви ОУН у Львові і мав сотні знайомих серед низовиків. А таких, як я чи Гайвас, на початках багато можна було знайти, ще не проточив їх червяк диверсії. Але ПУН був загіпнотизований силою опозиції і її самовпевненою бутою, і не вірив, чи поза нею знайде для себе опору в масі членства ОУН.

Минуло кілька місяців гарячкової підготови і прийшов нарешті час, коли заговірники рішили скинути маску. В днях 9 і 10 лютого 1940 року відбули вони свій з'їзд у Кракові, обрали Степана Бандеру своїм Головою і створили новий провід, що його назвали "Революційним Проводом Організації Українських Націоналістів", у скороченні: РП ОУН. Свої схвалення вбрали в форму не то резолюції не то постанови і назвали її "Актом з дня 10 лютого 1940 року". Подаємо цей "акт" у повному його тексті.

"Акт з дня 10 лютого 1940 року".

1. Фактична керма Організації Українських Націоналістів за кордоном опинилася в руках людей, що зле виконують завдання Проводу Української Національної Революції, не здійснюють її основних напрямних, нехтують націоналістичними методами праці та обов'язуючими революціонерів засадами внутрішньо-організаційного взаємовідношення й співпраці.

2. Провідний актив Організації Українських Націоналістів, передусім на рідних землях, виступав перед Головою Проводу Українських Націоналістів з ініціятивою зміни цього стану, щоб уможливити здійснення націоналістичних, революційних засад і методів, згідних з актуальними вимогами історичного моменту в цілій діяльності Організації.

3. Одначе всі зусилля перевести це звичайним організаційним порядком були безуспішні з причин неперебірчивих заходів тих людей, що, прикриваючися волею теперішнього Голови Проводу Українських Націоналістів, намагаються за всяку ціну вдержати владу, захоплену по смерті сл. п. Вождя, Полковника Євгена Коновальця.

4. Добро Української Національної Революції вимагає негайного й основного впорядкування тих справ і видвигнення такого Проводу, що в цей переломовий час відповість свойому завданню.

5. Тому на провідний актив Організації спадає відповідальність і обов'язок перебрати ініціативу та рішення через те, що теперішній Провід Українських Націоналістів, опанований деякими членами, не вив'язується з перебраних на себе обов'язків і завдань.

6. Свідомі свого обов'язку й історичної відповідальности за чистоту Націоналістичної Ідеї — ми, Провідники та Члени Крайових Екзекутив Організації Українських Націоналістів на Західніх Землях України та Українських Землях під Німеччиною і провідний актив ОУН — згідно з волею тих націоналістичних кадрів, якими кермуємо, віддаємо керму Організації Українських Націоналістів у руки Степана Бандери і тих, яких він покличе.

7. Цей видвигнений нами Революційний Провід Організації Українських Націоналістів наділяємо правом і накладаємо на нього обов'язок кермувати Українською Національною Революцією.

8. Ждемо рішення Полковника Андрія Мельника, що Він і надалі очолює нашу боротьбу.

Про нашу правду свідчитиме наша боротьба. Постій, 10 лютого 1940 року.

(слідують підписи)

Близько й уважно пригляньмося тому "актові", бо це документ, яким

1. деякі дотеперішні члени ОУН, що були в опозиції до ПУН, покинули методи опозиційного змагання, все ж таки легального, такого, що може вміщатися в правних рамах Устрою Організації, і створили доконаний факт, як перший акт внутрішньої боротьби в Організації і тим самим з етапу опозиції перейшли в етап диверсії.

2. Степан Бандера і його товариші легітимувалися пізніше в своїй акції, покликаючися на мандат "активу ОУН", на волю провідних членів Організації.

В перших уступах бачимо критику деяких членів ПУН і ствердження, що "звичайний організаційний порядок" зміни існуючого стану в ПУН не дав успіхів, бо діючі члени ПУН міцно тримаються влади, прикриваючися волею Голови ПУН.

Самого Голови ПУН тут поки що не заторкують, його становище до тих справ не виходить ясно з тексту, виглядає, неначе б уся вина лежала по стороні "деяких членів, що опанували теперішній Провід Українських Націоналістів" і вони "прикриваються волею теперішнього Голови Проводу Українських Націоналістів", а з того можна заключати, що воля Голови ПУН не конечно мусить покриватися з поглядами тих членів ПУН.

Висновок з кепського стану в ПУН і неможливість змінити його іншим способом такий, що треба покликати інший провід.

Найперше, хто має право це зробити? Згідно з обов'язним тоді Устроєм ОУН, схваленим усього перед кількома місяцями, бо дня 30 серпня 1939 року, Частина І., Розділ В, точка 3: "Членів ПУН призначує і звільняє Голова ПУН, повідомляючи про те своєчасно ВЗУН (Великий Збір Українських Націоналістів)". Отже, тільки Голова ПУН, навіть не Великий Збір, може призначувати і звільняти членів ПУН. І Голова ПУН виявив волю започаткувати зміни в особовому складі ПУН, покликуючи туди Степана Бандеру на одне з найважливіших і найбільш відповідальних місць, але Степан Бандера від того відмовився.

А хто ж тепер, на тому з'їзді, узурпував собі право призначати новий провід?

Про те говорить точка 6 "Акту з дня 10 лютого 1940 року", вираховуючи такі категорії осіб:

1. Провідники і члени Крайових Екзекутив Організації Українських Націоналістів

- а) на Західних Землях України,
- б) на українських землях під Німеччиною;

2. Актив ОУН.

Досі ніде не проголошено протоколу з того з'їзду і через те годі понад усякий сумнів ствердити, які особи брали в ньому участь і які становища вони в даний час займали в ОУН. З записки, поданої на другий день полковникові Сушкові — про те мова нижче — можемо заключати, що був там тодішній Голова Крайової Екзекутиви у Львові, Василь Тимчій-Лопатинський. Хто ще з членів Екзекутиви? По всякій правдоподібності ніхто, нікого з краю на той час у Кракові не було, точніше, нікого з тих, що на постійно залишилися жити і працювати під большевиками, не рахуючи кур'єрів, що ввесь час кружляли, то по цей то по той бік границі.

А Крайова Екзекутива на українських землях під Німеччиною? Вона ще не існувала. Це стверджують самі заговірники в своїй записці до полковника Сича такими словами:

"Рішення Голови ПУН, яким назначив Вас Провідником Організації на цьому терені, уважаємо за неважне... Керму Організації на цьому терені перебере назначений Провідник з Крайовою Екзекутивою".

Записка датована дня 11 лютого 1940 року і в ній сказано, що керму Організації щойно *перебере*, отже ще не перебрав, Провідник з Крайовою Екзекутивою, а з'їзд відбувся на один день скоріше, дня 10 лютого, отже не міг у ньому брати участи ані Провідник ані Крайова Екзекутива ОУН на українських землях під

Німеччиною, навіть коли б прийняти, що вони могли бути назначені поза відомом і волею Голови ПУН, а то з тої простої причини, що їх тоді ще не було.

Степан Бандера

(світлина з 1941 року)

Перш усього, легальним Провідником тих земель був полковник Сич, призначений на те становище Головою ПУН'. Тільки він міг створити Крайову Екзекутиву, а він того зробити не мав можливости. Всякий інший Провідник Крайової Екзекутиви, не назначений Організаційним Референтом ПУН і не потверджений Головою ПУН — з точки погляду Устрою ОУН нелегальний і самозванчий.

Навіть з точки погляду заговірників і витвореного ними стану, назначений ними Провідник і члени Крайової Екзекутиви на українських землях під Німеччиною не могли ще в тому часі існувати. Найперше мусів існувати новий Провідник ОУН чи новий Голова Проводу. Приймімо, що за такого могли заговірники уважати Степана Бандеру. Отже Степан Бандера міг виступати в ролі Голови Революційного Проводу ОУН аж після того з'їзду і після зложення керми ОУН в його руки, і щойно аж після з'їзду міг він покликати до життя особовий склад Революційного Проводу і щойно тоді чи він сам безпосередньо чи на пропозицію нового Організаційного Референта РП ОУН міг назначити Провідника Крайової Екзекутиви ОУН на українських землях під Німеччиною і щойно тоді, в дальшому порядку, цей новий Провідник Крайової Екзекутиви ОУН на українських землях під Німеччиною міг собі підобрати особовий склад своєї

Екзекутиви. А тим самим у з'їзді дня 10 лютого не могли брати участи ані Провідник Крайової Екзекутиви на українських землях під Німеччиною, ані члени тієї Екзекутиви, бо вони тоді ще не існували.

Залишається хіба цей неозначений ближче "актив ОУН". Що таке "актив ОУН"? Кожних кілька членів ОУН, що дійсно належать до Організації і виконують якусь роботу, мйжуть назвати себе "активом ОУН". Це не є ніякий орган, це поняття незнане ні в одному Устрою ОУН. Такий "актив" може бути на верхах, але теж і на самих низах Організації, критерієм того, кого можна зарахувати до "активу", як це зрештою логічно з самої назви випливає, є "активність", цебто натуга діяння члена ОУН, а не функції, що їх він виконує. "Провідні члени" або "провідний актив" вносить більше ясности, бо під тим можна розуміти людей, що або тепер виконують якісь провідні функції в ОУН, або давніше займали в ній провідні становища, але й це поняття не має значення в Устрою ОУН і не має воно ніяких прав ані компетенцій, а зокрема не має і не може мати права покликувати до життя Проводу Організації, коли такий Провід, леґально створений, існує і коли є можливість легальними з точки погляду Устрою ОУН способами його зміняти.

На тому не кінець. Ці "Провідники і члени Крайових Екзекутив та провідний актив ОУН", передаючи керму Організації в руки Бандери, покликаються на те, що діється це "згідно з волею тих націоналістичних кадрів, якими вони кермують". Якими способами ця "воля націоналістичних кадрів" була виявлена? Де й коли відбувалися якісь збори, з'їзди чи інші конференції, де про те говорено та уповноважено "провідників і членів Крайових Екзекутив та провідний актив ОУН" відбувати самозванчий з'їзд і без відома і згоди Голови ПУН обирати новий Провід? Нічого подібного не було, все діялося в строгій конспірації, бо **коли б у тому часі, в тому початковому періоді, націоналістичні кадри обзнайомлені були зо справжніми намірами заговірників, дали б їм такого прочухана, що аж земля за ними закурилася б!** Це свідома неправда, впроваджена до "Акту з дня 10 лютого 1940 року" для морального оправдання себе колись, у майбутньому, коли не буде вже змоги провіряти її правдивости, а може й не буде потреби, якщо заговірникам удасться повністю загорнути владу в свої руки.

На кінець приходить постанова з'їзду: керма Організації Українських Націоналістів віддається "в руки Степана Бандери і тих, яких він покличе". Не сказано, який титул і яке становище призначається за особою Бандери, загально тільки, що в його руках є керма ОУН і не в його самих тільки, але й у тих, кого він ще покличе. А всі вони разом творять "Революційний Провід Організації Українських Націоналістів". Що має робити цей "Революційний Провід"? Він має "право й обов'язок кермувати Українською Національною Революцією".

Що ж у такому разі має статися з Проводом Українських Націоналістів? Яке його відношення до Революційного Проводу? Чи може він існувати далі, чи узнається він неіснуючим, розв'язується?

Про те — ні слова.

А яке ж відношення РП ОУН до Голови Проводу, полковника Андрія Мельника?

Про те говорить точка 8 "акту":

"Ждемо рішення Полковника Андрія Мельника, що Він і надалі очолює нашу боротьбу".

Від нелогічного безглуздя і юридичного поплутання й суперечностей аж кишить у тому "Акті". Так і видно, що складано його наоспіх і що більше уваги прив'язувано до фактичного силового стану, як до морального і юридичного його узаконення.

Бо подумати:

1. Степан Бандера дістає керму Організації Українських Націоналістів.

2. Полковник Мельник має "очолювати нашу боротьбу".

В якому характері і на якому становищі? Яка його юрисдикція над ОУН, над "Революційним Проводом" і над Бандерою? Що має статися з ПУН?

Даремно силкувався б хто розв'язати ті нелогічності. Та й не про логіку і не про право тут ішлося. Ішлося про владу, от що, а здобуття влади дуже часто нічого не має спільного ані з логікою ані з правом, коли за нею стоїть сила. Змовники надіялися на свою силу і на безсилля відірваного від націоналістичних мас Проводу Українських Націоналістів і його Голови. Вони пішли на здобуття влади в Організації революційним порядком, створюючи доконані факти, спираючися на силу і нехтуючи моральним правопорядком в Організації. Не вони перші, не вони й останні. П'ять тисяч літ людської історії дають нам незліченну кількість аналогічних прикладів. Сила ломить право, але на те, щоб на його місце негайно встановити право нове, без якого неможливе життя народу, суспільности, організації. Хто прийде до влади і має силу її втримати, за тим згодом і стане право. Але треба ту силу мати, силу більшу від свого попередника, так, як мав ту силу Ленін і большевики, коли проганяли Керенського, як мав її Муссоліні, коли ломив демократичний устрій в Італії, як мав її Пілсудський у травневому перевороті в Польщі.

Заговірники в ОУН під проводом Степана Бандери перелічилися. Вони не доцінювали українського народу, в якого, після століть боротьби, державного впадку, терпіння і нарешті національного відродження таки потрапили закорінитися в душі первні правопорядку і пошани до власного, самим собою створеного авторитету. Диверсія Степана Бандери знайшла в собі і за собою стільки сили, що могла розколоти ОУН, створити з її частини власну організацію, зібрати під її проводом велику кількість прихильників і втриматися довший час, фактично по сьогодні, але не могла здобути настільки сили, щоб повністю заволодіти Організацією Українських Націоналістів, зліквідувати всі осередки

спротиву до себе і неподільно залишитися виразником ідеї націоналізму. А через те не мала успіху, того успіху, що єдино оправдує в історії революції та внутрішні перевороти. Тільки успіх, повна і беззастережна перемога дає перед майбутніми поколіннями моральне розгрішення за насильство й революцію. Хто переміг — той має рацію, горе тому, кого перемогли! Диверсія Степана Бандери Націоналістичним рухом не заволоділа. Вона його тільки розколола й оформилася в його частину, нехай і велику. Але бувши обтяжена первородним гріхом потоптання власного авторитету в Організації, зламання власної присяги вірности, вона не встоялася і сама підпала дальшому процесові атомізації. А через те суворий буде над нею колись суд історії.

---

1. *Згинув у 1945 році.*

2. *Г. Полікарпенко, автор брошури "Організація Українських Націоналістів під час другої світової війни" ось такими словами характеризує особу Ярого та його участь у змові Бандери: "Один з аргументів, що промовляє за наявністю німецько-советської руки в розколі, є між іншим особа Ріхарда Ярого. Його постійна тяга до німецьких кіл, його міцні зв'язки з німецькими чинниками в спробах тероризувати Провід ОУН є речами загальнознаними для всіх, хто жив минулого десятиліття в Німеччині у сфері українських політичних інтересів. Ярий був на чолі диверсії доти, доки впевнився, що розкол став хронічним явищем. Забезпечивши сталість диверсії, Ярий блідне й відходить у тінь. "Мурин зробив своє, мурин може відійти". Його зловіща фіґура знову появляється на денне світло 1943 року тоді, коли Німеччина робить спроби впрягти в свою вже розхитану колісницю деякі українські сили з лісу.*

Тоді, як для кожного члена ПУН революційна діяльнісь була зв'язана з матеріяльною скрутою, а іноді і зо злиднями, Ярий доробився двох маєтків, у Фалькензее коло Берліна і в Пріґніц коло Відня.

Що він виконував в українському середовищі не лише завдання Ґітлера, свідчить те, що він довгий час по останній війні перебував летально в Австрії, в свому маєтку під Віднем.

Ярий, без сумніву, був найяскравішою фігурою розколу в сенсі обдарованости, політичного розуму і свідомої підлоти.

(Г. Полікарпенко: Організація Українських Націоналістів під час другої світової війни, /V доповнене видання, за редакцією Б. Михайлюка. На чужині 1951, ст. 43-44).

Про німецьку руку в розколі ОУН читаємо там же на сторінці 50; "Поручник Волинець переказав, що в часі його допиту в Ґестапо, шеф Ґестапо в Рівному, Міллер, заявив: "Ми видали мільйони грошей і вклали несамовиті зусилля, щоб поруч Мельника поставити Бандеру. Ми не пожаліємо нічого, щоб створити ще десять Бандер, а самостійної України таки не буде." (Поручник Волинець був розстріляний німцями в Житомирі).

Стільки Полікарпенко. Натомість Шуляк, правдоподібно краще зорієнтований, бо брав особисту активну участь у подіях того часу на Волині, подає, що німці не розстріляли Волинця, до речі, сотника, а не поручника. Вони вели його на розстріл, але вдалося йому втекти. Пізніше був командиром повстанської сотні на Волині. Коли бандерівці підступним способом роззброювали відділи УПА, сотника Волинця задушили путом.

Маючи перед собою ціль розбити революційний табір ОУН, вороги бачили серед ОУН два типи: тип державника, що понад безпосередній революційний чин бачить далеку політичну мету, і тип техніка революції, який - живучи в обставинах безпосередньої дії в конспіративних умовах - вважає, що ця техніка вичерпує зміст революції. Провід ОУН достатньо оцінював і ролю техніки і безпосередньої акції, але трактував їх лише як один сектор революційної боротьби. Диверсанти, не маючи розгляду, вважали все, що було не безпосередньою акцією, нереволюційним. Це використали вороги і підтримуючи фальшиві амбіції, спричинили розлам.

Уважно придивившись до причин і наслідків розламу ОУН можна ствердити, що це не обійшлось без ворожого засягу. Єдність і сила ОУН лякали і москалів і німців. Вбивство полк. Є. Конавальця не дало наслідків. Тоді вороги пішли на організацію розламу".

3. *Для повноти характеристики особи Ярого подамо ще тут, що пише про нього інж. М. Сціборський у "Білій Книзі ОУН". Хоч може це до деякої міри і повторення вже сказаного, все ж таки цікаво, як тоді, в 1939-1940 роках, дивилися на Ярого його сучасники.*

"Чужинець — австрійський старшина — Ярий, по розвалі Австро-Угорщини вступив до української армії. По закінченні наших визвольних змагань, він на підставі своїх зв'язків з українськими старшинами, що зачали революційну боротьбу з новою польською окупацією, вступив до УВО. Меткий, практичний і зручний в налагоджуванні різних технічних справ і доручень, він скоро ввійшов до закордонної експозитури УВО і зблизився до сл. п. Вождя. Звідси, після І Конгресу Українських Націоналістів, механічно станув членом ОУН, хоч по істоті своїй нічого спільного з українським націоналізмом не мав, його не знав і не виявляв до нього жодного глибшого інтересу.

Умови й сфери розгортання акції УВО, а пізніше ОУН, сприяли тому, що Ярий міг закріпити за собою впливове місце в організаційному апараті. І цю обставину він дуже давно зачав використовувати для власних цілей та інтересів. Завдяки, цьому, відносини Ярого зо сл. п. Вождем і членами ПУН завжди зазнавали, різних труднощів і непорозумінь. Цим відносинам бракувало повного довір'я й безпосередньости, які самий Ярий унеможливлював у стосунках з собою. Коли мова про ставлення Ярого до сл. п. Вождя, то вже в початках між ними зарисувалися розходження, напр., змінлива позиція Ярого в часі афери Думіна. З кожним роком відносини між ними загострювалися, хоч це й не виявлялося назовні. Сл. п. Вождь приходив до переконання, що з певністю покластися на Ярого не може. Але усуненню його перешкоджали різні обставини, над якими сл. п. Вождь не міг перейти до порядку дня. Відчуваючи хиткість своїх позицій у Русі, Ярий з тим більшою настирливістю й систематичністю намагався їх скріпити — ввесь час витворюючи ситуації, розв'язка яких обов'язково вимагала б його безпосередньої співучасти, а одночасно враження, ніби він незаступний на своєму пості.

Для того він віддавна застосував методу відсепарування від акції, а то й цілковитої ліквідації тих членів ОУВ, прикмети й дані яких давали йому підставу до побоювання, що вони можуть бути видвигнені організацією на його місце. Водночас з тим старався підбирати собі людей, матеріяльно узалежнюючи їх від себе і послуговуючися ними в своїх цілях не так у характері членів ОУН, як своїх особистих агентів. Клясичним типом агентури Ярого є Стахів, що недавно зривав зо стіни портрети Вождя і пропонував своїм помічникам стріляти в портрет за "премію" 10 феників.

Наразі ще передчасно сказати про Ярого все. Зазначимо тільки, що його справа ще задовго до смерти сл. п. Вождя перетворилася в пекучу внутрішньо-організаційну проблему, відшукання розв'язки якої коштувало сл. п. Вождеві багато часу й уваги. Ярий те знав і відчував, і тому в обороні своїх позицій не раз застосовував супроти сл. п. Вождя пресії, що іноді носили характер виразного шантажу."

4. РОЗДІЛ
РП ОУН ПРОТИ ПУН

Ліста членів РП ОУН. — Його записка до Сича. — Нова поїздка Бандери до Голови ПУН. — Протокол розмови. — На арені з'являється Стецько. — Голова ПУН ставить Бандеру і Стецька під Революційний Трибунал. — Комунікат диверсантів. — Прояснення ситуації. — Що повинен був зробити ПУН? А що він зробив? — Паперова війна.

Негайно Бандера підобрав собі людей до "Революційного Проводу", ввійшли туди всі ініціятори диверсії. Можна прийняти, що за вийнятком двох-трьох це були всі, що брали участь у з'їзді дня 10 лютого 1940 року.

Перша ліста "Революційного Проводу" складалася з таких осіб:

1. Бандера Степан
2. Гасин Олекса
3. Гербовий Ярослав
4. Грицай Дмитро
5. Ґабрусевич Іван
6. Качмар Володимир
7. Климишин Микола
8. Лебедь Микола
9. Ленкавський Степан
10. Равлик Іван
11. Старух Ярослав
12. Стахів Володимир
13. Стецько-Карбович Ярослав
14. Турковський Василь
15. Шухевич Роман.

Швидко прийшли в ній різні зміни й поповнення, але це були перші люди, що підняли прапори одвертого виступу проти свого Проводу. В хвилині, коли пишуться ці рядки, дев'ять з них уже не живе, а з решти три відкололися від первісної "бандерівської" партії так, що тільки три залишилися на своїх позиціях. Пригляньмося добре, що це за люди, бо розбурхали вони море пристрастей у людських душах і страшні нещастя спровадили на свою Організацію та на свій нарід.

Перше, що вдаряє в вічі — це самі галичани. Нема між ними ні одного наддніпрянця, ні одного волинця чи холмщака, ні одного буковинця чи закарпатця. Диверсія зродилася на чисто галицькому ґрунті і виляглася тільки в галицьких головах. Це пересуджує її долю, український націоналізм в її інтерпретації і під її прапорами ніколи в Україні не заволодіє. Його похід спиниться на Збручі.

А далі, на п'ятнадцять людей є сім колишніх учасників варшавського процесу Степана Бандери і його львівського продовження та чотири з гвардії преторіянів Ярого за границею. Це кидає світло, з якого середовища вийшла диверсія і які кола дали їй на початок підтримку.

Останнє, хоч дуже характерне, — всі вони перебували по цей бік большевицької границі, і, хоч під німецьким володінням лишилися скравки української етнографічної території, всіх їх можна вважати емігрантами, такими ж, як і членів ПУН, з тією хіба різницею, що ці останні перебували за границею по кілька чи кільканадцять років, а більшість членів "Революційного Проводу" щойно зачали свій перший рік еміграційного життя. Не треба спускати з очей того факту, бо одним з головних аргументів виступу проти ПУН був закид духового земігрантщення, в той час як самі вони вважали себе "крайовиками", чи, в термінології з п'ятнадцять літ пізніше, представниками "воюючої України".

Не тільки самий лютневий з'їзд тримався в конспірації перед широкими членськими кадрами ОУН, але й не опубліковано "Акту з дня 10 лютого 1940 року" і затримано в тайні покликання та існування "Революційного Проводу". Замість нотифікувати цей "Акт" Голові ПУН і цілому ПУН, до чого диверсанти ще не почуваються на силах, ступають вони дальше шляхом безпосереднього закріплення себе в терені і фактичного відсепаровування ПУН від членських кадрів.

У своїй тактиці зробили один вийняток, мусіли зайняти якесь становище до Сича, що все ще номінальне вважався Крайовим Провідником у Генерал-Ґубернаторстві, хоч і призначення його не вийшло поза межі паперового акту. Все таки загальна громадська опінія вважала його Провідником ОУН на тих теренах і представником ПУН, і в тому переконанні жила основна маса низового членства ОУН.

Серед диверсантів постала думка, чи не притягнути Сича ближче до себе. Зокрема якийсь час заявлявся за тим Лебедь, знаний зо свого цинічного вислову про полковника Коновальця. "Дайте Сичеві генеральські лямпаси і приділіть йому авто — а буде слухатись вас не менше, як слухався досі ПУН". Та тут Лебедь помилився. Ніхто краще від Сича, фронтового вояка і старшини від 1914 року аж до трагічної події під Базарем, не розумів, що генеральські лямпаси здобуваються в боях, а не на таємних конвентиклях заговірників. Що б не говорити про полковника Сушка, одне певне для всіх, хто його знав, що ніколи не згодився б він бути іграшкою чи посміховищем для диверсантів. За те і життям своїм заплатив.

Саме в тому часі появився в Кракові Ярослав Барановський. Що він там робив, тяжко сказати, пригадую, що в часі моєї мандрівки з Відня почерез Краків на Словаччину, я його в Кракові вже застав і від'їжджаючи там же його й залишив. Напевно мусів вести різні розмови з якимись людьми і про те негайно донесла диверсантам їхня розвідка, поставлена — треба це признати — добре і справно. Диверсанти занепокоїлися, Барановський був одиноким членом ПУН, що його не тільки сердечно ненавиділи, але і лякалися. Тільки від нього могла вийти якась

ініціятива спротиву в тому загальному паралічі, а мав він досить особистих знайомих і давніх ще зв'язків, щоб навіть стати для них небезпечним[1].

Мабуть занепокоєні приявністю Ярослава Барановського в Кракові диверсанти рішилися поспішитися з устійненням свого відношення до Сича і взагалі на терені Генерал-Ґубернаторства, як своєї головної бази. Вже на другий день після схвалення "Акту з дня 10 лютого 1940 року" прийшов Бандера до Сича і вручив йому записку ось такого змісту:

До
Пана Полковника Романа Сушка.

1. Повідомляємо Вас, що згідно з рішенням Провідників і членів Крайових Екзекутив і провідного активу ОУН на ЗУЗ та УЗ під Німеччиною, керму ОУН по цей і по той бік Сяну перебирає Степан Бандера.

2. До того часу, аж полк. А. Мельник подасть своє рішення в цій справі, Ви можете удержувати з Ним організаційний зв'язок тільки безпосередньо.

3. Рішення Голови ПУН, яким назначив Вас Провідником Організації на цьому терені, уважаємо за неважне тому, що недоцільно лучити в одних руках керму Організації і ті функції, які Ви виконуєте з огляду на характер Вашої праці. Керму Організації на цьому терені перебере назначений Провідник з Крайовою Екзекутивою.

4. Маючи до Вас довір'я й узнаючи доцільність Вашої діяльности в військовій співпраці, просимо Вас продовжати цю працю й остатися на свойому пості.

5. Всякі спроби когонебудь непокликаного встрявати в справи Організації на тих теренах будемо вважати за ділання поза організаційним порядком. Зокрема Ярослав Барановський не заступає Організації.

6. Це подаємо Вам до відома, як організаційну тайну.

Краків, дня II лютого 1940.

(—) В. Лопатинський (—) Степан Бандера

Записка ця така сама недоладна, як і "Акт з 10 лютого 1940 року". Говорить вона про те, що "керму ОУН по цей і по той бік Сяну перебирає Степан Бандера", а це можна розуміти в сенсі інтерпретації розширеної і звуженої. В першому випадку значило б це, що Степан Бандера стає неначе Головою ПУН. Але він обережно уникає ще такого окреслення. Ще мине кілька місяців, заки послуговуватися він буде титулом "Провідника ОУН", тепер він покищо закривається за фразою загальної "керми ОУН". В другому розумінні, зокрема коли брати до уваги слова "по цей і по той бік Сяну", виходило б, що сам Бандера зо своїм "Революційним Проводом" обмежує наразі поле своєго діяння до Галичини і Генерал-Губернаторства.

Друга точка записки — дуже неясна. "Дозволяється" Сичеві на втримування організаційних зв'язків з полк. А. Мельником "тільки безпосередньо". Якже ж інакше можна? Хіба мали тут диверсанти на думці виключення особи Ярослава Барановського, як Секретаря ПУН. Але, що важливіше, виходить з записки, що

чекають вони на якесь рішення Голови ПУН у тій справі. Тут хіба треба розуміти, що чекають вони на рішення "очолити їхню боротьбу", вживаючи вислову з "Акту з дня 10 лютого", цебто рішення розв'язати легальний ПУН, поставлення на його місце РП ОУН і стати маріонеткою в руках диверсантів.

Полковникові Сушкові відмовляють його становища Провідника в Генерал-Губернаторстві. Рішення Голови ПУН уважають неважним не тому, щоб воно було незгідне з Устроєм, щоб переступало компетенції Голови ПУН, отже не з точки погляду **легальности, тільки доцільности**. Таким чином можна ставити під знаком запиту кожну постанову ПУН і Голови ПУН, коли розуміння її доцільности буде інакше, як у тих керівних органів ОУН. Для пояснення згадаємо, що полк. Сушко був тоді не тільки Провідником ОУН у Генерал-Ґубернаторстві, але теж представником ПУН перед німецькою військовою владою, з якою утримував зв'язки ще з-перед війни, особисто був знаний у колах німецького генерального штабу і з тої причини не було б добре відтягати його з того місця та призначувати іншу особу. Диверсанти ще здають собі справу з сильних позицій полк. Сушка в німецьких військових колах і просять його залишитися на своєму пості.

Ціле те повідомлення подають йому під заслоною організаційної тайни. Поняття організаційної тайни — елястичне, залежить не тільки від змісту таємниці, але й від кого вона отримана. І ні в якому разі не може бути мови про те, щоб зберігати тайну перед Головою ПУН, більш як певне, що полк. Сушко уважав своїм обов'язком поінформувати про те Голову ПУН.

Мабуть з іншого боку дійшла про те до Голови ПУН якась вістка, бо на початок місяця квітня викликає він Бандеру до місця своєго осідку на продовження розмов з осени 1939 року і з січня 1940 року та для внесення остаточної ясности в ситуацію. Передчуваючи це, Бандера зо своїм РП ОУН рішили використати цю нагоду для того, щоб предложити Голові ПУН свій "Акт з дня 10 лютого 1940 року". В місці осідку Голови ПУН перебував тоді Ярослав Стецько, він опреділив себе по стороні диверсії і його Бандера теж покликав до РП ОУН. Вони порозумілися обидва, кожен з них пише листа до Голови ПУН і з обома листами в кишені, до яких, як залучник, поданий текст "Акту з дня 10 лютого 1940 року", іде Бандера на побачення з Головою ПУН.

Побачення відбулося в приявності Провідника ОУН на італійський терен і члена ПУН, Домета[2]. Він списав з того побачення протокол. Подаємо дослівний текст того преважливого документу, бо краще від усіх оповідань подає він, з яким наміром прийшов туди Степан Бандера і як через те мусіло скінчитися його побачення з Головою ПУН.

Перебіг розмови між Головою ПУН і членом ОУН Степаном Бандерою.

Дня 5 квітня 1940 року, в 16 годині, між Головою ПУН і членом ОУН Степаном Бандерою, в приявності представника ОУН на Деметенківку[3] відбулася умовлена зустріч, підчас якої Ст. Бандера передав п. Голові два листи, зазначивши, що

один з них від нього, а другий від Карбовича, і висловлюючи бажання, щоб п. Голова, перше ніж приступати до розмови, перечитав цього листа.

Прочитавши листа з доданим до нього залучником, п. Голова запитався:

— Чи цей залучник до листа треба вважати за акт, чи анонімний лист?

Бандера не зрозумів питання і п. Голова пояснив:

— Тут написано, що копію оригіналу і підписи завірив Степан Бандера, але не наведено, хто саме підписав це письмо. Отже, щоб це письмо могло вважатися за акт, на ньому повинні бути підписи людей, що його підписали. Якщо не навели Ви тих людей у письмі, подайте мені їх устно.

Бандера — Я осіб подавати не можу.
Голова — Але ж я мушу знати, які саме "провідники краю", що тут про них згадується, підписали. Чи підписав Лопатинський?
Бандера — Так, підписав.
Голова — А Сич?
Бандера — Сич не є провідником.
Голова — Сич був призначений розпорядженням Голови Проводу УН Крайовим Провідником українських земель під німецькою зверхністю. Чи він підписав?
Бандера — Я відмовляюся говорити на цю тему. Про те сказано в листі.
Голова — В листі про те нічого не сказано. Тут говориться про членів Крайових Екзекутив. Які саме члени? Чи всі члени?
Бандера — Так, усі. Цебто, перше, коли цей лист був написаний, були не всі, а тепер усі. Але я ще раз зазначую, що відмовляюся вести розмову в цій площині. Я прошу відповіді, чи Ви згідні зо мною говорити на плятформі цього листа, чи ні. Для того я й просив, щоб Ви раніше зазнайомилися зо змістом листа, а вже потім визначили мені побачення.
Голова — Але ж мені здається, що звичайна чемність вимагає, щоб Ви не відмовлялися — коли Ви вже тут і передаєте мені листа безпосередньо в справах, що чекають на моє рішення — від вияснень і щоб я міг довідатися від Вас про все, безпосередньо. Для того я й завізвав Вас до цього міста.
Бандера — Я для цього не приїжджав.
Голова — Цебто, як не для цього? Вам передав Б. Кр.[4] моє завізвання?
Бандера — Так.
Голова — Отже чи Ви приїхали в наслідок мого завізвання, чи задля чогось іншого?
Бандера — Я приїхав для залагодження цеї справи, (і при цьому вказує на листа).
Голова — Перше, ніж вирішити цю справу, я мушу пригадати нашу попередню розмову в січні 1940 року. Отже, коли Ви від'їздили звідси минулого року, чи Ви отримали від мене якісь особливі уповноваження?
Бандера — (мовчить, потім каже): Пане Полковнику! Я ще раз повторюю, що я відмовляюся вести розмову в цій площині. Я прошу дати відповідь, чи Ви приймаєте за підставу розмови цей лист?
Голова — Отже я констатую і стверджую, що ніяких уповноважень я Вам не давав. Тим часом довідуюся, що Ви посміли заявити, що призначення мною Сича Крайовим Провідником недоцільне й неважне. Чи це правда?
Бандера — Пане Полковнику! Про цю справу я потім з'ясую на письмі, але тепер прошу відповісти перше на моє питання.
Голова — Отже, в якій якості Ви хочете говорити зо мною? Я завізвав до себе члена ОУН Степана Бандеру, але Ви хочете говорити (дивлячись на листа)... як "Керівник діяльности Організації Українських Націоналістів".
Бандера — Так, як керівник діяльности Організації Українських Націоналістів.
Голова — Устрій ОУН такого не знає. Він знає, як керманича українського націоналістичного руху й ОУН тільки Голову Проводу Українських Націоналістів, до компетенцій якого належить призначення Провідників Країв і Теренів, членів Екзекутив і т. д. Чи Ви признаєте і за собою такі прерогативи?
Бандера — Так, признаю.
Голова — Хто Вам їх надав?
Бандера — Воля Організації.
Голова — Отже, як Голова Проводу Українських Націоналістів, я не можу з Вами

вести розмови в такій площині. Вільно мені, як Голові ПУН, вести розмову зо Степаном Бандерою тільки як з членом ОУН. Про моє рішення, що про нього говориться в письмі, дам Вам знати через представника Дометенківки.
Бандера — Прошу подати його на письмі.
Голова — Про те я пізніше сам вирішу, чи одержите моє рішення на письмі, чи устно.

Ця розмова відбулася в моїй прияві й автентичність її змісту стверджую своїм підписом. Місце постою, 5 квітня 1940 року, в 19 годині.

Домет, в. р.

Голова ПУН витягнув з того одинокий можливий для себе висновок — поставив Бандеру і Стецька під Головний Революційний Трибунал. Кожен інший Голова ПУН на його місці мусів би так зробити, не було інакшого виходу. Потурати далі амбіціям диверсії значило б потверджувати свою слабість не тільки в фактично-організаційному стані, але й у морально-правовій площині. Тому після короткого обговорення справи з тими членами ПУН, що в тому часі перебували біля Голови Проводу, до обидвох підсудних відійшли ось такі листи:

До Члена ОУН
Степана Бандери-Сірого.

Підтверджую одержання Вашого листа з дня 5 квітня 1940 року і завірені Вашим підписом копії письма з дня 10 лютого того ж року. Познайомившися з їх змістом, зокрема з точкою 2) Вашого листа, де Ви повідомляєте мене, що перебрали керму Організації Українських Націоналістів, заявляю, що таким чином невідомі особи, імена яких Ви відмовилися мені подати, присвоїли собі компетенції Великого Збору Українських Націоналістів а Ви узурпували владу, що прислуговує Голові Проводу Українських Націоналістів.

Стверджуючи, що Ви, з яким я зв'язував свої надії, допустилися вчинків, спрямованих на виразну шкоду Організації Українських Націоналістів, я, як Голова Проводу Українських Націоналістів і керівник українського націоналістичного руху, ставлю Вас перед Головний Революційний Трибунал Організації Українських Націоналістів.

Голова Головного Революційного Трибуналу повідомить Вас про місце і час сесії Трибуналу.

Постій, дня 7 квітня 1940 року.
Андрій Мельник, Голова Проводу Українських Націоналістів.

До Члена ОУН
Ярослава Стецька-Карбовича.

1. Розглянувши Вашого листа з дня 10 лютого 1940 року, переданого мені членом Організації Українських Націоналістів Степаном Бандерою-Сірим дня 5 квітня того ж року, звільняю Вас від обов'язків Ідеологічного Референта Проводу Українських Націоналістів. Все діловодство Референтури Ви маєте передати Провідникові Вашого терену, п. Дометові.

2. Ваш лист, вручений мені дня 5 квітня 1940 року, і низка попередніх Ваших листів з днів 16, 18, 20 і 23 березня того ж року, своїм змістом і наставленням ідуть у розріз з добром Організації Українських Націоналістів, суперечать засадам Устрою ОУН і спрямовані на її шкоду. На цій підставі ставлю Вас перед Головний Революційний Трибунал ОУН.

Голова Головного Революційного Трибуналу повідомить Вас про місце і час сесії Трибуналу.

Постій, дня 6 квітня 1940 року.
Андрій Мельник, Голова Проводу Українських Націоналістів.

Диверсанти зареагували на те ще сильнішим підтвердженням свого становища. Без сумніву, перед виїздом Бандери до Голови ПУН мусіла бути мова про те, що робити, коли Голова Проводу не прийме до відома новоствореного фактичного стану і не дасть своєї санкції на почини диверсантів. Знаючи прямолінійну вдачу полковника Мельника, іншої постави диверсанти не могли хіба надіятися і тоді рішено поставити крапку над "і".

Ще того самого дня РП ОУН випускає комунікат за підписом Степана Бандери і Ярослава Стецька — бо тільки вони два були в Римі — і треба прийняти, що не виступили вони тут з власною ініціятивою, як найбільше загрожені, бо поставлені під Головний Революційний Трибунал, тільки що діяли в дусі заздалегідь обговорених напрямних і дістали на те від своїх товаришів "зелене світло". З тим документом необхідно добре познайомитися, бо завершує він логічно цей стан, до якого першим кроком був "Акт з дня 10 лютого 1940 року".

До відома членів ОУН.

I. З днем 7 квітня 1940 року полковник Андрій Мельник перестав бути остаточно Головою Проводу Українських Націоналістів.

II. Керму Організації Українських Націоналістів перейняв з волі Організації Українських Націоналістів у рідних землях та революційного провідного активу ОУН поза рідними землями, на основі Акту з дня 10 лютого 1940 р. Степан Бандера й покликаний ним Революційний Провід ОУН.

Зміст Акту з дня 10 лютого 1940 року наступний:

(слідує текст).

Ті, що не мали змоги співрішати в дні 10 лютого в згаданих справах, солідаризуються вповні екс пост.

III. Провідник Організації Українських Націоналістів, Степан Бандера, предложив у половині січня та 5 квітня ц. р. Голові ПУН, полк. Андрієві Мельникові, пропозицію Організації Українських Націоналістів Рідних Земель і революційного провідного активу ОУН поза українськими землями очолити правильну, революційну постановку визвольної справи. Полк. Андрій Мельник відкинув ці пропозиції, поставивши Провідника Організації Українських Націоналістів, Степана Бандеру, та члена Революційного Проводу ОУН, Ярослава Стецька-Карбовича під Революційний Трибунал актом з дня 7 квітня і 6 квітня ц. р.

З тим моментом полк. Андрій Мельник перестав бути остаточно Головою ПУН.

IV. Крім поданих в Акті з 10 лютого Ц. р. моментів, ще й наступні обставини вияснюють справу усунення полк. Андрія Мельника з Головства ПУН. По смерті сл. п. Вождя Євгена Коновальця Вужчий Провід ОУН проголосив Головою ПУН і Вождем Націоналістичного Руху полковника Андрія Мельника, "виконуючи завіщання сл. п. Вождя полк. Євгена Коновальця". Згідно з обов'язуючими в ОУН до II ВЗУН устроєвими засадами, не існувала правно-формально інституція Вужчого Проводу Українських Націоналістів, як теж інституція десиґнування наслідника Голови ПУН,

щобільше, не існувало теж писемне завіщання сл. п. Вождя, а устно передавав його один з членів Вужчого ПУН, Омелян Грибівський. Взагалі, кандидатура полк. А. Мельника на Голову ПУН виринула щойно по довших роздумуваннях Вужчого ПУН над можливими кандидатурами. В дні 22 травня 1939 року полк. А. Мельник резигнує зо свого посту Голови ПУН саме через діяння на шкоду Організації деяких членів ПУН, пп. Омеляна Грибівського і Ярослава Барановського, м. і. того члена, який мав мати устне завіщання сл. п. Вождя, (О. Грибівського), мотивуючи це наступно:

"...такий стан справ — це не Провід, а пародія Проводу, це не Організація, а дезорганізація, — консеквенцією такого стану — розвал і анархія. Я до розвалу ОУН моєї руки прикладати не буду і не дам. На боротьбу внутрі Організації не піду. Заявляю, що уступаю з поля, уступаю з його посту... Щоб тією моєю невідкличною децизією не внести наглого стрясення в ОУН, але рівночасно не нести відповідальности за хід подій по 1 червня 1939 року, я намічую ось яку розв'язку справи: 1) До скликання Конґресу в реченці не пізнішім, як по кінець серпня 1939 року, я відходжу з ПУН з днем 1 червня 1939 року на відпустку. 2) За Конґресом признаю право визначити мого наслідника. 3) Якщо б ПУН до дня 1 вересня ц. р. не скликав Конгресу, застерігаю собі свободу проголосити від себе відповідну заяву. 4) Моя відпустка буде відповідно проголошена в першій половині червня. Ухиляюся і відмовляюся від дискусії в справах заторкнених сьогоднішнім листом, як безцільної чи недоцільної. Це моя остання спроба ціною власної особи рятувати від загину українську справу. Так і лише так треба розуміти нинішню подію. Постій, дня 22 травня 1939 року". Автентичність листа потверджена полк. А. Мельником у розмові з Ярославом Стецьком. Уповажнений по підготові до II ВЗУН Ярослав Стецько-Карбович в одному з листів до тодішнього Голови ПУН, полк. А. Мельника, звертає увагу, (перед ВЗУН) на неформальну енунціяцію Вужчого ПУН. Пропонує представників на ВЗУН, полк. Мельник їх відхиляє, як теж не взиває тих, що були передбачені по Устрою і згідно з волею сл. п. Вождя. Уповноважений по підготові ВЗУН, що виступав спільно з відпоручниками земель, поінформований полк. Мельником про зберігання попереднього стану в Проводі безпосередньо перед ВЗУН, заявляє від Земель і від себе несолідаризацію з запитуванням старого стану, те саме заявляють полк. А. Мельникові представники ЗУЗ від Краю і член ПУН, Ярослав Стецько. На основі того, рішення II ВЗУН неважні, як з уваги на його склад, так і спосіб переведення, тимбільше, що полк. А. Мельник, як Голова ПУН, до часу ВЗУН обіцював представникам Земель перевести зміни, а після ВЗУН, одержавши компетенції, заслонювався своєю виключною компетенцією рішати, як бажає, всі справи.

Вичислені моменти не давали ніякого формального права полк. А. Мельникові переймати Головство ПУН. Свідомий цього всього провідний революційний актив все ж був рішений перейти до деннього порядку над формальною сторінкою справи, щоб у теперішньому історичному моменті не ускладнювати внутрішньо - революційної української ситуації. Коли ж усі заходи прихилити полк. А. Мельника до революційних концепцій вичерпалися, коли зусилля теперішнього Провідника ОУН Степана Бандери, Крайового Провідника ЗУЗ, члена ПУН, Ярослава Стецька, включно з першою неприйнятою своєчасно резиґнацією цього останнього з членства ПУН, були скваліфіковані Головою ПУН, як матеріял для розгляду Революційного Трибуналу, коли полк. А. Мельник, ставши неформально Головою ПУН, не потрапив фактично, не зважаючи на всі можливі заходи з боку ОУН, поставити себе на належному місці в русі, та коли ПУН не керував, ані взагалі не інтересувався діяльністю ОУН на рідних землях — наступив Акт з дня 10 лютого 1940 року й перебрання керми Революцією теперішнім Провідником ОУН, Степаном Бандерою, і покликаним ним Революційним Проводом ОУН.

V. Полк. А. Мельник зраджував генеральну принципову лінію революції у внутрішній і зовнішній політиці ОУН: а) пактуючи з ворожими ОУН українськими політичними групами — удержуючи зв'язки з Дмитром Палієвим, що за денунціяторські публікації про справи УВО, відомі йому, як членові УВО, був засуджений Організацією — входячи в пертрактації з відомими вислужниками ворогів України, т. зв. групою УНР, особливо з її висланником Соловієм, б) у внутрішній Організації потурав системі кліки, що по смерті сл. п. Вождя опанувала центральну частину закордонного Проводу, в зовнішньополітичній праці не брав до уваги вимог історичного моменту.

VI. Полк. А. Мельник зле керував цілою діяльністю Організації, як на зовнішній так і на внутрішній царині, не видавши, напр., досі ані одної директиви для Земель, а коли видавав, то на шкоду Організації (в зв'язку з польсько-німецькою війною видав наказ перевести такі завдання, що тільки самочинна зміна їх з боку Крайової Екзекутиви не допустила до більшої катастрофи).

Подіям і діяльності ОУН на Рідних Землях не присвячував належної уваги, що зокрема недопустиме в теперішній переломовий час, а зводив ОУН з позицій революційної організації до ролі емігрантської політичної групи, що під ніяким оглядом не відповідає тим вимогам, що їх ставить Революція на Землях.

VII. Полк. А. Мельник пішов у розріз з тією політичною лінією ОУН, яку, як свідчать предложені йому членом Проводу ОУН, Ярославом Стецьком, документи, апробував сл. п. Вождь. Полк. А. Мельник надужив волю його, використовуючи не на його міру будований Устрій ОУН для формально-правних актів, що йдуть у розріз і на виразну шкоду ОУН, зміняючи, зрештою, вже після II ВЗУН, прийнятий ВЗУН Устрій.

VIII. На останню спробу з дня 5 квітня ц. р. полк. А. Мельник, як дотеперішній Голова ПУН, відповів поставленням під Революційний Трибунал теперішнього Провідника ОУН, Степана Бандери, і члена Революційного Проводу ОУН, Ярослава Стецька. Керуючися тим, щоб не вводити потрясень і уникнути небажаних зовнішньополітичних наслідків та поминаючи всі вище подані моменти і недавню політичну діяльність полк. А. Мельника, а покладаючися вже на сам його характер — хотіли ми приєднати його для українського націоналізму, знайти в ньому такого Голову, що бодай має зрозуміння для Революції, на це ж полк. А. Мельник зареаґував актами з днів 6. IV. і 7. IV. ц. р.

IX. На тому полк. А. Мельник закінчив свою ролю, як Голова ПУН. Він уже ним не є, ані формально, ані фактично.

X. ПУН, іменований полк. А. Мельником, перестає існувати з тих самих правно-формальних причин. А дальше через те, що він не сповняє свого завдання, як верховна установа в ОУН та більшість його членів узагалі не має ніякого впливу на справи Організації.

XI. Революційною боротьбою керує та її очолює Провідник ОУН, Степан Бандера, та покликаний ним Революційний Провід ОУН.

XII. Всі рішення полк. А. Мельника й б. ПУН, незгідні з лінією ОУН — неважні. Відповідним чинникам ОУН буде закомуніковано ближчі інструкції.

XIII. Всі інстанції ОУН та окремі члени ОУН виконують дальше свої завдання й обов'язки, коли не одержать інших, окремих запоряджень.

XIV. Всякі спроби діяти всупереч цьому організаційному порядкові будуть трактовані, як диверсія.

XV. Організаційна й політична діяльність в імені ОУН кого-небудь поза тим установленим порядком, як теж виконування яких-небудь доручень б. Голови ПУН, полковника А. Мельника, і б. ПУН, буде карана згідно з революційними законами.

XVI. Докладне насвітлення одержать усі ці справи в окремому документі.

Постій, дня 8 квітня 1940.

За Революційний Провід ОУН:

Бандера Степан, в. р.
Провідник ОУН

Ярослав Стецько, в.р.
Член РП ОУН.

З аналітичного й полемічного боку блискуче обговорив цей документ покійний інж. Микола Сціборський на сторінках "Білої Книги ОУН" і туди відсилаємо читачів, що тим зацікавилися б. На цьому місці потрібно ствердити такі факти і справи:

1. Степан Бандера, хоч і виступає ще в імені "Революційного Проводу ОУН", але називає вже себе "Провідником ОУН".

2. Точну дату "перебраний керми ОУН" встановляє він на день 7 квітня 1940 року, бо, за словами комунікату, з тим днем полковник Андрій Мельник перестав бути остаточно Головою Проводу Українських Націоналістів, а керму її перейняв на основі "Акту з дня 10 лютого 1940 року" Степан Бандера і покликаний ним "Революційний Провід ОУН".

Значить, час поміж 10 лютого і 7 квітня уважався провізорією і цей стан провізорії, якщо йдеться про диверсантів, закінчився для них з моментом поставлення Бандери і Стецька перед Головний Революційний Трибунал.

3. Перший раз виступають диверсанти з атакою на важність Другого Великого Збору Українських Націоналістів. Але всі ті з них, що брали участь у Зборі, не тільки самою участю стверджували його важність, не тільки не протестували проти його важности ні на самому Зборі ані після нього, а навпаки, одноголосне разом з усіма іншими учасниками схвалювали його рішення та одноголосне, разом з іншими, потвердили полковника Мельника на пості Голови Проводу Українських Націоналістів.

4. Перший раз пускаються на образу Голови ПУН, заявляючи, що використовував він "не на його міру будований Устрій ОУН".

5. Проголошують нелегальність існування ПУН.

6. Уневажнюють ті з дотеперішніх рішень Голови ПУН, що, на їхню думку, "незгідні з лінією ОУН".

З тією хвилиною висувається на арену новий соратник Степана Бандери, Ярослав Стецько, чи пак Зиновій Карбович. У "великій чвірці" диверсії поділено між собою ролі так, що Бандері припало "очолення", цебто загальне ведення і репрезентація. Ріхард Ярий перебрав зовнішні справи, що в конкретному випадку і в даному часі зводилися до німецьких зв'язків. Роман Шухевич став властивим інженером — організатором кадрів диверсії[5], а на долю Стецька припало ідеологічне підмурування всієї акції. Згодом висунувся він на одне з перших місць у диверсії і, як ходили слухи, нишком таїв у собі жаль, що не його, тільки Бандеру обрано на керівника організації. Його роля і становище в диверсії, а зокрема непримирна постава до яких-небудь спроб порозуміння внутрі націоналістичного

руху, скоро винесли його на самий верх диверсійної течії, де він затримався й досі. Мало або зовсім до того часу невідомий, стає відразу однією з центральних фігур у диверсії, тому потрібно трохи ближче зупинитися біля його особи.

Особисто я Стецька не знав, один-одинокий раз бачив його в житті. Було це зараз після того, коли вийшов він на волю, відбувши свій коротенький присуд у тюрмі. Відвідав він мене одного разу в "Центросоюзі" й інформувався про можливість зачепитися якось за працю в системі української кооперації. На підставі тієї короткої розмови годі мені, з власного досвіду, створити собі уявління про його особу. Характеристику Стецька в періоді від 1937 до 1941 року подає інж. Микола Сціборський, що знав Стецька добре з часу своєї з ним співпраці за кордоном. Після виїзду Стецька з Галичини приділено його до реферату інж. Сціборського і під його рукою виконував він усякі доручення, аж доки не віддано йому в руки підготови до II ВЗУН, з якої він не міг як слід вив'язатися.

Примітивізм завжди йде впарі з самопевненістю й апломбом. Це бачимо і на прикладі другого "вождя", Стецька-Карбовича. Перед вибухом війни Стецько-Карбович свої умозаключення в міжнародніх справах виключно будував на плянах походу Німеччини в СССР. Наскільки він приймав цю можливість безкритично, свідчить те, що навіть після заключення німецько-совєтського пакту пропонував видати від II ВЗУН декларацію в міжнародній політиці, що в заіснувавших обставинах була вже явним абсурдом. Вслід за тим Стецько-Карбович раптом змінив свою "концепцію" і зачав домагатися від ПУН активности на форумі держав Антанти, зокрема в Англії, пропонуючи себе на... представника ОУН у Лондоні!

На здивовані запити, як може рефлектувати на такий пост він, що не має найменшої уяви про англійські відносини, не знає мови, не має потрібного досвіду і даних для ведення того роду дипломатичної і репрезентативної акції, Стецько-Карбович без найменшого вагання заявив, що можна до Лондону викликати Голову ОДВУ, професора американського університету, д-ра Грановського, який, мовляв, буде "фірмувати" цю акцію — Стецько — її "направляти"... Цей безвідповідальний графоман цілком поважно чувся в силі бути партнером Чорчіла... Кілька місяців пізніше, Стецько-Карбович мав нагоду проявити свої дипломатичні "таланти"' в Римі. Що з цього вийшло, про те буде мова на іншому місці.

Отже, не посідаючи уяви про методи зовнішньополітичної і пропаґандивної роботи, не орієнтуючися в реальних обставинах і знаючи Европу хіба тільки з кінової хроніки та звідомлень львівського "Діла" — диверсанти все ж "критикують" плановану акцію Вождя на міжнародньому форумі, яку він провадить при допомозі найбільш фахово підготованих і досвідчених сил, що ними розпоряджає націоналістичний рух і українство взагалі. Дальші коментарі в цьому питанні стають узагалі зайві"...

"...Треба вказати, що в своїх виступах проти Вождя і ПУН диверсанти часто намагаються акцентувати особливу ролю Стецька-Карбовича в якості того чинника, що мав "місію" пильнувати "генеральну лінію" та що "безуспішно" намагався схилити Вождя до направи хиб і "нездорових явищ" у ПУН. Ця роля Стецька-Карбовича підкреслюється насамперед тому, бо саме він є автором того пашквільного, спертого на неправді і злій волі матеріялу, що служить тут предметом наших вияснень.

Він же є, побіч Ярого й Бендери, одним з головних спричинників диверсії, а зокрема — її недопустимих аморальних метод.

Нездорові аспірації Стецька-Карбовича та його нахил до злісного інтриґанства були вже давніше заобсервовані в ПУН, що потягнуло за собою настороженість до його особи. Використовуючи Бандеру, який після тюрми не міг правильно

визнаватися в ситуації і в дійснім положенні нашого руху, та засуґґерувавши його безкритичними амбіціями — це саме з другого боку робив і Ярий — Стецько-Карбович перевів у життя свої тайні наміри, що їх снував, як це тепер стверджено, вже від довшого часу. Справжня' ціль, що стимулювала Стецька-Карбовича в цих намірах, полягала в його, неспівмірних до власних можливостей, аспіраціях. Цей незрілий осібняк, без належного досвіду й підготови, все знання якого зводилося до кількадесятьох безсистемно прочитаних книжок, а практика — до видання кількох бюлетенів і статтей гімназійного рівня, по виході з тюрми раптом забажав стати "духовим вождем" націоналістичного руху та його ідеологом, дарма, що не посідав до того найменших даних. Самозрозуміле, що всі писання, проекти і пропозиції Стецька не могли бути трактовані поважно.

Свою нездібність до ролі, на яку він претендував у націоналістичному русі, Стецько-Карбович остаточно виявив на пості Уповноваженого для підготови II ВЗУН, в обов'язку якого лежало зложення Програми й Устрою ОУН та інших теоретичних, організаційних і політичних матеріялів. Брак організаційно-політичного досвіду і теоретичної підготови в Стецька-Карбовича привів до того, що за довгі місяці цієї своє діяльности він не спромігся нічого путнього зробити на згаданому пості Уповноваженого для підготови II ВЗУН. Коли покликана для розгляду матеріялів II ВЗУН Ідеологічно-програмова Комісія познайомилася з "продукцією" Стецька-Карбовича, то прийшла в жах, настільки приготовані ним матеріяли вражали своїм дилетанством, невмінням вчутися в політичну проблематику Руху та безкритичним і безграмотним пляґіюванням чужих зразків і теорій. Винесення тих матеріялів на II ВЗУН грозило явною компрометацією і тому, незадовго до скликання II ВЗУН, його підготову фактично перебрав інж. Сціборський, що опрацював проект Програми, Устрою і т. д. Комісія ці проекти апробувала і вони згодом були потверджені на II ВЗУН. Коли ж, не зважаючи на свою нездарність, Стецько-Карбович до кінця формально виступав на II ВЗУН в ролі Уповноваженого і був навіть призначений до ПУН, то це треба пояснити тим, що особи, які замість нього перевели підготовчу працю — виходячи з лояльности до Стецька-Карбовича — не бажали дезавувати його перед Великим Збором, а зокрема перед Вождем.

В енунціяціях "Революційного Проводу" Стецько-Карбович критикує процес переведення II ВЗУН, вказуючи, що він розминувся з поставленими завданнями та був зведений до "помпастично аранжованої імпрези"... Ці заяви Стецька-Карбовича набувають особливого — характеризуючого його особливості — колориту, коли пригадати, що ніхто інший як саме Стецько-Карбович мав доручення, як Уповноважений до підготови II ВЗУН, опрацювати програму його технічного переведення. Це доручення Стецько-Карбович зреалізував так скандально, що — як про те свідчать документи — його проекти навіть не були поставлені під розгляд Комісії для підготови II ВЗУН.

І це з тої причини, що замість уложення ділового порядку ведення Великого Збору він пірнув у театральщину дуже дешевого смаку і примітивного стилю. Сталося так тому, бо Стецько-Карбович хотів перевести організацію II ВЗУН тими методами, якими він узагалі послуговувався в усій своїй "творчості", а саме — наосліп спляґіював чужі зразки. В своїх ориґінальних версіях, ці зразки бувають справді імпозантними. Але не маючи жадного організаційного досвіду, цілком ігноруючи обставини та умовини часу й місця, він звів їх до якоїсь фарси, що викликала як серед членів ПУН так і членів Комісії просто анекдотичне враження. Річ зрозуміла, що його проект був відкинений. Ориґінальний текст цього проекту перебуває в архівах ПУН і може бути проілюстрований на доказ "організаційних здібностей" його автора. Тут тільки ствердимо, що коли, без уваги на вийняткові обставини, серед яких відбувався II ВЗУН, він усе ж таки був переведений у діловій атмосфері, то тільки завдяки тому, що ведено його не на підставі плянів Стецька-Карбовича.

Ігноруючи всі ці факти, Стецько-Карбович у повній безкритичності до власних спроможностей, вперто намагається виставляти себе за того чинника ОУН, що мав покликання пильнувати "чистоту" її лінії, і ніби, зокрема, знаходив у цій своїй "місії" підтримку сл. п. Вождя. На підставі незбитих доказів стверджуємо, що в дійсності Стецько-Карбович не мав ніяких індивідуальних даних, що упідставнювали б ці його претенсії. Саме так оцінював його сп. п. Вождь. Це може бути

стверджене багатьома свідками, а зокрема і тим, що призначаючи його Уповноваженим для підготови Великого Збору, сл. п. Вождь не вважав можливим залишати його самостійним у цій ділянці та підпорядкував його Секретаріятові й ПУН.

Вище згадувалося, що Стецько-Карбович є автором пашквільного матеріалу, яким послуговуються диверсанти в своїх виступах проти Вождя і ПУН. Підкреслюємо цей момент тому, що саме Стецько-Карбович у часі свого перебування в ПУН і перед тим, послуговувався в своїх стосунках з Вождем такими методами, яких ще не знали ні традиції Проводу Українських Націоналістів, ні стиль взаємовідносин між членами ПУН і Вождем — що, з одного боку базувалися на беззастережному підпорядкуванні авторитетові Вождя, а з другого — на почутті самопошани. Стецько-Карбович був перший, що ввів у стиль цих взаємин різкий діссонанс. Не збагнувши характеру Вождя, його прямоти, лицарськости і звички об'єктивно оцінювати своїх співробітників на підставі їх праці та внутрішніх вартостей, він бажав здобути прихильність Вождя при помочі методів, що окреслюються поняттям "підлабузництва". В архіві ПУН є листи Стецька-Карбовича до Вождя, по перечитанні яких уже не може лишатися сумніву відносно прикмет, характеру й успосіблення цього осібняка. Ці листи віддавна вражали Вождя, який саме на їх підставі міг згодом виробити собі опінію про Стецька-Карбовича. Ці листи будуть опубліковані і тоді самі диверсанти, що називають Стецька-Карбовича людиною "хрустального характеру", зможуть переконатися, що істотними прикметами цього осібняка є: нещирість, плазування, інтриганство, мегаломанія і нездоровий гін до кар'єри[6].

Для ще повнішого змалювання особистих прикмет Стецька-Карбовича, а зокрема ставлення до нього керівних чинників ОУН на ЗУЗ, подаємо нижче витяги зо звідомлення Крайового Провідника ОУН на ЗУЗ у 1937 році, в якому знаходимо дуже цікаву характеристику Стецька-Карбовича, що негайно по виході з тюрми в 1937 році почав інтригами й розкладом підривати роботу Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ. Оригінал згаданого звідомлення Крайового Провідника ОУН на ЗУЗ зберігається в архіві ПУН:

"Здержуємося з виїздом до Вас, бо, здається, Вождя близько нема. Уважаю, що Стецько не доложить усіх зусиль до того, щоб могли вже з конкретними матеріялами йти. Саме в останній хвилі подані висліди розмов його, спонукали мене до здержання нашої їзди до Вас. Або категорично беріть його до себе, або дайте Ви йому якийсь відповідальний мандат у нас. Супроти мене поступав до кінця нелояльно, хитрував, не був джентельменом. На тлі теперішніх арештувань і в очікуванні нових та на тлі ще триваючої мериторичної неактивности, атмосфера в зв'язку з повищим є пригнітаюча і попросту хочеться станути осторонь від інтриґ і злоби тоді, коли праці й думки не оцінюють, коли вона даремна і зайва. З другої сторони почуття обов'язку каже видержати і стояти побіч людей, які своєю нешляхетністю аж надто далися взнаки.

Стецько хоче з одної сторони приневолити Вас до категоричного наказу-прохання — мовляв, Вам на тому залежить — щоб він їхав до Вас, а тоді не стрінеться з закидом, що він рвався до Вас. З другої сторони так маневрує, щоб він був безспірно чоловою постаттю краю. Маєте до вибору: або остаточно категорично берете Стецька на стало до себе, або залишаєте його тут, передаючи все в його руки, бо він особливо хоче поставитися, як чоловік, що єдино може завести лад, а тоді евентуально їхати, маючи за собою сильні зв'язки з краєм.

...Залежить від Вас, чи його берете до себе. Коли так, то він постарається переконати своїх людей до мене. Стецько напирає, що він необхідний, а виходить, що він веде свідомо чи несвідомо персональну гру..."[7]

Коли при розгляді закидів диверсантів відносно "нездорових відносин" у ПУН так широко спиняємося на характеристиці та моральній вартості Стецька-Карбовича, то це не випадково. Бо ніхто інший, як саме він, свідомо ширив ці брехливі версії ще далеко перед диверсією, вів інтриги і подвійну гру, чим остаточно довів себе до повної моральної ізоляції в ПУН"[8].

Нічого більше не потрібне в такій ситуації від ясности. Тоді відпадають усі вагання, всякі спроби баламутити членство ОУН, що з уваги на конспіративні методи діяння Організації не може бути поінформоване про всі подробиці її життя.

І така ясність тепер пробила довгомісячну темноту. З одного боку Голова ПУН і ПУН, сперті на II Великому Зборі, з другого РП ОУН і його провідник, Степан Бандера, непотрібно до того нічого додавати. "Революційний Провід" і Степан Бандера станули на шлях явного спротиву Голові ПУН та основним заложенням організаційного правопорядку:

- а) пошани і повинування власному, Організацією створеному правно-устроєвому порядкові,
- б) пошани до найвищого авторитету в Організації, персоніфікованого Головою ПУН,
- в) вірности організаційній присязі,
- г) почуття дисципліни і рангової відстані в ієрархічно побудованій Організації.

За те їх поставлено перед Головний Революційний Трибунал. Здається —- відвороту нема.

Що повинен зробити ПУН, який почувається, як не в силі, то напевно в праві? Не тільки Бандеру і Стецька, але всіх членів "Революційного Проводу" поставити під Головний Революційний Трибунал. Того напевно заговірники сподівалися й очікували. І далі, не тільки поставити їх перед Революційний Трибунал, але якнайскоріше його скликати й перевести суд, не зважаючи, чи прийдуть на нього підсудні, чи ні. Винести присуд ясний і суворий: РП ОУН визнати нелегальним та оголосити його поза організаційним законом, а його членів виключити з рядів Організації і наплямувати вічним клеймом ганьби.

Всяке вагання і хитання в тих справах є доказом слабости і тільки заохочує противника та підсичує його опір. Всяку опозицію слід ліквідувати сильними засобами, а не паліятивами.

А разом з тим негайно перевести реорганізацію ПУН, не ждучи ні на які домовлення з заговірниками; вибити їм ґрунт з-під ніг, перебравши частину їхніх кличів і доповнивши ПУН молодшими людьми з того самого покоління, з якого виросли диверсанти. З новим розгоном кинутися до праці, приголомшити явну і притаєну опозицію своєю активністю, одним словом — виявити моральну силу й організаційну рішучість та справедливість ПУН. Відколи світ світом, сила й рішучість завше імпонували людям, своїм і чужим, тягнули за собою нерішучих, переважували в свій бік терезки перемоги. Вагання й непевність тільки збільшують сумніви і ллють воду на лотоки опозиції.

А замість того ми бачимо дивне видовище. З одного боку паперова війна, обидві сторони засипають себе комунікатами й відозвами, а з другого —

висуваються щупальці до дальших переговорів, так наче б то двері ще були відкриті, наче б не тріснуто ними так, що аж ляскіт по всій Організації пішов. Одначе, різниця в тих комунікатах така, що відозви ПУН не доходять до членських мас, бо нема кому туди їх допровадити і нема навіть волі того зробити. Вони видаються на те, щоб замаркувати своє становище в документі, з якого **може колись буде** якийсь ужиток або доказ постави ПУН у тій критичній ситуації, а дійсною їх ціллю — привести диверсантів до отямлення. Намір, що й казати, похвальний, але в самому заложенні фальшивий, бо диверсанти не хотіли ніякої співпраці, вони хотіли повної влади в ОУН, про неї мріяли роками і тепер, коли настала для них догідна хвилина, per fas et nefas до неї прямували. На кожен комунікат ПУН відповідали вони негайно черговим своїм пропагандивним актом і вели це з патосом, шаленою енергією, широко і глибоко сягаючи вже до організаційних мас.

9 квітня 1940 року, на другий день після комунікату РП ОУН за підписами Бандери і Стецька, Голова ПУН випускає інформаційного листа до членів останнього Великого Збору і до членів ПУН з коротким переглядом диверсії Степана Бандери і повідомленням про поставлення його та Стецька під Головний Революційний Трибунал.

До Членів Великого Збору Українських Націоналістів
і Членів Проводу Українських Націоналістів.

З уваги на технічну неможливість у сучасний момент увійти мені в особистий контакт з усіма членами ПУН, цією дорогою подаю до відома наступне.

В листопаді 1939 року візвав я на терен теперішнього мого перебування члена ОУН Степана Бандеру, що перебував тоді в Німеччині, щоб включити його в організаційну працю ОУН. В січні 1940 року приїхав Степан Бандера разом з Провідником КЕ на ЗУЗ і я йому запропонував пост референта організаційних справ бази[9] при Голові ПУН та введення його в склад ПУН. Степан Бандера відмовився від тих функцій. Видвигнені при цій нагоді ним і Провідником КЕ на ЗУЗ передо і мною справи узмістовлювалися в домаганні персональних змін у складі ПУН, змін у розмежуванні дотеперішніх компетенцій та в домаганні нових персональних призначень в організаційному апараті. Керуючися доцільністю, я дав низку вже давніше основне продуманих запоряджень щодо розмежування компетенцій і персональних призначень, включно з Крайовим Провідником ЗУЗ, не взявши до уваги домагання змін у складі ПУН, яке то домагання уважав я принципово недопускальним і мериторично безосновним. Степан Бандера, вернувшися на терен німецького Генерал-Ґубернаторства, заявив перед полк. Сушком, що мої розпорядження неважні, бо недоцільні, проголосив себе провідником крайових теренів і активу в Німеччині та призначив уповноваженим на терені моєго перебування ідеологічного референта ПУН, Ярослава Стецька-Карбовича.

Щоб остаточно вияснити становище Степана Бандери, в почутті відповідальности за справу, візвав я його 25 березня ц. р. явитися до 20 днів у мене. Дня 5 квітня явився в мене Степан Бандера і в листі врученім мені, в характері керівника діяльністю ОУН, який покликав до життя новий "Революційний Провід" ОУН, у зовсім ультимативній формі домагався — назначуючи реченець трьох днів — визнати стан, створений ним вія факті. При цьому передав мені копію анонімного листа з дати 10 лютого, завіреного лише його власним підписом, яким, мовляв, "Крайові Провідники, члени Крайових Екзекутив і актив на німецькому терені визнають його керівником діяльности ОУН". Водночас передав мені листа ідеологічного референта ПУН, Ярослава Стецька-Карбовича з дня 10 лютого 1940 року, в якому Карбович повідомляє мене про свою димісію з уваги на те, що він, Карбович, "переймає пост у новоствореному проводі ОУН".

Стверджую на підставі матеріялів, що зараз у моєму розпорядженні, що ціла акція була здавна уплянована й підступно ведена з тією ціллю, щоб зискати наразі на часі. В пору, як ішли намагання приєднати собі якнайбільше спільників, стосували ці елементи супроти мене методу підпорядкованости і повної відданости, при одночасному намаганні дискваліфікувати в моїх очах і в очах незорієнтованого членства немилих їм осіб з ПУН і з активу. В переконанні, що в своїй підривній акції вони осягнули максімум, ці елементи виступили тепер з диктатом супроти мене, ставлячи мені, Голові ПУН, умови, під якими готові дальше признавати мене як того, що мав би назовні репрезентувати ту діяльність, яку на ділі унапрямлювали б і реалізували б вони.

Історія українського націоналістичного руху знає приклади подібних тенденцій ще за життя сл. п. Вождя, які він у почутті історичної відповідальности паралізував твердою рукою. Вже — по-перше — сам докладно мені відомий факт, що поза названими вгорі двома членами ОУН, які виступили з одвертою диверсією, криються деякі одиниці, що були причасні до давніших того роду розкладових акцій і яких визнав шкідниками покійний Вождь, наказує мені з цілію рішучістю протиставитися їм. По-друге, сам факт довершеного справжнього замаху стану, позбавленого всякого ідейного підложжя і спричиненого анархістичним егоцентризмом декількох одиниць, змушує мене викорінити до основ це ядро розкладу в нашому рухові. Врешті — по-третє — ця диверсія стає передо мною в особливому світлі, коли взяти під увагу теперішню міжнародню ситуацію, в якій українське питання, хоч і не розгортається актуально політично ніякими зовнішніми силами, є одначе і буде об'єктом намагань різних чинників резервувати український фактор для власних політичних плянів майбутнього. Це тоді, коли я, як відповідальний за визвольну справу, не смію допустити, щоб український націоналістичний рух мав утратити свій незалежний характер.

Так я оцінюю витворену ситуацію і першим рішенням, яке я прийняв після дуже глибокої і всесторонньої застанови, є поставлення Степана Бандери і Ярослава Стецька-Карбовича перед Головний Революційний Трибунал, який має винести свій незалежний і об'єктивний присуд. Я хочу на цьому місці видвигнути, що з правдивою прикрістю стосую цю санкцію саме супроти Степана Бандери, який тратить через свої останні вчинки той моральний капітал, який міг був використати для Руху й України.

Подаючи повище членам ПУН до відома і попереджаючи, що буду держати їх у поінформованості про дальший хід моїх запоряджень, що їх уважатиму потрібними для повного оздоровлення відносин в ОУН, я доручив зірвати негайно всякий контакт з відданими під суд обома вгорі названими членами ОУН та апелюю, щоб члени ПУН з найбільшою рішучістю протиставилися всім нинішнім і можливим дальшим проявам яких-небудь диверсійних намагань, приймаючи всі в їх розпорядженні стоячі належні міри і посиленою працею в поодиноких ділянках скріплювати загрожені знутра й назовні вартості й авторитети нашого Руху. В близькі другі роковини героїчної смерти нашого Вождя-Основоположника взиваю Вас видержати на позиціях, що їх Він нам назначив, і не допустити, щоб діло, якому Він віддав за життя всі свої сили і своє велике серце та за яке згинув, мало бути зраджене і знівечене!

Постій, дня 9 квітня 1940 року.

Андрій Мельник,
Голова Проводу Українських Націоналістів.

У тому самому часі, з датою на один день скорішою, цебто дня 8 квітня, Голова ПУН видає відозву до членів Організації Українських Націоналістів, на жаль та відозва дуже мало була поширена, правдоподібно і видавалася вона більше для задокументування свого становища, як для практичних цілей розповсюдження її поміж широкими масами членських кадрів, бо йнакше не можна собі пояснити, чому тільки одиниці мали нагоду її читати і чому не була вона розмножена в такій

кількості, щоб залляти кожен осередок, де групувалися члени ОУН. Якщо йдеться про мене самого, я перечитав її аж у "Білій Книзі ОУН", що вийшла з друку у вересні 1940 року, цебто тоді, коли зірвано вже всі мости між ПУН і диверсією. Її зміст такий:

До Членів Організації Українських Націоналістів!

Націоналісти!

Переймаючи осінню 1938 року спадщину в Українськім Націоналістичнім Русі по сл. п. Вождеві Євгенові Коновальцеві, я здавав собі справу з внутрішніх труднощів нашого Руху, зосібна Організації Українських Націоналістів. Одним з перших моїх завдань було посилити і відновити особовий склад провідних апаратів Організації, що його застав я з перейняттям посту Голови Проводу Українських Націоналістів. Віднова ця й посилення знайшли вияв передусім на II ВЗУН, коли до Проводу Українських Націоналістів призначив я Ярослава Стецька-Карбовича та Степняка[10] і коли призначення на Головного Контрольного Організації Українських Націоналістів отримав Діброва.

Щоб дати змогу виявити себе молодим силам нашого Руху, звільненим з розпадом Польщі, та скріпити внутрішньо наші ряди, керуючися доцільністю і добром нашої Організації, потвердив я Крайового Провідника на ЗУЗ і постановив доповнити склад Проводу Українських Націоналістів, призначуючи членом ПУН колишнього Крайового Провідника ЗУЗ, Степана Бандеру, з приділенням йому окремої ділянки праці, зв'язаної тісно з матірними нашими землями. Про мої наміри в цім напрямі зорієнтував я Степана Бандеру при нагоді його відвідин у мене в січні 1940 року.

Повторених предложень, щоб я усунув з ПУН двох членів Президії ПУН, яких до Проводу Українських Націоналістів покликав ще сл. п. Вождь, я не прийняв, застерігаючи децизію в персональних призначеннях на провідні місця в нашому Русі свобідній волі й оцінці Голови ПУН та завважуючи при цьому, що якщо інтерес Організації вимагатиме змін на провідних її місцях, я не виключаю дальших змін у ПУН навіть перед III ВЗУН, що має відбутися, згідно з Устроєм ОУН, у наступному році.

Згодом відомі мені стали предложення Ярослава Стецька усунути ввесь склад Проводу Українських Націоналістів та інші неповажні пропозиції, що давали свідоцтво вбогости політичного думання, а вже рішуче колідували з добром ОУН і постановами її Устрою. Коли зачали підтверджуватися глухі спершу вісті про диверсію в рядах Організації, кермовану Степаном Бандерою, я візвав його до мене. Дня 5 квітня 1940 року вручив мені Степан Бандера листа, в якому повідомляє мене, що він "перейняв керму діяльністю ОУН та покликав Революційний Провід ОУН", спираючися на постанови ще з дня 10 лютого 1940 року, винесені особами, яких імена відмовився мені подати. Цього ж таки дня 5 квітня 1940 року одержав я листа від Ярослава Стецька з датою 10 лютого 1940 з повідомленням, що він "перейняв пост у новоствореному проводі ОУН" Степаном Бандерою.

З уваги на те, що вчинки Ярослава Стецька і Степана Бандери підтверджені їх листами з дня 10 лютого і 5 квітня 1940 року ідуть у розріз з добром Організації Українських Націоналістів, суперечать засадам її Устрою і спрямовані на її шкоду, поставив я Степана Бандеру і Ярослава Стецька перед Головний Революційний Трибунал Організації Українських Націоналістів, щоб відповідали за свої вчинки, виконані серед вийняткової нашої ситуації, яка від нас, націоналістів, вимагає гострого революційного поготів'я, непохитної внутрішньої єдности і залізної дисципліни.

Подаю цей прикрий прояв нашого життя до Вашого відома, Націоналісти, цією дорогою, бо задля воєнних подій не маю змоги бути серед Вас і неможливо мені поки що з'ясувати Вам усе особисто.

Знаю, що чекаєте Ви мого слова. Заявляю Вам — як це зробив я в перших моїх закликах до Вас, взявши важкі завдання на себе після героїчної смерти сл. п. Вождя, — що надій, покладених Вами в мені, не заведу, що рішений я з невгнутою твердістю та найбільшою рішучістю в корені ліквідувати всі спроби розложити Організацію Українських Націоналістів, звідки вони не йшли б. Так чинити наказує мені моє сумління, моє розуміння добра нашої справи, відповідальність за збереження Організації Українських Націоналістів в обличчі історичної хвилі, обов'язок перед нацією.

Як не один з Вас знає, в час існування Українського Націоналістичного Руху різні чинники вживали багато зусиль на знищення Великого Діла сл. п. Вождя. Є чинники, які в даній ситуації мають власні причини бажати, щоб Організація Українських Націоналістів була тепер внутрішньо послаблена та нездібна до акцій, які диктувати їй будуть інтереси Української Нації. Про ці численні спроби своєчасно колись основне довідаєтеся, довідається теж ціле українське суспільство. В цім місці тільки вкажу, що всі ці зусилля незмінно розбивалися при зударі з Вашою твердою волею, Вашим ідейним запалом і свідомістю мети. З численних потрясень, приготовуваних її ворогами і противниками, Організація Українських Націоналістів завжди дотепер виходила ще більше внутрішньо скріплена, як скріплена вона вийшла по Роттердамській події. Так було і так буде.

Вірю, що Український Націоналістичний Рух скоро стрясе з себе те все, що загрожує затроювати його організм авантюрництвом, амбітництвом, безвідповідальністю і що Ви, яких закликав я недавно стояти на варті Української Революції, в незахитаному довір'ї та організаційній карності дасте належну відправу на місцях анархічним одиницям.

Україну спасе здорова і сильна Організація Українських Націоналістів, сперта на принципах довір'я і послуху, карности, непримирної боротьби з ворогами, а коли зайде необхідність, і проти нетямущих дітей її.

Слава Україні!

Постій, дня 8 квітня 1940 року.

Андрій Мельник,
Голова Проводу Українських Націоналістів.

Це й була вся реакція ПУН на шалену активність диверсантів, коли не брати до уваги ще повідомлення Референтури Пропаганди ПУН з дня 22 квітня 1940 року:

До відома членів ОУН.

Голова ПУН у своїм зверненні з дня 8 квітня 1940 року, вже подав до відома провідного активу Організації про анархічний і шкідницький вчинок Степана Бандери-Сірого і Ярослава Стецька-Карбовича, який визначився в тому, що названі особи в самочинний спосіб проголосили себе "Проводом".

В додаток до згаданого звернення Голови ПУН, Референтура Пропаганди подає до Вашого відома, що Степан Бандера-Сірий і Ярослав Стецько-Карбович у днях 16-18 квітня видали та розіслали до поодиноких організаційних центрів наступні еляборати:

- 1. "Зарядження в зв'язку зо змінами в верховних виконавчих органах ОУН",
- 2. "Комунікат" і
- 3. "Вияснення до Комунікату про зміни в верховних виконавчих органах ОУН".

В зв'язку з тим Референтура Пропаганди уповноважена заявити наступне:

1. Всі обвинувачення і закиди Степана Бандери-Сірого і Ярослава Стецька-Карбовича, спрямовані проти Голови ПУН і Проводу Українських Націоналістів — позбавлені всяких підстав, сперті на неправді і злій волі.

2. Провід Українських Націоналістів виготовляє і розішле до відома націоналістичного провідного активу інформативний матеріял, який на підставі документів і фактичних доказів доведе провокативні і шкідливі заміри диверсантів.

3. Звертається увагу провідного активу, що в своїх "Зарядженнях у зв'язку зо змінами в верховних органах ОУН" самозванчий "провід" — переіменовуючи деяких членів ПУН по організаційних псевдонімах, як інж. Сціборського, ген. Капустянського, ген. Курмановича, ред. Бойкова, д-ра Ольжича, інж. Бойдуника і т. д., "потверджує їх на постах, які вони займали досі", видає їм фантастичні директиви і т. д. Зроблено це з явно провокативною метою викликати баламутство серед організаційних кадрів та створити в них фальшиве враження, ніби частина членів ПУН справді підпорядкувалася фіктивному "проводові", що не відповідає правді.

4. Об'єднаний навколо свого Голови — Провід Українських Націоналістів і всі клітини провідного апарату Організації, які вже вспіли довідатися про анархістичну вихватку Степана Бандери-Сірого і Ярослава Стецька-Карбовича, поставилися до неї з суворим осудом, домагаючися санкцій через Головний Революційний Трибунал.

Інформуючи про те провідний актив, Референтура Пропаганди підкреслює, що до затіяної Степаном Бандерою-Сірим і Ярославом Стецьком-Карбовичем авантюри слід застосовуватися зрівноважено, бо вона в цілій своїй ґенезі і можливостях має неповажний характер, та, як руїнницька, буде зліквідована без більших внутрішньо-організаційних потрясень.

Подрібні вияснення в цій справі будуть подані в вищезгаданих матеріялах ПУН, які по змозі в найближчому часі розішлються на терени.

22 квітня 1940 року. Постій.
Референтура Пропаганди ПУН.

---

1. *Я не міг попасти пізніше на слід того, чи справді Барановський шукав якихось точок опори для ПУН у своїх розмовах. Зо мною ані з моїми знайомими він про те не говорив. Одинока людина, що покликалася на розмову з Барановським, був покійний адвокат д-р Степан Шухевич. Вже після того, як ОУН відобрала від диверсантів організаційну домівку, друкарню і магазини, прийшов він до мене і предложив письмову умову з Ярославом Барановським, що на її основі він мав списувати з пам'яті все, що знав про політичні процеси ОУН, в яких виступав, як оборонець, а головно всякі закулісові історії, що ані на судових розправах, ані в пресі не виходили на яву. За те ОУН платила йому місячно 400 зол. авансом аж до закінчення праці, що мало тривати не довше одного року. Була це свого роду синекура для колишнього оборонця в політичних процесах ОУН, щоб з одного боку допомагати в той спосіб людям, а з другого тримати їх у стані прихильности для ОУН. Покійний Шухевич, хоч дядько Романа Шухевича, одного з головних пружин диверсії, комплетно не орієнтувався в нововитвореній ситуації і приніс мені триста сторінок дитирамбів на честь Бандери. Я виплатив вправді йому тоді всі гроші, що по той час належалися, але просив давати мені матеріяли про ОУН, а не пеани для Бандери. Ще один раз після того був д-р Шухевич у мене і приніс перероблений уже матеріял, пропустивши гльорифікацію Бандери. Після того вже не приходив, зв'язався з*

диверсантами.

Про ту справу, цебто відношення д-ра Степана Шухевича пише С. С. в листі до мене з дня 4 лютого 1955 року:

"Бл. п. д-р Ст. Шухевич просив мене розвідатися та подати йому вістку про долю його сина, студента медицини, який був у цьому легіоні (бандерівському — прим. автора), а бандерівці не знали нічого і не могли йому дати, що, коли і як сталося з тим легіоном. А самий Шухевич був беззастережним приклонником Бандери. При моїй розмові з ним у Кракові на Зеленій вулиці на цю тему та про мотиви, що опреділювали його по тій стороні, сказав мені:

"Я мушу душею належати туди, бо там опинився мій братанич Роман Шухевич, а я його люблю. Я й так нездібний уже до революції, нехай хоч молодь робить її. Це замалий і неважний аргумент, але мимо того я душею при них". Він з тим не крився, а це не перешкоджувало йому брати щомісячно гроші від нашої Організації, що їх ми виплачували, дотримуючися його умови з Ярославом Барановським. Також у нього опинилося дуже багато документів та архівних матеріялів, призначених для списування історії початків націоналістичного руху в Галичині.

2. *Цим псевдом закривалося тоді прізвище проф. Євгена Онацького. Розкриваю псевдонім за його ласкавою згодою.*

3. *В системі кодів ОУН терени діставали часто свою назву від псевда їхніх провідників, напр., Дометівка, Дометенківка - Італія.*

4. *Богдан Кравців.*

5. *Добрий знавець тих часів, Ярослав Гайвас-Бистрий, заступає погляд, що Шухевич не був "інженером бунту", навпаки, обстоює він думку, що Шухевич, у багато дечому, а зокрема в тактиці супроти ПУН, не погоджувався з Бандерою. Через те Бандера не вповні йому довіряв і навіть якийсь час наказав сліжку за Шухевичем, мабуть підозріваючи його в якихсь таємних контактах з ПУН. Коли обурений Шухевич про те довідався — сліжку знято.*

6. *Читачі напевно завважили, що "Біла Книга", чи пак її автор, інж. Микола Сціборський у відношенні до Ярослава Стецька вживає багато гостріших висловів, як до самого Бандери. Причини цього слід шукати в тому, що — слушно чи неслушно — Бандера, хоч і очолював диверсію, не вважався головною її причиною. ПУН бачив у ньому ставленика інших людей, що скривалися за його спиною. М. ін., це теж до деякої міри було причиною, чому пізніше Голова ПУН злагіднив присуд Головного Революційного Трибуналу (про те мова в одному з дальших розділів). Бандеру вважали противником упертим, але одвертим, натомість Стецько рахувався до людей, що залюбки вдаються до інтриги. Це тим більше, що його притягнено до співпраці з ПУН, якийсь час він там курив кадило Голові Проводу, а тепер змінив віхи і перекинувся до табору Степана Бандери.*

7. *Цей лист міг писати або сл. п. Мирослав Туриш, або теж покійний уже д-р Лев Редет. Свого часу мав я його в руках, але не можу тепер пригадати собі, яка була на ньому дата і яким псевдонімом він був підписаний.*

8. *"Біла Книга ОУН", ст. 54 і 59-64.*

9. *База - Край.*

10. *Д-ра Сидора Чучмана*

5. РОЗДІЛ
ПЕРЕГОВОРИ

Безконечні пересправи. — Новий тактичний маневр диверсантів. — Замість Революційного Трибуналу — Внутрішньо—Організаційна Комісія. — Склад і характеристика членів ПУН. — Його сила і слабість. — Розкидання по Европі, замість концентрації в одному осідку. — Ідеологи і теоретики революції віч-на-віч підпільників. — Відрізаність від контактів з членством. — ПУН на позиціях репрезентації революційного руху. — Зажерливість і непримирність диверсантів.

Замість скликати Головний Революційний Трибунал, зачинаються безконечні переговори з диверсантами. Негайно зголосився Ярий на посередника. Досі сидів він десь у сутінках і тягнув за невидні нитки, підбехтуючи та підбурюючи диверсантів і натискаючи їх до поспіху. Тепер, коли вже кинено жереб і, здавалося, нема відвороту, виступає він з ініціятивою переговорів. За тим крилися єхидні думки, щоб, з одного боку дати диверсантам час закріпитися і не допустити, щоб ПУН їх зашвидко зліквідував, а з другого боку — не дати можливости диверсантам зовсім зліквідувати ПУН і зберегти таким способом одну організацію, бо це йшло в розріз з інструкціями сил, яких знаряддям був Ярий.

Не самий тільки Ярий піддає думку переговорів. З різних боків давалися чути голоси, що треба докласти всіх старань "для збереження єдности ОУН і мирного полагодження внутрішнього конфлікту". Одні з тих голосів лунали щиро, ішли від людей справді затривожених долею націоналістичного руху, другі були інспіровані диверсантами, щоб розслабити ПУН, спинити його від акції в надії полагодження справи переговорами і виграти на часі.

Чи хто коли таке видав, щоб пактувати з вовками? На жаль, ПУН наскрізь фальшиво оцінював тоді ситуацію і перебував у якомусь гіпнотичному стані — йому здавалося, що з диверсантами можна договоритися. Через те відразу поставив їх у сильніше моральне положення, визнавши їх за контрагента, з яким шукається компромісова розв'язка і з яким можна торгуватися.

Пішла в забуття думка про Революційний Трибунал, замість нього появилася на горизонті "Внутрішньо-Організаційна Комісія для полагодження конфлікту в ОУН". Діяльність і ролю тієї Комісії висвітлює нам "Біла Книга ОУН":

"Вождь покликав окрему Комісію в складі Ярого й Грибівського. В письмовому дорученні Комісії, Вождь поставив перед нею такі завдання:

- 1. розглянути справжні причини диверсії,
- 2. спинити диверсію,
- 3. виробити плян остаточної ліквідації диверсії і собі його предложити.

Даючи Комісії згадані доручення, Вождь водночас виразно застерігся, що свої завдання вона має виконати тільки при збереженні наступних передумовин:

- 1. мусять бути збережені законні постанови II Великого Збору Українських Націоналістів і престиж Голови ПУН та респектовані його рішення, що знехтовані диверсантами.
- 2. Для облегчення завдань Комісії мусять бути спинені всякі акції, що могли б утруднювати її завдання.
- 3. члени ПУН допомагатимуть Комісії в її праці для ліквідації диверсії.

Як бачимо, Вождь ставив Комісії умови, які в даній ситуації були єдино можливі. Вимагаючи збереження схвалень II ВЗУН і власного авторитету, він виконував свій обов'язок, стоячи на сторожі засад ієрархії, ладу і законности, що розбудували наш Рух, без яких він перестав би бути рухом **націоналістичним**. Домагаючися водночас спинення всяких акцій, що утруднювали б працю Комісії і доручаючи ПУН допомагати її завданням, Вождь засвідчував своє бажання облегчити диверсантам умови визнання їхніх помилок і повернення в карні ряди Організації.

Після обговорення всіх справ з Вождем та іншими членами ПУН — Ярий і Грибівський виїхали реалізувати видані їм доручення. Перед виїздом умовлено, що Ярий має в найближчому часі вернутися до осідку Вождя здати звіт про висліди праці згаданої Комісії.

Після прибуття Ярого і Грибівського на терен, уконституйовано Комісію в складі їх обох, як відпоручників Вождя, та Ґабрусевича-Джона (Іртена), Коваля[1] й Щуки[2], як представників диверсантів. Та вже при першому ж контакті членів Комісії виявився брак тих моральних і ділових передумов, при яких її праця могла б бути плідна. Перше, що зробили диверсанти, було домагання усунути Грибівського з Комісії під тим претекстом, що вони йому "не довіряють". Цим своїм поступованням вони з місця зігнорували другу точку передумов, що їх визначив Вождь для Комісії, а саме про спинення всяких шкідливих і нелояльних акцій, які могли б ускладнювати ситуацію. Всупереч цьому бажанню Вождя диверсанти свідомо заколочували відносини. Більше того, своїм ставленням до члена Комісії Грибівського, вони завдали черговий удар авторитетові Вождя, бо, дезавуючи Грибівського, вони тим самим посередньо виказували недовір'я й Вождеві. Отже в протилежність до лояльного наставлення Вождя й Проводу, вони свідомо ще більше заогнювали ситуацію.

Засадничо, вже цього акту диверсантів було досить, щоб уважати завдання Комісії саботованими. Але Грибівський пішов їм ще дальше назустріч і зробив нову уступку, якої формально навіть не мав права робити. Цей момент підкреслюємо тому, бо саме Грибівському диверсанти закидали злу волю і приписували йому вплив на Вождя в тому напрямі, щоб унеможливити порозуміння. Отже стоячи перед черговим доказом небажання диверсантів піти назустріч добрій волі Вождя й ПУН полагодити конфлікт у згоді з організаційними засадами, але не бажаючи відрізати всі шляхи до порозуміння, Грибівський, на вимогу диверсантів, добровільно вийшов зо складу Комісії з тим, щоб уможливити Ярому, в якості відпоручника Вождя, докінчити завдання Комісії.

Та Ярий не оправдав виказаного до нього довір'я. Замість вказати диверсантам на недопустимість подібного застосування до Грибівського, він дуже радо прийняв заяву останнього про вихід з Комісії, запевняючи, що самий постарається довести справу до бажаних вислідів. Після того, вже не довго довелося ждати на ті "бажані висліди"[3].

Комісія вовтузилася два місяці — за той час диверсанти непомірно скріпили свої організаційні позиції — і нарешті в Кракові дня 16 червня 1940 року закінчила свою діяльність схваленням записки, що була пропозицією повної капітуляції ПУН, коли зважити, що підписав її теж і Сеник-Грибівський, що репрезентував ПУН у Комісії, доки з неї не виступив:

СХВАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

I. Засадничі справи

Всі спірні справи правно-формального порядку вирішить остаточно компетентний Збір Українських Націоналістів, а саме справи, видвигнені в комунікаті РП ОУН з дня 8 квітня 1940 року і в виясненнях до того ж Комунікату з дня 1 квітня 1940 року, обіжнику "До членів ОУН" з дня 8 квітня 1940 року як і всі запорядження з одного і з другого боку.

II. Справи переходового стану

ПУН, що буде сформований після ліквідації внутрішньо-організаційного конфлікту, покличе до життя окрему Юридичну Комісію, яка видасть опінію щодо всіх спірних справ Організації, і ця опінія, проголошена авторитетно, буде обов'язувати тимчасово до часу остаточного її потвердження Збором Українських Націоналістів.

III. Біжучі справи

1. З ПУН виходять наступні його члени: Макар-Барановський, Грибівський-Сеник і Степняк-Чучман.

2. В склад ПУН входить РП ОУН.

3. Новий переформований ПУН продовжує діяльність та організаційні почини, диктовані вимогами революційної роботи.

4. РП ОУН визнає так поладнання конфлікту і признає, що так переформований ПУН сповнятиме дальше завдання найвищого виконного органу ОУН.

Передумовою поладнання конфлікту вважає Внутрішньо-Організаційна Комісія виконання постанов, з'ясованих у Розділі III.

Дня 16 червня 1940.

Підписи членів Комісії.

Як бачимо, Комісія прийняла для рекомендації Голові ПУН такі схвалення:

- 1. виключення з ПУН немилих диверсантам членів,
- 2. включення до ПУН повного складу РП ОУН, в кількості кільканадцяти осіб і майоризація ПУН у відношенні два до одного,
- 3. посереднє заперечення легальности II ВЗУН і всіх організаційних актів і призначень, що з нього випливали і на його постановах спиралися — бо всі закиди диверсантів з тої ділянки мали бути розглянені на черговому ВЗУН,
- 4. визнання теперішнього стану перехідним, з тим, що Юридична Комісія видасть регулюючі постанови з важністю до найближчого Великого Збору.

Якби Голова ПУН прийняв ці пропозиції і подався перед натиском "Внутрішньо - Організаційної Комісії" так, як зрезигновано положив під ними свій підпис Сеник-Грибівський, тріумф диверсантів був би повний і на цілій лінії. Але Голова Проводу твердий. Терпеливий, а водночас твердий. Записки "Внутрішньо-Організаційної Комісії" не прийняв до відома і тим самим юридично справи

завернулися до стану, коли були видані відомі комунікати про віддачу Бандери і Стецька під Головний Революційний Трибунал.

На записку "Внутрішньо-Організаційної Комісії" відповів Голова ПУН такою заявою:

"Вручена мені записка з дня 16 червня 1940 року не дає субстрату для розгортання санаційної акції наших внутрішніх відносин мирним шляхом, що його обрав я для привернення нормального життя в ОУН.

З уваги на сьогоднішні умовини, що вимагають якнайбільшої готовости наших сил, уважаю ліквідацію ненормального явища, що ним є диверсія Степана Бандери, спішним завданням хвилі.

Щоб мирним шляхом дати розв'язку внутрішньої нашої кризи, ставлю вимогу до Степана Бандери негайно сповнити ось такі передумови:

1. Визнати, як обов'язуючі, постанови II ВЗУН.

2. Беззастережно підпорядкуватися Голові ПУН.

Вслід за тими головними вимогами домагаюся від Степана Бандери й товаришів:

1. Відкликати негайно всі акти й письма за його підписом і т. зв. РП ОУН, уважаючи їх недійсними, зокрема "Комунікат", "Вияснення" до нього і запорядження з квітня 1940 року.

2. Відкликати негайно назначення Ст. Бандерою чи т. зв. РП ОУН експонентів на рідних землях і теренах чужих.

3. Розв'язати негайно т. зв. РП ОУН і підпорядкуватися лояльно й добросовісно Уповноваженому Голови ПУН на Генерал-Ґубернаторство, Сичеві.

Назначення Щуки референтом зв'язку з Крайовою Екзекутивою на ЗУЗ і назначення Провідником українських земель під німецькою зверхністю, Сича, остається в силі.

Щойно сповнення тих передумов дасть мені змогу мирним шляхом прийняти ряд мір для санації внутрішніх наших відносин. Реалізуючи цю акцію, радо покористуюся при розв'язці цілої низки питань кожною здоровою думкою, порадою чи увагою Степана Бандери, що будуть прямувати до відпруження ситуації, доцільного примінення нашого активу і внутрішньої консолідації ОУН. Ставлю собі це велике завдання та бажаю осягнути його мирним шляхом, щоб не відкликатися і не вживати немирних засобів, до яких я приневолений був би на випадок, якщо б вибраний мною мирний шлях не довів мене до цілі.

Андрій Мельник
Голова Проводу Українських Націоналістів

І ось настав дивний період ні війни ні миру, що тягнувся майже два місяці. Що якийсь час диверсанти то заповідали приїзд своєї делегації до Голови ПУН, то й справді до нього приїжджали, а тим часом трактували ПУН per non est і наполегливо працювали в терені над поширенням і закріпленням своєї влади.

ПУН станув на мертвій точці— ні сюди, ні туди. В ім'я правди треба сказати, що не багато міг вдіяти ПУН у своєму тодішньому складі, розміщенні й умовинах існування. Були це люди, що довгі роки провели на службі своїй Організації і мали

великий політичний досвід, але постійно проживали за кордоном, привикли до закордонної атмосфери діяння і цілком відтяті були від організаційного пня не тільки системою конспірації і посередности організаційних контактів, але й характером своєї дотеперішньої праці.

Хто ж був тоді в ПУН з тих людей, що стояли ближче до театру подій і повинні були б приступити до протиакції диверсантам?

Це в першу чергу генерал Микола Капустянський. Поважана й усіма люблена людина, старша вже віком. Його ділянка праці — військові справи, цебто військово-штабові й військово-організаційні, при тому й військове видавництво. Якийсь час був він головою великої суспільної організації в Франції , "Український Народній Союз", опісля мусів звідти виїхати, війна застала його у Відні. Знайомих у нього багато — та все старша генерація, колишні військовики з різних українських армій. Від 1920 року постійно переживав за кордоном.

Інженер-економіст Микола Сціборський, підполковник кавалерії в українській армії, основник "Легії Українських Націоналістів", співосновник ОУН, від 1928 року безперебійно член ПУН, спершу організаційний, пізніше пропагандивний референт ПУН. Людина колосальної енергії, здібна й неймовірно працьовита, але теж увесь час на еміграції, найперша в Чехословаччині, потім у Франції, нарешті в Італії. Тільки один раз, ще в 1930 році, приїздив нелегально до краю на Першу Крайову Конференцію ОУН.

Омелян Сеник-Грибівський, сотник УГА, старий бойовик УВО, двома наворотами в переходових моментах Крайовий Комендант УВО в Галичині, "канцлер" у Начальній Команді УВО, співосновник ОУН, член ПУН від самого початку, член Вужчого Проводу ОУН, Голова II ВЗУН, права рука покійного полковника Євгена Коновальця, організатор націоналістичного активу в заокеанській еміграції. Людина великого дипломатичного хисту, зручний політик і небезпечний грач. Останніми роками зайнятий майже виключно заокеанськими справами. На еміграції від 1925 року, але до 1930 року частенько навідувався до краю. Мав велике коло знайомства поміж членами УВО старшої і середньої генерації, але міг знайти теж доступ і до молодших членів ОУН завдяки своєму особистому чарові і надзвичайно розвиненому організаційному інстинктові. Дуже добрий нав'язувати перші контакти, незрівняний майстер у підшукуванні співпрацівників — але виконувати справи за нього мусіли вже інші, для того йому бракувало відчуття систематичности.

Інженер - економіст Володимир Мартинець, редактор "Сурми" — органу УВО, "Національної Думки" — органу "Групи Української Національної Молоді" в Празі, пізніше "Розбудови Нації" — органу Проводу Українських Націоналістів і накінець "Українського Слова" в Парижі. Один з організаторів Першого Конгресу Українських Націоналістів, співосновник ОУН, перший Секретар ПУН і безперебійний його член. Людина гострого пера, кипучої енергії активіст. На еміграції від 1925 року, один раз, у 1927 році, на коротко вертався до краю, — ніяких контактів з молодняком ОУН, до того, найважливіше, перебував у Франції,

що була в стані війни з Німеччиною, і через те без ніякої можливости впливати на події.

Інженер-економіст Йосип Бойдуник, Головний Контрольний ОУН від часу II ВЗУН, давній член УВО, опісля ОУН, від самого початку, діяч на студентському, опісля на суспільному відтинку в Празі. Відбув чотири роки польської тюрми в засуді за участь в Першому Конгресі Українських Націоналістів. Добре зорієнтований у крайових справах, бо вернувся туди після закінчення студій у 1931 році і перебував аж до осени 1938 року, коли перейшов до Карпатської України. Не мав собі рівного в ОУН до ведення всіляких переговорів і пертрактацій у супільно-громадському секторі. Публіцист. Знав особисто багато диверсантів з тюрми і з підпольної праці в краю, міг би мати надію на доступ до членського активу ОУН, бо від польсько-німецької війни постійно перебував у Генерал-Губернаторстві, від первопочатків Українського Центрального Комітету працював там як організаційний референт і мав безліч знайомих серед українців по цей бік Сяну.

Полковник Роман Сушко, Військовий Референт ПУН, знаний з особистої відваги в боях, полковник Січових Стрільців, герой Другого Зимового Походу, кількаразовий політичний в'язень польських тюрем, три роки Крайовий Комендант УВО в Галичині. Тішився великою повагою в колах колишніх старшин усіх українських армій. Мав великий авторитет у низового членства ОУН, незорієнтованого ще про акцію диверсії. Формально очолював ОУН у Генерал-Губернаторстві і кожної хвилини міг відкликатися до членства в тому своєму характері. Користувався авторитетом у цілій українській громадськості Генерал-Губернаторства, що бачила в ньому представника ПУН і виразника його волі.

Д-р Олег Кандиба-Ольжич, наймолодший з усіх, бо народжений у 1907 році, в хвилині вибуху війни налічував усього тридцять два роки. Учений-археолог і поет, член ПУН і Культурний Референт ПУН, мовчалива, але глибокої думки людина. Помимо молодого його віку шанували його в літературних і наукових українських колах усі, навіть на багато старші за нього віком. Систематик у праці, відзначався добрим організаційним хистом і вмінням добирати співпрацівників. Але на еміграції перебував від свого дванадцятого року життя, зовсім необізнаний з крайовими справами. Знайомі й контакти в нього тільки через тих членів ОУН, що студіювали в Празі чи в Под'єбрадах. Дав себе пізнати в Карпатській Україні, як добрий суспільно-державний діяч. Давав завдатки на великого державного мужа в майбутньому.

Д-р Юліян Вассиян, Ідеологічний Референт ПУН, глибоко філософічно-заложена людина, чільний ідеолог націоналістичного руху. Відбув чотири роки польської тюрми за участь у Першому Конгресі Українських Націоналістів. Одинокий з-поміж членів ПУН, що його справді шанували диверсанти, надскакували біля нього й опікувалися ним майже до останньої хвилини, доки не пішли на ножі з ПУН. Великий праведник і криштально-чесна людина, але наскрізь позбавлена практичного змислу, зовсім непорадний у житті. Натура контемплятивна, не активна. В краю перебував від 1930 року, якийсь час був

редактором "Українського Голосу" в Перемишлі, потім зарився на провінції, жив у своєї сестри-вдови в Бродах і поза кількома місцевими членами ОУН — нікого не знав.

Д-р Ярослав Барановський, Секретар, ПУН, один з наймолодших членів ПУН, член УВО від шістнадцятого року свого життя, член "Летючої Бригади" УВО за часів Юліяна Головінського, після відбуття трирічного засуду перейшов до пропагандивного реферату УВО. Від 1930 року за кордоном. Кількалітній президент ЦЕСУС-а. Добрий організатор, але ніяк не вмів з'єднувати собі людей, майже не мав приятелів, взаємовідносини з людьми складалися в нього на чисто формальній площині. Ставленик Сеника-Грибівського, як член УВО-ОУН уже післявоєнного покоління. Довгі роки зв'язковий ПУН з краєм, особисто знав майже всіх диверсантів — але поза ними нікого. Бувши добре зорієнтований у крайових справах і чудесно знаючи наміри й пляни диверсантів ще з того часу, коли старалися вони перетягнути його на свій бік, став предметом їхньої шаленої ненависти і неперебірливої в засобах демагогічної кампанії. Одинока людина з цілого ПУН, що правильно оцінювала диверсантів та їхні наміри і не піддавалася щодо того ніяким ілюзіям.

Інженер-електрик Олекса Бойків, колись секретар полк. Коновальця, пізніше головний організатор і душа українського націоналістичного життя в Франції, редактор "Українського Слова" в Парижі і властивий його засновник. Дуже добрий суспільний організатор, головно, якщо йдеться про робітничі і взагалі широкі маси простолюддя. Але — на еміграції теж від закінчення визвольних змагань, спершу в Празі, потім у Женеві, тепер у Парижі. Відтятий війною від зв'язку з рідними, землями, зайнятий обороною українського робітничого елементу в Франції від польських переслідувань і насильної бранки до польського війська.

Генерал Віктор Курманович, один з найстарших віком членів ПУН, людина мало обізнана з політичними справами, фаховий військовик. Цілий час перебував за кордоном і поза контактами з членами ПУН ні з ким не стрічався. Але ім'я його мало силу й повагу в ОУН і в цілій українській громадськості. Він глибоко шанував першого й другого Голову ПУН, вірно стояв при ПУН і коли прийшли до нього делегати від диверсії — викинув їх за двері.

Професор Євген Онацький, член ПУН, учений і публіцист, дуже заслужена в розбудові українсько-італійських зв'язків людина. Співпрацівник "Розбудови Нації" та всієї націоналістичної преси, автор багатьох статтей і брошур на ідеологічно-політичні теми. Шанований у колах наддніпрянської еміграції. Від 1919 року безперебійно живе в Італії, тільки з преси знає про крайові справи, ніяких контактів і знайомств з членами ОУН, поза принагідними зустрічами, в нього немає.

Микола Сціборський

Юліан Вассіян

Дмитро Андрієвський

Сидір Чучман

Інженер-архітект Дмитро Андрієвський, співосновник ОУН, блискучий публіцист і спеціяліст від справ закордонної політики, людина глибокої освіти й культури. Довголітній співпрацівник "Розбудови Нації", автор багатьох статтей на ідеологічні та міжнародньо-політичні теми. Одначе він теж вийшов на еміграцію в 1920 році і безперервно від того часу проживав за границею, відгук крайового життя доходив до нього тільки з преси та з оповідань самовидців, з революційним підпіллям майже не було в нього стичности. До того, він перебував постійно в Бельгії, що тепер рахувалася щоправда ще нетральною країною, але зв'язок з ним був трудний та й висіла загроза в повітрі, що кожної хвилини спалахнуть воєнні дії на заході, а тоді й Бельгія опиниться в огні. Не довго треба було й ждати на те.

Д-р Сидір Чучман, брат того Чучмана, що разом з полк. Вітовським згинув у літаковій катастрофі й похований у Берліні. Нещодавно покликаний на пост Фінансового Референта ПУН. Це було найслабше місце в тугому ланцюгові ПУН. Особисто симпатичний і чесний та скрупулятний у грошових справах, коли Голова ПУН довірив йому такий важливий пост. Ані фінансово, ані тим більше політичного хисту, в нього не було ніякого, щонайвище міг він бути хіба касиром, що виплачує гроші й приймає розписки. Щоправда, диверсантів наперехід не міг стерпіти, ненавидів їх з усієї душі, вони й відплачувалися йому тим самим. Можна було його бити (Степняк) за непридатність до свого діла, бо він справді на пост члена і референта ПУН мало надавався. Коли я якось пізніше запитався в Грибівського, яким чином Чучман дістався до ПУН, Гриб частинно відхилив мені куліси тієї справи. Треба було мати в Німеччині людину, що могла б бути незалежна від Ярого і поза межами його досягальности через розвідочні кола. Чучман жив у Німеччині довгі роки, працював у якійсь державній установі і сидів там міцно та фінансово незалежно, а за той час встиг розбудувати собі різні персональні зв'язки з впливовими німецькими колами і міг тепер тицьнути дулю під ніс Ярому. До того приязність Фінансового Референта на терені Німеччини автоматично відрізувала Ярого від допливу дальших фондів ОУН. Всі гроші, з якого б то джерела не напливали вони до каси Організації, мусіли відтепер оминати Ярого й переходити через Чучмана. Ярий міг користуватися тільки нагромадженими давніше резервами.

Такий був склад ПУН в Европі, що проти нього загорілася заграва спротиву частини галицьких кадрів ОУН. Це були імена, що говорили самі за себе: люди, що перебули визвольну війну, перейшли всі стадії формування націоналістичного руху, його творці й учителі. Вони замикали в собі досвід двадцяти літ революційного націоналістичного руху, здобули для нього місце в українському політичному світі і вивели його на широку міжнародню арену. Склад ПУН був соборницький, наполовину з галичан і наполовину з наддніпрянців. Віком ці люди були ні старі ні молоді —- середня генерація в межах від 33 до 50 літ. На революційну мірку це був якраз добрий вік для проводу, а на мірку старих державних організмів, як напр., Англія, ці люди могли вважатися молодиками.

Як же ж могло статися, що опозиція супроти ПУН розрослася до того ступня, що перейшла в диверсію, а згодом оформилася в окрему націоналістичну організацію, що кількістю своїх членів і динамізмом діяльности переросла первісну ОУН?

На те склалася ціла низка причин, що глибоко сиділи не тільки в соціологічнім характері суспільного підложжя, на якому розгортався конфлікт поміж ПУН і РП ОУН, але й у характері самих людей, що входили в склад обох проводів. Спробуймо проаналізувати тут принаймні деякі з них, найважливіші:

1. Члени ПУН були розкидані по цілій Европі. В кожній столиці сидів один або два, зв'язок поміж ними був тяжкий і довгий, особисті зустрічі вимагали поїздок, а в парі з тим витрати часу і грошей, знов же ж листовний зв'язок ніколи не міг зрівноважити користей особистого контакту. Через те кожне рішення мусіло відтягатися, коли мало бути попереджене нарадою, а коли треба його видати нагло — інші члени ПУН не могли бути в курсі справ і тому не були як слід поінформовані.

А РП ОУН — за вийнятком Ярого — увесь сконцентрований був в одному місті, Кракові. Він міг кожного дня сходитися, його рішення були швидкі і сперті на кожночасному порозумінні своїх членів.

2. Члени ПУН — це були теоретики революції. Колись, перед двадцяти чи п'ятнадцяти роками, і вони стояли в огні революційних подій, віддихали атмосферою риску й небезпеки, але тепер, перебувши стільки років у розмірно безпечному середовищі, де єдині клопоти це хіба пашпортові труднощі або загроза видалення поза межі даної країни перебування, вони фактично про революцію знали тільки з принагідних контактів з крайовими кур'єрами, на конференціях ОУН у стичності з крайовими делегатами, або зо звітів на засіданні ПУН. Вони розробляли теоретичні й політичні проблеми націоналістичного руху, давали йому тверді ідеологічні основи, вбирали в філософічні, ідейні й теоретично-програмові рами сирі факти життя, що бушувало на рідних землях.

Члени ж РП ОУН — це були активісти не тільки по своїй натурі, але силою обставин свого життя. Перебувши кілька літ у підпіллі, просидівши більше чи менше літ по тюрмах і концентраках, вони пройняті були духом легковаження

небезпеки й готовости на особистий риск. Для них це був хліб насущний, принаймні в цій першій героїчній добі, ще доки самі не підпали під нищівний вплив вигоди й безпеки.

3. Члени ПУН зовсім відрізані були від членських кадрів ОУН. Система підпільної революційної організації взагалі утруднює контакти між членами, це життєва необхідність конспірації. Часто два друзі підозрівали про свою приналежність до Організації, але обидва про те мовчали. "Про справу говори не з ким можна, але з ким треба" — ця засада обов'язувала, хоч може не всі й не завжди її притримувалися. Член ПУН, навіть приїхавши нелегально до краю, щонайвище міг знати тільки свого зв'язкового і через нього контактуватися з іншими, з ким того вимагала б потреба. Що з того, що Організаційний Референт ПУН мав за собою Устроєм закріплене право пропонувати Голові ПУН настановляти чи звільняти Крайового Провідника, коли фактично він був зданий тільки на те, що йому скаже або той же самий Провідник, або його кур'єр. Він кадрів ОУН не знав і не міг знати, вони закриті перед ним були густою заслоною конспірації і доступ до них відтятий був подвійно: раз через постійне перебування члена ПУН за границею, а вдруге — конспіративними формами організації, де контакти йшли тільки по кличках.

Навпаки, цілий РП ОУН як своїми довголітніми безпосередніми контактами з членством ОУН, так і пізнішими знайомствами з тюрми опановував сотні й тисячі членів ОУН. Вони знали його не тільки з імени в "Сурмі" чи з наголовку в "Розбудові Нації", вони бачили його між собою в підпільному житті, в акції, в тюрмі. Для них у багатьох випадках кличка була тільки формальністю, бо всі вони знайомі були поміж собою з революційної дії. Кожен член РП ОУН налічував десятки особисто собі знайомих і відданих активістів ОУН, що орієнтувалися на нього, на його слово і на його поставу. Персональні зв'язки нерідко переважали організаційні. Коли прийшла критична хвилина, що "або віз, або перевіз", ПУН міг рахувати тільки на знайомі собі особисто одиниці, переважно закордонного активу і на людей, що в них однакове відношення як до ПУН, так і до РП ОУН. Натомість РП ОУН в одному ж моменті диспонував сотнями особисто знайомих і тисячами кличками пов'язаних членів.

4. Цілком інакший був спосіб діяння ПУН і РП ОУН. Колись, ще за часів УВО, закордонний провід був дійсним проводом, не тільки з назви, але й тому, що фактично керував організацією. Начальний Комендант УВО, полк. Євген Коновалець, спершу перебував у краю і там організував цілу Начальну Команду. Там же постійно перебував Заступник Начального Коменданта, полк. Андрій Мельник. На переломі 1922/23 років Начальний Комендант виїхав за кордон, але остався в краю його Заступник, а крім того зв'язки краю з Начальною Командою були дуже жваві, відпоручник її кожного року відвідував край і проживав там нелегально кілька тижнів або й кілька місяців. Кожна на ширшу скалю закроєна акція була передумана й потверджена Начальною Командою, хоч би ініціятива до акції виходила з Крайової Команди. Так було, доки УВО була глибоко законспірована і доки число її членів не перевищало кількох десятків активістів-бойовиків, вдруге стільки з кадрового, і ще стільки з пропагандивного реферату.

Не так пішло, коли роздулися резерви УВО й організація умасовилася. Тримати в руках масову організацію невимовно важко, навіть в умовинах легального діяння, що й казати про підпілля. Неначе стоголова бестія висковзується вона з рук, то тут то там спалахує спонтанними вибухами, бо людей багато, розсіяні вони на просторі широкому, контакти повільні, а запал і охота до революційної дії великі. Почавши від 1930 року, цебто від смерти сл. п. Крайового Коменданта УВО і Крайового Провідника ОУН сотника Юліяна Головінського, ПУН з кожним місяцем утрачає контролю над діянням ОУН у краю. Не тому, щоб ПУН був нездарний, а Крайова Екзекутива ОУН більше кваліфікована до фактичного керівництва революційними діями. Попросту тому, що ПУН був далеко, жив серед інших умовин, контакт до нього йшов довго, а щоденне життя видвигало проблеми, що вимагали негайної розв'язки на місцях. Навіть не знати, як і коли це сталося, що ПУН став лише неначе дипломатичним представництвом ОУН за кордоном. Він капіталізував політичне та використовував пропагандивно за кордоном і серед української еміграції, головно заморської, революційну дію ОУН у краю. Правда, Крайового Провідника далі визначував Голова ПУН на пропозицію Організаційного Референта ПУН чи пізніше Референта Зв'язку з Краєм, та це був акт чисто формальний і не було випадку, щоб Голова ПУН висунув, хотів висунути або міг назначити іншого Крайового Провідника, як того, що його винесла на своєму хребті революційна стихія в краю. Тихо, легко і спроквола ПУН фактично здав свої провідницькі позиції і перейшов на репрезентаційні. Покищо ще ніхто собі того не освідомлював. Але коли настала криза, коли гармонія між ПУН і Крайовою Екзекутивою ОУН на ЗУЗ і в Генерал-Ґубернаторстві перейшла до минулого, ПУН опинився просто в трагічному положенні. Він репрезентував політичний рух, що збунтувався проти нього і відмовив йому права репрезентації. А зійти назад з площини представницької до провідницької дії — не сила була, як через характер членів ПУН, і так і через організацію діяльности цілого ПУН, так теж і наслідком фактично витворених обставин.

5. Але найважливіше в тому — засадничо інакший підхід до справи в ПУН і в РП ОУН. Провід Українських Націоналістів схильний був іти на згоду, на компроміс, щоб зберегти тільки престиж Організації та Голови ПУН, бо раз цей авторитет пропаде — ціла Організація покотиться по похилій площі. Коротко — він шукав стежок порозуміння на те, щоб ціною з одної сторони уступок і з другої задоволення деяких домагань опозиції все ж таки знайти спільну мову до дальшої дії.

Не те диверсанти. Їм зовсім не потрібно було порозуміння, вони не хотіли злагоди, вони націлені були на повноту влади в ОУН і йшли до неї, не гребуючи ніякими засобами, щоб лише вели вони до цілі. Всякі переговори були тільки тактичними маневрами і димовою заслоною, щоб з одного боку заколисати ПУН і приспати його чуйність, а з другого — щораз сильніше закріплювати свої стратегічні позиції. Від років мріяли вони про те, щоб опанувати ПУН і захопити верховну владу в ОУН і коли тепер, як здавалося, прийшов на те пригожий час, кинули вони на терезки долі всі свої атути: або пан, або пропав! В них була жагуча воля до перемоги, що ні перед чим не думала спинятися і ясно, що конціліяційно

настроєний ПУН, спертий на законно-формальних позиціях Устрою, не був для них противником, з яким могли б і хотіли б рахуватися.

Переговори диверсантів з ПУН — si parva magnis comparare licet[4] — багато в дечому нагадують сьогоднішні взаємини Західнього Світу з большевиками. Світ перебуває під впливом ілюзії, що з большевиками можна договоритися, задовольнивши їхні слушні вимоги, головно щодо забезпеки їхніх границь перед майбутнім можливим нападом. А большевики використовують це для своїх цілей і для внутрішнього закріплення опанованих просторів. Фактична ж їх мета — це знищення "буржуазного" й "капіталістичного" світу.

Достоту ж таке відношення було між ПУН і диверсантами. Ці останні не спочили б, доки не знищили б і ПУН, як інституції, іі всіх його окремих членів. До тої цілі йшли з подиву гідною енергією і зажерливістю, а якщо не вдалося їм її осягнути, то тільки тому, що почуття правопорядку занадто глибоко вже закорінилося в українську натуру, щоб його дощенту знищити могла навіть найбільш демагогічна пропаганда.

---

1. *Степан Ленкавський.*

2. *Роман Шухевич. Як бачимо, практично виявилося, що Комісія складалася з чотирьох диверсантів і одного лояльного члена ПУН. В такому складі, її праця та її висліди були заздалегідь перерішені. Це була комедія, а не комісія.*

3. *"Біла Книга ОУН", ст.14-16.*

4. *Латинський вислів — якщо мале можна порівнювати з великим.*

6. РОЗДІЛ
НАРОДЖУЄТЬСЯ ВІДПІР ДИВЕРСІЇ

Невдоволення "старої гвардії". — Її розміщення на впливових місцях. — Тільки в Яцури й Рудакевича контакти з диверсантами. — Середня генерація за ПУН. — Подвійний фронт диверсантів: проти суспільности і проти ПУН. — Система комісарів і політруків. — Підкопання авторитету ОУН. — Диверсія деморалізує сільський молодняк. — Періодичні сходини "старої гвардії". — Дискусії з Ленкавським. — Відзискана ласка в диверсантів. — Провірна Комісія, чи Суд? — Притягають до співпраці в суспільному секторі. — Засідання з диверсантами в кабінеті Сича. — Запрошення д-ра Гербового. — Пропонують участь у "Державній Комісії ОУН". — Творять уряд для України. — Ярослав Старух - "міністер пошт і телеграфів". — Диверсантська розвідка на наших слідах. — Поліцейські методи диверсії доливають оливи до вогню. — Від критичних розмов переходимо до організованого осередку. — Треба знайти контакт до Голови ПУН. — Твориться каса. — Висилка Максимюка в терен. — Меморіял до Голови ПУН. — Переходимо до акції

Заслона тайни над тими справами тільки поволі відкривалася для мене. Ясно, що диверсанти не виявляли передо мною своїх плянів, але й представники внутрішнього легалізму мовчали й уникали розмов на ті теми, доводилося прямо видушувати з них інформації потроху, день за днем.

Приїхавши до Кракова в половині травня 1940 року і бувши спочатку зайнятий, як улаштувати себе в нових умовинах, не дуже мав я й час слідкувати за тим, що висить у повітрі. То тут то там у розмоваах з давніми знайомими, з товаришами тюремних днів, міг я здогадуватися, що не все в порядку. Хоч і вони багато дечого не знали і не розуміли, так як і я, все ж таки кожен міг бачити, що в ОУН верховодять нові люди, що тримають вони себе згорда, з легковаженням дивляться на "стару гвардію", відмовляють їй "революційности", називають зледащілою, зопортунізованою. Не притягають її до праці, відсувають від керівних місць. З цього росло невдоволення, що в початках ще не ясно себе представляло, ще не усвідомляло собі, в чому саме зло й чого хотіли б незадоволені теперішнім станом. Ходили, вони час від часу до Сича з жалями і скаргами, той мовчки вислухував їх, нервово скубаючи вусики, не давав ради ні відповіді. Говорили між собою про ті речі принагідне і на тому кінчалося. Не знайшовся ніхто, що зорганізував би тих людей в оперативну силу і поставив би їх до диспозиції ПУН.

Коли з'явився я в Кракові, почав і я з ними стрічатися. З тими людьми лучили мене спомини з молодших літ, спільна діяльність у рамках УВО, спільне перебування в тюрмі, товариське життя останніх років. Від них довідувався я про різні факти й події організованого українського життя в Генерал-Ґубернаторстві, вони вже від кількох місяців проживали в Кракові, мали зв'язки теж з провінційними осередками, де скупчувалися українці, багато дечого знали, що було для мене новістю. Швидко знайшовся нас цілий гурток, ми сходилися час від часу з собою в товариській площині та обмінювалися думками про те, що є, чого нема і що то буде.

Центральна наша квартира містилася при вулиці Звіринецькій. Там жили Федько Яцура, Дзюник Попадюк і Павло Генґало, там кілька перших днів після повороту з Югославії і я примістився, від них почув перші вістки про нове життя в Кракові. Федько Яцура, найстарший віком з-поміж нас, спеціяліст-хемік УВО й один з найдавніших її членів, колишній УСС, був одинокий, що мав постійний контакт з диверсантами. Його тяжко було заступити, як фахівця, він знаменито визнавався на всяких технічних справах, його спеціяльність була не тільки хемія, але й фотографія, автомеханіка та всякі інші подібні технічні ділянки, дуже потрібні в підпільній організації. Диверсанти покищо не могли без нього обійтися і хоч йому не довіряли, бо підозрівали його в надто великій лояльності до Сича, але тримали його на своєму етаті. В партері будинку при вулиці Зеленій ч. 26 мав він невеличку свою кімнатку з усяким технічним знадіб'ям, примітивною хемічною ляборатoрією та фотографічною камерою. Там він робив усяку всячину, що від нього потребували. Щойно недавно туди пішов, якраз вернувся до Кракова з кількамісячної праці перекладчиком при мішаній німецько-большевицькій переселенчій комісії.

Не мав він доступу до інших диверсантських приміщень, нічого не знав про їхні таємні пляни, але мав ту перевагу над усіма нами, що кожного дня з ними стрічався, бачив, хто куди заходить і хто виходить, була нагода перекинутися часом кількома словами з приїжджими, заслухати уривки з розмов, тут і там зарвати якісь інформації.

Дзюник Попадюк працював магазинером в "Українській Господарській Акційній Спілці" (УГАС). Вона містилася теж при Зеленій вулиці, трохи вище від організаційної централі. Це було щось у роді торговельної центральної закупочної агенції для кооператив і приватних українських купців, що швидким темпом почали множитися, щораз краще розвивалися та економічно міцніше ставали на ноги. Кожного дня туди приїжджали люди з усіх сторін Генерал-Губернаторства, від Білої Підляської аж до Сянока, привозили вістки про життя в своїх околицях, через них можна було мати певний і швидкий зв'язок з провінційними осередками. Дзюник знав усіх торговельних референтів у кооперативних союзах, усіх шоферів, що возили автами товари на провінцію, більшість провінційних купців. З того боку його позиція була для нас дуже важлива. Хто приїхав до Кракова за ділом, не спішив вертатися, хотів стрінутися зо знайомими, поговорити й випити інколи чарку в доброму товаристві. Якраз Дзюник був майстер до того діла і через те в нього швидко намножилося знайомих більше, як у нас усіх.

Павло Генгало завідував тоді фабричкою штучного льоду й содової води. Після приходу німців позбавлено жидів усякої власности, просто сконфісковано їм кам'яниці і торговельні та промислові підприємства. Це перебрала держава і для завідування тим майном створено окремий господарський відділ, що відпускав підприємства в управу окремим людям. Називалося, що були вони неначе урядовцями, діяли під державною контролею і мали здавати точні звіти зо своєї господарки, але в дійсності вони ґаздували там, як самі хотіли і нерідко робили на тому величезні маєтки. Урядова німецька назва для них була "тройгендери", по-нашому щось наче довірена людина, вірник. Великі фабрики та підприємства,

звідки можна було сподіватися добрих зисків, або де нагромаджено було багато краму, забирали німці для себе. Інші відпускали найперше "фольксдойчам", а потім полякам та українцям. Звичайно діялося так, що жидівський власник, якщо не втік, залишався на місці під рукою вірника і він фактично провадив підприємство далі, бо вірники нераз не мали зеленого поняття про те діло, ішли туди для наживи або для прожитку".

Треба сказати, що деякі вірники були поважними і шанованими українськими громадянами. Своє матеріяльно незалежне становище використовували вони до того, щоб усіляко помагати своїм землякам. Серед таких вірників на першому місці треба згадати Теодора Семаківського, колишнього члена УВО. Народжений 22 лютого 1890 року в Кутах коло Косова, почав середню школу в Чернівцях і закінчив її в Кракові, куди службово перенесено його батька, поштового урядовця. Світову війну перебув як фронтовий старшина, переважно на італійському фронті. Там його застала вістка про розпад Австрії і створення Західньо-Української Народної Республіки. Намагається передістатися до Галичини, до українського війська. Але коли добився до Кракова — вже було по всьому, УГА відмаршувала за Збруч. По якомусь часі вступає до польського війська, разом з іншими старшинами-українцями з колишньої австрійської армії та з армії УНР. Дуже скоро нав'язує контакт з Українською Військовою Організацією через її експозитуру в Кракові, на чолі якої стояв сотник Рев'юк. Співпрацює з ним аж до свого арешту в червні 1926 року, після чого польський суд у Кракові за діяльність у рамах УВО засуджує його на три роки тюрми. Вийшовши на волю в 1929 році, Теодор Семаківський з трудом перебивається через життя, мавши ввесь час на п'ятах польську поліцію. Працює довший час представником українського обезпеченевого товариства "Карпатія". Коли вибухла війна, його разом з іншими політично підозрілими українцями поляки арештують і саджають до тюрми в Кракові. Тільки скорий прихід німців урятував їх від шалу польської помсти.

Роман Шухевич

Омелян Сеник-Грибівський

Володимир Кубійович

Теодор Семаківський

Володіючи знаменито німецькою мовою ще з австрійських військових часів, Теодор Семаківський швидко знайшов зв'язок з німецькими господарськими колами в Кракові і став вірником великої фірми гуртового продажу вин. На тому становищі віддав великі послуги українцям, хоч може мало людей про те знає, бо

чинилося це по християнській засаді: нехай не знає ліва рука, що чинить права. Не тільки не жалів грошей тим, що такої помочі потребували в перших тижнях своєї еміграційної мандрівки, не тільки щедро жертвував готівкою і товарами на різні корисні українські цілі, але й помагав інтервенціями у впливових німецьких чинників. Німці вино полюбляли, як і всякий алькоголь, отож Т. Семаківський, використовуючи те, знайшов контакти до відповідальних німецьких урядовців і нав'язав з ними особисті знайомства. В чисто приватних, ніби принагідних зустрічах, часом і при чарці, старався він просувати українців на різні відповідальні і ключеві позиції в Генеральному Ґубернаторстві, не застережені для німців, у господарських установах, у суді і т. д. Хоч у тих часах німці ще спеціяльно українців не переслідували, все ж таки траплялися випадки, коли треба було рятувати з німецьких кігтів окремих українців. Офіційні інтервенції через Український Центральний Комітет не завжди давали успіх. Але в добру пору і на відповідному місці кинувши слово, Теодор Семаківський неодній українській родині врятував сина чи віддав батька. І може вони про те й не знають. Ще й пізніше, коли німецька адміністрація поширилася на Західню Україну, прилучену до Генерального Губернаторства, Теодор Семаківський не один раз з успіхом інтервеніював через своїх особистих знайомих у прикрих для своїх земляків справах.

Хоч я в тому часі не був особисто знайомий з Теодором Семаківським і не мав з ним ніяких контактів, одначе ці справи були мені відомі і вважаю тепер своїм обов'язком згадати про те, щоб у той спосіб на його прикладі пошанувати всіх тих вірників, українських патріотів, що хоч самі в тому часі безпосередньої участи в політичній роботі не брали, але не дали себе оп'янити матеріяльному добробутові і почували своїм моральним і національним обов'язком послужити свому народові, де і як могли.

Таким вірником фабрички льоду й содової води був Павло Ґенгало разом з Остапом Рудакевичем[1]. Фабричка була невелика, та обидва вони з родинами могли з неї прожити. Положена трохи віддалік від міста, вигідна тим, що в її приміщеннях і магазинах можна було в разі потреби перетримувати всякі речі, відбувати різні сходини, приймати туди своїх робітників і користуватися кінним транспортом, що вживався для розвізки льоду.

Остап теж мав контакти з диверсантами. Саме тоді відбувався в Кракові військовий курс, щось у роді старшинської школи, і він був там одним з інструкторів. Про нього диверсанти знали мало, він був для них найменше підозрілий. До того він з природи людина спокійна й маломовна, не було в нього зв'язків ні до кого з немилих диверсантам людей, тому й до нього мали трохи довір'я, хоч і не подобалася їм його пошана до полковника Сушка. Та вони пояснювали це, собі звичайним вояцьким сентиментом молодшого старшини до українського полковника і не надавали тому більшого значення.

Через Остапа можна було знайти шлях до декого з військових курсантів, хоча були це люди здебільшого зовсім молоді й нікому не знайомі. Курс тривав уже третій місяць і на днях мали з нього вийти перші випускники.

У постійному контакті з нами був Роман Мицик. В Кракові постав український банк для фінансової обслуги української кооперації і приватницького торговельного сектора. Директором банку був Степан Кузик, колишній директор "Центробанку" у Львові, а другим директором — Роман Мицик, один з директорів львівського "Промбанку". Він знав багато націоналістів молодшої генерації, що тим чи іншим способом пересунулися через "Промбанк" у Львові: або відбували там практику, або зичили гроші на свої купецькі станиці, або ходили на всякі фахові курси, організовані "Союзом Українських Купців і Промисловців" у Львові при співучасті "Промбанку". Чимало з них знайшлося тепер у Кракові та в інших містах Генерал-Ґубернаторства, різні інтереси в'язали їх з українським банком і Мицик мав нагоду з ними говорити. Крім того стояв він у контакті з іншими українськими господарниками в цілому терені, а що з природи він людина симпатична, завжди усміхнена і з привітним словом для кожного — його не тільки поважали, але й любили, одверто з ним про всякі справи говорили. Через нього можна було впливати на опінію старших віком людей, прихильників націоналістичного руху.

Він приносив відомості, що про них з іншого боку ніяк дізнатися, про них покищо мовчали зо страху перед націоналістами, що їх тоді ідентифікували з диверсантами. Ці останні бралися опановувати все українське життя. Найпростіше це зробити так, щоб усі ключеві позиції обсадити своїми керівними людьми і заставити інших працювати під своїм проводом. До деякої міри це було можливе: націоналістів було багато, а хоч і бракувало серед них фахівців до всякого діла, зате було мовчазне визнання керівної ролі націоналістичного руху зо сторони всієї української громадськости, що готова була станути до праці під нашим керівництвом. Але склалося саме так, що серед диверсантів фахівців до громадського, культурного й економічного секторів майже не було. І не диво. Серед них переважали люди зовсім молоді віком, поміж 20 і 25 роками життя, без знання, без закінчених студій, без практичного й життєвого досвіду. Вони могли бути повні запалу й ідейного наснаження, добрими воїнами революції, відважними бойовиками і зручними кур'єрами, — мізку там обмаль. Мізок і досвід знайшлися в старшій і середній націоналістичній генерації, в колишніх членів УВО і в перших членів ОУН на переломі 20-их і 30-их років. Це була генерація тепер у віці поміж 25-40 років, а тільки дуже мале її число підсилило лави диверсантів. Більшість опреділила себе по стороні ПУН, котрі з них були активні, а хто менше активний, обтяжений родинами, чи може поволі й відстав від бистрої течії націоналістичного руху — відстав не ідеологічно, тільки тому, що не міг знайти для себе місця в техніці революційного підпілля, до якої останніми роками фактично звела себе вся діяльність ОУН у Галичині, — той все ж таки свої симпатії деклярував на сторону ПУН.

Лихо в тому, що диверсанти хотіли виграти бій відразу на двох фронтах: серед української громадськости — винести ОУН на керівне становище в усіх ділянках громадського життя, а в самій ОУН — захопити повноту влади і здушити немилих собі людей. Це переростало їхні сили. Якби не було внутрішньої опозиції в ОУН і якби через те можна було користуватися повним резервуаром ОУН та її прихильників, можливо було вхопити в тугий зашморг усе життя в Генерал-

Ґубернаторстві і з тим піти колись далі в Україну. Але в таких своїх намірах диверсанти і не могли і не хотіли користуватися всіми членами ОУН, вони пішли на систему комісарів і політруків, що виявилася з одного боку ненависна для громадськости і з другого неможлива до здійснення.

Найвиразніше виявило себе це в господарському секторі і про те Мицик був добре поінформований від тих українських громадян, що мали бути експериментальними кроликами в руках диверсантських економічних хірургів. У чому ж річ? Цілком попросту, один чи другий український громадянин, фахівець, скажім, від цукрової промисловости або від банківництва, годився б може працювати на підрядному становищі під проводом визначеної з ОУН особи, під умовою, щоб ця людина була фахівцем у своєму ділі, або щоб принаймні мала якусь фахову освіту й товариську культуру. Він знав і відчував, що тепер прийшла доба націоналістів, що вони собі провід здобули і на нього заслужили. Подобалося йому те, чи ні — інша справа. Але він приймав дійсність такою, якою вона справді була, і готов був працювати.

І ось, скажім, до такого Люблина, де зібралося чимало колишніх верховодів з галицького господарського загумінку, ОУН присилає свого чоловіка, назвім його для вигоди Ковінькою. Цей Ковінька представляється, як відпоручник фінансового реферату Українського Центрального Комітету для наладнання й організаційного охоплення економічних можливостей Люблинщини. Від першої хвилини виступає він не в ролі фахівця й провідника-організатора, тільки в характері партійного політрука. Будь у нього економічне знання або бодай теоретична освіта, — можна б принаймні говорити з людиною. Але знання в нього, що кіт наплакав. Мабуть, однорічний торговельний курс відбув, та й то невідомо, і тримісячну практику в "Промбанку" — стільки всього. Поваги до своєї особи, як фахівця, чи як людини, що з неї може бути фахівець і попровадити складне діло господарської машини — нема і бути не може. Він намагає з іншого боку. Він сидів у тюрмі за ідею, перебув там більше чи менше років, він почуває себе в праві до проводу, бо в часі, коли він боровся, інші сиділи в безпеці. Може, він має рацію з того боку, та що з того, — це нікому не імпонує, а за собою сили він не має, щоб примусити себе слухати, кінець-кінців у тих справах рішальне слово не за українцями, тільки за німцями, вони тут господарі. Місія його невдатна, він відходить з нічим, понизивши і тільки авторитет і повагу своєї організації. А було б інакше, якби в доборі людей керуватися не мафійною сполягливістю, тільки їхньою вартістю, й фаховістю.

Подібних прикладів розказував мені Мицик більше. Їхнім наслідком було, що авторитет ОУН, колосальний безпосередньо після розвалу Польщі, з кожним днем падав усе нижче й нижче. Тому, що ніхто не бачив укритих пружин за сценою, а всі бачили полковника Сушка, — вина спадала на нього. Вважали його з одного боку невмілим організатором, що підбирає невластивих людей, а з другого боку нездарним керівником, що не може запобігти сваволі своїх субальтернів. А полковник Сушко мовчав, бо й що ж міг робити, хіба не пускався б у критику внутрішніх відносин ОУН з посторонніми людьми.

Про таких кандидатів на політруків розказував мені одного разу проф. Кубійович. Холмщина пустіла внаслідок переселенчого закону, багато німецьких колоністів і тих, що деклярували себе фольксдойчами, переносили в колишні польські воєводства познанське і поморське, що тепер знову стали інтегральною частиною Райху, щоб скріпити національно-етнічний німецький елемент на пограниччі. Тікали звідти теж і деякі поляки. Залишалося багато сільських господарств, що їх не було ким обсадити. Місцеві українці точно інформували про те Український Центральний Комітет і він робив заходи, щоб поселити там українських утікачів. Умовини поселення дуже добрі, це переважно господарства багаті, добре впорядковані, переселенці заставали порядні господарські будинки, більшість потрібного сільсько-господарського реманенту, подекуди навіть худобу. Земля на Холмщині родюча. Але звідки взяти поселенців? Мусіли це бути селяни, що вміли господарити й любили землю. Селянських родин мало серед утікачів, жонаті люди здебільшого залишалися на місцях, тікав молодняк. Коли й декому з одружених доводилося давати тягу від большевиків, він ішов самий, у тій надії, що вернеться колись до дружини й дітей. Якось УЦК стягав звідусіль кандидатів на поселення — то все ще їх бракувало. А тут під боком, у таборах для втікачів сиділи сотні молодих і здорових селянських хлопців, що іншого фаху не знали, крім свого хліборобського, що вдома нераз гірко бідували на карлуватих галицьких господарствах. Перед ними, принаймні перед деякими з них, відкривалася можливість дістати власне господарство, в легкий і догідний спосіб сплачуючи набутий маєток. Та показалося, що вони глухі на намови й аргументацію УЦК. Воліли сидіти на таборовій зупі й займатися слідженням різних типів по вулицях Кракова, що їм казали робити диверсанти, бо іншого зайняття на той час для них не мали і не могли мати. Зголосилося кілька, та в скорому часі залишили все на волю Божу й вернулися до міста. Групу таких "поворотців" стрінув у поїзді, не пригадую вже хто, чи сам проф. Кубійович, чи хтось інший, що йому пізніше про те розказував. Коли запитався хлопців, чому покинули свої господарства — бо на тому не лише самі втратили, але і для всіх українців шкоду зробили — один з них витягнув вічне перо з кишені і, показуючи його своєму співрозмовцеві, сказав:

— Бачите цей струмент? Я до нього, а не до плуга.

Заходив до нашого гурту теж Только Валюх з Трускавця. Він колись був членом УВО, добрий хлопець і вірний друг, йому пощастило залишитися нерозконспірованим, про нього мало хто знав і так якось заціліи він при різних "всипах". Він теж якимсь торговельним ділом займався тоді, навіть на більшу скалю. Обіцяв фінансувати наші заходи, якщо б ми рішилися на щось, а крім того він мав доволі багато знайомих серед священичих кіл — його батько священик і в гімназії з ним товаришували "ксьондзові паничі", як їх жартівливо називали в Галичині. Серед них доволі було симпатиків націоналістичного руху.

Час від часу доскакували й інші. Якраз десь на той час покинув службу в веркшуці Микола Максимюк, мій співобвинувачений з процесу і засуджений на п'ятнадцять літ тюрми. З того відсидів дев'ять, звільнила його війна, як багато

інших. Його притягнули ми ближче і примістили тимчасово в фабриці льоду Генгала й Рудакевича.

Звідкись з'явився і Юрко Кришталь, другий мій "спільник" з процесу. На жаль, не жив він постійно в Кракові, працював у цукроварні в Переворську, був там керівником фабрики мармеляди, приїздив до Кракова звичайно на суботу й неділю, інколи і в звичайні дні, коли діло було.

Знайшлися ще й інші, сходилися ми звичайно два рази на тиждень, який десяток людей. Обмінювалися вістками і спостереженнями, обурювалися на те, що на нас уваги не звертають, неначе на смітник викинули, і жалілися самі перед собою на те, які то собачі часи настали, навіщо здалося нам молодість свою в підпіллі перебути, і в тюрмі сидіти, і побої поліційні переносити — щоб тепер приглядатися, як усякі зарозумільці і смаркачі, що їм "булька під носом грає", не те що нами, старими членами УВО й ОУН, помітують, але й руку свою на полковника Сича, ба навіть на полковника Мельника підносять. І до чого воно йде? Ні, так далі не може бути! Але так воно далі й було, бо поза ті свої критичні завваження у власному гурті ми не виходили.

Несподівано зачався зворот у відносинах поміж диверсантами і мною. Коли я трохи зорієнтувався в нововитворених обставинах, зайшов я в розмову про ці справи зо Степаном Ленкавським. Знав я його з університетських часів, у своїй ранній молодості, казали, схилявся він трохи наліво в своїх політичних переконаннях, навіть товаришував тоді з Ростиславом Єндиком, молодшим він мене однією клясою в гімназії товаришем з Коломиї, що теж тоді пускав червону фарбу. Одначе дуже скоро твердо станув на грунті націоналістичної ідеології, належав спершу до УВО, а потім до ОУН від самих початків. Їздив у делегації від нас на Перший Конгрес Українських Націоналістів у Відні, дістав за те чотири роки тюрми, сиділи ми з ним наперед у Львові, а потім у Дрогобичі. На волі ми жартобливо називали його "професором", бо носив він коротеньку підстрижену борідку, що надавала йому неспівмірно поважного до свого віку вигляду. Я знав його, як людину абсолютно чесну і глибоко ідейну, за те його поважав. Як тоді, так і сьогодні переконаний я, що куди б він не йшов і що б він не робив — все те завжди спиралося в ньому на ідейному підкладі, ніколи ані матеріяльного ані політичного особистого інтересу в тому він не мав. На жаль не можна того сказати про багатьох його товаришів. Тепер ми по різних сторонах барикади, мало знаю про нього від того часу, але здавалося і здається мені, що він є противником ідейним. Може й небезпечним, але не матеріялістом ані інтриґантом, може фанатиком, але безкорисним.

Хотів я почути його думку, як товариша, з яким ми багато разом пережили і переговорили в минулому. Говорили ми одверто, щиро і безпристрасно. З його слів виходило, що заграничний провід нікуди не годиться, ані особистих кваліфікацій на те не має, ані не здає собі справи з історичного моменту і зо своїх завдань. Це попросту непотріби, з малими вийнятками. До тих вийнятків належить, на його думку, самий полковник Мельник, що має за собою традицію безперервної боротьби в лавах УСС, потім СС і УВО, має пости Заступника

Начального Коменданта УВО і Крайового Коменданта УВО, має тюрму і своє в ній достойне поведення. Він міг би свій авторитет стократно збільшити, якби хотів вирватися з кола звигіднілих емігрантів і зловмисників, але він засліплений своїм оточенням, головно Сеником-Грибівським, яким для своїх цілей користується Ярослав Барановський і за якого широкою спиною цей останній шукає для себе захисту. Були спроби, вони йдуть ще далі, порозумітися з полковником Мельником, як до тепер — висліду вони не дали. Правдоподібно і не дадуть, а тому може ще буде одна розмова з полковником, а може й ні. Це революційної боротьби припинити не може, вона піде далі, поза ПУН, понад його головами, а коли треба, то й проти нього. Для нього шлях один — по стороні тої боротьби.

Дискусія наша тривала довго. Я старався переконати його, що які б не були наглі потреби внутрішньої реформи в ОУН, вони не сміють відбуватися революційним шляхом, бо це розхитає організацію, підважує найглибші морально-організаційні основи її існування, а завалення власними руками принципів правопорядку й авторитету в організації нашого типу принесе неможливі до передбачення наслідки — ми будемо існувати на сипкому піску, в якому якщо не загрузнемо, то ніколи на ньому нічого тривкого не збудуємо. Коли не можна добитися реорганізації ударом з чола, можна до неї дійти поступнево, повільнішими, але організаційно-легальними шляхами. Бо проваливши Голову ПУН, що має колосальний авторитет не тільки в Галичині, але і в Наддніпрянщині, де багато пам'ятає в ньому спершу одного з командирів Січових Стрільців, а потім шефа штабу Дієвої Армії, що ж ми спроможемося дати на те місце, ким заповнимо наглу не тільки організаційну, але й жахливу моральну пустку? Бандерою? Про те можна говорити людям, що його не бачили і не знають, але ось тут, інтер авгурес, треба собі сказати правду.

За вийнятком останнього пункту нічого не переконувало мого співрозмовця. Він мляво почав брати в оборону Бандеру, що неначе б то він за останні роки виріс, попрацював над собою, що не можна тепер підходити до нього з міркою минулих років і т. д., але я бачив, що робить це без великого переконання, тільки з почуття лояльности до РП ОУН, якого сам був членом.

Так і розійшлися ми з нічим. Але склалося так, що диверсанти почали помічати мою особу. Насамперед завважив я, що Джон-Габрусевич привітно всміхається до мене на вулиці, ба що більше, починає перший мене вітати. Чомусь я тепер і виду його не міг стерпіти. Може тому, що лишився в мені його виідеалізуваний образ з давніх літ спільної підпільної роботи, що такого потрясення зазнав розчаруванням у Піщанах і ще більше в Завберсдорфі. А до кількох днів трапилася інша пригода, зовсім для мене несподівана.

При тій же самій Зеленій вулиці, де ОУН мала свої головні приміщення під 26 числом, диверсанти зайняли цілу кам'яницю на мешкання своїх людей, між іншими жив там Ярослав Старух, що був тоді секретарем Українського Допомогового Комітету в Кракові, і знайомий нам уже з попередніх розділів Іван Равлик, шеф розвідки в РП ОУН. На другому поверсі відпущено одну кімнату для д-ра Юліяна Вассияна і туди я частенько забігав на балачки. Д-р Вассиян, якого я

знав давніше, а ближче пізнав щойно в тюрмі в Дрогобичі, був дуже симпатичний у розмовах, можна було годинами говорити з ним і не почувати, як минав час. Бувши сам членом ПУН, ідеологічним референтом — націоналістом, що там скажу, "старої дати" і людиною глибокої організаційної моралі, Вассиян сердечно не злюбив диверсантів і терпів через те, що мусів жити з ними під одним спільним дахом, стрічалися кожного дня з ними. Помимо всього вони його шанували, залишили його покищо в спокою, хоч і знали, що він їх не долюблює. Живучи в тій самій кам'яниці і на одному з ними поверсі, Вассиян бачив і помічав багато, мені було важно й цікаво про те довідуватися, от я й заходив туди під різними претекстами. Він жив з того, що був перекладчиком в УЦК, перекладав на німецьку мову всякі меморіяли, збірки фактичного матеріялу, протоколи тощо, було того до сто чортів, Вассиян не встигав усього виконати, ледве зробив одне, а вже стирту другого принесли. А що я працював тоді в канцелярії УЦК — для мене був дуже вигідний претекст до побачень з Вассияном, приносити й відносити матеріяли до перекладу, обговорювати всякі з тим зв'язані справи.

Сиджу так одного дня в Вассияна, покурюємо собі й балакаємо любенько, аж тут відхиляються двері і зазирає господар хати, Равлик:

— Чи можна?

— Прошу, прошу, заходьте! — каже Вассиян.

— Я до вас, друже, — звертається до мене.

... ?

... — Ви дуже зайняті?

— Та ні, ось доктор закінчить кілька останніх речень перекладу, заберу це й піду.

— Бо тут з вами хотіли б деякі люди поговорити, якби мали ви час.

— Час я міг би знайти, але добре б знати, на як довго, бо я, все таки, рахуюся працівником в УЦК.

— Довго це не буде. Якщо ваша ласка, коли скінчите тут, зайдіть до останньої кімнати в коридорі, там будуть вас чекати.

Дивуємося з Вассияном, що це може бути. Власне, я міг би вже туди йти, але для декорум посидів я ще яких десять мінут, узяв котрийсь з його перекладів під паху й пішов.

Передо мною відкрився такий вид. Посередині кімнати стіл, за столом сидить Роман Шухевич, ліворуч — Степан Ленкавський, по правій стороні — Іван Вербицький[2]. З другої сторони — вільне крісло. Вихором пронеслося по голові —

суд? Але входжу певний себе, вітаюся і питаюся, в чому діло. І як довго? бо коли на довше, то може зробимо це пізніше, на мене ждуть в УЦК.

— Та ні, не надовго, от за якої пів години будемо готові, — Шухевич усміхається люб'язно — сідайте, друже!

Сідаю.

— Ми, бачите, діємо, як провірна членська комісія в ОУН. Нашим завданням перевірити членство, функції, зв'язки й організаційні приділи праці...

— То ви мене хочете перевіряти? Та ж мене вже польський суд перевірив і вісім років мені за ОУН вліпив. І дуже дивне, що саме ви, друже, будете це "перевіряти", ви, якого я десять літ тому, як утяв, до ближчої праці в ОУН притягав і ви відмовилися тоді[3]. І другові Ленкавському також мабуть неясна моя приналежність, так наче б не сидів він разом зо мною в тюрмі і наче перший раз ось тут зо мною стрінувся...

— Та ви не хвилюйтеся, друже, — каже Шухевич, — саме тому бачите тут нас, а не якихсь вам незнаних людей. Вірте нам, або ні, але кожен з нас через таку чи іншу комісію переходив. Для одних це чиста формальність, а щодо інших, їм справді комісія потрібна, бо людей багато, всіх знати годі. Тому й поставили до комісії членів, що їх ви добре знаєте і вони вас знають. Друг Вербицький — давній член УВО, Ленкавського знаєте не від сьогодні, та й ми, як кажете, стрічалися вже.

— Нехай. Чого ж ви хочете від мене? Ви ж знаєте, яке моє відношення до Організації.

— В тім то й діло, не можемо певно сказати, що знаємо.

— А то чому?

— Ми знаємо, що ви були членом УВО і за те були засуджені. Але потім УВО припинила своє діяння, ви вийшли з тюрми і були неактивні. Аж тут, на еміграції вас бачимо ближче.

— Не я один був неактивний, і про вас те саме можна сказати, самі ж хіба пам'ятаєте, яку відповідь дістав я від вас у 1930 році на мої пропозиції?

— Так, ми розуміємо, що можна в одному періоді бути більше, в другому менше активним. Ідеться про те: почуваєте ви себе членом ОУН, чи ні?

— Звісне діло, що почуваю, завжди ним себе почував і ніколи себе ним не перестав уважати.

— Гаразд. Але в 1936 році ви схилялися в сторону групи Палієва, що пізніше оформилася в "Фронт Національної Єдности"?

— Еге ж. І не багато бракувало, щоб я там навіть пірнув. Наслідком безглуздої, на мою думку, політики тодішньої Крайової Екзекутиви ОУН у Львові, якій і ви критики не щадили. Кінець-кінців справу передумав і залишився при старому, та це була причина моєї неактивности. А зрештою вам про те повинно бути відомо, бо я про те повідомив Крайову Екзекутиву, передавши листа на руки Богдана Кравцева.

— Нам це відомо, але ми мусимо впевнитися і мати вашу заяву. Яка ваша тепер праця в ОУН, що ви робите?

— Тепер нічого. Мій зв'язок відновив я в вересні минулого року і мав доручення виїхати за границю в одній місії. Про неї тут зайво розказувати. Вона не повелася, я вернувся, зголосився в полк. Сича і чекаю на дальший зв'язок до мене.

— Ваш зв'язок іде до кого?

— В мене організаційний зв'язок до Грибівського.

— Але ж його тут нема і буває він рідко...

— Не моя справа. Він може передати кличку вам, або написати до мене і передати мені зв'язок листовно до кого іншого. В тих справах мусить бути порядок, самі знаєте.

— Згода, не будемо перечитися. Хоч на нашу думку ви, перебуваючи на терені діяння тутешньої Крайової Екзекутиви, не можете мати ніякої екстериторіяльности і повинні самі пошукати до неї зв'язку.

— Я пробував. Був у Сича. А тут ось приявний друг Ленкавський, з яким я мав довшу розмову.

— Але ви не шукали зв'язку через мене — каже Ленкавський — ви хотіли знати мою думку про внутрішній конфлікт в Організації і я вам її сказав.

— Залишім це, покищо, — продовжує Шухевич...

— Пробачте, друже, але це справа засаднича. Я хочу і буду працювати в ОУН і це для мене справа не суттєва, чи мій зв'язок іде до Гриба, чи до Сича чи до іншої якої особи тут у Кракові. Важне для мене свідомість, що це зв'язок організаційний, а не персональний...

— В нашій організації не існують персональні зв'язки, тільки організаційні.

— Невже? Було б дуже добре. На жаль маю підстави сумніватися про те. Але, щоб скоротити цю дискусію, я вам ось тут заявляю: я був, є і вважаю себе членом ОУН, хочу й буду для ОУН далі працювати, наскільки потраплю і зможу. Для мене існує ОУН одна, її верховним проводом — ПУН, а його Головою — Голова ПУН, полковник Андрій Мельник. Якщо ви тієї самої думки — давайте руку,

перенесемо зв'язок від Грибівського сюди і я до диспозиції, хоч і зараз. Коли ж ви маєте на думці яку-небудь опозицію проти Проводу і його Голови, що переходила б межі і засоби нашого Устрою — нам не по дорозі.

— Нашим завданням є провірювати стан членства, узгіднювати зв'язки й організаційні приділи праці — виминає скелю Шухевич, — про інші справи можемо дискутувати, але вже не як Комісія, тільки як друзі. Та ви ж кажете, що сьогодні часу в вас малувато. Отже, ви згідні працювати в ОУН?

— Так.

— Добре. До часу перенесення зв'язку від Грибівського, дістанете приділ у суспільно-громадському секторі, в УЦК.

— Хай буде. Мушу тільки піднести одне застереження. Чоловік я не сьогоднішній і дисципліну знаю. Але коли супроти мене застосовуватимуть таку саму систему упокорювання і понижування, як у Піщанах і в Завберсдорфі — далеко на тому возі не заїдемо.

— Забудьмо про те. Ваша праця буде відповідна до вашої здібности й організаційного стажу. І про те ще будуть з вами говорити.

Прощаємося і розходимося в дивному стані ні то приязні ні то ворожости.

Думка зайцем скаче по голові — що це все має значити? Адже відоме їм моє становище, я не таїв його ані перед Ленкавським, ані перед комісією, ломимо того, хочуть мене притягнути до співпраці.

А може?... Може справді заноситься на відворот? Може настане якесь порозуміння? Вступає в серце надія. От було б чудово! Яка велика і страшна сила була б тоді ОУН!

Другого дня вранці — телефон. На дроті Іртен.

— Будьте ласкаві, зайдіть в обідній перерві, о першій годині, на низ до нас, маємо невеличке засідання.

— Добре, прийду.

Починається на добре і на швидко. Вчора — комісія, сьогодні — засідання, а що завтра?

Обідній перерив у УЦК — за німецькою системою в Кракові — тривав дві години, від дванадцятої до другої. Приходжу точно. Десь нема полковника Сушка, мабуть на обід пішов, у його фотелі сидить Іртен — він тут мабуть головна фігура? Незабаром сходяться інші, бачу там д-ра Володимира Гербового і Ярослава Старуха, Ярослава Рака, що є Референтом Молоді в УЦК, його помічника Петра

Поліщука, ще кількох з УЦК, з "Українського Видавництва", разом дюжина осіб. Як видно, це суспільно-громадський сектор.

Засіданням провадить Іртен і не можу сказати, щоб умів він це робити. Говорили про якісь біжучі справи, без більшого значення, вже й забув по стільки роках. З того першого засідання пам'ятаю, як розкричався Старух, що ми мусимо вважати себе еміграцією політичною і не сміємо дати себе зіштовхнути до ролі допомогових комітетів. По суті, це слушне, але не дуже розумів я, чому саме горлає так Старух, навіщо нас про те переконувати? Якось бракувало в тому зв'язку й сенсу.

Розійшлися ми з тим, що такі сходини будуть відбуватися регулярно два рази в тиждень, а коли б зайшла потреба, скличуть нас додатково. Іртен заповів нам, щоб кожний добре ознайомився з працею цілої своєї установи і був готовий та вмів працювати не тільки на своєму дотеперішньому місці, але й на всякому іншому. Я не міг зрозуміти, в якому характері він виступає: чи є він Крайовим Провідником, чи Референтом суспільно-громадських справ у РП ОУН?

Засідання справді відбувалися правильно і я кожен раз туди приходив, але користи з них було мало. Хапалися за дрібниці, говорили про те, що приніс день, не бачив я в тому якоїсь системи, намагання зорганізувати саму працю в УЦК чи впливати на неї, або бодай тягнути з нашої участи користі для ОУН організаційним способом.

Тільки один раз говорив зо мною Іртен, дуже облесними словами. Натякав про те, що діловий керманич, інж. Андрій Мудрик і самий професор Кубійович недвозначно виявляють тенденції еманципувати УЦК від впливу ОУН, мусимо подумати над способами оборони і щоб я пильно слідкував за всім, що довкола мене діється.

Засвербів мене язик запитатися, чому нема між нами Бойдуника і Сича. При їхній помочі куди більше можна вдіяти в УЦК, як ми це всі разом докупи потрапили б. Бо перший з них — Організаційний Референт, цебто людина, від якої фактично залежить добір персонального складу цілої підбудови УЦК в терені, а в великій мірі теж і склад працівників та референтів у самому УЦК. А щодо другого — кожному відомо, що з думкою Сича рахуються і до неї прислухаються, він усе ще для багатьох уважається авторитетом і виразником волі ОУН. Та й самий Кубійович, хоч тепер менше, але все ще поважає Сича. А тим часом на наших засіданнях ніколи не видно ні одного ні другого.

Найбільше забалакував до мене Старух. На перше враження був це симпатичний хлопець, але страшенний галайко. З будь якої причини хвилювався, розрахував руками і губився в потопі власних слів. На секретаря УДК своїм інтелектуальним рівнем і вмінням працювати на тому становищі не дуже надавався, але мав незаперечний провідницький хист, до справ брався гостро й енергійно. Це був типовий партійний політрук, без яких, на жаль, не може обійтися ніяка організація, якщо хоче в цілості заволодіти життям. Він запрошував

мене до себе до Комітету, там записав мене в якесь товариство політичних в'язнів, казавши виповнити анкету — дуже неохоче виповнюю всякі анкетні листки — і видно було, що старався зо мною заприязнитися.

Знову минуло кілька днів. Одного разу підступає до мене д-р Горбовий, що зайшов за якимсь ділом до проф. Кубійовича, і просить зайти до нього ввечері після праці. До того часу з ним я мало стрічався, принагідно і тільки в ділових комітетових справах, тому й здогадувався, що запрошує він мене не на приватну візиту, — нема до того підстав ні в минулому ні в теперішньому, — напевно будемо говорити про якусь "політику".

З Горбовим я познайомився в 1928 році, він саме тоді вернувся до краю з Праги і нострифікував свої правничі студії. До Львова приїхав він у листопаді-грудні, якраз після величезної хвилі арештів серед Української Військової Організації, як вислід її виступу під собором св. Юра в десятиліття Листопадового Чину. Хвиля арештів загорнула і Сича, що був тоді Крайовим Комендантом УВО. З поведінки Гербового можна було догадуватися, що він там виконує якусь офіційну ролю в промежутному часі до назначення нового Крайового Коменданта. Потім я забув про нього, аж до 1935 року, коли вичитав у газетах його назвище, як оборонця Степана Бандери в Варшаві.

Він жив з моєю товаришкою з університетських часів, Танею Танчаківською, колишньою дружиною д-ра Павенцкого, адвоката-москвофіла у Львові, що часом виступав оборонцем у процесах УВО.

На короткий мент здавалося мені, що я помилився — на столі поставлено пляшку й чарку, накрито для закуски. Випили ми раз і другий, закусили по-українськи, з часником, згадали "старі добрі часи". Де не взявся й Ленкавський, невідомо, чи припадкове зайшов, чи заздалегідь це було умовлено. Випили ми ще й з ним.

Слово по слові — та й до діла. Сказалося, що я таки не помилився, що запрошено мене з точною ціллю. Горбовий розкрив мені, що він є головою "Державної Комісії ОУН" становище це займає з доручення Проводу. Забув додати, ПУН, чи РП ОУН, а я й не допитувався, нетрудно було здогадатися. Завдання тієї Комісії ідуть у двох напрямках: теоретично — вона має обдумати й підготовити адміністрацію України після прогнання большевиків. Це вимагає студій, що їх слід вести приспішеним темпом, бо невідомо, коли почнуться події на сході, а почнуться вони напевно і то може скоріше, як ми сподіваємося. Треба пізнати теперішній державно-адміністративний устрій України, всі галузі політичної й господарської адміністрації, вглибитися в стан, що витворився там після 1920 року, опанувати його і зрозуміти. Для того потрібно багато людей з різних ділянок і вони підбираються, більшість з них уже почала працювати.

На тому не кінець. Самі теоретичні студії не вистачають, вони дають сире знання, з якого треба зробити практичні висновки.

— Що ви розумієте під тими практичними висновками ?

— Ми мусимо попросту намітити вже тепер людей, а вони мусіли б з нашого доручення і під нашим проводом перебирати управління негайно після воєнної хуртовини, може навіть ще під час неї.

— До того треба тисячів людей у кожній ділянці!

— Еге ж! І нашим завданням — їх знайти.

— Як же ж ви їх шукатимете тут, у Кракові, коли вони там, в Україні?

— Є вони в Україні, але немало їх і тут. Їх треба взяти на облік — із першого ж моменту залучити до роботи.

— Гм... Ви маєте на думці щось, наче уряд...

— І справді так. Ми лише називаємося Державна Комісія ОУН, насправді ми ніщо інше, тільки майбутній уряд України, що вже тепер мусить підготовлятися до своїх завдань у недалекому майбутньому.

— Гов, друже! Ми занадто розігналися. Невже ви думаєте, що там, в Україні, тільки й те робитимуть, що ждатимуть уряду з Кракова?

— А що ж інше можуть вони зробити в Часі війни? Валиться старий режим, іде нова сила, ніхто її ближче не знає, але знаємо ми. Місцеві люди або спаралізовані воєнними діями, або здезорієнтовані новою дійсністю. І тут ось з'являємося ми, ОУН, що діє з двох боків, з-нутра, цебто на місцях підготовляє для нас прийняття, і ззовні — ми, з готовими плянами, готовими рамами, готовим урядом. Ми даємо ініціятиву, ми випускаємо заклики, до нас горнуться, нас заливають тисячі...

— Дозвольте, дозвольте, не так швидко, вас поносить патос! Не можу опертися враженню, що це надто спрощений підхід до справи.

— Чому? Який же ж може й повинен бути інший підхід?

— Не знаю, не думав над тим, тяжко сказати в цій хвилині. Виглядає мені, що недоцільно імпортувати уряд з-за границі. Мусимо творити його там, з наших людей і з наших прихильників. А коли імпортувати, то напередодні війни, щоб нас там уже застала окупаційна чужа армія.

— Не все ж це одне?

— Ні, не одне. Ми тоді виступаємо, як самостійна сила. Може ще слаба мілітарно і політично, але сила моральна, як вияв волі українського народу на своїй землі. Невідомо, як він поставиться до людей, що прийшли на німецьких штиках, а хто знає, чи ці штики не обернуться проти нас і чи ми тоді ще більше не будемо потребувати опори в українському народі.

— Ну, про те можна дискутувати. Самі ж хіба мусите признати, що годі нам сидіти згорнувши руки, бо ж ніхто нас не покличе, як модерних варягів.

—Ні, робити треба, конче треба. Тільки я не зовсім добре розумію, чого ви хочете від мене?

— Конкретно, я хочу вам запропонувати, щоб ви взяли участь у працях Державної Комісії ОУН.

— Ви це з власної ініціятиви?

— Так. До мене належить добір людей, але заки я виступаю з такою пропозицією, раджуся з іншими.

Туди стежка в горох! Значить, це вже перейшло через млинок РП ОУН.

— Знаєте, якось ніяково себе почуваю. Ціла та імпреза з "урядом", не гнівайтеся, але оперетою заносить.

— Вам це тільки так на початку здається, а от пождіть, ввійдете між нас, за діло візьметеся, побачите — інакше будете думати.

— Що ж мав би в вас робити?

— Трохи запізно я довідався, що можу на вас розраховувати. Було б краще мені говорити з вами на початку, як тільки організувалася наша Комісія. Тепер уже багато місць обсаджено, ніяково і незручно знімати звідти людей. Звичайно, до студій можна братися в кожній ділянці, хоч би й зараз, та ми хотіли б вас бачити на одному з керівних місць.

— Не страште мене, бо втечу з сорому.

— Жарт на бік! Ми маємо вільний ще одинокий пост керівника ресорту пошт і телеграфів — оферуємо його вам.

— Змилуйтеся, друже, я з поштою хіба тільки й мав до діла, що значки купував та й експропріяції для УВО робив!

— Не святі горшки ліплять. І не таке то вже дуже складне діло. Подумайте — фахову роботу виконує персонал, вам його тільки треба частинно піднайти, а почасті він самий зголоситься. Поки що ви в спокою і без поспіху можете вивчати своє діло, ми вам доставимо всю можливу літературу німецьку і те, що зможемо, з совєтської.

— Знаєте — почуваюся трохи збентежений. Не хотілося б вам відмовляти, але якось мені і смішно і страшно за ту роботу братися...

— Ви не рішайтеся за гаряча, коли в вас сумніви. Подумайте, розважте і дасьте мені знати за кілька днів.

Ленкавський увесь час мовчки прислухається, до розмови не втручається, наприкінці тільки докинув від себе, що мавши правничу освіту і практичний організаційний змисл не буде мені трудно з тим упоратися. Ось у большевиків визначають комісарами, цебто міністрами, людей, що ніякогісінького поняття про діло не мають, а вони беруться за нього й ведуть. Так і ми мусимо зачинати, не витрясемо ж з рукава відразу готових спеців.

Видно — обидва трактують діло серйозно, хоч воно й виглядає мені на фарсу.

Стануло на тому, що я подумаю і дам відповідь за кілька днів. Відповів я зараз на другий день, подзвонив до Гербового, щоб шукав собі іншого "міністра". Не довго й шукав, покликали на моє місце Ярослава Старуха. Мені здавалося, що я сам до себе повагу втратив би, якби приступив до тієї забави в уряд. Комісія студій, підготовна комісія —- нехай, але уряд? Ні, це комічно в ушах бринить.

Тимчасом ми ввесь час далі сходилися на свої гутірки при Звіринецькій вулиці. Багато з диверсантів уже не крилися зо своїм відношенням до Голови Проводу і це нас найбільше обурювало: ми не могли собі подумати, як можна підняти бунт проти Голови ОУН, в наших очах це рівнялося кінцеві Організації. Та ще й згадавши, хто мав би в ній тепер стати найвищим авторитетом!

Про свої зустрічі ми не говорили, але й не оточували їх якоюсь заслоною конспірації. От сходилися старі знайомі, щоб поговорити, та й усе. Одначе трапився факт, що заставив нас вести себе обережніше і мимохіть штовхнув нас до активности.

Якось одного дня, я саме збірався на обід, як увійшов до моєї кімнати в УЦК Ленкавський і з дуже формально-діловою міною захотів говорити зо мною. Навіть вийти разом не згодився, тут зараз таки на місці полагодити діло. І тоді накинувся на мене мокрим рядном, що я, конспірую проти ОУН, що ми відбуваємо тайні зустрічі, критикуємо свій провід, створюємо атмосферу недовір'я, непорозуміння та обвинувачень, а це не дається погодитися з обов'язками членів ОУН. Поставив вимогу, щоб негайно ці зустрічі припинити і щоб не баламутити далі членів своїми підозріннями. Якщо б проте ми далі продовжували це, супроти нас будуть застосовані карні організаційні санкції.

Заскочило мене не так те, що Ленкавський, а тим-самим і РП ОУН знає про наші зустрічі, як та нагальність, що з нею він на мене напав. Поминаючи те, що його реакція рішуче не стояла в пропорції і до наших намірів і до спроможностей, — за нею крилася якась нервозність, нечисте сумління, щось неначе острах перед джерелом спротиву, що зароджується на тих наших сходинах.

Я був готовий з ним дискутувати, та в нього не виявлялася до того охота, залишив мені осторогу і вийшов.

Оказалося, що в той сам день і в ту саму годину майже в усіх учасників наших зібрань був хтось з тою самою метою: розвідатися про ціль наших сходин і лишити загрозу. Зроблено це поліційною методою заскочення всіх рівночасно, щоб не було змоги порозумітися і щоб з різних оправдань чи пояснень кожного з нас виловити правдивий стан і потім бити нас противорічностями в наших заявах.

Це долляло олії до вогню. Само собою, зібралися ми зараз таки того самого вечора: хто доніс про те диверсантам? Чи є між нами зрадник, дволика особа? Точно переходили ми один за одним, з ким зустрічалися і про що говорили за час від наших останніх сходин, однодушно прийшли до переконання, що донести про те диверсантам мусів ніхто інший, тільки Василь Нагайський. Був це земляк Павла Ґенґала, з того самого села під Перемишлем, приїхав на кілька днів до Кракова, відвідав Павла і був при тій нагоді на наших сходинах. Хоч Павло головою своєю за нього ручався, що це людина певна, знає його від малих літ і можна йому довіряти, та опісля показалося, що наші здогади правильні. Не тільки, що просто з нашого засідання пішов він до Равлика і розкрив нашу неконспіративну конспірацію, але ще й від себе не одне прибавив, чого не розумів, або чого здогадувався.

Можливо, якби залишили нас у спокою, ми ще зійшлися б кілька разів, та й на тому стануло б, бо ж не було в нас ніякої програми діяння. Але ці поліцейські методи, а ще більше погрози Равлика нас до живого обурили і з другого боку дали нам зрозуміти, що нас лякаються і це піддало нам поваги в наших очах до себе самих. Зараз таки ми взяли деякі постанови, що нам робити надалі. Сходитися будемо тільки один раз на тиждень, кожного разу в іншому місці. Берегтися, чи не слідить нас хтось, уважати бистро, як колись у підпіллі. Поки що замикаємо наше число до першого десятка ініціяторів і нікого нового на сходини впускати не будемо. Про своє існування, як зорганізованого гурта — мовчимо. Навіть перед найближчими приятелями. Оподатковуємо себе добровільно одноразово, скільки хто може дати, щоб створити організаційний фонд на найконечніші потреби, може прийдемо до висновку, що потрібно вийти з нашого замкнення і рішитися на якусь акцію. Крім того заводимо сталі місячні внески до нашої каси.

Прецизуємо нашу ціль. Найперше негайно потрібно ввійти в зв'зок з Головою ПУН і довести йому до відома, що тут проти нього кнується. Ми тільки неясні поняття мали про зустрічі й переговори бандерівської опозиції з Головою ПУН, нам здавалось, що все те діється без його відома, що перед ним прикидаються лояльними членами, а за плечима кують зраду. Водночас запевнити його про нашу відданість, ми ставимо себе до його диспозиції і на нас він може рахувати. Постановлено, що я напишу меморіял, під ним положимо свої підписи і тоді треба шукати способу передати його до Голови ПУН.

Як друге — висилаємо людину в терен, відвідати різні осередки в Генерал-Ґубернаторстві, вишукати, хто в тих місцевостях з наших знайомих, обережно розвідувати, чи в терені такий самий вітер віє, як у Кракові. Мало говорити, багато слухати. Зводити розмову на цю тему, але самому фарби не пускати покищо,

йдеться тільки про найбільш загальну орієнтацію, опісля побачимо, з ким можна буде говорити більш одверто.

На об'їздку вислали ми Миколу Максимюка. До того він не надавався, дипломатом не був і язик у нього не дуже повороткий, але всі ми були зв'язані працею і не могли вирватися з Кракова на довший час, а поїздка ця вимагала найменше двох або й трьох тижнів. Рахували ми, що Максимюк вернеться ще в місяці червні.

До того часу мусимо поширити собі в Кракові базу наших прихильників. Підходити індивідуально до знайомих членів ОУН, зводити розмову на відношення до ПУН і до Голови ПУН, тягнути за язик, як кожен особисто до тієї справи ставиться, а коли він за ПУН — тоді підсичувати його невдоволення акцією диверсантів, щоб ще більше його проти них наставити, коли ж він незорієнтований — роз'яснювати йому справу, але так, щоб настроїти проти диверсантів, а коли він проти ПУН — виявляти наче б то свою незаінтересованість, одначе старатися захитати його в певності переконань.

Ми мусіли діяти в свідомості, що за нашими рухами слідкують, а тому справа вимагає найвищої обережности. Конспірація не була нам новиною і це тепер додавало трохи перцю скучному еміграційному існуванню. Ніякого поспіху, краще на одну людину цілий тиждень зужити, як зайвим поспіхом передчасно себе здеконспірувати. Наше завдання покищо не вербувати собі прихильників, тільки пізнавати терен і зорієнтуватися в людських настроях та в ступні їхньої поінформованости. Коли так зберемо матеріял для нашої власної інформації, побачимо, що можна і треба далі діяти. Наразі в відношенні до диверсантів виказувати примирливість, щоб не загострювати їхньої чуйности.

За тиждень зійшлися ми в фабриці содової води. Я вже мав готовий меморіял до Голови ПУН і ми його підписали. Не дуже й знали, що там писати, подали тільки, що теперішній стан, так як він представляється в Кракові, нас не задовольняє, що ми, члени ОУН а ще перед тим УВО від давніх років, не можемо собі в ньому знайти місця, а до деякої міри і для нас там місця не знаходять. Що ми занепокоєні пропагандою проти ПУН і Голови ПУН, декляруємо свою лояльність. Що покищо нас тут підписаних мало, але ми певні, що в потребі їх знайдеться більше. Що ми просимо на нас звернути увагу і дати нам якийсь знак, чи ПУН задумує протиставитися акції диверсантів.

Зібрані за цей тиждень інформації не давали нам ще дійсного образу. Ми шукали контактів, самозрозуміло, до людей собі найближчих і віком і спільним минулим і товариськими зв'язками. Ці контакти майже виключно йшли в сторону давніх членів УВО, тепер обтяжених родинами, мало поворотких політичне й організаційно, врослих у суспільне життя. Мало можна було рахувати на їхню активність в організаційній роботі, вони могли впливати на публічну опінію, не одне зробити в ділянці суспільно-громадській чи фінансовій, навіть у пропаґандивній, але організаційних оперативників з них поробити годі. Все ж таки вже ці перші контакти відкрили нам такі речі.

Перше — диверсанти покищо опановують тільки найближчих залежних від себе людей і через те не встигли ще розгорнути широко масової деструктивної пропаганди. Тому багато низових членів про нічого не знає, керується тільки своїми організаційними зв'язками й кличками. Але часу вони не гають і закріплюються з кожним днем.

Друге — що в теперішній своїй стадії акція проти ПУН, а зокрема проти Голови ПУН, не дуже популярна, авторитет обидвох цих інституцій ще високо стоїть в організаційних масах, принаймні серед колишніх членів УВО та серед колишніх вояків українських армій.

На тих сходинах порішено зробити крок далі: вже не тільки орієнтуватися про настрої, але підсилювати серед них обурення, що знайшлися люди, що хочуть валити авторитет Проводу Українських Націоналістів, усунути полковника Мельника зо становища Голови ПУН, а полковника Сушка відсунути зовсім з українського організованого життя в Генерал-Ґубернаторстві. А далі, будемо ждати на поворот Максимюка, побачимо, що привезе він з об'їздки.

Хоч як слабий був наш гурт і нашим особовим складом і нашою кількістю і нашими об'єктивним можливостями, але на той час він був одиноким свідомим гніздом спротиву підривній роботі диверсантів. З фази роздумувань і критики, поволі почали ми вступати на шлях активного резистансу і протидіяння намаганням РП ОУН узяти під свою владу цілу Організацію Українських Націоналістів. Ще не знали ми, що робити і як робити, ще неясними зарисами, неначе крізь мряку стелилися перед нами дальші шляхи, та одне вже було для нас поза межами всякого сумніву —не можна бездіяльно тому приглядатися, не можна задовольнятися тільки бідканням і констатуванням зла. З тим треба боротися. До того в першу чергу покликаний ПУН, бо й він найбільше загрожений. Необхідно, щоб ПУН зачав якусь рішучу акцію, а ми його підопремо.

Добре сказати, що ПУН повинен щось робити, але де він, цей ПУН і як до нього дістатися? Тут на місці був полковник Сушко, до якого ми всі поминаючи ті чи інші критичні завваги, все таки мали якийсь сантимент з давніх часів. Як не як — все таки був він Крайовим Комендантом УВО, діяв у краю, не на еміграції, разом з нами в тюрмі сидів. Та що з того, коли з ним годі говорити про ті речі, він тільки слухає і мовчить. Треба шукати іншого контакту.

Якраз тоді конфлікт між РП ОУН і ПУН увійшов у фазу, що з одного боку уможливила нам цей контакт, а з другого боку приспішила нашу дію.

---

1. *Давній член УВО, військовик, вступив до "Дивізії" і згинув у 1944 році під Бродами. В. Й. П.*

2. *Учасник процесу Василя Атаманчука й Івана Вербицького за вбивство польського шкільного куратора Собінського у Львові, засуджений у березні 1928 року на кару смерти, з переміною*

пізніше на 18 літ тюрми. Вийшов на волю коротко перед війною.

3. *Весною 1930 року, бувши Бойовим Референтом у Крайовій Команді УВО у Львові, пропонував я Шухевичеві пост Заступника. Він відмовився, виїхав зо Львова і майже два роки стояв осторонь організаційної діяльности. Гл. "Дрижить підземний гук", ст. 57.*

7. РОЗДІЛ
ПУН ВИПРОСТОВУЄ ПЛЕЧІ

Гриб у Кракові. — Таємна моя з ним зустріч. — Його зрезигнована постава. — Переконую його про потребу спротиву диверсії. — Гриб обіцяє мені зустріч з Головою ПУН. — Конспіративна подорож до Берліна. — Холодна стріча з Головою ПУН. — Гриб мене потішає. — Що привіз з об'їздки Максимюк? — Наради в Відні. — Перегляд сил. — Розподіл роль. — Сич передбачує бешкети. — Макар мусить сидіти в мишачій дірі. — Мій лист до Ярого. — Гетьте думи навісні!

Вертаюся раз з обіду до праці і кого бачу на Зеленій вулиці? Гриба! Ішов він у більшому гурті, серед якого завважив я ще Ярого, Ґабрусевича та інших, ішли собі в дружній гутірці, серед сміхів і жартів, як найкращі приятелі. Я з дива, аж очі витріщив і трохи рота не роззявив. Але якось опанував себе і спокійно минув цілу кумпанію, привітавшися ввічливо. Щось дивне мусіло діятися, коли в самому розгарі диверсантської боротьби за владу, коли на Гриба цебром лляли помиї, закидаючи йому, що толерував і прикривав шкідницьку роботу Барановського-Макара, — Гриб поруч з Ярим і Ґабрусевичем у найкращій комітиві проходжується по вулицях Кракова.

Негайно подзвонив я до Сича, щоб мені уможливили розмову з Грибом. Оказалося, що якраз кінчає свої наради "Внутрішньо-Організаційна Комісія" для полагодження конфлікту між ПУН та опозицією до нього, що мала вона вже кілька засідань у різних місцях, а сьогодні вже довела своє діло до кінця і редагують кінцевий комунікат. Це було 16 червня 1940 року, добре пам'ятаю ту дату, бо 16 червня — день моїх народин. Сич обіцяв мені дати знати, як тільки Гриб зможе вирватися з засідання, щоб не викликати підозріння і стрінутися зо мною так, щоб ніхто не бачив.

Зробити це доволі трудно. Засідання "Внутрішньо-Організаційної Комісії" відбувалося частинно в канцелярії Сича при вулиці Зеленій ч. 26 на першому поверсі — я працював у тому самому будинкові на другому поверсі — а частинно в мешканнях Равлика і Старуха-Ґабрусевича при тій самій вулиці. В обидвох будинках і на вулиці вертілися диверсантські розвідчики. Зайти до канцелярії Сича так, щоб ніхто того не бачив, — майже неможливо. Двері до цілого мешкання відчиняв дижурний, довірений Равлика. І він мене знав, не раз впускаючи і випускаючи мене звідти.

Та Сич завжди був добрим конспіратором і хитро виходив з кожної делікатної ситуації. Так і цим разом він улаштував мені побачення з Грибом під самим носом диверсантів, у їхньому приміщенні, і ніхто з них не мав про те поняття. В умовленій годині викликав він до сусідньої кімнати дижурного за якоюсь дрібницею, а двері відчинив мені інший хлопець, спроваджений на той час довірений Сича, при чому я не дзвонив, тільки легко тричі застукав. Миттю промчали ми крізь досить темний коридорчик і за хвилю я скрився в туалеті. За

цей час Гриб вийшов з кімнати, де сиділа Комісія і деякі чільні диверсанти, і ми обидва зайшли до останньої кімнати, що служила Сичеві за спальню, коли він довше засидівся в своєму бюрі. Там ми замкнулися на ключ і декілька хвилин могли спокійно поговорити. Не дуже й часу було, умовилися ми тільки про стрічу на другий день. Гриб жалівся, що йому на п'яти наступає диверсантська розвідка, з ока його не спускають. Але він постарається отрястися з них по дорозі і стрінемося завтра ввечері в дев'ятій годині в мешканні Франца Свободи[1] при вулиці Авссенрінґ, номер дому вже забув. Увесь час у туалеті світилося світло і сидів там наш хлопець, щоб видавалося, наче Гриб туди зайшов. Тепер Гриб висмикнувся назад до кімнати нарад, а я шубовснув до кімнати біля кухні, де жив сотник С.С. і пересидів у нього майже годину, вдаючи, що вже давніше зайшов до нього на розмову, опісля ми разом вийшли з квартири.

Всі ці засоби обережносте були доконечні в даній ситуації, бо Гриба обставили, щоб унеможливити йому які-небудь стрічі, а я вже був у підозрінні в диверсантів; це діялося вже після того, як Ленкавський остерігав мене перед якою-небудь акцією проти РП ОУН.

Не знав ще я, чи за мною розвідка ходить завжди, чи тільки вряди-годи, одначе йдучи на наші стрічі, і тим-більше тепер, їдучи на побачення з Грибом, поводився я як тільки міг найобережніше, як колись за давніх часів у Львові, оберігаючися перед польською слідчою поліцією. Об'їхавши трамваями половину Кракова в різних напрямках і ховаючися по брамах кам'яниць, зайшов я точно на означену годину під заподану адресу. Дуже незручне це було місце — широка алея, по обидвох боках стіною стояли побіч себе новенькі модерно збудовані кам'яниці, тепер призначені на житло для німецьких урядовців. Тільки де-не-де стрічалася ще якась польська родина і в тій одній такій кам'яниці жив Франц, про його мешкання ніхто не знав, я теж уперве туди зайшов.

Завжди мав я сантимент до Гриба. Я шанував його за те, що він одинокий з ПУН приїжджав до Галичини з безпечного закордону, наражався разом з бойовиками на поліційні переслідування і кілька разів висмикнувся поліції з рук майже на п'ять хвилин перед дванадцятою. Крім того між нами особисто зав'язалася дружба, помимо значної різниці віку — Гриб був старший від мене на п'ятнадцять років — і помимо того, що ми ніколи не перейшли на інтимний спосіб говорення до себе.

Побачивши тепер Гриба кілька місяців після того, як розсталися ми в Відні, коли то виряджав він мене в дорогу до Америки, я справді щиро зрадів. Найперше розказав я йому про свою подорож і поворот з Югославії і зараз перейшов на диверсантську болячку. Засипав його докорами, що так довго тримали справу в тайні передо мною. А коли б я знав, що в траві пищить, ще перед півроком, як багато сильніша могла б тепер бути позиція Проводу! Бо тоді знав би про те не я сам один, це рознеслося б поміж іншими членами УВО й ОУН і непомірне утруднило б диверсантам роботу. Хто знає, чи взагалі вони зважилися б одверто творити свій РП ОУН, якби в самих початках розкрита була їх конспірація проти Проводу. Від того часу не одна людина попала в їхні сіті, а може вона тепер стояла

б по нашій стороні барикади. Не тільки мене одного треба було притягнути до протиакції, але й інших, пронюхавши письмо носом, — хто тільки не дуже сердечно ставиться до диверсантів, давай його сюди! В тому часі, безпосередньо після впадку Польщі, авторитет Проводу і його представника в Генерал-Губернаторстві, полковника Романа Сушка, стояв так високо, що коли б ПУН рішився був на контакти з членством понад голови диверсантів — їх були б шапками закидали. А так дано їм дорогоцінний час зібратися, порозумітися з собою, обдумати способи своєї акції, пов'язати з собою людей. І цей час використали вони чудово, ні одного дня не проґавили, на те діло вони мастаки.

Гриб сидів похнюплений і сумно кивав головою. Оправдувався, що його не було на місці, він мусів увесь час перебувати біля Голови Проводу, на якого ішов страшенний натиск з німецького боку. Справу доручено Макарові й Сичеві, на жаль вони були засліплені силою диверсантів і реферували в ПУН, що поза і попри групу Степана Бандери годі що-небудь зробити, Сич дораджував за всяку ціну шукати з ними порозуміння. Думав, може вони втихомиряться, зацитькаються. Макар ішов навіть на те, щоб зрезигнувати зо свого посту і не дражнити опозиції своєю особою та дати Голові ПУН вільніші руки в розмовах з групою Бандери. Тому він і передо мною мовчав, аж коли Гриб з Італії вернувся, негайно вирвав мене з диверсантського кубла. Про всю справу хотіли розказати мені аж перед самим від'їздом до Америки, щоб і я сам був поінформований і другим в разі потреби міг розкрити очі.

Шкода жалувати за тим, що минуло, "що зле було чи гоже — що сталось уже раз, — відстатися не може". Давайте, перейдемо до того, що нам тепер робити. Є нас тут група людей, що з них вправді слабі оперативники, але вона може бути зав'язком для якоїсь більш енергійної протиакції ПУН. Я приніс з собою меморіял до полковника Мельника, хотів би передати до рук особисто. Треба якось отрястися з апатії, треба бути Проводом і показати диверсантам, що заскоро втішаються перемогою, заскоро насміхаються з ПУН, бо той добре сміється, хто останній сміється. Ще не все втрачене, ще пропаганда проти ПУН не пішла широко в маси, є ще доволі людей, що напевно не погоджуються з диверсантами, а коли навіть і признають їм у дечому рацію — не підуть на одвертий бунт проти Проводу. За Проводом стоїть "стара гвардія", і вона докаже, що "стара гвардія гине, а не здається!" Тільки ми мусимо бачити той Провід, всі мусять відчути його руку, бо як же ж можна шанувати Провід, що капітулює перед опозицією? До чорта з цілою "Внутрішньою Комісією"! Наплювати на неї і почати, говорити іншою мовою, це противникові імпонує, а масу заставляє шанувати Провід! А коли лякаєтеся, щоб не штовхнути диверсантів до якоїсь десператської акції завчасу —- дуріть їх переговорами, як вони дурили вас, а тим часом самим збирайте сили і приготовляйтеся до того, щоб скрутити карк бестії!

— Запізно, — каже Гриб — це треба було зачати ще перед кількома місяцями.

— Чому запізно? Ніколи не запізно, як довго є воля до боротьби.

— Сьогодні ми підписали фінальний комунікат. Ось він!

І Гриб подав мені його копію.

— Та це ж капітуляція, повна капітуляція! І ви погодилися на неї, підписали?

— Що ж було робити? Нізвідкіль нема підпори, все муром проти мене стояло, я рішився зійти зо шляху для добра Організації та щоб не в'язати Голови ПУН в його рішеннях[2].

— Ви не бачите, що це лише початок? Що тепер піде шантаж за шантажем? Найперше була "Внутрішньо-Організаційна Комісія" і добилася уступлення трьох членів ПУН та включення в склад ПУН цілого РП ОУН. Завтра прийде до слова "Юридична Комісія" і винесе рішення, що II ВЗУН неважний, а вслід за тим і вибір Голови ПУН і всі його дальші акти не мають під собою легальної підстави. Це ж очевидний большевизм!

— Хоч я й погоджуюся з вами, але що ж ми можемо вдіяти? Як спинити диверсію, якою силою, що її не маємо, якими засобами, що їх не знаємо? Будемо кивати пальцем у чоботі, на сміх себе піднімати?

— Не можна до того допустити. Це ж кінець ОУН. Бо сьогодні Бандера висуне з сідла Голову ПУН при помочі внутрішньої ребелії, а завтра, заохочена його прикладом, знайдеться нова гвардія преторіянів і він самий полетить коміть головою. Нема за ким жалувати, хай летить до біса, та тільки разом з ним лягає в болото ввесь авторитет націоналістичного проводу, щоб уже ніколи з нього не піднятися!

Я розпалився, аж кричав. Гриба це зденервувало і він чувся вколений докором.

— Криком тут нічого не вдієте. Давайте, поговоримо спокійніше. Було б добре, якби ви з Головою ПУН стрінулися, особисто вручили йому меморіял і поінформували про ситуацію, як її звідси бачите.

— Зробіть це для мене, мені конче треба до Голови ПУН достатися, ми шукали зв'язку до нього, не знали, як це зробити. Тільки як доїхати тепер до Італії?

— Полковник цими днями вернеться назад до Німеччини. Тепер, коли Італія теж у війні й перестала бути нетральною країною, нема потреби там сидіти, треба б їхати ще далі, десь до Еспанії або до Португалії, а це задалеко від рідних земель. Краще десь тут поблизу, на випадок подій на сході.

Погодилися ми, що Гриб напише мені картку з привітом, як тільки Голова ПУН буде міг стрінутися зо мною. Відтоді я мушу бути кожної хвилі бути готовий до виїзду, так улаштувати свої відносини в хаті і в праці, щоб перед сторонніми людьми затримати в тайні свій виїзд. До мене зателефонує Франц Свобода і вистарається мені про документи подорожі, в нього є на те способи. В телефоні розмова буде невинна, бо може диверсанти підслухують телефони в УЦК, хоч ледве чи вони це потраплять. Але обережність не завадить. Франц буде говорити

по-німецьки, він чудово володіє німецькою мовою, ніхто в ньому не пізнає українця. Умовимося тоді про стрічу з ним і він зробить для мене все, що потрібно.

Гриб пожвавів, випростувався, якась надія вступила в нього. Просив мене, щоб я так довго не покидав праці в УЦК — я носився з таким наміром, бо тяжко було прожити в воєнний час на урядничій платні — доки не вирішимо щось у цій справі. Не повинно це довго тривати.

Розсталися ми далеко по півночі.

Про зустріч з Грибом і плян поїздки до Голови ПУН не говорив я нікому.

Картка від Гриба прийшла дуже швидко і майже рівночасно задзвонив до мене Франц, щоб прийти до його мешкання. Казав мені виробити собі виказку Українського Допомогового Комітету на місто Краків з світлиною та подати йому число. Пасіршайн**3** на переїзд границі для мене він уже має, треба тільки вставити число особистої виказки — німці видавали перепустки в той спосіб, що вони були важні в сполученні з якимсь документом ідентичности — їхати можу хоч би й сьогодні і зголоситися в Берліні в Костика Горського під числом 49 Авґсбургерштрассе, там мене сконтактують з Грибом.

На лихо я десь загубив свою виказку і мусів виробляти нову. Звичайно це тривало пару днів, але Старух видав її мені того самого дня і я не гаявши часу вибрався в дорогу. Зголосив я в УЦК, що необережно ступаючи по сходах звихнув ногу в кістці, буду мусіти кілька днів пролежати в ліжку — це, щоб моя відсутність у бюрі в нікого не будила підозри. Поїзд до Берліна відходив увечері біля восьмої години, надворі ще зовсім ясно і я лякався, щоб не стрінути кого знайомого, бо Краків місто мале. Якось щасливо, ніким не помічений зайшов на двірець і на другий день уранці заїхав до Берліна.

Сконтактувався з Сеником-Грибівським і перед зустріччю з полковником мали ми ще коротку розмову в трійку: Гриб, Макар і я. Ще раз повторив я свою думку, що не можна капітулювати перед диверсантами, конечно треба шукати способів їм протиставитися. Поки що сам ще не здаю собі справи, як це робити, але над тим треба думати. В Гриба не було великого ентузіязму, але Макар мене підтримав: диверсанти йдуть не тільки на відсунення одної чи другої людини з ПУН, їхня мета — повне знищення ПУН, разом з його Головою, а тому не може з ними бути порозуміння.

Трохи пізно прийшов Макар до такого переконання, але, як то кажуть, ліпше пізно, як ніколи.

Стріча з Головою ПУН назначена була на четверту годину після обіда в кімнаті якогось великого готелю. Дожидаючи того часу сиділи ми в каварні напроти, я розвідувався, як стоять наші справи за кордоном, що нас чекає від німців, яка

позиція Ярого в німців — відповіді діставалися мені дуже неясні, часом здавалося, що або все ще криють передо мною щось, або може самі не багато знають.

Наближалася четверта година і я пішов.

З полковником Мельником я мало був знайомий. В часі, коли він був Крайовим Комендантом УВО в Галичині, я тільки перші свої кроки ставив у бойовій ділянці. Потім він пішов до тюрми на п'ять років і вийшов звідти під кінець 1928 року, якийсь час приходив до здоров'я і відпочивав поза Львовом, а опісля знову я влетів до тюрми й вийшов аж влітку 1936 року. Принагідно стрічався я з ним у клюбі "Молода Громада" у Львові та в "Центросоюзі" кілька разів, куди він часом заходив до Юліяна Шепаровича і вже восени 1938 року він виїхав за границю перебрати становище Голови ПУН після смерти полк. Коновальця.

Ідучи на стрічу з Головою ПУН хотів я вилляти ввесь жаль, що накипів у душі не тільки в мене самого, але й у моїх товаришів. Розкрити наші серця перед ним, якого ми шанували, як нашого Крайового Коменданта з Військової Організації і як нашого Голову ПУН. Не тільки дати висказ нашому обуренню з того приводу, що найшлися люди, щоб піднести руку на найвищий авторитет в Організації, але й запевнити, що ми там у Кракові, хоч невеликий наш гурт і мале значення в Організації під теперішню пору маємо, але твердо стоїмо при ньому і вистоїмо до останку. Що ми очікуємо якоїсь акції від Проводу супроти людей, що самі проти нього збунтувалися і других на той шлях тягнуть. До тої акції ми приложимо всі наші сили, віддамо не тільки нас самих, але й усі наші засоби. Що наше число напевно буде зростати, як тільки люди почують, що Провід діє, не тільки мовчки сприймає доконані диверсантські факти. І я самий і всі інші, що в їхньому іменні говорю, сподіваємося сильної руки від Проводу та очікуємо його наказів.

Полковник
Андрій Мельник

З такими думками входив я до кімнати ч. 410 готелю. Назустріч мені піднялася висока постать полковника Мельника, ми привіталися і по перших кількох фразах я відразу приступив до своєї справи. Не знав, від чого зачати, як говорити про ті речі з Головою ПУН, Гриб не сказав мені, що і скільки з нашої розмови він переповів полковникові. Голова ПУН слухав мовчки і видно було, що ціла та справа для нього страшенне неприємна. В часі розмови завважив я, що він зчаста споглядає на годинник на своїй руці і це зробило на мені враження, що йому моє говорення нецікаве. А коли він сказав, що незабаром мусимо кінчати розмову, бо замовлена вже чергова зустріч з кимсь іншим, неначе хто кригою серця мені торкнувся. Не мінут, годин потрібно було, щоб висказати все, що назбиралося. Я швидко закінчив, передав підписаний нами меморіял, попрощався і вийшов.

Гриб з Макарем усе ще ждали на мене в каварні внизу. Не міг я стримати жалю, що стільки я ждав на розмову з Головою ПУН, стільки собі від неї обіцював, і тепер не маю з чим вертатися до тих, що мене сюди висилали. Що їм скажу? Передам тих кілька чемностевих фраз, що ними обмінявся з Головою ПУН? Потішав мене Гриб, що я не знаю ближче Голови ПУН, що він розкладає свій час не на години, але на мінути, що сотні людей добиваються побачення з ним і що не можна його відношення до людей судити по першій розмові. А формалістична постава — це залишки з військових часів, вона зникає при ближчому пізнанні.

Все таки після тої поїздки лишився десь гіркий осад жалю на дні душі, що в такій важній справі, від якої залежала доля цілого ПУН і цілої Організації, я мусів вести розмову з годинником у руці.

Від'їхав я ще тої самої ночі, умовився з Грибом, що на другий тиждень під неділю приїду до Відня, вони визвуть туди Сича і тоді відбудемо в чвірку воєнну нараду. До того часу повинен я придумати якийсь плян, що на мою думку треба чинити.

На наших сходинах у Кракові розказав я про поїздку до Берліна і стрічу з Головою ПУН. Коли ми зробили перший крок, на ньому не можемо спинитися. Чи всі готові подати руку Проводові, якщо він енергійно візьметься поборювати диверсію? Всі до одного заявилися, що зроблять усе, чого від них будуть вимагати, віддадуть усі гроші, скільки хто має, будуть виконувати таку організаційну роботу, до якої хто здатний, а в потребі, якщо б прийшлося йти на ножі з диверсією, не завагаються і перед найскрайнішими засобами, якщо буде такий наказ.

Вернувся вже з об'їздки Максимюк. Не багато привіз, бо за короткий час, але відвідав усі більші місцевості від Білої Підляської аж по Сянік, скрізь знайшов точки зачепу в знайомих. На низах мало покищо відомо про конфлікт Бандери з ПУН, а зрештою і нема великого зацікавлення тим. Всі більше думають про те, щоб якнайшвидше війна почалася з большевиками і щоб до краю вернутися. Якісь вісті про непорозуміння доходять усюди. Годі сказати, яка була б реакція на одвертий розрив з ПУН, тут небезпечно ставити прогнози на підставі принагідних і поверховних розмов. Одверто говорив тільки з кількома своїми давніми знайомими з тюрми, вони беззастережно заявилися по стороні Проводу. Привіз з собою різні адреси та інформації про місцеве життя.

Ми наближалися вже до границі вичерпання наших можливостей, з власної ініціятиви не багато більше могли ми зробити, як те, щоб переговорити з кількома десятками людей, тут і там когось загітувати чи настроїти проти диверсії, зібрати трохи грошей. Що інше, якби цілою акцією керував якийсь легальний авторитетний центр, скажім ПУН, або хтось з його уповноваження. Тоді можна б сподіватися на відгук декого, хто пов'язаний кличками з диверсією і куди нам нема доступу. І ясно мусять бути поставлені кличі, во ім'я яких ця акція ведеться, висунена мета, до якої прямуємо. Люди щось мусять бачити перед собою, розуміти, куди й чому їм іти. Це лежало поза межами спроможностей гурта звичайних і мало знаних членів ОУН, тут мусів своє слово сказати Провід Організації.

Сказавши правду, над тим ми і не застановлялися, не нашого це розуму діло. Колись напевно Провід почне діяти, йому потрібно буде людей, потрібно й грошей, ось тоді ми виступаємо на сцену.

Прийшов уже час, коли треба подумати, як братися за те діло. Не тільки, від чого зачинати, але що й далі після того, як переступити Рубікон. Вийти з якимись конкретними проектами? Тяжко. Ані не знав я дійсної сили диверсантів, ані невідомо, на що може рахувати ПУН. Все спіралося тільки на здогадах. Нічого легшого, як перерахуватися і через те програти. Безперебійно думав я про те, і робота в УЦК не бралася мене і сон у хаті втікав. І нічого путнього не міг видумати — а тут уже й до Відня їхати пора. Так і поїхав з нічим.

У Відні ми відбули свою нараду. Приїхав і Сич, вперве тоді заговорив одверто про диверсантів. Витерпів від них чимало упокорень, в'їлися вони йому в печінку, жовч гіркістю розлялася. Їх багато, ніхто краще за нього того не знає, бо він там у самому їхньому центрі, як у гнізді шершенів. Через квартиру проходять кожного дня десятки а то й сотні людей. А то далеко не всі, скільки таких, що йдуть на зв'язки по приватних хатах. Чи є такі, що на них міг би він спертися? Хто його знає, може і є, та не знати, котрі, нікому на чолі не написано, що він думає. Досі він не пробував з ніким говорити про ці речі, але спробує. Обережно, може когось потягне за язик. Одне певне, що це люди запеклі і добровільно своїх позицій не здадуть, бій буде напевно і то не легкий, щодо того треба відкинути всякі ілюзії. Він сам не має доступу до організаційних низів, хоч усякі типи вітають його шанобливо, але організаційно вони в такій системі, що без клички і не підступай.

Що ж тоді робити, пасивно ждати, що принесе час? Ні, щось треба робити, конечно треба, бо зухвалість диверсії починає вже переступати межі пристойности. Але що саме? Ось тут і сук!

Мене щораз більше переслідує думка, що треба вдарити по цілому РП ОУН, як по установі, так і по людях, проголосити його поза організаційним законом, вийняти з-під права, уневажнити всі його клички й доручення, безпосередньо відкликатися до організаційних мас, кинувши на терези ввесь авторитет Проводу Українських Націоналістів і його Голови. Не бачу покищо іншого способу, щоб відлучити диверсантський центр від керми оранізаційними справами. Звідсіль треба зачинати і це брати за вихідну точку, обдумуючи дальші пляни.

Інші з тим годяться, але Сич перестерігає, що диверсанти перед нічим не завагаються, що вони підуть на бійку, стрілянину і на скритовбивства, вони наставлені на "або пан — або пропав!" І гасло в них — "тепер, або ніколи!"

Макар гарячкується, закидає Сичеві дефетизм, треба їх обидвох заспокоювати.

А що на те Голова ПУН? Гриб інформує, що Голова ПУН настроєний бойово, але він хоче використати всі до останьої можливості мирної полагоди конфлікту. Він почуває на собі величезну історичну відповідальність і не відкине ні одної мирової пропозиції диверсантів, якщо вона не буде нарушувати устроєвих норм ОУН і позбавлена буде форми шантажу. Одначе, думає Гриб, Голова ПУН піде на "політику сильної руки", коли переконається, що нема іншого виходу. Він уже дуже близько до такого переконання, пропозиції "Внутрішньо-Організаційної Комісії" до живого його обурили і він їх відкинув.

Робимо побіжний перегляд сил. Цілий ПУН лавою стоїть за Головою ПУН, за вийнятком одного Ярого, що фактично тепер керує акцією диверсантів, якщо йдеться про їхнє відношення до полковника Мельника. На днях приїжджає сюди Сціборський, тоді можна зібрати в одному осередку біля Голови ПУН таких членів Проводу: генерал Капустянський, генерал Курманович, полковник Сушко, Макар-Барановський, Сціборський, д-р Ольжич-Кандиба, д-р Сидір Чучман, д-р Юліян Вассиян і головний контрольний ОУН інж. Йосип Бойдуник — десять осіб. Це

поважний синедріон, його імена під проклямацією до українського народу напевно зробили б своє враження.

Пропоную, щоб на час, коли почнеться акція, всі вони були зібрані в одній місцевості разом з Головою ПУН. Необхідно їм бути з собою в безнастанному контакті. Після того, як акція вже розгорнеться ширше, можуть роз'їхатися по своїх місцях замешкання, але щонайменше п'ять найактивніших членів ПУН мусить переїхати до Генерал-Ґубернаторства, бо там є організаційна маса і вона хоче бачити провідників. Крім того, туди будуть приїжджати делегати з краю, може декого треба буде спеціяльно визвати — вони мусять бачити членів Проводу й особисто з ними говорити.

Макар переходить еміграційні терени, він знає найбільше людей. Чесько-Моравський Протекторат з нашим центром у Празі стане за нами, можна рахувати на нього майже на сто процент, всі там орієнтуються на Ольжича. Це дуже важне тому, що в Празі є видавництво "Пробоєм", вправді воно власністю д-ра Степана Росохи, але ми ним користуємося, дістаємо відразу до своєї диспозиції тижневик "Наступ" і місячник "Пробоєм". Ольжич потягне за собою інтелектуальну еліту, що до ОУН вправді не належить, але з нею симпатизує.

Трудно сказати щось про Відень і взагалі про Австрію. Головою УНО[4] там д-р Остап Грицай, безсумнівно наша людина і відданий Проводові, але він тільки фірмує організацію, фактично нею кермують різні молодші люди. Завеликі впливи в Австрії мав Ярий, можливо, що дібрався він і до студентської організації. Тут буде пробувати діяти Барановський, він до недавна був президентом Цесуса.

Правдоподібно легше піде в Берліні. Ярий і туди своїх людей останніми часами підкинув, приїхали теж різні нові люди на студії і невідомо, що в них сидить, але централю УНО напевно втримаємо в своїх руках, а це немаловажна справа в теперішніх воєнних часах, коли діють різні обмеження і коли ніякого нового товариства закласти неможливо.

Гриб інформує, що організаційна каса збереглася перед Ярим і хоч вона не надто повна тепер, але напевно вистане на початок. Додаю, що на перші потреби в німецькій і польській валюті можемо рахувати з нашого краківського осередку.

Оказується, що ПУН не так то вже дуже зле стоїть і що лихо не в тому, що опустили його прихильники, більше в тому, що він їх не мобілізує і не кличе до оборони.

Нам з Сичем пора їхати назад, щоб на понеділок бути в Кракові. Постановляємо їхати кожен іншим поїздом, я безпосередньо до Кракова, а він закрутом на Прагу.

Перед від'їздом установляємо найближчі завдання для всіх нас разом і для кожного зокрема.

1. Гриб — переговорити докладніше з Головою ПУН та постаратися його остаточно переконати про потребу активної боротьби з диверсією.

Крім того він ще поладнає справу в централі ОУН, Після того приїде до Кракова і сидітиме в квартирі Франца. Звідти не вільно йому носа показувати, хіба в наглих справах до приватного мешкання Сича і тільки вночі. Там він ждатиме, як дальше будуть розгортатися події.

2. Макар-Барановський прозондує справу в Відні і підготовить усіх, кого вважатиме нашим прихильником, щоб у відповідний час одверто станули за Проводом.

Найважніше, що має він зробити, це подбати про забезпечення Протекторату з Прагою. Якнайшвидше туди поїде, поінформує Ольжича і вкупі з ним перечистить цілий чеський терен. Зокрема йдеться про забезпечення пресових органів і справу націоналістичного видавництва[5].

В Празі він буде сидіти ввесь час і до Кракова йому приїжджати не вільно. Для диверсантів він є червоною плахтою, сама його приявність їх електризує і побуджує до активности. Якби він появився в Кракові, диверсанти дуже загострили б свою чуйність, виникли б у них підозріння. Взагалі Макарева доля на довгий час — залишатися за кулісами, хто знає, коли він звідти вийде.

3. Сич у Кракові найперше затіснить і відсвіжить свої німецькі зв'язки, що в багатьох справах перейшли від нього до проф. Кубійовича. Це потрібно, бо правдоподібно йому, як представникові ПУН у Генерал-Ґубернаторстві прийдеться фірмувати як не цілу акцію, то принаймні її початки. Тому теж він мусить більше уваги звернути на низовиків ОУН, подбати про скріплення своєї популярности. Менше витрачати часу на розмови з різними громадянами, що ввесь час заповняли його ждальню, а більше входити в балачки з тими хлопцями, що звідусіль стягаються до Кракова і за всяким ділом заходять до організаційної домівки. Одне-два привітні слова можуть у багатьох перерішити їхню поставу до диверсантів, що до сірої маси членів ОУН ставилися з погордою і тримали її на відстані в міцних кліщах дисципліни.

Незалежно від того він теж мусить намічувати людей, що на них можна буде в дальшому рахувати, а найпевніших з них притягнути до першої ударної акції.

4. Накінець — я. Я мушу ввесь час вести себе надзвичайно обережно, втримувати якнайбільш приязні товариські взаємини з диверсантами, якщо це мені буде вдаватися, всі їхні доручення, які б вони не були, пильно і точно виконувати. До Гриба вже зверталися, щоб він передав їм офіційний зв'язок до мене і він це зробить. Наборзі умовлено першу-ліпшу кличку й передано через Сича, на неї має хтось зголоситися до мене. Кличку Сич дасть Габрусевичові.

Підозріння на мене були все, а тепер вони ще й скріпилися. Хтось сказав Ярому, що я розпускаю про нього недобрі чутки, наче б то він тільки з

користолюбства став українцем і зовсім не почувається членом нашого народу. Ярий людина дуже небезпечна, більш як це я може собі уявляю, його негайно треба зацитькати. Після свого приїзду до Кракова маю написати до нього листа в тому змислі, що до моєго відома дійшли ті сплетні, що я з обуренням їх відкидаю, що вважаю його українським патріотом і т. д. Ярий на ці справи надзвичайно чутливий, він з тим листом буде носитися, як кіт з оселедцем, усім буде його показувати і це бодай частинно відверне від мене підозріння. Не дуже я розумів, яка з того буде користь, але листа написати обіцяв, бо і Гриб і Макар дуже на тому настоювали[6].

Вернувшися до Кракова мушу зорганізувати першу пробойову групу, на якої плечі ляже вся організаційна праця до часу, доки ПУН не нав'яже контакту з ширшими організаційними кадрами. Тут уже з людьми треба говорити одверто, одначе уникати це робити самому, послуговуватися другими. Якщо можна десь безпосередньо загачитися за провінцію -— треба це зробити.

Як тільки Гриб полагодить свої справи в Берліні — а це мусить бути готове до тижня — приїде до Кракова і попередить про те Сича телефонічно. Тоді зійдемося, щоб уже остаточно устійнити план виступу ПУН проти диверсії.

Було б добре, якби я, не розкриваючи всіх карт, якось наставив прихильно до нашої справи проф. Кубійовича та інших впливових людей з Українського Центрального Комітету. Важно, щоб не дати диверсантам закріпитися в ніяких суспільних установах.

Поїзд заїхав на станцію в Кракові. Стояв чудовий літній ранок і я пішов пройтися трохи по плянтах[7], ще був час до праці. Сонце вкривало прозолоттю квітники, горобці підстрибували й цвірінькали на стежках. На душі було гарно і тихо. Та був це тривожний спокій, тиша перед бурею. Бо ось ще тиждень, ще два — і круговорот подій пірве за собою нас усіх. Що жде нас, який кінець буде нашій справі? Гетьте думи навісні! Не сьогодні ламати голову над ними!

---

1. *Остап Чучкевич.*

2. *Сціборський ось так вияснює в "Білій Книзі" справу підпису Грибівського під "Запискою Внутрішньо-Організаційної Комісії": "Роблячи це, Грибівський виходив з подвійного заложення. По-перше, відмовою підписати схвалення Комісії він не хотів зривати всіх можливостей порозуміння, які йому доручав знайти Вождь, по-друге, даючи свій підпис, він бажав залишити Вождеві свободу рішень на той випадок, коли б цей останній справді знайшов, що для добра справи необхідна димісія Грибівського. Отже в поставі Грибівського до схвалень Комісії бачимо не тільки максимально виявлену добру волю допомогти мирній ліквідації диверсії, але й акт саможертви, що виявився в згоді добровільно вийти зо складу ПУН, коли цією ціною вдасться оздоровити внутрішньо-організаційні відносини. Своїм жестом хотів Грибівський за всяку ціну відпружити атмосферу та дати диверсантам приклад організаційного конструктивізму й повної підпорядкованости остаточним рішенням Голови.*

На жаль це було — як згадується в Святому Письмі — "розкидування перлів перед свиньми". Моральний і культурний рівень диверсійної кліки показався настільки низький, що вона не тільки не, пішла за прикладом Грибівського, але навіть не зрозуміла глузду його поступовання". З уваги на те, що Сціборський і Грибівський дуже дружили з собою, треба прийняти, що пише він це на підставі власних слів Гриба. Одначе шляхетні мотиви Грибівського для полагодження конфлікту були не на місці і не могли довести до цілі. Це була, говорячи по-теперішньому, "політика заспокоєння", що тільки загострює апетити і приспішує капітуляцію.

3. *Перепустка.*

4. *Українське Національне Об'єднання.*

5. *Про спроби Ярого тероризувати д-ра Степана Росоху, як власника і видавця націоналістичного видавництва з органами "Наступ" і "Пробоєм", говорить інж. М. Сціборський у "Білій Книзі".*

"Ярий поїхав до Праги з метою усунути довголітнього видавця "Пробоєм" і "Наступу". Диверсанти від довшого часу плянували захопити до своїх рук редакції згаданих видань. Бачучи, що перешкодою до цього є видавець, вони повели проти нього безоглядну кампанію, що мала на меті його спровокувати, здезорієнтувати й заломити. Коли ж усі ці заходи не заломили видавця, то "покінчити з ним" поїхав до Праги самий Ярий. При стрічі з видавцем повівся він, як варвар, кричучи на нього й погрожуючи різними напастями. Видавець відповідав спокійно, коректно, але твердо — заявляючи, що не уступить з посту, поки не пересвідчиться, що вимога його димісії є справді волею Вождя.

6. *Це була помилка. Як дуже обсмішив я себе тим листом, побачив я аж тоді, коли перечитав його передрукованим у бандерівському виданні "Чому була потрібна чистка в ОУН". Це було зовсім недоцільне, бо звертало на мене увагу в час, коли мені було потрібно вести себе якнайтихіше.*

7. *Парк, що подвійним колом опоясував Краків.*

8. РОЗДІЛ
ПЛЯН УДАРУ ПО ДИВЕРСІЇ

Згода Голови ПУН на акцію. — Добрі вістки з терену Макара. — Заякорення за організаційну мережу в Перемишлі. — Вслід за тим іде Ярослав. — Щоденні засідання в Сича. — Тріо штабу: Гриб, Сич, і Ренс. — Накреслюю плян з дванадцяти пунктів. — Сумніви Сича й завваги Гриба. — Обидва проти арештів членів РП ОУН. — Згода в одному: якнайбільше членів ПУН до Кракова. — Сигнал до акції — захоплення домівки при Зеленій ч. 26. — Технічна сторінка акції. — Пляну ані не відкинено ані не прийнято. — Гриб їде реферувати Голові ПУН. — Голова ПУН: гаразд, тільки без кровопролиття! — Втаємничуємо С. С. — Зондую проф. Кубійовича. — Зміна Ділового Керманича в УЦК. — Обидва обіцюють допомогу в рамах УЦК. — Намічено реорганізацію краківського УДК. — Все готове до акції! — Незрозуміла проволока. — Пропагандивна бомба диверсантів. — Яцура видобув від них фальшиві документи зради Макара. — Страшне їх враження. — Обмірковуємо їх наслідки. — Чи приспішити акцію? — Історична розмова в Сича. — Щука повіз документи до Голови ПУН. — Як реагувала на те "стара гвардія"? — Моє категоричне домагання: акція за три дні, на всій ширині фронту!

Гриб приїхав скоріше, як ми думали. Від першого таки дня перейшов жити до Сича, бо там був телефон, а він умовився з Головою ПУН, що точно кожного дня в 11 годині ввечері буде викликати його до телефону та інформувати про хід подій.

Голова ПУН погодився на рішучу акцію супроти диверсії і казав собі предложити плян. Досить уже йому було диверсантського крутійства і баламутства, було очевидне, що все те нещире, обраховане тільки на проволоку в тому переконанні, що час працює для диверсії. Застеріг собі тільки, щоб не зачинати акції без його відома, він має дати знак, коли на його думку настане слушний момент.

Прийшла вістка від Макара — на його відтинку все в порядку, Прага нас підтримує. Це привіз Франц, що через нього ми тримали контакт з Віднем, Прагою і Берліном.

Наш гурт у Кракові готовий був давно. Він тепер розрісся і доходив уже до двадцяти чоловік, на жаль усе людей слабої оперативної вартости, коли йти на міру з диверсантами.

Несподівано вдалося закинути якір у Перемишлі і в Ярославі. Членом місцевого проводу в Перемишлі був "Білий"[1], колись редактор одного провінційного націоналістичного тижневика в Галичині. Його дружина "Мотря" — моя близька своячка. Обоє приїхали за чимсь до Кракова і сконтактувалися зо мною. Слово по слові і виявилося, що Білий не в ласці в диверсантів і зо свого боку теж ними не захоплений. Обережно, щоб не прозрадитися, розвідувався я про причини. Поминувши різні особисті й льокальні справи, виявилося, що до них дійшли чутки про опозицію гурта Бандери до Голови ПУН і вони вибралися до Кракова, щоб

стрінутися зо знайомими та впевнитися, що саме на речі. Вони чули, що я тут живу, чи не поінформував би я їх ближче, скільки правди в тих поголосках.

Для мене вони наче з неба впали. Перший раз удалося дістатися до молодшого елементу, вийти поза тісне коло давніших членів УВО. Та поки що не розкриваю карт, от так інформативно говорю про причини диверсії, неначе переповідаючи чужі слова й думки, не мавши самому до них ближчого відношення. Обидвоє Білі були глибоко обурені і дивувалися, чому ПУН не виступить проти диверсантів, не притягне їх до відповідальности.

Щойно тоді зарискував я, щоб залучити їх до нашої "конспірації в конспірації". Чи вони за ПУН? Ясно! Чи вони можуть перетягнути на свій бік місцеву організаційну сітку в Перемишлі й околиці? Правдоподібно ні. Він є пропагандивним референтом у місцевій Екзекутиві ОУН, а Мотря референткою жіночих справ, але вони в меншості. Десяток людей з самого міста Перемишля піде за ними, а постава решти — невідома, годі передбачити. Місцевий провідник піде напевно за диверсантами, позатим багато буде залежати від того, чи приїде хто з центру роз'яснити справу і наскільки переконливо буде він говорити. Бо його, Білого, вони не послухають. Він має на думці місцевий актив, — якщо йдеться про ширші кадри, буде він пробувати входити з ними в ближчі стосунки.

Добре, як прийде на те час, когось пришлемо, а тепер нехай займає він якнайбільш примирливе становище до місцевих диверсантів, щоб не загострювати ситуації і не стягати на себе непотрібного підозріння.

Таким робом Перемишль, поза Краковом, було перше місце, де ми могли певно поставити ногу і зачепитися за діючу організаційну мережу поза системою диверсантських кличок. Бо крім Білого і Мотрі, був там ще брат Павла Ґенгала, Мирон, що служив при українській поліції, та їхня сестра Анна і через них, уродженців і мешканців Перемищини, мали ми надію пізніше закріпитися в довколишніх селах.

На тому не скінчилося. Провідником ОУН на місто Ярослав з околицею був "Зелений", добрий друг Білого та його організаційний співпрацівник з краю. Ярослав був дуже важним осередком. Не тільки, що багато там жило українців, діяв сильний Український Комітет, зорганізовано українську гімназію, цілий центр міста обсаджений українськими торговельними дрібнопромисловими станицями, в самому місті жило кілька десятків добре зорганізованих і сильно здисциплінованих членів активу ОУН, але тудою ішла одна з важніших зв'язкових ліній до краю. Білий був певний, що ярославський провідник та ціла його Повітова Екзекутива ОУН задеклярує себе по стороні ПУН проти диверсії, просив дозволу говорити про те з Зеленим. Завтра він вертається до Перемишля, обоє з Мотрею вступлять до Ярослава відвідати Зелених, — поговорять з ним і дадуть мені знати. Я погодився, тільки, щоб дуже обережно і наразі інформативно, цебто покищо не згадуючи про якісь практичні кроки, висвітлити засадниче становище ярославської Повітової Екзекутиви ОУН. Ми умовилися, що з Перемишля Білий пришле мені телеграму з одним словом: "так" або "ні".

За два дні застав я вдома телеграму — так! Отже справа розвивається надзвичайно добре. Я був більш як певний, що коли б тільки час, у кожному осередку знайдемо людей, а тоді можна приступати до удару. Вся справа в тому, щоб діяти швидко, заки диверсантська розвідка впаде на слід нашої роботи, а втримати це перед нею в тайні на довшу мету — тяжко, розвідка справді була добра. А раз диверсанти почали б щось підозрівати, ми втратили б найважніший атут для успіху нашої акції — психологічний момент заскочення. З другого боку, зашвидкий поспіх криє в собі небезпеку необережности.

Прийшов час, щоб накреслити плян дії. На одному з наших — тепер майже щоденних засідань — тріо Гриб, Сич і Ренс[2] — предложив я під дискусію такий плян:

1. Голова ПУН випускає маніфест до всього членства ОУН та її прихильників. Розкриває облудну ролю Степана Бандери та його прибічників, виключає з ОУН цілий РП ОУН і ставить їх під Революційний Трибунал. Уневажнює всі організаційні зв'язки, клички і доручення Степана Бандери й товаришів, взиває все членство підпорядкуватися Проводові Українських Націоналістів.

Маніфест мусить бути короткий, витриманий у дусі бойової готовости і проголошеного на терені Організації вийняткового стану.

2. В той час сам Голова ПУН видає відозву до української громадськости з коротким поясненням витвореного диверсантами стану і потреби вжити супроти них гострих засобів.

3. Маніфест і відозва мусять бути проголошені в один час на всіх теренах і в усіх осередках. Тому треба їх завчасу підготовити і тримати напоготові.

4. Для переведення цілої справи реорганізації визначити Уповноваженого ПУН і віддати в його руки всі повновласті та підчинити йому на час чистки всіх членів ПУН. Уповноваженим визначити інж. Миколу Сціборського з трьох причин:

а) він людина енергійна, таким виявив себе на становищі Організаційного Референта ПУН,

б) він надніпрянець і саме тому він повинен громити диверсію, що вивелася в галицькому кублі,

в) йому диверсанти не можуть нічого закинути, навпаки, з дотеперішнього їхнього поступування видно, що вони його шанували і старалися перетягнути на свій бік.

Уповноважений для чистки і реорганізації в ОУН повинен мати свій осідок у Кракові, бо тут головна база диверсії і звідси близько до краю, куди нам слід якнайшвидше вислати людей для перебрання організації від диверсантів.

5. Сигналом до цілої акції буде наш виступ у Кракові. Наглим наскоком ми переберемо організаційну домівки на першому поверсі і на партері при вулиці Зеленій ч. 26, де, міститься каса, канцелярія, розвідочна картотека, електричний циклостиль і запас паперу, хемічна й фотографічна ляборaторія, старшинська школа і підручний магазин.

Це виконає боївка давніх членів УВО і це я беру на себе особисто.

6. Якщо б нам удалося знайти досить людей до тієї домівки, було б добре тієї самої ночі захопити деякі інші місця, що служать пристановищем для диверсії, зокрема магазин різних товарів при вулиці Дітля та мешкання при вулиці Зеленій ч. 20, де живуть Ґабрусевич, Равлик і Старух, бо це може стати для диверсантів тимчасовою організаційною домівкою, звідки будуть організувати вони протинаступ після того, як прийдуть до себе після першого приголомшення.

7. Тої самої ночі арештуємо Степана Бандеру і стільки членів РП ОУН, скільки буде в нашій силі. Я на те людей не маю. Можу дати тільки керівників для боївок, по одному на кожного диверсанта. Їм треба стягнути до помочі людей з веркшуцу або з колишніх карпатських січовиків і вояків з тієї частини, що нею Сич командував на початку війни. Може це зробити при помочі свого заступника С. С., що знає всіх особисто, орієнтується в їхніх настроях і переконаннях. Потрібно найменше двадцять людей — п'ять боївок по чотири особи, до кожної дам свого провідника, старого увіста. Кожна п'ятка арештує одного з членів РП ОУН. Місце на арешт знайдемо. Там вони будуть дожидати сесії Головного Революційного Трибуналу.

Коли б не було змоги заарештувати більше членів РП ОУН, конечно треба взяти під ключ Бандеру, не тому, щоб він був найбільш небезпечний. Навпаки, від нього ще шкоди найменше, є інші, багато за нього зручніші й хитріші та більш енергійні. Але він очолює диверсію, він для неї символом і його першого конче потрібно позбавити контакту з Організацією.

Що довше будемо тримати взаперті якнайбільше членів РП ОУН, то тяжче буде диверсантам опам'ятатися, вони будуть обезголовлені, нікому буде організувати спротив.

8. Головний Організаційний Трибунал повинен зібратися зараз на другий день. Не пересуджуючи в цьому моменті, яке буде його рішення, — одне певне, що мусить воно прийти швидко. Під судом стануть усі члени "Революційного Проводу", явно або заочно, залежно від того, чи можна їх буде доставити на Суд. Але без суду не можна лишити ні одного з них.

9. Полковник Сушко, як назначений Головою ПУН Провідник ОУН у Генерал-Ґубернаторстві, взиває до себе членів диверсантської Крайової Екзекутиви, відбирає від них заяву лояльности. Хто не зложить її і не відречеться від РП ОУН — іде під організаційний суд, явний чи заочний. Тоді Сич сформує нову Крайову Екзекутиву і вона перебере організаційні зв'язки в терені. На якийсь час справа

мусить бути уприлюднена, щоб оминути діючі диверсантські клички. Після того якнайшвидше Організація законспірується знову.

10. Зараз на другий день мусить зачатися перевірка членства. Хто був заанґажований у диверсійну акцію — мусить зложити заяву, що відрікається від неї. Приділити кожному якесь реабілітаційне завдання і залишити в ОУН на правах звичайних членів. Скомпромітованих і небезпечних — усунути, або віддати під організаційний суд.

11. Можливо, що в часі тієї акції натрапимо на клички і зв'язки до краю. Тоді вишлемо туди кур'єра, щоб поінформував Крайову Екзекутиву про чистку і про ліквідацію диверсії. Якби тих зв'язків у свої руки ми не дістали, мусимо вислати нових людей, що наново будуть ставити Організацію, стараючися по своїм силам перебрати те, що залишилося після диверсії.

12. Мусимо собі здати справу, що гра йде "ва банк"! Або ми ліквідуємо диверсію відразу, одним махом за першим ударом і тотально, або її не зліквідуємо, що більше, на довшу мету вона може нас перемогти. Передумовою нашого успіху мусить бути сила удару, швидкість і рішучість. З одного боку це приголомшить диверсію і відбере їй певність себе, а з другого заімпонує членській масі. Хоч це і члени ОУН, але взяті як цілість — це організаційна маса, не вільна від психології юрби. Кожна маса шанує в Проводі найперше силу. Раз вона впаде в сумнів відносно сили свого Проводу — відразу тратить він ореол в її очах.

Якщо ми розложимо свою акцію на етапи — пропадемо. Диверсія сильніша за нас чисельно в цій початковій стадії нашого змагання, а щодо енергії і швидкости діяння — можемо до неї іти на науку.

Коли я скінчив реферувати -— тиша залягла в кімнаті. І Гриб і Сич непорушне сиділи на своїх місцях, тільки дим смугою стелився з їхніх цигарок.

Перший промовив Сич.

— Це неможливо. Ми того не виконаємо.

— Думаєте? А я глибоко переконаний, що якби диверсанти знали про нашу сьогоднішню нараду і про те, що ми тут говоримо, — до двадцять чотирьох годин запроторили б нас туди, де козам роги правлять...

— Я не про те. В нас нема ані стільки людей, ані сили, щоб ми прийняли цей плян.

— Подумайте, — додав Гриб — що це ж ціла ліквідаційна акція, неначе поліційна облава, а її й державній поліції трудно перевести миттю, що й казати про нас, що ані сили відповідної не маємо і критися мусимо рівночасно перед диверсантами і перед німцями.

— Я вам кажу, -— продовжує Сич — що диверсанти готові в нашій домівці зчинити бешкет, якого світ не бачив, вони вистріляють, хто попадеться під руки, а нам прийдеться за все відповідати і брати на себе консеквенції.

— Можливо, тяжко сказати наперед. Але мені здається, що це буде для них колосальна несподіванка і вона запре їм дух у грудях з дива. Не забудьте, що вони мають ПУН за ледащів і лінюхів, звигіднілих і лякливих перед усяким риском. Скоріше грому з ясного неба будуть сподіватися, як такої його реакції. А заки вони опритомніють — ми будемо зростати в силу з кожною годиною. І саме тому, щоб позбавити їх керівного центру, за всяку ціну треба їх виарештувати. Коли залишиться маса — піде завжди за тих, хто сильніший і хто веде. А вести будемо ми.

— Пане товаришу Ренс, фантазії розводите, от що скажу вам! — обізвався Гриб. — Хто бачив таке, щоб масові арешти під чужою владою і в чужій державі переводити! Ви думаєте, що коли постукаєте в двері і скажете: "прошу збирати речі й виходити", то зараз кожен слухняно візьме коц, сорочку й хліб і йтиме слідом за вами? Піднімуть крик, заалярмують сусідів, німецьку поліцію, і тоді замість ви їх, поліція заарештує вас. Або й бійку почнуть...

— Бандера майже ніколи не ночує сам, або в його кімнаті, або в сусідній постійно спить охорона, — втручається Сич.

— ... і ми замість показувати силу, покажемо п'яти, — докінчує Гриб.

— Панове! Я вам предложив плян і далі обстоюю, що мусимо його прийняти, коли хочемо виграти справу. Якщо ви залишите на волі цілий РП ОУН або його більшість, якщо ви дасьте йому змогу діяти й організувати відпір, уже тепер можна сказати одне: вони не скапітулюють. Чи будуть мати снагу нас перемогти, на те питання ніхто з нас не дасть відповіді, але так само ми їх за пояс не заткнемо. Вони можуть відокремитися в осібній організації, зрештою, чорт його знає, що вони зроблять, але напевно не прийдуть каятися. Якщо в вас інакша думка, якщо ви бачите інші, кращі можливості, давайте їх сюди, на стіл з ними!

— Різні речі можемо пробувати, але арешти мусимо лишити на боці, — каже Сич, — більше як певно скомпромітуємося при них, а в тій ситуації не можемо собі дозволити на сором.

— А я зовсім не бачу, чому ми мали б скомпромітуватися. Люди, що за мною, — готові на все. Більшість з них має за собою бойову практику: в армії українській були, в боях брали участь, по арештах і тюрмах валялися, побої переносили — боївка для них не першина. До того вони наче озвірілі з люті на Бандеру за те, що посмів зневажувати полковника Мельника, якого пам'ятають вони чи то з війська чи то з УВО, чи то з тюрми. Проти них нічого не вдіє заімпровізована охорона, зрештою ви знаєте, які це можуть бути тілохранителі з табору на Лоретанській вулиці. Автім, якийсь риск мусимо на себе брати, де ви бачили, щоб революція в рукавицях робилася? Нехай, що в одному місці не піде, а в іншому напевно піде і

це напустить паніку на диверсантів, що замість думати про відпір мусітимуть спасати свою шкуру.

— Та й що з того? Скільки тих людей? Ледве вистачить, щоб обсадити організаційну централю, та й це ще питання!

— Тому і ви до того мусите причинитися. Чому ви не можете знайти кожен по кількох певних людей, так як і я? А до того всього, панове, якщо ПУН має керувати тією справою десь з далекого укриття, по телефонічним дротам з Відня чи з Берліна — ліпше не зачинати. Тут ви мусите бути, разом з нами в першій бойовій лінії. Мусять вас бачити люди і розуміти, що Провід є не тільки для паради і для репрезентації, але що він веде до боротьби і сам стоїть у перших рядах. Тільки тоді підуть за вами.

— Ренс має рацію, — задумливо говорить Гриб — скільки лише можна буде мусимо зібрати тут членів ПУН і діяти разом з іншими в безпосередній акції.

— Ясно! Ви ж військові люди і з власного досвіду знаєте, що значить особистий приклад відваги офіцерів.

— Говорімо конкретно, — знову починає Сич, — як ви уявляєте собі заволодіння організаційною централею?

— Найперше дістаємо від вас ключ...

— Він вам не дуже придасться, бо я маю ключ тільки до першого поверху. А крім того нагорі і надолині звичайно хтось ночує і засуває двері з середини.

— Нічого. Ключ нам дасьте, хоч можемо без нього обійтися, Федько Яцура поробить відтиски від замків і доробить ключі. А щодо засуву — нагорі відсуне нам С. С., його треба втаємничити в справу. Для певности можемо скрити по одному чоловікові на ніч у горішньому й долішньому мешканні, щоб відсунув двері для боївки. Тоді обсадимо двері, поставивши біля них декілька лепських хлопців. До середини впускаємо кожного, надвір — нікого. Незнакомим кажемо прийти на другий день, бо сьогодні нема нікого. Якби пробували чинити авантюру — дістануть такого прочухана, що грецький місяць попам'ятають. Жартувати не думаємо і не будемо.

Та це найлегша справа. Куди важніше, щоб негайно, зараз з першої години після того почав діяти Провід. Проголошення, чистки, суди, організаційні в'язання людей — все те мусить іти швидко і справно. Це властива наша ціль, а не техніка перебрання одного чи другого важного пункту.

— Ярого в свої руки не дістанемо, — говорить Гриб неначе сам до себе.

— Що і як можна зробити з Ярим — не моя це справа. Тут за вами слово. Я був би дуже щасливий, якби захопив Бандеру, організаційного референта та

коменданта на місто Краків, бо ті люди можуть з місця організувати протиакцію. Але здається мені, що Ярого унешкідливити не трудно. Вистане його ізолювати від Організації, не дати йому змоги контактів з членами і він не багато вдіє. Раз ми вхопимо диверсантську бестію за горло, — самі інтриги не багато зроблять, а що ж інше крім інтриг, може робити Ярий?

— Не знаєте Ярого. Надзвичайно це небезпечна людина.

Значення тих слів дійшло до моєї свідомости далеко-далеко пізніше, коли вже запізно було щонебудь зміняти. В приступі щирости, вже майже перед самим від'їздом на схід, признався мені Гриб, що на цілій тактиці виступу проти диверсантів заважила велика невідома — Ярий. Його зв'язки з найвищими чинниками німецької розвідки могли довести до того, що всіх розконспірованих членів ПУН посадили б у концентрак до кінця війни, як небезпечних для військових діянь людей. Коли б я про те знав у 1940 році — настоював би на зовсім іншу тактику: з підпілля.

— Нічого мабуть більше сьогодні додати нам, справу треба добре передумати. Прийдіть завтра ввечері, може, коли переспимося, вона нам більше рожево буде виглядати, — закінчив Гриб.

Другого вечора мого пляну не прийнято. Його не відкинуто зовсім, але й не прийнято, вважаючи його з одного боку неможливим до здійснення, а з другого рисковним для Організації. Це відносилося тільки до технічної його сторінки "внутрішнього перевороту" в Кракові. Тому, що я настоював, щоб про ту справу зараз поговорити з Головою ПУН, Гриб поїхав до нього реферувати. За два дні привіз відповідь — можемо робити все, тільки без кровопролиття. Тому, що арешти Бандери і ще може декого з РП ОУН більш як певно не обійшлися б без бійки і хто зна, як вона закінчилася б, Гриб в імені Проводу відкинув арешти. Сигналом мало бути тільки зайняття організаційної домівки. Вся розправа з диверсією переносилася виключно в морально-організаційну площину. Чому так, про те ще буде мова. Хоч я й не мав сумніву, що моральна позиція Проводу дуже сильна, на жаль у політичній боротьбі рішає не сама тільки етика, а головно сила. А сила була наразі по стороні диверсії.

Почалися приготування до протидиверсійного виступу. Зайнятий тільки технічною сторінкою, зовсім не мав я часу цікавитися ближче політичною підготовою, був певний, що це робить ПУН. Та й не мав права до того мішатися, в тому часі був я звичайним членом Організації і хоч діяв у стислому контакті з ПУН через його експонентів у Кракові, але в обмеженому полі та в одному напрямі.

Боївка з десять чоловік була готова кожної хвилі обсадити організаційне приміщення і тримати його в обороні, як довго буде потрібно. Щоб не викликати підозріння, відкликав я наші сходини, з кожним контактувався окремо. Зв'язок мали ми вироблений так, що впродовж одного вечора чи пополудня могли зловити

всіх потрібних людей. Всі зобов'язалися нікуди з Кракова не виїжджати, навіть на один день, на прогульку за місто.

Втаємничено в справу С.С. і він згодився відсунути нам засуву, як тільки дамо про те знати. Федько ключі мав у кишені, а внизу помайстрував коло засуви так, що якби критичної ночі хтось там ночував, вона тоді була б попсована і двері можна б зачинити тільки на ключ. У найгіршому разі можна б лишити примкнене вікно в його ляборатoрії внизу і влізти потім крізь вікно з подвір'я.

Тим часом я пробував визондувати проф. Кубійовича. Було умовлено в ПУН, що як тільки почнемо акцію, я покину працю в УЦК і якийсь час повністю віддамся організаційній роботі. Роботи буде по самі вуха і кожен з нас мусітиме працювати за двох або й за трьох. Але проф. Кубійович про те не знав. Він носився тоді з думкою персональної реорганізації в УЦК. Головно його невдоволення виявилося проти двох референтів, організаційного і шкільного. Як на те, обидва ці реферати обсаджені були нашими людьми, фаховими й кваліфікованими, що на їх місце не легко було б знайти кращих. Організаційним рефератом проводив інж. Бойдуник, шкільним завідував д-р Никифор Гірняк, к. отаман УСС і директор тернопільської гімназії. Скільки разів заходив зо мною в розмову проф. Кубійович, ніколи не забув кинути камінця в сторону обидвох тих рефератів і я набрав враження, що за тим хтось мусить стояти. Це враження перейшло згодом у певність, коли я щораз частіше бачив його в товаристві Василя Глібовицького, католицького діяча і журналіста у Львові, що тоді жив у Ярославі, займав там якесь місце в Допомоговому Комітеті, чи й не був його Головою, а тепер частенько приїжджав до Кракова. Професор Кубійович, людина чесна, патріотична і тоді ще скромна, мав одну слабу сторону: дуже підлягав стороннім впливам. Що кілька місяців мінялися люди, на яких він орієнтувався, бо розчаровувався він у них ще швидше, як захоплювався. Тоді саме прийшло чергове розчарування його своїм заступником, діловим керманичем Андрієм Мудриком, колишнім директором "Маслосоюза" у Львові. Що б не говорити і які б заміти в сторону Мудрика не підносити, то треба признати, що він здібний організатор, людина надзвичайно працьовита і витривала в праці. Правда, декому тяжко було б з ним працювати, інколи він був прикрий і колючий, але ніколи з наміром когось образити чи принизити, це просто випливало з такої його натури: в роботі не щадив він себе і того самого вимагав від других. Я знав його з часів співпраці в кружку "Рідної Школи" у Львові на Городецькій дільниці і через те не трудно мені було до нього пристосуватися. Не знаю, які були колись і які тепер його політичні переконання, але в своїй праці на тому становищі пильнував він від політики триматися здалеку, більше думати про організацію суспільности в тих рамах і з тою метою, що було можливе в УЦК. Це могло комусь подобатися, або й ні, наприклад мені це тоді не подобалося, я через те вважав його противником націоналістів, що під притокою "діловости" і "фаховости" поволі старається очистити УЦК від націоналістичних елементів. Вплив його відбувався в тому часі на проф. Кубійовичеві так, що ідеалом цього останнього став "урядничий кабінет" в УЦК, цебто склад начальників окремих референтур цілковито з фахових і ніякими вузлами з ніяким політичним середовищем не пов'язаних людей. Про цей "урядничий кабінет" наслухався я тоді немало. Цікаво, що хоч про мене відомо

було, що я націоналіст, проф. Кубійович у тому часі не відкидав думки моєї співпраці в УЦК, спершу мені запропоновано реферат правних порад, а потім навіть суґерували думку, чи не згодився б я на організаційний. Мавши тоді вже цілком інші пляни, аж ніяк не думав я ближче зв'язуватися з УЦК, але ті розмови давали нагоду обмінюватися думками з професором про різні явища нашого тодішнього суспільного життя і от важно було пізнати його погляд на диверсію та яку б він зайняв поставу на випадок гострого виступу ПУН проти неї. Це була кардинальної ваги справа. В допомогових Комітетах аж кишіло від диверсантів. Іронія долі справила, що діставалися вони туди нашими стараннями: інж. Бойдуник, як Організаційний Референт, де тільки міг, там старався просунути націоналістів. Їдучи в якесь місце, звичайно він мав сходини з Місцевою Екзекутивою ОУН, від неї діставав інформації про місцеві справи і місцевих людей, у розумінні з нею добирав персональний склад Комітету, а обрані до нього націоналісти пізніше тягнули за собою всяких урядовців, окружних організаторів, магазинерів і т. д. Залишати цю базу в руках диверсантів значило давати їм опору в суспільній організації і можливість вести свою роботу на громадський кошт. Якби вдалося перетягнути на свій бік проф. Кубійовича, при його помочі швидко можна б очистити від них Комітети. Голова УЦК кожної хвилі міг запорядити нові вибори в Комітеті і новий склад добирав би інж. Бойдуник з уже нам прихильних людей. Зокрема дуже важне це було, коли йшлося про саме місто Краків, де диверсанти зробили собі фортецю з Комітету, мавши там Головою д-ра Горбового і Секретарем Ярослава Старуха. В Комітеті сиділа хмара урядовців, вони диспонували таборовими приміщеннями, харчовими магазинами, кухнями, одягами, грошовими підмогами, від них залежали всі місцеві українські установи, бо все було підпорядковане одній організації. Вирвавши цей Комітет з диверсантських рук було не то що потрібно, але просто таки необхідно, це одним махом наполовину підрізувало їхні впливи і силу в місті Кракові, де зібралося на той час зо двадцять тисяч душ українців.

То тут то там, при різних нагодах зачинав я розмову на ті теми, але якось не було нагоди ясно поставити справи. Аж одного вечора зайшов до моєї кімнати проф. Кубійович у товаристві Глібовицького та представив його, як майбутнього Ділового Керманича, директор Мудрик уже зложив свою резиґнацію. Почалася розмова про різні труднощі в УЦК, не тільки з німецького боку, але і з українського, і тепер Глібовицький, покищо обережно, а коли по моїх очах пізнав, що я не від того, зовсім одверто почав нарікати на "деяких націоналістів", що своєю поведінкою не тільки для УЦК справляють труднощі, але й своїй Організації шкодять, підривають у неї авторитет і довір'я суспільности і т. д. Він мав на думці провідника ОУН у Ярославі, Зеленого, що добре в'ївся йому в печінки, почуваючи за собою силу і використовуючи Допомоговий Комітет для організаційних цілей. Я не міг прозрадити, що Зелений по нашій стороні, але й не міг його осуджувати. Для заохоти потакував я подекуди, щоб ще більше тягнути за язик. Професор Кубійович приписував усю вину Сичеві, його нерішучості й толеранції до всяких витівок низовиків, відмовляв йому провідницьких здібностей і просто обвинувачував за ввесь витворений сьогоднішній стан.

Аж тоді вже мусів і я заговорити, в обороні Сича і ПУН. Виявилося, що й до них уже дещо дійшло, постава диверсантів до ПУН і полковника Мельника поволі ставала публічною тайною. Тоді я поставив справу одверто і на вістрі меча: чи може ПУН рахувати на поміч проф. Кубійовича, коли рішиться на гострі засоби супроти диверсії? Чи ладен буде проф. Кубійович, як Голова УЦК, продовжувати чистку там, де формально кінчаються можливості ПУН? Без вагання обидва потакнули, при чому — я пригадав собі те багато пізніше -— професор обіцяв допомогу для "Проводу Українських Націоналістів", а Глібовецький, станувши на струнко, заявив свою досмертну вірність полк. Мельникові, не згадуючи ані про ПУН ані про становище полк. Мельника, як Голови ПУН. Професор Кубійович погодився розв'язати краківський Комітет і перевести його реорганізацію. Хоч і як це для нас пильна була справа, але мусів я погодитися з тим, що зможе це зробити аж кілька тижнів після нашого виступу, бо інакше можна б сподіватися перешкоди зо сторони німців, вони могли б добачувати в тому руку ОУН, а вона їм щораз менше подобалася.

Зобов'язавшися взаємно затримати в тайні ту розмову, ми розійшлися, і немалий камінь спав з серця, тепер я певний був, що наш удар по диверсії в Кракові таки справді буде болючий.

Власне, нічого більше й робити було, хіба ждати на знак. Цей знак, я сподівався, повинен прийти, як тільки скінчаться приготування політичної частини мого пляну: обговорення доручень Уповноваженому Сціборському, друк проклямацій і транспорт на місця, намічення організаційної праці на час після безпосереднього виступу. Здавалося б, це тільки питання кількох днів. Бо й поспіх дуже був потрібний, диверсія кожної хвилі могла впасти на наш слід, та й сама ця робота багато часу не вимагала. Але чомусь справа відтягалася з дня на день. Кожного вечора поміж 11 і 12 годинами Гриб лучився телефонічно з Головою ПУН і кожного разу на другий день уранці діставав я однакову відповідь: ще ні! Нас уже зачинала брати нетерплячка. Навіщо ждати так довго? Що за тим крилося, я в тому часі ще не знав.

Невідомо, як довго ще протяглася б та справа, якби не зайшло щось, що змусило до негайної дії. Увесь цей час ми втримували нормальні взаємини з диверсантами: я ходив на періодичні наради в суспільно-громадських справах, Остап Рудакевич викладав на військовому курсі, а Федько Яцура працював у своїй ляборатoрії. Одного вечора прибіг він до мене задиханий і зааферований: щось мусіло статися, коли Федько вийшов з рівноваги. Витягнув з кишені кілька фотокопій якихсь документів, ще навіть добре не висохлих і мовчки поклав перед мене на стіл.

— Що це?

— Перечитай — побачиш.

Читаю один за другим усі три чи чотири і мороз пробігає мені за шкурою. На блянкетах польського воєвідського уряду безпеки у Львові писані інформації, що

періодично розсилалися до повітових старостів і повітових комендантів поліції — ці були адресовані до повітової команди поліції в Самборі — повідомляють про отримані від Ярослава Барановського інформації ПУН в справі переходів на Карпатську Україну, далі замітки про те, що інформації ці суперечні з твердженнями львівського конфідента Сєранта, і ще щось про студентські справи.

Перше враження було страшне. Я навіть не здавав собі справи з точного змісту фотокопій, перед очима ввесь час мигтіло: Ярослав Барановський — конфідент, Ярослав Барановський — інформував польську поліцію про діяння ПУН, Ярослав Барановський — продавав своїх друзів так же само, як його брат Роман, Ярослав Барановський — зрадник!

— Звідки це маєш?

— Приніс мені в полудне документи Равлик і казав зробити 10 фотокопій. Цілий час стояв надо мною, як кат над душею, щоб я не потягнув якої, але коли я перечитав, про що йдеться, то й три Равлики не впильнували б мене, мені таки вдалося звудити по одній штуці. При полосканні відбиток засунув їх у рукав. Ось і вони, ще мокрі.

— Ти певний, що Равлик не бачив? Може він тільки удавав? Може він тим способом хотів підсунути нам фотознимки, маючи в тому свою ціль?

— Не здається мені. Він просто очей не відводив від моїх рук і грозив мені різними карами, якби я вкрав копію. Навіть до ляборатoрії не йшов, казав це робити в його приватному мешканні. І не було це легко, вже думав я, що не втну, почав учитися змісту на пам'ять.

— Ти бачив добре документи? Виглядали на оригінальні? Були старі, пом'яті, а може трималися свіжо?

— Документи — от як документи, нічого особливого про них не можна сказати. Я й не дуже їм приглядався, так мене запаморочило те, що Славко[3] виходить з них провокатором.

— Ти слухай, Федьку, мовчи, як гріб! Крий Боже одним словом проговоритися про те перед котрим з наших! Я йду з тим до Гриба й Сича, завтра заскочиш до мене до бюра, будемо вже знати, що з тим робити.

Замість їхати трамваєм, пішов я пішки, щоб мати час зібрати думки докупи. Сила враження була така велика, що я ніяк не міг з нього отрястися. В тих перших хвилях я майже повірив, що Ярослав Барановський був польським провокатором і думав тільки про наслідки уявнення того факту, яку це колосальну розгінну силу дасть диверсантській пропаганді і який розслаблюючий вплив матиме на прихильників ПУН.

Було ще ясно — це діялося на початку серпня — коли я зайшов на квартиру Сича і так був затоплений у думках, що навіть не звертав уваги, чи йде хто слідком за мною і чи не обставлена Сичева квартира диверсантськими шпигами.

Ані Сич, ані Гриб не сподівалися мене так швидко. Без одного слова витягнув я фотокопії і подав Грибові. Читають, один і другий, Гриб нервово похрюмкує. Сич мовчить. Розказую, яким чином прийшов я до тих фотографій.

— Не інакше, як груба провокація зо сторони "гаманів"[4], — каже врешті Гриб. — Що ви на те, Сич?

Сич мовчить.

— Голову свою можу дати за Макара! Він може бути нетактовний, прикрий у відношенні до товаришів, можна йому закидати впертість у різних справах, наперекір думці Проводу, і можна про нього говорити, що хочете, але ніколи не повірю, щоб він пішов на свідому зраду, — продовжує Гриб.

А Сич далі мовчить.

— А ви Рейс, ви в те вірите?

Трудно видобути відповідь з горла.

— Та чого ж ви мовчите обидва, до сто чортів! Мусимо найперше між собою ясно справу поставити, заки якийсь висновок для цілого діла з того зробимо!

— Дуже хотілося б не вірити, — кажу, — це буде страшна бомба і я поки що навіть уявити собі не можу, який вона буде мати наслідок.

— Незалежно від того, як ми до цієї справи поставимося, — обізвався нарешті Сич, — широка маса кинеться безкритично на ту сенсацію і ніхто її не переконає, що це неправда.

А по хвилі:

— Одначе, дивно, що диверсанти аж тепер, після майже року, виступили з тими знимками... Звідки вони їх дістали, ці документи? Цікаво було б побачити оригінали.

Полковник Роман Сушко
(Сич, Кіндрат)

І тепер почалася розмова між нами трьома — розгарячкованим Грибом, скептичним Сичем і захитаним у своїй вірі Рейсом — від якої висліду залежала дальша доля Організації Українських Націоналістів.

ГРИБ: — Я переконаний, що це фальсифікат. Це буде можна перевірити і доказати.

СИЧ: — Не в тому справа, чи це фальсифікат, чи автентичний документ. Важне, як буде реагувати маса на його розповсюднення.

РЕНС: — Я поважно побоююся, чи моїх людей не здемобілізує це морально. Не всі з них знають ближче Макара, а всі пам'ятають провокацію його брата Романа.

ГРИБ: — То на вашу думку, закинути нам акцію?

РЕНС: — Ні, не сміємо того зробити. Ми не виступаємо в обороні Макара, ми стоїмо за Провід Українських Націоналістів і його Голову проти диверсантських затій.

СИЧ: — Питання, коли диверсанти з тим вийдуть наверх. Чи підуть найперше до Голови ПУН, щоб його шантажувати, чи відразу пустять у рух між людей.

ГРИБ: — Що з того, коли вони почнуть? Почали вже перед роком, а властиво ще перед десяти роками.

СИЧ: — Все ж таки це важне, і то дуже. І час і рід нашої акції залежав би від того, котрий з тих способів вони виберуть.

РЕНС: — Що б ми не рішили, найважніше те, щоб ми випередили диверсантів. Про існування і зміст тих документів наші люди мусять довідатися від нас, не від диверсантів.

СИЧ: — Тяжко сказати, коли нам зачинати, чи перед, чи після уявлення диверсантами документів. Коли зачнемо перед тим, — можемо аргументувати, що

диверсанти оправдують себе тими фотокопіями, але з другого боку вони можуть бити на те, що ми зо страху перед їхньою доказовою силою пішли на рішучу акцію. Коли ж зачнемо після того — піде шалена агітація, що ми стоїмо за Барановським, боронимо його і власної шкури.

РЕНС: — Воно так, що і звідси пече, і звідтіль боляче. Все ж таки, якщо б ми мали зачинати, мусіли б спішитися. Важко рахувати на успіх після того, як диверсанти встигнуть своєю демагогією одних заломити, а других захитати.

ГРИБ: — Чому ви кажете "ящо б ми мали зачинати"? Невже ви допускаєте потребу відложення акції?

РЕНС: — Я мушу перше знати, яке враження зробить ця вістка на нашу ударну групу. Ану ж вона її розкладе або заставить вагатися? Вам, заграничним людям, трудно уявити собі, як дуже вражлива людина підпілля на зраду, як ненавидить вона конфідентів. І їхня реакція буде барометром, на тій основі будемо облічувати, як будуть ставитися до справи фотокопій наші прихильники в терені.

ГРИБ: — Панове, за годину приходить час, коли треба викликати Голову ПУН на дріт. Заки це зроблю, ми мусимо найперше між собою довести до ясної ситуації. Я ставлю вам два питання:

Перше: Чи ви переконані, що Макар зрадник?

Друге: Чи на вашу думку документи в посіданні диверсантів змушують нас занехати виступу проти них?

СИЧ: — Щодо першого, то справді документи можуть захитати і найтвердішу віру...

ГРИБ: — Я вас не питаюся, яку силу мають документи, я прошу відповісти, чи ви переконані в вині Макара, і відповісти ясно й коротко: так, або ні!

СИЧ: (після короткої надуми): — Н-ні. А щодо акції — мусимо її перевести.

РЕНС: — Даю наперед відповідь на друге питання. Капітулювати перед диверсантами не можемо, навіть, якби справді був провокатор у ПУН. Провокатора викрити і покарати, а диверсії все одне скрутити лоб.

На перше питання: якби я коротко заперечив у цій хвилі вину Макара, сказав би неправду. Під першим враженням наявности документів я думав, що Макар таки стояв на послугах польської поліції. Але я не знаю, чи при ближчому розгляді залишуся при тому переконанні.

ГРИБ: — Щодо мене, в мене нема ніяких сумнівів і вагань ні в першій ні в другій справі. Тепер ми мусимо подати Голові ПУН не тільки нашу думку, так як ми її тут висказали, але й наші пропозиції, якщо він їх зажадає. Пане товаришу

Ренс, ви виступали з первісним пляном, яка ваша думка, далі стоїте при ньому, чи пропонуєте якісь зміни?

РЕНС: — Дозвольте подумати мінуту.

ГРИБ: — Гаразд, думайте.

Вже був час успокоїтися після першого удару, все таки думки ще розхрістані. Поволі збіраю їх докупи. Гриб заложив руки в кишені і походжується по кімнаті, Сич курить цигарку в фотелі.

РЕНС: — Моя думка така. Раз ми прийшли до переконання, що капітуляція перед диверсантами — це кінець нашої Організації, до неї допустити не можемо. На виступ рішитися мусимо. Його треба приспішити, ще заки диверсанти опублікують документи, але перед тим попередити наших людей і невтралізувати бодай частинно успіх тієї будь-що-будь страшної зброї в руках диверсантів. Через неї наша позиція слабшає, а наша перемога утруднена непомірне. Але є шанси переміни її з офенсивної зброї проти ПУН на оборонний засіб диверсантських плянів. Є майже певне, що широкі маси членства і прихильників ОУН попадуть у сумнів, завагаються, багато з них стане одверто за диверсією. Все буде залежати від сили нашого першого удару і від активности ПУН після виступу. Коротко: пропоную виконувати наш плян, як його устійнено, але з тим, що рівночасно Голова ПУН віддасть під розгляд Головного Революційного Трибуналу справу Барановського. В той спосіб ми покладемо натиск на виступ не проти змісту обвинувачень диверсантів проти ПУН, тільки на підривні методи їхньої діяльности, на спротив і непослух легальному Проводові, на бунт проти внутрішнього правопорядку в Організації.

— Не можна скликати Головного Революційного Трибуналу в справі Макара, — каже Гриб, — суд діє тоді, коли попереднє слідство або вже устійнило вину понад усякий сумнів, або принаймні виявило такі підозріння, що їх не можна поминути мовчанкою. Коли ви віддасьте Макара під суд на основі диверсантських фальсифікованих фотокопій, ви тим самим пересуджуєте його вину і признаєте помилки ПУН.

— Ні, — по-перше, на слідство нема часу. Заки воно почнеться і закінчиться, розшаліла диверсантська демагогія вихором пронесеться по ОУН, підважить рештки довір'я до ПУН і сполоще нам ґрунт з-під ніг. А далі, Головний Революційний Трибунал має не відразу судити Барановського, він має "розглянути" цілокруг його справи, в тому міститься теж і слідство, тільки не відокремлене від суду. І найважніше, сильно притуплюється вістря диверсантської пропаганди, бо навіть, якщо б і знайшлися сліди провокації в ПУН, то на те є суд, щоб прослідив і вирішив справу, а не самозванча акція невдоволеної частини членів проти цілого ПУН, як верховної установи в Організації.

Гриб підняв слухальце і зараз же дістав получення. Коротко і точно представив перебіг нашої розмови. Голова ПУН нічого не знає про фотокопії. Є там делегація

РП ОУН, Ленкавський і Шухевич, цей останній виїхав учора до Кракова, має вернутися за день-два і продовжувати переговори. Завтра або післязавтра Голова ПУН буде в стані дати нам знати свою думку про ту справу і своє рішення.

Значить — знову ждати два дні.

На другий день зібрав я нашу групу на нараду. За той час, безнастанно продумуючи над документами і новою ситуацією, що через них постала, вже мені справа почала видаватися не такою безнадійною, почали виявлятися різні слабі місця нового диверсантського маневру. Я щораз більше схилявся до думки, що документи мусять бути фальшовані, а найбільше в тому утвердив мене факт, що диверсанти з ними виступили так пізно. Неможливе, щоб їх дістали в руки аж по році після розвалу Польщі. А хто б їх не дістав, не витерпів би ждати так довго, вибухова сила сенсації не дозволила б тримати себе в укритті. Найпізніше, коли могли і повинні диверсанти уприлюднити документи зради Барановського, це в часі, коли відбували таємні свої збори в Кракові в лютому 1940 року, що на них покликали до діяння РП ОУН, Це було б найсильнішим моральним виправданням їхнього поступку, на яке вони могли б здобутися і більш як певно, будь ті документи в їхньому посіданні, не оперлися б вони спокусі їх тоді подати до публічного відома.

З такими думками ішов я на наші сходини до мешкання Павла Генґала при Звіринецькій вулиці, запізно було скликати їх до фабрики льоду.

З трепетом серця почав я реферувати справу. Показав фотознимки, підкреслив слабі пункти, висказав свої сумніви. З кожною мінутою, з кожним моїм словом я щораз більше певности набирав, що це діявольська махінація диверсантів, що навіть, якби винний був Макар, якби справді зв'язаний він був з польською поліцією і доносив їй про те, що діється в ПУН, — ці документи не можуть бути доказом його вини.

В міру того, як говорю, мій зір блукає по зібраних друзях, пильно вважаю, яке враження це на них зробить і яка буде їхня реакція.

Оглядають цікаво фотокопії, сенсація страшна! Але ось критичні вигуки, скептичні завваги — на серці теплішає. В усіх, як в одного, підозріння до диверсантів: якщо вони певні були вини Барановського, чому мовчали цілий рік, закидали йому нездарність, нерозуміння революційних потреб краю і таке інше, а не виступали з обвинуваченнями провокації. А накінець — до сто чортів з Барановським, нехай Головний Революційний Трибунал ламає собі голову з ним, це його діло, а наше діло не допустити, щоб диверсія розпаношилася в ОУН, щоб перевертала ПУН і проганяла полковника Мельника! І досить уже відкладати справу, негайно приступати до акції!

Багато заважив голос Федька Яцури, фахівця, що знав, яким способом фальшують фотографії. Він теж уже розвіяв у себе перший туман запамарочливого впливу цього бандерівського пропагандивного тріку.

Доручено мені передати Проводові, що незалежно від усіх диверсантських штучок, ми твердо при ньому стоїмо і домагаємося, щоб якнайшвидше приступати до покарання диверсії.

А тим часом наспіли вістки від Голови ПУН. Вернувся Шухевич з Кракова, привіз фотокопії. Оригіналів не показав. Домагався негайного суду над Барановським. Обидва з Ленкавським підвищили тон у своїх переговорах. Розмови ще не закінчені, але кінця можна сподіватися кожної хвилі. Як тільки переговори скінчаться, Голова ПУН нас повідомить і тоді визначить реченець, коли зачинати.

Проти того я висунув застереження. Не можна ждати на поворот Шухевича і Ленкавського з Берліна. Навпаки, треба використати те, що правдоподібно, як довго вони ще не закінчили там розмов з Головою ПУН, не почнуть пропаганди при помочі фотокопій. Конечно мусимо розпочати акцію ще до того часу, не тільки, щоб їх заскочити, але і щоб випередити. Навіть, коли б вони хотіли кінчати свої переговори — затримати їх, продовжати під якимсь претекстом, а тим часом ударити. Я ось тут заявляю, що коли ми ще й цим разом відложимо реченець — я не беру ніякої відповідальности за справу. Пропоную: за три дні занімаємо домівку і даємо сигнал до загального виступу скрізь, де тільки ПУН має до того можливості.

Ще раз лучиться Гриб з Головою ПУН. Що там говорили — не знаю. Але на другий день переказав Гриб через Сича, що зачинаємо так, як я хотів, за три дні над ранком. Остаточне обговорення виконання акції — завтра ввечері в Сича.

На тому останньому нашому засіданні обговорено тільки технічну сторінку акції. Я все ще був переконаний, що ПУН виконав усі політичні передумови і підготування і що почне він діяти зараз того самого дня, коли ми виконаємо свою акцію в Кракові. Інакше ввесь наш виступ позбавлений був би глузду.

Ще тої самої ночі видано наказ нашій боївці: завтра вночі, точніше, післязавтра над ранком — зачинаємо! Збірка на плянтах на розі першої паралельної вулиці до Зеленої від сторони Вавелю. Час — година 4:30 над ранком.

---

1. *Згинув з мадярських рук у містечку Ланчині біля Коломиї в 1944 році. В. Й. П!*

2. *Моє псевдо з часів УВО. Для організаційних дій у Генерал-Ґубернаторстві прибрав я собі назвище Юрко Мохнацький.*

3. *Так ми називали в ближчому гурті Ярослава Барановського.*

4. *Гриб інакше не називав диверсантів, як тільки "гаманами".*

9. РОЗДІЛ
НАСТАВ НАШ ЧАС !

Остання провірка. — Федько ставить гороскоп. — Безсонна ніч. — Рій думок у голові. — Збірка на плянтах. — Маршуємо на місце. — Зайняли домівку, змінили замки й поставили сторожу. — Федько командує внизу. — Списуємо інвентар. — Перший дзвінок! — Іртен утік. — Пройшов перший акт. — Нещасливий ультимат. — Зробили — та й сіли. — Біль і досада. — Розв'язуюся з УЦК. — Гайвас з нами! — Сич доручає йому формувати Крайову Екзекутиву. — Перші роз'їзди в терен: Гайвас на Варшаву, С.С. до Криниці, Павло Ґенґало в Перемищину. — Сич телефонічне взиває Чигуна з веркшуцу. — Зголошується Микола Бігун. — Рух, як у вулику. — Вертається Павло — в Ярославі гаразд, але в Перемишлі слизько. — Диверсанти вже звихаються в терені з фотокопіями документів. — Їду до Перемишля самий. — В'яжуся з сільськими теренами і формую Повітову Екзекутиву. — Болячки Зеленого в Ярославі. — Моя інтервенція в УДК і її слабий наслідок. — Гайвас на Холмщину, а С. С. до Дуклі. — Брак пропаґандивної літератури. — Щука і Равлик дістали карбованці від Гриба. — Їхні насміхи над ПУН. — Приїзд полк. Мельника до Кракова. — Дванадцять людей до першого звіту.

Завтра — рішальний для нашої справи день. Ще сьогодні вдаємо всі друзів, а завтра — між нами пропасть. Хто швидше візьме барикади? І як покотяться дальші події? Чи легко піде діло, чи треба буде йти на бій? Такі і тим подібні думки роєм гудуть у голові, ніяка праця не береться, щось удаю, що пишу, чи складаю свої папери, але свідомість моя вилетіла з канцелярії УЦК. Ледве діждався я шостої години, ще раз біжу сюди й туди впевнитися, чи всі готові, чи нікого не бракує, чи все в порядку. Всі готові і все в порядку. Федько має ключі. С. С. незалежно від того поінформований, щоб відсунув двері, надолі ушкоджено засуву. Не передбачую, щоб прийшлося хватати за зброю — але кілька пістолів наготовлено. В кухні біля кімнати С. С. заготовлено харчі: ковбаса, хліб, картопля, чай, цукор, — день буде гарячий, нікуди не можна виходити, харчуватися треба на місці, та й не самим тільки нам. Федько постарався про нові замки, щоб зараз же викинути з дверей старі, до яких ключі в диверсантів, і заложити інші. В запасі зміна працівників. На місце Равлика, канцелярія і всі приміщення перейдуть під завідування д-ра Якова Маковецького, магазинами, ляборатоpіями і циклостильним апаратом порядкуватиме наразі Федько Яцура сам, пізніше добере собі співпрацівників. Невідомо, як буде з грішми, на початок маємо, далі це належить до Гриба. Одна машиністка залишається, за неї ручить Сич, тим часом вистане одної, якусь другу має на приміті Франц. Буде для них робота!

Вже відходжу додому, пора спати, щоб точно прийти на означену годину на збірку. Але Федько ще затримує мене — ставить гороскоп. Він вірить у те, роками ставить їх чи для себе чи для інших, кортить його і цим разом вирвати секрет від майбутнього. Ставить його на мене — і дуже задоволений, каже, що гороскоп випав добре, є тільки одна осторога: небезпека грозить від листів, треба уникати писання в перших днях, просить мене, щоб я нічого не писав, нехай це роблять інші.

А тепер, хлопці, спати! Щоб завтра кожен був свіжий і при охоті, бо хто знає, що нас чекає...

Не спиться мені, перевертаюся з боку на бік. В кам'яниці напроти п'яна німота всю ніч вигукує хором: "Дойчлянд ервахе!" і "Юда ферреке!"[1] Але й без того нерви скачуть — як перед кожним рисковним ділом. Заспокоюю себе, пригадую давніші роки, коли ходив на бойові акції, і там руки дрижали — доки не прийшло до діла. Напевно й тут так буде, завтра буду спокійний, мушу бути спокійний! І чому б не вдалося нам діло? Підготовили ми його добре, неможливо, щоб вістка про те просякла до диверсантів! І хлопці певні — раз візьмуться за щось, усе по дорозі поторощать... Чортівськи мало нас! Але нащо більше? Заваджали б тільки, подіти їх нема де. Потрібно буде більше, але потім... І не ми за те відповідаємо, нам коби гладко завтрішній день перейшов, кінчиться тоді наша роля, інші актори виходять на сцену... Цікаво, страшенно цікаво... Ну, недовго вже, завтра прийде відпруження. І як воно дивно: за один день грунтовно міняється ситуація в цілій великій Організації. Знову до голосу приходить ПУН. І хто ж він такий, цей ПУН? Що знаю про нього я, чи мої товариші? Знаю Гриба і Сича, працював з ними, в тюрмі сидів. І ще Барановського, та краще, щоб він десь був за горами, за морями! З деким раз у житті стрічався, а більшості й на очі не бачив. Проти нас диверсанти. Хоч і допекли вони нам, хоч і нема сумніву, що треба їх бити, та все ж таки — друзі вони! Такі ж самі, як і ми. Разом нас поліція ганяла, разом по п'ятах шкварила, по судах нас водили, тюрми заповняли в той час, як інші безпечно жили за границею. Якби якась таємна сила з небес зійшла і все назад докупи зігнала, ще сьогодні, зараз, у цій годині, бо завтра вже запізно! Ох, Боже, як гарно було б на душі!.. "І стане брат на брата, син піднесе руку на батька"... чи написано десь так, чи просто верзеться в розпаленій голові?.. А все ж таки, ПУН — велика річ! Провід, свій Провід, наш Провід, хто б він не був... Ні, мабуть таки не засну... І проклятуща німота все ще верещить! Може встати, пройтися по свіжому повітрі?.. Здрімнувся на хвилину, знову прокинувся, знову заснув...

Біліє надворі, пора йти. Обмився зимною водою, засунув пістоль у кишеню — пішов.

Федька вже застаю на місці. За хвилю надходять інші: один, другий, третій, п'ятий, останній Максимюк. Розділюємося на дві групки, кожна з іншої сторони входить на Зелену вулицю, стріча під брамою 26 числа. Сторож, поляк, спить ще, але в нас ключ до брами. Входимо і браму за собою назад зачиняємо. Тиша навколо — в кам'яниці рух зачинається аж після сьомої години. Половина — з Федьком наниз, друга — зо мною нагору! С. С. не спить, жде нас. Відчиняє двері, усміхається. Перед нами ще дві години, праця в канцелярії Сича, в організаційній домівці і нагорі в УЦК зачинається аж о восьмій зранку, та люди приходять скоріше. Чути легкий стукіт надолині, це Федько міняє замок. Швидко справився, це саме робить у нас нагорі. С. С. порається в кухні, готовить сніданок. Чути, сторож браму відчиняє — шоста година. Ще раз повторюю інструкції: хто-небудь стукає, чи дзвонить, не відкривати дверей, найперше заглянути у вічко в дверях. Коли більша група людей — говорити крізь вічко, коли не більше трьох — можна відчинити. Не пускати нікого з УЦК, нехай подасть назвище, полковник

подзвонить. Не впускати приїзджих з провінції, мають залишити адресу, де спинилися в Кракові, полковник з ними контактується. Коли не має куди зайти — нехай сидить тим часом на плянтах і зайде після обіда. Хто покликається, що тут працює — сьогодні вільний від праці день, нехай залишить адресу й іде додому, полковник покличе. Якби трапився якийсь німець — покликати С. С. Відомих місцевих диверсантів, а головно членів РП ОУН чи інших ватажків, пускати без слова, обшукати по кишенях, чи не мають зброї, відобрати всі папери, інших особистих речей і грошей не торкати. Відводити до кухні ззаду і тримати під сторожею. Кожного іншого інтересента випитатися, до кого і за чим зайшов, у неясних випадках покликати мене або Сича. Сич буде тут точно о восьмій годині. Ясно всім? Зрозуміли?

— Зрозуміли!

Внизу команду перебирає Федько. Не виходити звідти, нікого не впускати, всіх справляти нагору. Їсти принесемо. Списати якнайточніший інвентар усіх речей у п'ятьох кімнатах, коридорі й купальні. Список у двох примірниках, підписують дві особи. Не минати найменшої дрібниці. На жаль нема внизу телефону, якби треба зайти — умовляємо знак, як стукати до дверей. Гайда, кожен на своє місце!

Я ще з одним боремося тим часом за інвентар горішнього приміщення. Передсінок, галя-коридор, канцелярія машиністок, ждальня до Сича, канцелярія Сича, задня кімната — резервова спальня з якимись шафами, заваленими паперами, ще одна кімната з коридору, кімната С. С., мала кімната побіч, кухня, купальня, дві туалети. Витягаємо всі папери, в'яжемо шнурками і значимо, звідки їх узято — це на пізніше, нема часу переглядати сьогодні. В кімнаті Сича стояв старий стальовий сейф на замок. Ключ від нього мабуть у Равлика або в Іртена, якщо прийде котрийсь з них, — відберемо.

З коридору доноситься відгомін кроків, уже сходяться люди. Передаю інвентаризацію другому, сам іду ближче дверей. Ні, це не до нас, ідуть далі нагору, до УЦК.

— Дз-дз-дз! Дз-дз-дз! — перший дзвінок до нас! Помимо всієї сили волі не можу стриматися, щоб не зірватися з лавки.

Клец! — дижурний відхиляє вічко в дверях.

— Це портієр, стійковий хлопець, що робить службу при дверях, — каже дижурний.

— Ідіть, друже, додому, сьогодні нема праці. Ви де живете?

— В таборі на Льорентанській.

Подає своє назвище.

— Вертайтеся туди, полковник покличе вас незабаром.

Знову, дзвінок! Машиністки. Додому, полковник покличе!

Дзвінок один за другим, що кілька хвилин. Самі незнайомі. Один приїхав з Сянока, другий з веркшуцу, третій забув плащ у мешканні внизу, не хочуть його туди пустити, нагору післали. Ані одного з диверсантських головачів, не спішаться, простий народ мусить точно приходити, а вони — по-міністерськи! Нічого, пождемо.

Хвилина по восьмій — у дверях з'являється Сич, за ним через голову заглядає Гриб. Сича не пізнаю, мов не той став. Голос повний енергії, рухи різькі, певна хода, — це вже не Сич, це полковник Сушко.

Обидва обійшли ціле приміщення, питаються, чи все спокійно.

— За годину всі будуть знати, — каже Сич, — неможливо, щоб хтось з відправлених від дверей не зайшов на котре з приватних мешкань диверсантів, а ті зараз догадаються.

— Чорт з ними, скінчилася конспірація. Але коби бодай один з них прийшов, щоб до середини його втягнути!

В тому моменті знову дзвінок, кличуть мене до дверей, бо на коридорі Джон-Іртен-Ґабрусевич.

— А, добридень, друже! Прошу, прошу, заходьте!

— Та я, того, трохи пізніше... я тільки довідатися хотів, чи є вже Равлик.

Стоїть на коридорі в самих штанях на шлийках і в сорочці, без піджака і без краватки. Видно, тільки дістав вістку, просто з ліжка метнувся, а жив він недалеко, в одній з сусідніх кам'яниць.

— Заходьте, будь ласка, друга Равлика ще нема, він зараз прийде, ось-ось, що його не видно, але є вже полковник Сушко.

— Дякую... ги-ги... дуже дякую... Я зараз прийду, я, бачите, навіть без піджака, швидко вибіг, у мене дуже пильне діло до Равлика.

Бреши здоровий, та ж Равлик у тій самій кам'яниці живе, де й він.

Виходжу за поріг, може вдасться силою втягнути. Але Іртен стриб назад! І погнав по сходах униз.

В кухні є тільки два місцеві диверсанти меншого калібру. Тепер уже нема сенсу тримати їх там, Ґабрусевич пустить алярм. Нехай ідуть, звідки прийшли.

— Хлопці, пильна увага! Іртен може наслати нам боївку на карк.

— Нехай приходять, привітаємо!

Скріплюємо сторожу при дверях нанизу і нагорі.

Перший акт пройшов, треба піднімати куртину до другого.

Іду до Гриба й Сича, сидять у середній кімнаті. Десь у цій порі приїжджають поїзди з Берліна, сподіваюся, що зараз тут буде Голова ПУН та уповноважений до "реорганізації в ОУН", Сціборський.

— Куди заїде Голова ПУН, просто сюди, чи на вашу квартиру, пане полковнику?

— Він заїде до мене, тут невигідно.

— А де примістимо Сціборського? Хіба теж у вас наразі? Потім для нього місце найдеться.

— Так, так, авже ж, що знайдеться.

— То добре, тільки щоб довго не барилися, мусимо зараз же зачати діяти далі, хоч, щоправда, першу нараду можна зробити в вас.

Сич і Гриб обмінюються поглядами, щось наче ніяково їм. Нарешті Гриб відхрюкнув і, дивлячись набік, каже:

— Голова Проводу приїде аж за два дні...

Я кинувся, наче б мене вшпилило.

...а Сціборський ще якийсь час залишиться в Берліні.

— Що це має значити, панове? Ви ж знаєте плян!

— Коли від'їздила делегація диверсії, Голова ПУН поставив їм Останній ультимат: до 48 годин розв'язати РП ОУН і підкоритися Проводові. Щойно сьогодні вночі минає реченець ультимату. Власне, нам до того часу й зачинати своєї акції не вільно було б, а вже ніяк не може нічого робити Голова ПУН, доки не мине ним самим установлений реченець.

— Бійтеся Бога, панове! Ми не можемо ждати, кожна хвиля проволоки приносить необлічені наслідки. Вже те, що ми залишили волю діяння для керівників диверсії, наполовину підточує шанси нашого успіху, коли ж до того ще даємо час їм опритомніти — самі собі гріб копаємо!

— Не гарячкуйтеся, пане товаришу Ренс, і не будьте таким песимістом. Голова ПУН буде за два дні, яка ж це різниця?

— Така різниця, що вже сьогодні, крім полковника Сушка, що мусить лишитися на місці, ми всі повинні роз'їхатися в різні осередки, щоб випередити диверсантів, заки вони очуняють і позміняють клички! Вже сьогодні ми повинні розповсюднювати проклямацію Голови ПУН, щоб понад голови диверсантів дістатися до членства ОУН! Коли ми, замість випереджувати диверсантів в акції, будемо плентатися їм у хвості — краще й не зачинати б нам!

Взяли мене жаль, біль і досада, я вийшов до другої кімнати, щоб не заводити спору вже першого дня нашого виступу. Чомусь пригадалися мені декабристи. Зробили революцію, вийшли на вулиці міста... і простояли цілий день без діла, доки не прийшов до себе заляканий царський двір, виловив їх та вивішав.

Нагорі звільнився я з праці в УЦК та офіційно повідомив Бойдуника, що ми виступили проти РП ОУН. В УЦК вже знали, що щось сталося нанизу, що полковник Сушко якусь "чистку" зачав, кожен цікавий був щось ближче довідатися, та мені ніколи розказувати. Щоб якось заспокоїти себе роботою, докінчив я інвентуру вгорі і внизу. Якимсь чином Федько розкрив уже касу, знайдено там велику суму грошей у різній валюті: польські золоті, німецькі марки, большевицькі рублі, словацькі корони, американські доляри, англійські фунти, мадярські пенги. Все точно пораховано й списано протокол, касу перебрав Сич до часу, доки не сформується Крайова Екзекутива.

Кличе мене Гриб і Сич. В імені Голови ПУН призначають мене Головою Крайової Екзекутиви в Генерал-Ґубернаторстві і доручають формувати Крайову Екзекутиву. Це недобре. Так чи сяк, я буду робити, що потрібно, але на перший момент треба висунути когось з ПУН. Мав це бути Сціборський, але його нема. Нехай же ж Сич очолить акцію, як той, що вже був призначений Провідником ОУН у Генерал-Губернаторстві. Важна справа — дістатися до людей особисто, поза кличками. Я знаю більше людей від Сича, але широкій масі його ім'я куди більше відоме від мого, зокрема тут, у Генерал-Губернаторстві.

Стануло на тому, що Сич буде фірмувати нашу акцію до часу приїзду Голови ПУН, а я, в чому зможу, буду йому помагати.

В сінях зговорився я про те з Романом Мициком, що його намітив до Крайової Екзекутиви на Фінансового Референта. Він порадив мені сконтактуватися з Гайвасом.

— Чи не симпатик він диверсантів?

— Напевно ні! Я з ним кілька разів говорив, хоч дуже загально, ми знаємося ще з Промбанку.

— Але ж він близький приятель Лебедя!

— Нічого. Не тільки, що диверсанти самі не мають до нього надто великого довір'я, але й він не погоджується з їхньою тактикою підривати авторитет Проводу знизу. Вам конечно з ним говорити і то негайно.

Ярослав Гайвас
(Бистрий)

Зиновій Домазар
Згинув з німецьких рук в Україні.

Іван Ґабрусевич
(Джон, Іртен)

Я задумався. Гайваса знаю дуже мало. Майже перед десяти роками стрінувся з ним у Бригідках у Львові, на короткий час всадили його до моєї келії. Від тоді тільки здалеку, на вулиці, стрічалися та й стільки нашого знайомства. Але якщо Мицикова правда і якщо в нього критична постава до диверсії — ми мусимо його дістати на свою сторону! Він був, здається, Організаційним Референтом Крайової Екзекутиви у Львові, знає хмару людей і люди знають його, а крім того він і віком і своєю попередньою організаційною діяльністю дуже близький до того середовища, звідки диверсія черпає свою опору. Якщо він прилучиться до нас, це буде болюча щерба в диверсійному фронті.

Треба говорити з ним, конче треба. Тільки не мені, а полковникові Сушкові. Представляю справу Грибові й Сичеві. Провід Крайової Екзекутиви в Генерал-Ґубернаторстві мусимо віддати Гайвасові, якщо він здеклярується за ПУН. При своїй енергії і рухливості він глибоко вріжеться в диверсійні ряди, витягне від них більше людей, як ми всі три докупи.

Біжу нагору. Є Гайвас, самий сидить у канцелярії господарського реферату, всі кудись порозходилися. Прошу його зійти наниз, полковник Сушко хотів би з ним говорити.

Гайвас не вагається. Заявляє вірність Голові ПУН і годиться очолити Крайову Екзекутиву. До роботи береться зараз же, в тій самій хвилині, бо кожна мінута дорога. Сьогодні вночі виїжджає ладнати контакти. Постановляємо: Гайвас їде на Варшаву, Павло Ґенґало в свої рідні сторони, до Перемишля, з поворотом вступить до Ярослава, С. С. виїде до Криниці, до тамошнього табору праці й до санаторії. Я залишуся на кілька днів у Кракові монтувати справу на місці. По кількох днях усі вертаються і тоді в дорогу знову, в іншому напрямі. Тільки рух і активність можуть утримати нас супроти замкненої кличками диверсантів маси членства ОУН.

Легшає на душі. Ось ще одна людина акції, в застоялу емігрантщину вносить елемент динаміки.

Всі роз'їхалися тієї самої ночі, як було умовлено. Не мали ми нікого, щоб вислати до веркшуців, цебто нікого такого, хто міг би рахувати на успіх на місці, а посилати першого-ліпшого з краю, щоб занапастив діло, не хотіли. Тому Сич визвав телефонічно поручника Володимира Чигуна до Кракова, щоб тут його поінформувати і щоб він роз'яснив справу своїм товаришам на місці. З тої теж причини ніхто не поїхав до Сянока. Хоч і як важний це був осередок і хоч як потрібний був поспіх, але воліли ми заждати, аж поїде туди Гайвас.

А тим часом у нашій домівці рух, двері не закриваються. Все до Сича, кожен хоче з першого джерела довідатися, що на ділі, як стоять справи. В одній кімнаті Сич, у другій Гриб принімають різних українських громадян і вияснюють їм ситуацію. Надолині Федько впорядкував уже ціле приміщення, ляборaторію хемічну й фотографічну, можна вже пускати в рух видавництво. День і ніч стоїть там сторожа. Я "опрацьовую" організаційних людей, що заходять з Кракова, або приїжджають з провінції, підготовляю грунт Гайвасові. Один з перших прибіг Микола Бігун. Хоч він давній член УВО, ще з початку двадцятих років, але чомусь здавалося нам, що він стоїть по стороні диверсії. З ними він увесь час був у контакті і ми вважали рисковним приймати його до конспірації. Тепер він, як тільки довідався про наш виступ, прийшов найперше лаятися, що про нього забули, а потім оферувати свої сили. Для нас це поважне підкріплення. По-перше тому, що Микола Бігун — хлопець не сьогоднішній, був на возі й під возом, має організаційний досвід і знає багато людей, а по-друге, він зорганізував і веде в Кракові споживчу кооперативу, через нього одним махом відразу дістаємо доступ до харчової бази. Микола жаліється, які то ми друзі, що його з-боку залишили, але водночас, як старий бойовик і конспіратор, розуміє наше становище. Що тут довго балакати — за діло треба братися і він хоче теж своїх рук прикласти. Пропоную йому в імені неприявного Гайваса, під умовою потвердження цього після повороту того останнього, чи не перебрав би він команду міста Кракова, зорганізувавши собі місцеву Екзекутиву. Краків осередок надзвичайно важний, багато треба вкласти в нього організаційної роботи. Микола як не можна краще до того надається, до того в нього міцна суспільна позиція — він директором харчової кооперативи, куди приписані майже всі українці новою німецькою картковою системою. Провідник міста Кракова входив би водночас в склад Крайової Екзекутиви Генерал-Ґубернаторства, як її член. Микола годиться і кидається в місто вилапувати своїх знайомих.

Вполудне приїжджає Чигун. Ситуація в нього паршива. Диверсанти зовсім підтяли авторитет військової команди в веркшуцах, пов'язали людей у п'ятки і в звена, получили кличками до Кракова. Він до них з організаційного боку доступу майже не має. Але буде пробувати роз'яснить положення всім тим, що на його думку вірні Проводові, може при їхній помочі добереться до других. На всякий випадок нема вже йому сенсу дальше сидіти в веркшуці і тут же договорюється він з Сичем, що буде робити заходи про своє звільнення.. Стягнемо його до Кракова,

тут потрібно нам військовиків до військового вишколу та військової старшинської школи, до військової підготови на випадок подій.

Вернувся Ґенгало. Справа не зовсім добра. В Ярославі все гаразд, місцевий провідник Зелений уже давніше позміняв клички і замкнув диверсантам доступ до організаційної мережі. Цілий місцевий провід і більшість членства за нами, але не знати, як довго, бо вже туди заїхали диверсантські агітатори з фотокопіями документів проти Ярослава Барановського і декілька хлопців завагалися. Ці фотокопії мають нищівний вплив, як зараза розкладають людей. До Ярослава треба ще раз поїхати. Зелений домагається того, він хоче обговорити справу використання Допомогового Комітету в нашій акції. Гірше в Перемишлі. По його приїзді Білий скликав сходини цілого місцевого активу. Не прийшли всі, бо Білий не є провідником, а вони звикли, що скликував їх провідник. Білий подав, що має відбутися нарада в пропагандивних справах і скликував він їх, як пропагандивний референт. Вислухали звідомлення Білого і доповнення Павла. Частина заявилася відразу за Проводом, а решта мовчала, вагалася, мабуть жде на відомості втертим організаційним зв'язком, за кличкою до провідника. Туди негайно треба їхати.

Не відкладаючи справи, таки того самого вечора сідаю на поїзд і ще раз беру з собою Павла. В Перемишлі справа зовсім погана. Місцевий провідник, чи не Юлько Заблоцький, поставився проти ПУН. Він уже дістав зв'язок від диверсантів, тут теж уже курсують фотокопії документів проти Макара. Їхня демагогічна сила страшна, просто вбиває людей. Нема мови про те, щоб цілу організаційну мережу взяти під свою руку. Вона щоправда невелика, в місті яких двадцять душ активу, але простого членства багато. Білий не знає їх і не знає, скільки їх. Він мав якісь курси, туди приходили люди по 5-10, приходило їх доволі багато, не рахував. Та й не знає, чи всі це. Є тут велика станиця української поліції, є табір праці, а по селах треба вишукувати зв'язкових і хто швидше туди дістанеться, той матиме їх за собою.

Скликую сходини, прийшло вісім чоловік, вже самі явні наші прихильники. Назначую Білого провідником на перемиський повіт, до якогось часу, бо намічений він на Референта Пропаганди в Крайовій Екзекутиві. Брат Павла, Мирон, має свою ланку серед поліцистів, сестра Анна привела ланку дівчат. В сусідньому селі, чи не Мацьковичі, є давній мій товариш недолі з львівських Бригідок, Степан Б. Тепер він оженився і ґаздує. Викликають його ровером і під вечір через нього маємо зв'язок до одного району. Там кількадесять старих, членів, удвоє стільки нових, крім того різні симпатики. Їх тримає в руках Б. і вони його слухають, в цій справі теж за ним пішли.

На лихо не маю з собою ніякої пропагандивної літератури, нема навіть слова Голови ПУН. На швидку руку устійнюємо разом з Білим основні тези нашої пропаганди, зокрема антидотум на документи про Макара.

Ще раз збіраю всіх наших, стараюся влити їм віру в серця. Решти мусить пильнувати Білий і його дружина Мотря. Вона ліпша за нього, енергії в нього надміру нема. Зв'язок буде з ними мати Голова Крайової Екзекутиви — Гайвас, по

псевді Бистрий. Наразі лишається з ними на кілька днів Павло Ґенгало, як місцева людина, може поможе їм щось у довкільних селах.

На другий день я в Ярославі. Тут наша позиція сильніша настільки, що в наших руках переважна частина місцевої організаційної сітки. Диверсанти мусять будувати свою мережу паралельно до нашої. Вони працюють шалено, на Ярослав кинули кільканадцять агітаторів, важний це для них пункт. І звідкіля в них стільки людей? Мабуть кинули до Ярослава так багато тому, що там позиція найбільше загрожена. Зелений тримається міцно, повний надії, вони собі з Білим і сусіди і земляки з одного міста, зіпруться плечима об себе. Турбує його одна справа: як є з Українським Центральним Комітетом? Чи матимемо вплив на нього? І чи буде в нашій силі через УЦК впливати на персональну обсаду Допомогових Комітетів у терені? Для нього це життьова справа. Склалося так фатально, що якраз працівники Допомогового Комітету заявилися за диверсією проти ПУН. І тепер вони там створили собі організаційну базу, користуються комітетовою домівкою, за комітетові гроші роз'їжджаються по повіті, утримують своїх людей, як організаторів. Тому, що нема ніякої іншої суспільної організації, крім Допомогових Комітетів, якщо їх там залишити, вони на довшу мету усунуть нам грунт з-під ніг, відрізавши нас від сіл у терені.

Запевняю його, що справа Комітетів для нас ще найлегша. Професор Кубійович поставив себе дуже добре до акції ПУН, до того є ще там Організаційний Референт, інж. Бойдуник, і через яього можна буде змінити склад УЦК, якщо б він ішов на руку диверсантам.

Відбуваємо засідання місцевої Повітової Екзекутиви. Самі гарні й ідейні хлопці. Звертає на себе увагу Військовий Референт — Зиновій Домазар. Чимало з них загинули пізніше в Україні.

Головою УДК в Ярославі є д-р Юрій Старосольський, син відомого оборонця в політичних процесах, д-ра Володимира Старосольського. Він був колись членом УВО у давніх часах, пізніше відстав і займався тільки пластовою роботою, а коли розв'язали Пласт і створилася на його місце в кооперативній формі організація "Вогні" — він проявляв себе там. Уповаючи на наше колишнє знайомство ще з-перед тридцятих років в УВО, іду до нього на розмову, щоб облегчити діло Зеленому.

Оказується, що до Зеленого мають застереження, хоч і не говорять про те виразно. Зелений, чуючи за собою силу Організації, не бавився в дипломата, ставив вимоги, часом навіть гострі, коли того потрібно було для Організації. Тепер, коли ситуація змінилася і вже Зеленому треба підтримки від Комітету, — не дуже похочують дати. Я мусів довго говорити з Старосольським, пояснювати ґенезу диверсії, вказувати на загрозу для цілого українського життя, якщо б вона перемогла в цьому змаганні, і домагатися вже не тільки від ПУН, але просто від здорової частини всієї української громадськости щоб поставитися одностайним фронтом проти диверсії. Старосольський обіцяв, що не дасть їм опанувати Комітету, заявив свої симпатії для Голови ПУН, але виніс я враження, що на нього

нам не рахувати, що піддержки беззастережної він нам не дасть і що буде він грати балянсом між нами й диверсантами, щоб ані одні ані другі надто не поросли в пір'я. На жаль ці мої передбачування справдилися і то на далеко більшу скалю, не тільки, в одному Ярославі, але в цілому Українському Центральному Комітетові.

В Кракові не застаю Гайваса. Він тільки що вернувся з Варшави і найближчим поїздом поїхав на Холмщину з тим, що за два дні вернеться і поїде до Сянока. Нікуди не можна довше побути — нема часу. Тільки перший зв'язок ухопити, а решту наразі здати на місцевих людей.

З Криниці телефонує С. С., що поінформував людей про диверсію Бандери і про поставу до неї Голови Проводу та ПУН. Нічого не може сказати, який вислід. Обов'язки провідника криницького району виконує д-р Тома Лапичак. Він за Проводом певно, а решта — Бог один знає. Нема чого йому там довше сидіти, С. С. їде далі, до Дуклі, вхопити зв'язок з тамошнім вишкільним табором праці та запевнити собі перехідний пункт на лінії Генерал-Губернаторство — Словаччина.

Зате жде мене інша, страшенно неприємна несподіванка. В часі моєї відсутности зголосилися до Сича Роман Шухевич та Іван Равлик та домагалися видачі большевицьких рублів з організаційної каси. Якраз іде кур'єр в Україну і нема грошей на дорогу. Те, що тут діяться в Кракові — хвилева справа, що швидше чи пізніше мусить прийняти якийсь розумний кінець. Але воно не сміє мате впливу на боротьбу ОУН у краю проти московсько-большевицьких окупантів. Там праця мусить іти безеперебійно своїм порядком, ні на хвилину не може спинятися зв'язок з рідними землями і постачання для них організаційної та пропаґандивної літератури. Кур'єрів стримувати не можна, їхній приїзд заповіджений уже давніше, на них чекають. А в них нема рублів, треба ці гроші видати з захопленої нами каси, бо це загально-організаційна справа, що в ній мусять бути заінтересовані всі члени ОУН, чи вони стоять за ПУН чи за РП ОУН.

Сич сам не міг зважитися на те і закликав Гриба. Від нього я й про те довідався. Коли Гриб мені розказував ту історію, мене спазми за серце зловили, я трохи віддиху не загубив — аж Гриб попав у переляк.

— І видали їм гроші?

— Що ж було робити? Вийшло так, що мусіли дати.

— Хто ж вас до того міг змусити? І чи ви здаєте собі справу, що це для нас значить?

— А ви знову уявіть собі, що було б, якби ми не видали їм карбованців. Пішла б шалена демагогія, що ПУН, який і так мало цікавиться крайовими справами, тепер утруднює зв'язок з рідними землями, береться до "політики твердої руки" на еміграції, а край віддає большевикам на поталу...

— Чорт їх побери, що вони говорили б! Дурні словеса не йдуть на небеса! Але даючи їм гроші ніби на транспорт літератури до краю, ми своїми руками посилали диверсантських кур'єрів в Україну. Тепер вони замкнуть зміною кличок усі перехідні пункти і зв'язки і жах подумати, скільки це нас буде коштувати труду, щоб побудувати паралельні переходи. А далі, ми помогли їм у той спосіб понести в Україну їхнє насвітлення тутешніх відносин, що тепер заіснували.

Гриб замовчав. З мене говорив такий безмежний біль, що він проковтнув гіркі докори і не хотів більше до тієї справи вертатися. Мовчав і я про неї, соромно було мені про те Гайвасові розказувати, до сьогодні не знаю, чи сказав йому. Але мене виручив Равлик, що кожному стрічному на вулицях Кракова з насміхом розказував, як то вони з Шухевичем піддурили Сича і Гриба, старих революціонерів і членів ПУН, не тільки гроші в них узяли, але й клички до заграничних пунктів, що теж зберігалися у сейфі. Про те не згадував ані Сич, ані Гриб, і я думаю, що це неправда, що це вже було витвором фантазії Равлика. Не могло мені поміститися в голові, щоб видано диверсантам у руки клички до крайових зв'язкових! Але поваги нам це не з'єднало напевно. А з другого боку дуже осмілило диверсантів, що спочатку були не тільки заскочені, але навіть застрашені енергійним кроком ПУН, до якого в них досі була тільки погорда.[2]

Того ж дня приїхав до Кракова полковник Андрій Мельник. Самий, без Сціборського. З собою привіз відозву до націоналістів, що її ми зараз розмножили, поставивши дату 13 серпня, дня, коли розпочалася акція проти диверсії.

А ввечері станули ми до звіту перед Головою ПУН. Не враховуючи кількох людей у роз'їздах, до цього першого звіту представив Сич Голові ПУН дванадцять людей, більше нас у той час під рукою не було. Дванадцять членів УВО й ОУН, неначе дванадцять апостолів рушили до бою за вірність присязі, за послух Проводові. Проти себе мали вони з одного боку оскаженілого ненавистю противника в диверсії і злорадно-байдужих глядачів, що з задоволення затирали руки, бо, мовляв, уже скрутив лоб націоналізм, самі з собою взялися за чуби. Але коли рівно дев'ять місяців пізніше, напередодні походу на схід, Голова ПУН вдруге приїхав до Кракова, сама тільки Екзекутива ОУН на місто Краків виструнчила до звіту дві сотні провідних членів, бо всього членства не змога була помістити в залі.

Тяжко здобувається правда в світі, але перемогти її і пекельна сила не зможе.

---

1. *Німеччино — пробудися! Жиде — здихай!*

2. *Як виявилося потім, Гриб і Сич зробили це зовсім свідомо, не з необережности чи без надуми. ПУН ще вірив, що диверсанти нарозумляться і що за короткий час прийде до порозуміння в ОУН, тому не хотів зривати за собою всіх мостів.*

10. РОЗДІЛ
ПІСЛЯ ВИСТУПУ ПУН

Активи й пасиви балянсу ПУН. — Його помилки. Проти себе дві ідеї: вірність Проводові та оборона перед зрадою. — Конфлікт в ОУН на устах в усіх. — Страшна сила демагогії. — Пропаще покоління. — Склад Крайової Екзекутиви ОУН Бистрого. — Іван Мицик — праведник і сумління Організації. — Його поворот з краю. — В мишоловці НКВД. — Його розмова з полк. Мельником та її наслідки. — Більшає число активістів.

Пристаньмо на хвилину, щоб набрати віддиху, і киньмо оком на те, що зроблено в перших днях і як після того виглядало нове положення в Організації Українських Націоналістів.

Ми зайняли організаційну домівку, з канцеляріями, касою, розвідочною картотекою, фотографічною, хемічною ляборатоpіями, циклостилевим видавництвом, магазином паперу й усяких товарів. Це варте було величезні гроші, як на тодішні відносини, тим більше в воєнних часах. Але куди важніша моральна сторінка цього нашого наскоку: ми врізалися в саму середину диверсії, зайняли централю РП ОУН і тим актом доказали, що ПУН не тільки здібний до рішучої акції, але і має її ким перевести. Це дуже підважувало диверсантську тезу, що ПУН до дії нездатний, що він може тільки плентатися в хвості творених іншими подій.

Довкола ПУН наростали щораз то нові люди. Зачалося від конспірації чвірки людей: Гриб, Сич, Макар і Ренс, а в хвилині нашого виступу ми мали вже в Кракові пробойову групу з кільканадцяти чоловік. Два дні пізніше вже було з кого створити Крайову Екзекутиву на Генерал-Ґубернаторство і Місцеву Екзекутиву на місто Краків. За нами заявилася в першому зараз же дні майже вся організаційна мережа району Ярослава, половина району Перемишля. Ми в першому таки тижні знайшли опірні пункти в Варшаві, Холмі, Сяноці й Криниці, що опісля стали зав'язками місцевих чи обласних проводів. По нашій стороні відразу станув увесь актив Чесько-Моравського Протекторату з великим видавництвом д-ра Степана Росохи і так ми затримали в нашій диспозиції ідеологічно-політичний місячник "Пробоєм" та поширений популярний націоналістичний тижневик "Наступ". В берлінському УНО з його майже сорок тисячним членством ми мали перевагу, принаймні в той спосіб, що нашим симпатиком був Голова УНО, підполковник Тиміш Омельченко, а в скорому часі переведена чистка на верхах дала нам цілий центральний провід УНО. Тим самим і орган УНО, "Український Вістник" у Берліні, що виходив щоправда на правах рукопису, але в друкованій формі, і читався великими масами української робітничої еміграції в Німеччині, можна було залучити до нашої пропагандивної машини.

Що найважніше, за нами було почуття правопорядку, організаційний легалізм, переконання, що ми заступаємо слушну справу, що правда за нами, а через те

кожен з нас відчував за собою велику моральну силу. Правду можна приголомшити, але накінець вона таки мусить перемогти. Ми станули на сторожі наших власних законів, нами самими створених і схвалених на другому Великому Зборі Українських Націоналістів і видним їхнім символом був наш Голова Проводу Українських Націоналістів, полк. Андрій Мельник, та об'єднаний навколо його особи ПУН.

Без сумніву були це значні досягнення і поважні активи в наших руках. Одначе, по своїй природі це якості статичні, щоб їм надати вартости, треба їх сполучити з революційною динамікою. На жаль її в нас дуже бракувало, відразу з перших днів, а по диверсантській стороні вона буйно, аж почерез верхи, переливалася.

По стороні ПУН зроблено в тому часі багато помилок, що їхній наслідок можна оцінити тільки з перспективи далекого часу.

Найперше, ціла акція почалася запізно, дуже запізно. Проводові відомі були диверсантські зятії давно. Які могли б ще бути сумніви, мусіли розвіятися після створення РП ОУН 10 лютого 1940 року. Відтоді час працював на користь диверсантів, відсуваючи ПУН від організаційної маси, а наближаючи до неї РП ОУН. Диверсанти зручно, пильно і гарячково працювали, кожен день приносив їм закріплення нових позицій у терені. Якщо ПУН мав волю привернути в Організації порядок, мусів би до того братися швидше, принаймні на три місяці скоріше. А виступив він з протиакцією аж 13 серпня 1940 року. Вистане згадати, що коли б ПУН ударив не в половині серпня, тільки в половині травня, або хоч би навіть і в половині червня — диверсанти не мали б у руках найстрашнішої своєї пропаґандивної зброї: фальшивих документів про зраду Макара. Тоді вони виступили б з ними аж два місяці пізніше і їхній ефект у тому часі був би куди слабший, бо вже мусіли б вони зрушувати устабілізовані по першому ударі організаційні позиції ПУН.

Друга помилка: ПУН не хотів згодитися на арешт членів РП ОУН. Нехай, що охоплення їх усіх переростало наші сили. Але Бандеру, як Голову РП ОУН, і ще бодай одного з його товаришів, ми не тільки могли, але за всяку ціну *мусіли* були схопити, відразу поставити під суд та покарати. Враження було б надзвичайне. Неможливо просто уявити собі, які колосальні наслідки мало б це для успіху акції ПУН. Безперечно, були б і симпатії до Бандери, були б жалі й докори — але сила, рішучість і енергія ПУН показали б диверсантам, що непереливки, а за собою потягнули б більше людей і скоріше, як роки наполегливих роз'яснювань і пропаганди.

Передусім, спаралізований був би диверсантський центр. Замість того, щоб преспокійно і явно діяти та далі підривати ПУН, провідні диверсанти мусіли б іти в підпілля, рятуючи себе. Життя підпіллям у Генеральному Губернаторстві було можливе для поляків, але дуже тяжке для українців — бракувало міської української гущі, щоб у ній згубитися, кожного українця видно, як на долоні. Ховатися перед арештом ПУН, постійно оточувати себе охороною, міняти мешкання, приймати всякі охоронні засоби в комунікації — ці труднощі може

оцінити тільки той, хто самий жив у підпіллі. Лишалося б для них хіба йти під охорону німців. Німецьку охорону дістали б вони зразу, не тільки через Ярого від військової розвідки, але й від Гестапо, але тоді моральне обличчя диверсії стало б ясне для кожного — всі мусіли б уважати їх німецькою агентурою.

Ідучи на арешт Бандери, ми брали б на себе риск, це правда, але — хочеш рибку їсти, мусиш в воду лізти.

Третя помилка: диверсанти ввесь час спекулювали протяганням справи. Вічно вели якісь переговори, щораз якісь делегації висилали. Це було розраховане на обман ПУН. Нехай собі старики плекають надію на згоду і дрімають у безділлі, а ми тим часом ростім у силу — ось їхня філософія. З одного боку їздять до Голови ПУН Бандера, Стецько, Шухевич, Ленкавський чи ще хто, а паралельно з тим нехтують Сича, настановленого Головою ПУН Провідником Генерал-Губернаторства, понад його головами ставлять свою Крайову Екзекутиву, втискаються до різних установ і формацій, накінець проголошують РП ОУН. А ще й після того висувають концепцію "Внутрішньо-Організаційної Комісії", щоб виграти на часі.

І саме напередодні рішучого виступу проти диверсії ПУН ставить їм 48-годинний ультимат. Я не міг і не можу уявити собі політично-тактичного глузду такого ультимату. Коли не хотіли вони підкоритися Проводові цілий рік, то які дані кажуть сподіватися, щоб зробили це до сорок вісім годин? А самий факт ультимату міг насторожувати, що висить щось у повітрі, принаймні казав сподіватися якихсь заходів ПУН, коли мине реченець ультимату. Для нас цей ультимат приніс ще ту шкоду, що цілу добу після протидиверсійного перевороту ми пересиділи, згорнувши руки, вижидаючи його кінця, і що відсунувся через те приїзд Голови ПУН до Кракова, де його приявність необхідна була зараз першого дня.

Четверта помилка, що з неї випливали всі три попередні: ПУН наставлений був не на те, щоб бити і знищити диверсію, тільки щоб завернути її "на правильну путь". Завелику вагу прив'язував до переговорів, вірив словам та обіцянкам диверсії, до самого кінця не покидав надії, що якось наладнаються з ними взаємовідносини. Навіть наш виступ у Кракові уважався неначе тільки осторогою батька неслухняним дітям: уважайте, мовляв, бо скину пояс і відшмагаю там, звідки ноги виростають! Бо в той час, коли ми на низах зо шкіри вилазили, щоб громити диверсію, грунт їй з-під ніг усувати — ввесь час ішли переговори з диверсантами. І коли нарешті зібрався Революційний Трибунал, щоб судити Бандеру, — Голова ПУН змінив його присуд.

Така духова постава до диверсії жорстоко помстилася на відповідальних за неї людях. Принесла вона смерть Сеникові-Грибівському, Сціборському, Ярославу Барановському і полк. Сушкові — всім тим членам ПУН, що мали вирішний вплив на уклад взаємовідносин з диверсією в її початках.

Загально цей перший період, зрештою дуже короткий, нашої боротьби з. диверсією можна схарактеризувати, як вичікуючий. Завелику надію покладали ми на авторитет і свідомість легальности в Організації. Легальність у революційній організації — поняття дуже неозначене й елястичне. Форми її діяння пливкі, особи, установи й органи дуже часто невидні широким масам. Знані їм тільки назвища, довкола яких наростає легенда. Організаційна дисципліна в революційній організації нераз може сильніша, як у війську, але зовсім інакша. Її підставою у війську: традиція, ієрархізм, примус. А в революційній організації: ідейність, самопосвята, добровільність. Хоч ці якості можуть зрушити величезні духові сили і видати чудеса відваги в бойовій, революційній і політичній роботі, але їм бракує стабільности і повсякчасности, вони легше піддаються руїнницьким впливам, бо вони в значній мірі випливають з емоцій. Вірність ідеї різно можна інтерпретувати, залежно від того, кого вважаємо за її пророка. Нам видавалося, що для націоналіста найважнішим повинна бути присяга вірности своїй Організації та її Проводові. І що, коли виступить Провід, покличеться на присягу та в її ім'я зажадає осудити диверсію — величезна більшість членства ОУН забуде свої товариські й особисті зв'язки, відверне вуха від отруйної пропаганди і лавою стане за своїм Проводом. Це була ілюзія. Помилкою того назвати не можна, хіба нездійсненими надіями. Бо величезна більшість членства завагалася і станула на роздоріжжі: тільки активні меншості відразу ясно заявилися за ПУН або за РП ОУН, а всю решту треба було здобувати, і здобувати її міг той, хто прикладав більше праці і виявив більше знання маси. Маса ніколи не піде за розумом, їй імпонує сила, брутальність, її ловить демагогія, гострі і яскраві кличі, що йдуть во всю, на ціле, без половинчастих засобів. Якраз усього того нам бракувало. На деякі речі ми з етичних міркувань не могли зважитися, в той час, як диверсанти безшабашно хапали за все, що вело до цілі. Пригадую собі таку, маловажну по собі, але знаменну для цілої нашої психології справу. Зараз у перших днях після перевороту написав я невеличку брошуру "Портрети великих людей". Вибравши дванадцять чільних постатей з-поміж диверсії, змалював я їх так, щоб з одного боку викликати до них ненависть, а з другого їх осмішити. Якщо вільно мені, як авторові, станути на позиції критика, брошура була написана добре, з темпераментом і переконливістю, а пізнати це хоч би по тому, що її по десять і двадцять разів перечитували у вужчому нашому гурті, хвалили її на всі лади. Але коли прийшло до того, щоб її розмножити і пустити між люди, більшість, куди належали Гриб, Сич, Сціборський, а наді все Ольжич, не допустили до того, бо наша Організація не може йти на демагогію і не може вживати таких засобів у відношенні до українців, будь вони й нашими політичними противниками, це можливе хіба тільки в відношенні до ворогів. І це в той час, коли диверсанти били в великий дзвін, що Макар-Барановський зраджував ОУН польській поліції, що Сеник-Грибівський прикривав його, а тим самим його спільник, що Сціборський витрачував організаційні гроші на жидівських коханок, а всіх їх разом докупи пригорнув і захищає перед гнівом народу полковник Мельник!

Дві ідеї станули проти себе в двобою: ідея вірности авторитетові власного Проводу та його Голови — з нашого боку, та ідея оборони Організації перед зрадою — з диверсантського боку. Важко сказати, котра з них більший вплив

може мати на людські душі. На довшу мету і з перспективи десятиліть — сміліше можна класти ставку на першу, на ідею вірности. Вона вічна, діє все і всюди, за всяких умовин і без неї неможлива ніяка організація. Хто виступає проти неї, той підрізує організацію в самих її основах, яка б вона не була: державна, політична, суспільна, військова, спортова, гуманітарна. Але її притягаюча сила на широку масу — мала. Маса бурхлива, мінлива, чуттєва, революційна — не розуміє Її. Вона ладна змінити провідників залежно від того, кого хвиля в даному моменті винесе наверх. І навпаки, відречеться їх, як тільки запече небезпека: "нехай твоя голова, батьку, та за всі наші стане". І найважніше — ідея вірности апелює до глибоких почувань, у душах вибраних людей, вона не дає ніякої можливості до демагогії.

Зате, коли ви виступаєте перед юрбою, як її оборонець перед зрадою, як той, що рятує її перед знущаннями ворожої поліції, що вогнем випалює ворожу провокацію в нашому нутрі — в дев'ятдесят дев'ять відсотках на сто потягне людей за собою. Люди не дуже люблять думати, що буде завтра і післязавтра, їх цікавить те, що вони бачать сьогодні, чого хочуть уже, тепер, у цій хвилині. І що тут говорити про якісь абстракції — ідейність, вірність, авторитет, дисципліна, можливо дуже гарні й корисні речі — коли ось тут між нами ворожий шпиг, що може має на своєму сумлінні сотні друзів. І ходить він безкарно, а досягнути його не можна, бо за ним стоїть провід. Провід? До чорта з таким Проводом, що боронить провокаторів! Демагогія має тут необмежене поле до попису, а сила її розгону страшна, як зараза шириться вона землею, водою і повітрям. Найсильніші ідеї підмулює знизу, найтвердші характери хитаються під її тиском. Пусте, що не створить вона нічого тривкого. І не треба, не її це завдання. Вона має звалити, зломити і знищити противника. А коли його вже не стане, коли переможцем на полі бою залишиться той, хто вживав демагогічної зброї — тоді він може чинити, що захоче, бо хто ж йому протиставиться? Демагогія згаряє швидко. Але як та пожежа в степу чи в лісі вона нищить усе, що стане їй на дорозі. Майстрами демагогії в світі були і є большевики, ніхто їх досі не перевершив. А в нашій українській дійсності пальма першенства в цій сумній славі належиться бандерівцям, що довели її до мистецтва. Першу лекцію демагогії взяли і перший солодкий смак її успіху закуштували вони, коли висунули в 1940 році своїм гаслом у боротьбі проти ПУН — оборону ОУН перед зрадою.

У ці серпневі дні тільки й було мови серед українців у Кракові, що про внутрішній конфлікт в ОУН. На воєнному фронті не рисувалися ніякі сенсації після упадку Франції, не мала куди діватися цікавість та увага, а на внутрішньому українському фронті небувала сенсація: націоналісти взялися з собою за чуби!

В трамваї, на вулиці, в Комітеті, в таборі, в кооперативі, під церквою — в усіх одна тема на устах.

— Ви чули? Х. пішов за Бандерою.

— Та невже? А от У., цей стоїть за Мельником.

— А ви як думаєте, чия візьме?

— Мені здається, що Бандера. За ним усі молоді.

— Але ж добродію, хто такий Бандера і яких людей він має? Розуму там і зо свічкою не найдете!

— Може й справді полк. Мельник возьме верх...

— Е, та ви так, як та бабка, що на двоє ворожила, або вмре, або буде жила.

Під кооперативою, царством Миколи Бігуна, стоїть черга жінок, чекають на свіже масло.

— Добридень, пане директоре!

— Цілую ручку, пані добродійко. Чудово виглядаєте сьогодні.

— Ви все з тої бочки зачинаєте, — відказує задоволена добродійка. — А скажіть но, директоре, що нового чувати?

— Маємо свіже масло. І яйця вже прийшли.

— Та я не про те, я про політику.

— Було в радіо, що німці сильно збомбили Лондон.

— Е, які ж бо ви недогадливі! Я хотіла б знати, як там з Бандерою і Мельником?

— От не знаю, їй Богу, не знаю. Я бачите, все за тими клопотами в кооперативі...

— Не прикидайтеся дурним! Вже й горобці в Кракові цвірінькають, що незабаром Бандера всіх за пояс заткне!

— Ви такі певні?

— Авже ж, що певна. І так і треба. Навіщо Мельник Барановського ховає? Мій брат через нього п'ять років у польській тюрмі пересидів. А от наречений Олі, той усе здоров'я стратив на поліції, все через того ж Барановського, його він теж засипав.

— Та ж Барановський у Відні жив, а ваш брат увесь час у Стрию, Барановський ані не бачив ані не чув про нього ніколи?

— Ніхто інший, тільки Барановський! Він був у Проводі, він мусів знати всіх людей і він "сипав" поліції. Дала б я йому, якби попався він мені під руки! Але щось ви дуже обстоюєте за ним, чи й не ви такий самий? Ото часи настали! Не знати, кому вірити сьогодні!

Під Українським Допомоговим Комітетом, на розі вулиці Зеленої, на лавочках на плянтах бачите купки людей, розмахують руками. На сліпо можете присягнути, що там дискусія про Бандеру й Барановського. На кілька тижнів усі інші справи зійшли в тінь.

Це була одна велика руїна Організації Українських Націоналістів, з неї вона не піднялася до сьогодні і не піднесеться, доки не вигинуть останні з тих, що її чинили. Тільки уявіть собі: іде атака на Провід Українських Націоналістів; щоб відтягнути від нього людей, кидають на нього найважчі обвинувачення; а що ж може бути гірше в революційній організації, як зрада ворогові? Отож агітатори товкмачать людям у голови, що на одному з найважніших постів у ПУН, на становищі його Секретаря, довгі роки сидів зрадник, запроданець поляків. І не тільки він один робив свою юдину роботу, але прикривав його в тому, а хто знає, чи разом з ним на одному возі не їхав, другий член Проводу, що якийсь короткий час навіть заступав покійного полковника Коновальця після трагічної його смерти — Сеник-Грибівський. Така людська вдача, що вона скоріше повірить У свинство, як у чесноту. І от цей агітатор має успіх, він переконав одного, другого, десятого, йому і його фотографіям повірили, що Ярослав Барановський продавав полякам своїх друзів, що Сеник-Грибівський був його спільником, а полковник Мельник — покровителем їх обидвох. Агітатор осягнув свою безпосередню ціль. А чи на тому кінець? Куди там! Це ж тільки початок. Раз засіявши підозріння в серці людини, він убив у ньому всю віру, віру в кожний провід. Сьогодні переміг один агітатор, а завтра проти нього підніметься другий, ще зручніший, і для нього вже протоптаний шлях просто до серця людини. І ніколи вже не може бути добрим і відданим членом Організації людина, що їй влито отруту в душу. Раз навчили її бунтуватися проти одного проводу, бунтуватися вона буде проти кожного, як тільки знайдеться добрий демагог. Бо в неї підрізано віру, а на те місце засіяно сумнів. Щобільше! Коли людина втратила віру в свій ідеал, нерідко з лютою ненавистю кидається на нього, скажено топче і його і того, хто вбив у неї віру. Нічого тоді святого в житті вона не має і перед нічим не знає морального стриму.

Ціле те покоління націоналістів, що до дна випило чашу бандерівської отрути і зневіри в шалених оргіях диверсантської пропаганди 1940 — 1941 років, пропаще для свого руху і ніяких цінноців в українському народі створити не може, в його душі зацарювала моральна пустка, що її нічого не в силі було виповнити. Як колись Мойсей водив жидів по пустині сорок літ, доки не згинув останній з тих, що пам'ятали рабство і доки не загартувалося в боях і трудах нове покоління, гідне ввійти до обіцяної землі, так і тепер у нашій дійсності щойно тоді можна буде сподіватися моральної обнови в тій частині націоналістичного руху, що виросла на політичному й етичному нігілізмі, на запереченні найістотніших заложень українського націоналізму — вірности Проводові і святости присяги — коли зійде з цього світа останній учасник розагітованого ненавистю покоління.

Тяжко, дуже тяжко було працювати серед трійливих випарів диверсантської пропаганди, її шалена натуга усувала кожен твердий грунт з-під ніг, будівничий нової організації, що закладав фундамент під неї, знаходив рухомий пісок, нікуди й каменя покласти. І коли все ж таки помимо величезних труднощів, серед

несамовитого вереску розагітованих диверсантів, віднова Організації поступала наперед, хоч поволі, але все наперед, коли Організація Українських Націоналістів утрималася серед розшалілого моря воєнних років, то це — поминаючи зусилля її вірних синів — було доказом сили й правильности її ідейних заложень, що перейшли найтяжчу пробу життя і вийшли з неї ціло.

В перервах поміж безнастанними поїздками в терен сформував Гайвас Крайову Екзекутиву. Майже без змін проіснувала вона десять місяців, доки всі не пішли в Україну з хвилиною, коли розкрилася туди дорога. Її склад був такий:

Голова — Ярослав Гайвас, псевдо — Бистрий.

Заступник Голови та Організаційний Референт — Іван Мицик, псевдо — Аскольд.

В останньому часі перед німецько-большевицькою війною, коли Аскольда призначено Крайовим Провідником ОУН на Західні Землі України і коли він перейшов діяти в підпіллі до Львова, на його місце Організаційним Референтом став Іван Рогач, колишній секретар о. Августина Волошина, Президента Карпатської України.

Пропагандивний Референт — Білий. Його стягнено з Перемишля, де він працював книговодом у якомусь броварі і на початках був нашим Повітовим Провідником, а на його місце призначено Михайла Коржана[1].

Культурний Референт — Олег Жданович, волинець, літературний критик, співробітник Ольжича і член групи культурників при Культурній Референтурі ПУН.

Фінансовий Референт — Роман Мицик, член УВО і довголітній політичний в'язень, колись один з директорів "Промбанку" у Львові, а тепер член дирекції "Українського Кооперативного Банку" в Кракові.

Військовий Референт — поручник М.

Референт Розвідки — тимчасово його функції виконував Федько Яцура. Ввесь час шукали ми на те відповідної людини, бо Федькові тяжко було провадити технічно-ляборaторійні справи та ще й займатися розвідкою. На три місяці перед німецько-большевицькою війною притягнули ми на те місце Віктора Пилипчука — кликали його Вітя — з Холмщини[2].

Референтка жіночих справ — дружина Білого, Мотря, колишній член УВО і політичний в'язень, жінка молода, але в націоналістичному русі мала вже кількарічний стаж праці.

Це був добрий склад. Найсильніший, що на нього ми в тому часі могли здобутися. Зокрема дуже важно, що зискали ми до нашої справи Івана Мицика.

Людина молода, міг мати яких 27 літ, мав уже за собою буйне революційне минуле. Вісімнадцятилітнім юнаком, як член УВО, дістається до Бригідок у Львові за виконання присуду смерти на провокаторові Бережницькому, засуджують його на п'ятнадцять літ тюрми. Там же, в Бригідках, я вперше з ним познайомився, до того часу знав тільки його старшого брата Романа і найстаршого з родини Мициків, колишнього старшину УГА і теж члена УВО, Василя, що згинув трагічно з німецьких рук у Варшаві. Великої ідейности і криштальної чесноти хлопець, Іван Мицик був праведником і неначе сумлінням у нашій групі політичних в'язнів. Йому доручали ми розподіл харчів, господарку грішми і всякі такі речі, де можна було здатися на його абсолютну справедливість і де потрібно було повного довір'я до людської чесноти. Разом пізніше перебували ми в тюрмі в Дрогобичі, звідти однією групою виїхали до далекого Ґрудзьондзу і там я його покинув у 1935 році, щоб стрінутися аж у Піщанах після польсько-німецької війни.

Іван Мицик
(Аскольд)

Іван Мицик був типом революційного активіста, відважного, жертвенного, а при тому розважного. Завжди поважний, часто, може навіть занадто часто, нахмурений. Хоч не чужий у нього був сміх на устах, але ніколи не бачив я в нього вибухів веселости, притаманної всім молодим людям. Жив він тільки для націоналістичної ідеї, що полонила його змалку, для неї і загинув, упав від братовбивчої руки на кілька днів перед німецько-большевицькою війною.

Коли ми почали свій виступ проти диверсії, Івана Мицика в Кракові не було, пішов до краю. Він часто ходив туди, майже кожного місяця відбував одну туру туди й назад, виконував різні зв'язкові функції і переводив людей з большевицького боку до Генерал-Ґубернаторства. Вони товаришували обидва з Гайвасом, здається ще з тих часів, як разом ходили до гімназії у Львові і разом переходили бойове хрищення в УВО. Дружили вони і тепер, хоч кожен з них мав інше діло. Десь у тому часі, в червні місяці 1940 року, Гайвас теж ходив до краю, перейшовши границю біля Белза, але робив це не з організаційного доручення, тільки з власної ініціятиви, щоб приглянутися ближче большевицькій дійсності. Побув там два тижні, через молодих членів ОУН стрінувся з тодішнім Крайовим Провідником. Називався він псевдом "Муха", на вигляд молодий, худощавий і

смаглявий, Гайвас характеризував його як розмашного чоловіка з нахилом до пригодництва — якраз такі люди дуже добре себе почували в підпіллі — але нічого ближче про нього сказати не знав. Вони розминулися з Мициком, Гайвас вертався до Кракова, а Мицик саме тоді черговий раз відбував свою виправу до Львова. Тим разом ішов зо своїм товаришем та односельчанином з Синевідська Вижнього, Цмоць йому на ім'я[3]. Не пам'ятаю вже, чи обидва вони переходили границю разом, чи стрінулися вже по другій стороні, але Іван розказував нам пізніше одну цікаву пригоду з того часу. Вони мали стрінутися з Цмоцем на умовленій квартирі у Львові. Цмоць зайшов скоріше, а Мицик запізнився на один день і це було його щастя. Показалося, що квартира була "засипана", в ній засіло НКВД і зробило там "мишоловку": кожного, хто застукав, впускало досередини й арештувало. Не прочуваючи нічого злого, Цмоць почвалав під двері на ту квартиру, застукав умовленим способом, двері розкрилися, але замість організаційного зв'язку застав там енкаведистів, що миттю втягнули його до середини і ждали на дальших. Кожної хвилі міг надійти Іван — ніяк його остерегти. Цмоць рішився спробувати щастя й утікати. Кам'яниця була старого типу, де в середині не було туалет, будували їх з-заду кам'яниці, кудою треба було йти через галерейку від сторони подвір'я. Цмоць зажадав, щоб його вивели за потребою.

— С...и тут, зволоч ти фашистовская, — буркнув один з енкаведистів — нікуди тепер не підемо.

Цмоць з цілим спокоєм почав скидати штани та ладитися до потреби за порадою енкаведиста.

— Стой, така твоя мать, — гаркнув енкаведист, —- підем в уборну.

Пішли, Цмоць на переді, енкаведист з-заду з рукою на кобурі пістоля. В одному менті Цмоць блискавичним рухом обернувся, зацідив п'ястуком енкаведистові межи очі, той з прокляттям накрився ногами, а в ту ж мить Цмоць зсунувся по ринві з другого поверху на подвір'я, махнув на вулицю і поминай, як звали! Після того НКВД не багато мало надії зловити ще когось на тій квартирі, але Іван міг ще кожної секунди надійти і пропасти! Цмоць крився по брамах сусідніх кам'яниць з риском, що його віднайдуть і пізнають, думав, може побачить Івана й остереже. Якимсь чудом стрінув Івана припадково на вулиці другого дня, він саме після обіда мав на думці зайти на ту квартиру. Це була одна з тих зв'язкових квартир, що її зрадив большевикам бандерівський емісар, Ярослав Буй-Горбовий[4].

Через те й протягнувся побут Івана у Львові, не швидко він натрапив на новий зв'язок після того спустошення, що його накоїв перехід Горбового на службу большевиків. НКВД виловило майже всіх зв'язкових, при тому своїм звичаєм виарештувало чимало інших людей, і просто не було способу зв'язатися з послабленою вже й так Організацією. Минуло майже два тижні, заки Іван схопив контакт, а й тоді ще мусів помагати місцевим друзям, бо він жив зовсім нелегально, в підпіллі, не мав стичности з назверхнім світом і не швидко НКВД могло впасти на його слід. Коли вже закінчив свою місію, дали йому за товаришку

подорожі жінку одного з друзів, що мусів перейти в підпілля і хотів відправити її в безпечне місце, і десь у половині серпня, зараз після того, як ми зайняли організаційну домівку, з'явився він у Кракові.

На нього кинулися з усіх сторін, кожен хотів його інформувати, агітувати, перетягати на бік. Я не мав надії на нього. Товариськими зв'язками з часів майже десятилітнього свого перебування в польській тюрмі, цілим своїм життям після виходу на волю Іван Мицик належав до бандерівського середовища. Всі його знайомі, всі товариші й приятелі з Організації — за малими вийнятками — були бандерівці. Він жив їхнім життям, його особисті симпатії були по їхній стороні. Вислухав він і свого брата, Романа, послухав, що каже його товариш, Славко Гайвас, ходив задуманий, видно було в нього важку душевну боротьбу, — але нікому не звірявся зо своїми думками. В тому часі був ще в Кракові полк. Мельник і брат Роман порадив йому, заки рішиться остаточно, піти на розмову з полковником. Іван узяв на себе чорний одяг і прийшов на "трійку"[5]. Там йому визначено стрічу з Головою ПУН. Розмова тривала більше години, коли вийшов з неї Мицик, блідий і з краплинами поту на чолі, просто зголосився до Бистрого і заявив, що стає до праці разом з нами.

Без сумніву мусів він перейти душевний злам. Бувши людиною ідейною і до самовідречення відданою Організації, відкинув набік усі сантименти й особисті симпатії та пішов туди, куди кликала його Правда, якої вірним сторожем був ціле своє молоде і коротке життя.

Бандерівці боляче відчували перехід Івана Мицика на нашу сторону. Довгий час не тратили ще надій його відзискати. Надії ті були даремні, бо Іван був рішений, він міг важитися довго, але раз вибрав свій шлях — ніколи з нього не зійшов.

Знало його багато людей. Особисто нічого не можна було йому закинути ні в приватному ні в організаційному житті. Щедро ляпаючи болотом на всі сторони, до нього бандерівці ніяким чином не могли прикараськатися. Його приязність серед нас заперечувала одну з важніших тез бандерівської пропаганди, мовляв, за ПУН об'явилися люди відсталі від революційної роботи, "порослі салом" націоналісти, що втікають від риску й небезпеки, легким коштом і чужою шкурою хочуть нажити революційної слави. Вправді за ПУН стоїть Ренс, але по-перше, вийнятки можливі, вони ж підтверджують правило, а по-друге, Ренс належить до старшого вже покоління (мені було всього 34 роки!) що революційну молодість мають уже за собою. Потім за ПУН заявився Бистрий, Організаційний Референт Крайової Екзекутиви ОУН у Львові, кількаразовий політичний в'язень, оточений ореолом сміливої втечі з львівських Бригідок, недавно ще один з керівників організаційних вишкільних курсів у Карпатах, людина, що їй можете закидати що хочете, але не браку відваги й "революційности". Ну, що ж, хоч він і пішов до "мельниківців", але він серед них довго не побуде, задушиться в тій атмосфері, він мусить їх покинути, бо він духом наш!

Тепер ще й Мицик пішов туди. Вже нема на те оправдання, хіба те, що його обрехали, обманили, він скоро пізнає свою помилку і піде туди, де його місце, цебто до бандерівців.

І ще одне. Коли Іван Мицик станув по стороні ПУН, Іван Мицик, чесний, вірний, ідейний член ОУН, бойовик і десятилітній в'язень польських тюрем, значить, що його не переконав барабанний вогонь пропаганди про зраду Ярослава Барановського. А коли він не піддався тому дурманові, то в багатьох постала думка — а може справді це неправда? Може дійсно це тільки агітація, щоб підважити ПУН та морально виправдати себе перед членством ОУН за виступ проти Проводу.

Так чи інакше, Іван Мицик сильно скріпив наші позиції, не тільки своєю особою і своїм організаційним стажем, але й своєю активністю і працьовитістю. Тепер уже в імені Проводу до членів Організації говорив Бистрий і Аскольд, люди молоді, бойовики і революціонери без плями і скази, що їм ніхто не міг кинути в очі ніякого плюгавства. Завдяки їм обидвом, а головно завдяки Бистрому, ми в короткому часі могли закріпитися в цілому Генерал-Ґубернаторстві і виривати з-під бандерівського впливу одну станицю за другою.

---

1. *Націоналіст зо Львова. Пізніше прийняв православну віру і навіть став православним священиком. Перейшов до бандерівців і якийсь час займав визначне місце в розвідці ОУНР.*

2. *Згинув в Україні 1942 року, загнавшися зо своєю групою десь аж за Курськ, аж по другу сторону большевщького фронту. Вічна нехай про нього залишиться пам'ять!*

3. *Згинув як член УПА, перед тим пристав до бандерівського табору. В. Й. П!*

4. *Про те — нижче.*

5. *Організаційна домівка при вулиці Зеленій ч. 26 займала мешкання ч. 1 внизу і ч. 3 на першому поверсі. Від того називали її популярно і скорочено "трійкою".*

11. РОЗДІЛ
ГОЛОВНИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ТРИБУНАЛ

Відозва Голови Проводу. — Нові спроби диверсантів до переговорів. — Декларація Степана Бандери. — Комунікат Сича. — Роз'яснення Крайової Екзекутиви ОУН. — Скликання Головного Революційного Трибуналу. — Ярий поставлений перед суд. — Розгляд справи Ярослава Макара-Барановського. — Склад Трибуналу. — Маневри диверсантів. — Політичні й організаційні закиди проти Ярослава Барановського. — Справа транспортів людей і зброї на Карпатську Україну. — Відмова диверсантів предложити Судові оригінали документів. — Свідоцтво очевидців з Самбора. — Звільнення Макара. — Його заслання на еміграцію для втихомирення демагогії. — Брошурка про Барановського. — Суд над Бандерою. — Присуд Трибуналу і зміни Голови ПУН. — Брехні після п'ятнадцяти років. —

Вернемося назад до того моменту, коли вже приїхав до Кракова Голова ПУН, своєю приявністю, так мовити б, залегалізував нашу акцію і випустив відозву до націоналістів за своїм підписом, на якій ми поставили дату 13 серпня, дня, в котрому вигнали диверсантів з організаційної домівки. Ось і вона:

Націоналісти!

В останніх місяцях члени Організації Українських Націоналістів, Степан Бандера-Сірий і Ярослав Стецько-Карбович, своїми виступами вдарили в правопорядок нашої Організації, своїм діянням унеможливлювали поставити в так важному часі, що його сьогодні переживаємо, належну й потрібну працю, нехтуючи моїми запорядженнями і не підпорядковуючися їм, поробили ряд потягнень, що ними нанесли шкоду Організації. Врешті повели розкладову роботу серед частин активу ОУН.

Як відомо з мого комунікату з дня 8 квітня ц. р., поставив я Степана Бандеру і Ярослава Стецька перед передвиджений Устроєм ОУН суд, щоб ця установа видала належний присуд. Ще заки суд мав можність видати своє рішення, Степан Бандера і Ярослав Стецько скерували свої виступи проти Голови Проводу Українських Націоналістів і тих членів Організації, що станули на становищі правопорядку та поставили самозрозумілий спротив їхній розкладовій роботі.

Усі мої спроби піти назустріч бажанням Степана Бандери і вимогам організаційної доцільности, що веліли мені покликати його на провідничий пост, чим давав я йому можність позитивною працею доказати його добрі задуми, стрінули незрозуміння. Дальші виступи Степана Бандери зміряли до того, щоб Організацію довести до розвалу.

Свідомий ваги хвилі і тих вимог, що їх ставить сьогоднішній момент перед націоналістичним рухом, я рішив поставити кінець цій внутрішній диверсії. Моєму Уповноваженому на Генерал-Губернаторство доручив я привести — згідно з виданими йому інструкціями — порядок засобами, що їх він буде вважати доцільними для привернення суцільности Організації, її споєности і карности.

Націоналісти ! Вірю, що в обличчі грядучих подій і тієї боротьби, що нас жде, Ви зумієте дати належну оцінку тим учинкам, що їх допустилися диверсанти. Вірю, що Ви глибоко вчуєтеся і зрозумієте важке і складне положення, що в ньому находиться Український Націоналістичний Рух і вся Українська Нація. Як завжди

ставили Ви чоло ворогові, так тепер тверду й гідну відповідь стрінуть у Вас усі спроби розкладу та вияву анархії внутрі нашої Організації, — бо бунтом падала все Україна!

Взиваю ввесь актив Руху відмежуватися від диверсії Степана Бандери та тих людей, що діють у його імени. Закликаю Вас, Націоналісти, до витривалости, порядку і карности. Ідея, за яку боремося, і віра в близьку перемогу робить нас зрілими і дає нам гарт перемогти і це лихо наших днів.

Постій, 13 серпня 1940.

Слава Україні !

Андрій Мельник, в. р.
Голова Проводу Українських Націоналістів

Покищо це був єдиний документ, що з ним ми рушили в світ. Як бачимо, ПУН відступив тут від первісного пляну встановити інж. Миколу Сціборського Головноуповноваженим для реорганізації ОУН і звузив справу тільки до терену Генерал-Ґубернаторства, доручаючи Уповноваженому Голови ПУН прийняти потрібні засоби для привернення порядку. Тим Уповноваженим був полк. Сушко, призначений майже перед роком Провідником націоналістичного активу в Генерал-Ґубернаторстві.

Сич не виступив з ніякою заявою від себе. В розгарі організаційної метушні перших днів після перебрання влади не звернув я на те уваги, усвідомив собі це пізніше, аж коли вийшли на яву переговори інж. Бойдуника з диверсантами. В першій хвилині, як це я передбачував, психологічний ефект нашого удару по диверсії був величезний. Не тільки тому, що вони ніякої акції з нашого боку не сподівалися, але ще більше тому, що аж ніяк не думали, щоб ми, раз зачавши, в дальшій нашій акції були такі мляві й нерішучі. Вони очікували дальших ударів кожного дня і кожної години, а найбільше лякалися, що ми будемо при помочі зорганізованих боївок ловити їх по мешканнях і навіть по вулицях. І через те — як ми потім приватно через декого з них довідалися — перших сорок вісім годин були вони зовсім розгублені і свою увагу сконцентрували на забезпеченні особи Бандери та деяких інших своїх людей. Їхні здогади були правильні, кожен на нашому місці повинен був так робити, а вже напевно так робили б вони самі. Тим часом ми майже цілий день стратили на вижидання ультимативного реченця, а потім стало явно, що членам РП ОУН з нашого боку не загрожує ніяка небезпека. І тоді приступили вони до протиакції з енергією і розмахом, що нам тільки вчитися від них треба було б. Але при тому, маючи ПУН увесь час, навіть помимо захоплення організаційної домівки, за недотеп, що їх можна безкарно водити за ніс, повернулися до старої і випробованої тактики переговорів. Тим разом звернулися вони до інж. Йосипа Бойдуника, покликаючися на те, що він, як Головний Контрольний ОУН, повинен бути безсторонний і стояти понад усіма внутрішніми конфліктами в ОУН і тепер, коли ситуація дійшла до найвищого напруження, прийшов його момент, щоб виступити з мировою галузкою в руках і вилляти бочку оливи на розбурхане море.

Не знаючи ближче кулісів тих переговорів, але знаючи поставу інж. Бойдуника, що ввесь час вірно підтримував Голову ПУН, якого рівнорядним органом в Організації був він сам, допускаю, що він негайно мусів повідомити ПУН про делегацію РП ОУН та пропозицію переговорів. Ці переговори велися інтенсивно кілька днів і ані я, ані Голова Крайової Екзекутиви ОУН на Генеральне Губернаторство, Гайвас-Бистрий, ані ніхто інший з нас низовиків про них у тому часі не знав. Ми далі робили своє діло так, як уміли і як це тоді нам було можливе.

А ці переговори були тільки зручним маневром диверсантів, щоб стримати ПУН від гостріших засобів, щоб дати час передишки для власних заскочених людей і щоб здобути дорогі години для організації дальшої боротьби проти ПУН у нових умовинах. Я глибоко переконаний був і тоді, як тільки про них довідався, і тепер, аналізуючи ці події по стільки роках, що одинока ціль тих переговорів була — зискати на часі.

Та не так думав наш Провід, а може й самий інж. Бойдуник, що ті переговори з нашого боку провадив. Нема в нашій Організації ліпшого спеца від усяких пересправ, як інж. Бойдуник. Тридцять літ свого життя при найрізнорідніших нагодах заступав він нашу Організацію при округлому столі і здобув досвід, що його в тих справах не має ніхто інший з ПУН. Нема підстави думати, що й при тих переговорах він не вложив максімум зусиль зо свого боку, щоб їх щасливо довести до кінця. Це тим більше, що в тому часі і він самий і цілий ПУН на дні своєї душі вірили, що порозуміння з диверсією можливе.

Тепер переговори велися з ліпших для ПУН позицій, диверсанти бачили, що ПУН показав роги і, здатний він на їхню думку до дальшої акції, чи ні, але вже здобув якийсь грунт під ногами, що його перед півроку зовсім не мав.

Бандері поставлено підписати і лояльно виконувати наступну деклярацію:

"Признаючи обов'язуючими постанови II ВЗУН і признаючи повноту прав у кермуванні всіми справами ОУН і Українського Націоналістичного Руху за Головою ПУН, заявляюсь ось цим іменем своїм і підчинених мені кругів, що підпорядковуюся беззастережно Голові ПУН, полк. Андрієві Мельникові, та складаю на його руки всі аґенди, ведені дотепер мною чи підчиненими мені кругами, щоб, лояльно виконуючи в повній карності організаційній всі розпорядження Голови ПУН, облегчити акцію Голови ПУН для впорядкування внутрішніх справ ОУН".

Бандера деклярацію парафував[1]. Одначе ще того самого дня відкликав її і запропонував зо свого боку іншу:

"Заявляю, що з хвилиною поладнання мериторичних справ внутрішнього конфлікту в ОУН я й підчинені мені круги підпорядковуємося полк. Андрієві Мельникові, як Голові Проводу Українських Націоналістів, та стоятимемо карно до його диспозиції, признаючи, постанови II ВЗУН за зобов'язуючі, до часу вирішення найближчим Збором Українських Націоналістів".

17 серпня 1940.

Степан Бандера

Вона не тільки була запереченням духа й букви першої заяви, але фактичним заверненням до позицій устійнених запискою "Внутрішньо-організаційної Комісії" з дня 16 червня 1940 року. Своє підчинення Голові ПУН і відкликання всіх своїх розпоряджень Бандера узалежнював від невинно стилізованих передумов "з хвилиною поладнання меторичних справ внутрішнього конфлікту в ОУН". Під тим "мериторичним полагодженням"- розумілося:

- а) виключення з ПУН Сеника-Грибівського, д-ра Ярослава Макара-Барановського і д-ра Сидора Чучмана,
- б) включення в ПУН усіх членів РП ОУН,
- в) покликання Юридичної Комісії, що має рішати про важність Другого Великого Збору.

Коли це було абсолютно несприємливе перед двома місяцями, то висування тих самих домагань тепер було вже не грою в піжмурки, а просто глумом і насміхом над ПУН.

Ясно, що тих передумов не прийнято. Неможливо було прийняти. Тим разом уже й Бандера та його делегація не виявили надто великої охоти до дальших переговорів. Бо й навіщо? За тих кілька днів вони:

- а) остаточно переконалися, що їхнім особам нічого не загрожує і що вони безкарно можуть продовжувати свою деструктивну роботу,
- б) видобули з сейфу в наших руках запас большевицької валюти і змінили клички на граничних перехідних пунктах.

Я майже певний, що Сич і Гриб тільки тому видали їм ті речі в часі моєї і Гайваса відсутности, щоб дати вираз доброї волі ПУН і не наражувати переговорів на зірвання.

Якими б ми всі не манили себе в тому часі надіями на зговорення з диверсантами, ця згода не можлива була з причин, що їх ми пізнали пізніше. Не Бандера, як Голова РП ОУН, і не його члени РП ОУН рішали тоді про уклад взаємовідносин поміж ПУН та опозицією. Останнє слово було за Ріхардом Ярим, агентом німецької розвідки, що постановила покористуватися внутрішнім розладдям в ОУН, зломити її політичну силу і вжити для тієї цілі, за посередництвом Ярого, Бандеру і товаришів. Вона могла одним махом розправитися з ОУН, арештуючи її Провід і видатніших членів. Та це справи не розв'язало, бо арешти кільканадцяти чи навіть кількасот членів сильно Організацію підривали, але ані її не нищили ані не вбивали її ідеї. Остаточно це могла бути тільки розправа з тими членами ОУН, що були на території під німецькою суверенністю. А це була тільки частина еміграції. Вся сила ОУН лежала на корінних українських землях, звідти вона черпала свої поповнення і звідти прийшла б її регенерація. Німецькі удари загнали б ОУН у глибше підпілля, як це зробили кілька років пізніше, та її не зломили б, бо німці, не дивлячись на жорстокість своїх поліційних методів, не вміли собі давати ради з підпіллям, це

показав досвід воєнних років не тільки в Україні, але в усіх окупованих німцями державах, де протинімецький резистанс кріпшав з кожним роком. Німці вибрали тут шлях інший, зручніший, стару засаду: діли і пануй!

І навіть, якби заворушилося щось на дні сумління Бандери, підкорення його ПУН і привернення внутрішнього порядку в ОУН було б неможливе, бо до того потрібно було санкції Ярого, а він негайно заклав би вето через своїх відпоручників у Кракові: Джона-Іртена-Ґабрусевича, як політрука, і Романа Щуки-Шухевича, як представника до військово-розвідочних німецьких кол.

Аж тепер урвалася остання нитка надії, на порозуміння і, хоч спізнено на цілий тиждень, Сич проголосив в імені ПУН уневажнення всіх дій РП ОУН, пригадав про Революційний Трибунал у справі Бандери і завісив у членських правах додаткових членів РП ОУН, що тоді постійно перебували в Кракові:

КОМУНІКАТ

З доручення Голови Проводу Українських Націоналістів завішую в членських правах: 1. Іртена-Джона, 2. Недобитого, 3. Міка, 4. Гриця, 5. Олексу-Юлька, 6. Петровича, 7. Голюка, 8. Марчака — за бунт проти Вождя, за участь у т. зв. Революційному Проводі Організації Українських Націоналістів, за злочинну, шкідливу, спрямовану на розвал Організації діяльність.

Подаю до відома, що ОУН не бере ніякої відповідальности за їх акцію збирання грошей.

Уневажнюю всі приречення, присяги, зобов'язання та організаційні зв'язки членів ОУН з вище поданими особами і доручаю членству здержатися від усяких взаємин з ними.

В справі Степана Бандери діє покликаний у тій цілі Головою ПУН Головний Революційний Трибунал, а його присуд буде своєчасно проголошений і поданий до відома. Постій, дня 19 серпня 1940.

Уповноважений
Головою Проводу Українських Націоналістів на Західні Окраїни

Важне, що в комунікаті завішено тільки ось таких членів РП ОУН: Івана Ґабрусевича, Миколу Климишина, Ярослава Старуха, Дмитра Грицая, Олексу Гасина, Василя Турковського, хто такий Голюк — не знаю, та Івана Равлика. Та ще й названо їх мало знаними псевдами, під якими не були вони відомі масі членства, вживали їх тільки між собою. Відомо було про шістнадцять, а може нарахував би й більше. З них Бандеру-Сірого і Стецька-Карбовича поставлено під Головний Революційний Трибунал давніше, тільки його досі не скликано. В справі Ярого-Карпата плянувалося окреме повідомлення. Але крім них лишилося ще тринадцять і тільки вісьмох з них завішено в членських правах, а нікого не поставлено під суд. Хоч ставити під суд людей, що їх ми не мали в арешті, було тільки киванням пальця в чоботі, все ж таки для послідовности конечно їх було засудити, щоб бодай морально їх ударити і перед членством виявити непохитну лінію ПУН у відношенні до цілої диверсії.

Тепер зачалася в Генерал-Ґубернаторстві паперова війна. Не було дня, щоб у терені не з'являлася якась нова летючка. Треба було подивляти винахідчивість диверсантів. Вони не тільки засипували терен усякими відозвами від власного імени, підписуючи їх, як РП ОУН, але й вишукували всякі інші фірми й підписи, як ІВ ОУН (Інформативний Відділ ОУН) і БРП ОУН (Безпека Революційного Проводу Організації Українських Націоналістів, передтеча горезвісної Служби Безпеки), для того, щоб повінню того писаного матеріялу дезорієнтувати людей у терені. І справді швидко ніхто вже не знав, що від кого походить, хіба що отримав безпосередньо від свого організаційного зверхника, що й казати вже про звичайних громадян, не-членів ОУН, що зовсім розгубилися в тій масі "літератури", а проте жадібно хватали все, що попало в руки, в погоні за політичною сенсацією. Наш відділ пропаганди постановив припинити видавання летючок, це показалося за даних умовин недоцільне. Останній раз вийшов роз'яснювальний комунікат за підписом Крайової Екзекутиви з 26 серпня 1940 року:

КОМУНІКАТ

Використовуючи внутрішнє положення в Організації Українських Націоналістів і ускладнення, зв'язані зо знаним бунтом Бандери, різні ворожі нам чинники поширюють провокаційні вістки. До цього вживають вони платних аґентів-провокаторів, що вигадують і розповсюднюють найрізнорідніші шкідливі для нас історії, а з другого боку послуговуються різними відозвами й писаними заявами. Для введення членства ОУН в блуд відозви підписують так, будьто б вони походили від ОУН. Підкреслюємо, що єдино Голова Проводу Українських Націоналістів та призначена ним Крайова Екзекутива ОУН є в праві видавати які-небудь відозви, комунікати, заяви, вияснення. Всі інші друки, не підписані Крайовою Екзекутивою, не йдуть від ОУН і їх кольпортерів треба плямувати й усувати з терену.

Останньо появилася анонімна відозва, якої зміст яскраво свідчить про те, звідки вона вийшла і що має на цілі та які чинники її видали. Відозва ця звертається до членів ОУН в такий спосіб:

"До відома членству ОУН. Інформативний Відділ ОУН уповноважений подати до відома членству наступне: В останніх днях появилися різного рода летючки ніби то за підписом Голови ПУН, полк. Андрія Мельника, які — як то стверджено — своєю зверхньою формою доказують, що вони походять з різних джерел, своїм змістом з'ясовують справи ОУН в неправильний спосіб і тому по суті в сучасній ситуації можуть бути провокацією ворожих нам чинників".

Цими словами відозва хоче здобути довір'я серед членства, поширюючи підозріння, будьто б відозви підписані Головою ПУН, полк. Андрієм Мельником, були видані кимсь підозрілим. Крайова Екзекутива ОУН вияснює, що обидві відозви, підписані Головою ПУН, полк. Андрієм Мельником, до членства з дня 8 квітня і 13 серпня 1940 року є відозвами, що їх Голова Проводу підписав і що мають обов'язуюче значення для членства ОУН. Всякі противні твердження є спробою провокації.

В дальшому цей "Інформативний Відділ" подає в своїй відозві:

"Спроби баламутити летючками членство ОУН і публічну опінію можуть іти по лінії інтенції провокаторів, які в сучасній ситуації працюють над розкладом Організації. Все здисципліноване ідейне членство, розуміючи завжди конечність і потребу скорої й безоглядної ліквідації провокаторів і шкідників, які діють тільки на користь ворожих сил, дасть таким спробам баламутства рішучий і безоглядний відпір.

Постій, дня 23 серпня 1940.

ІВ ОУН

Крайова Екзекутива подає: Всі письма, підписані РП ОУН (Революційним проводом ОУН), БРП ОУН (Безпекою Революційного Проводу ОУН) є неважні, для членства ОУН необов'язуючі, а для справи Революції скрайно шкідливі. Їх треба з терену усувати і за те члени ОУН є відповідальні перед Організацією. Зокрема пильну увагу треба звернути на тих людей, що кольпортували б у терені летючки, підписані ІВ ОУН (Інформативний Відділ ОУН) чи ким-небудь іншим. Такі летючки ідуть від знаних нам уже ворожих чинників, а їхні кольпортери, це або свідомі шкідники, або наші національні вороги.

Постій, дня 26 серпня 1940.
Крайова Екзекутива Організації Українських Націоналістів

Надалі летючки мали випускатися тільки в винятково наглих справах. Для звичайної інформації користувалися ми інформативним бюлетенем "АБВ", що виходив уже давніше на циклостилі, а тепер ми відновили його видання і замість раз на місяць випускали раз на два тижні. Редактором його став Білий, як Пропаґандивний Референт Крайової Екзекутиви. А для всестороннього висвітлення ґенези і розвитку диверсії Степана Бандери, ПУН доручив Референтові Пропаганди ПУН інж. Сціборському, зібрати всі матеріяли та їхнє насвітлення в одній великій публікації під назвою "Білої Книги ОУН". Ця "Біла Книга" вийшла в світ у нашому циклостилевому видавництві під кінець 1940 року і сьогодні належить вона до бібліографічних рідкостей, по цей бік залізної занавіси збереглося лише кілька її примірників.

Вже не було ніякого оправдання, щоб відкладати скликання Головного Революційного Трибуналу. Дехто сумнівався, чи доцільно його скликати, коли ми не можемо рахувати, щоб обвинувачені прийшли на суд, і коли невідомо, чи буде нам можливо виконати присуди. Мені здавалося, що самих тільки адміністраційних засобів завішення в членських правах чи навіть виключення з Організації — замало. Присуд Головного Революційного Трибуналу має свою важкість, що її не заступити ніяким іншим організаційним актом. Перш усього, коли в Устрої ОУН передбачена така судова установа, чому з неї не скористати? В яких же інших випадках більше могло б бути підстав на скликання Головного Революційного Трибуналу, як саме в справі РП ОУН? А далі, адміністраційно-організаційні акти мусіли б бути підписані Головою ПУН, може теж, для відповідної поваги, контрасигновані одним з Референтів ПУН. Так ПУН, як і Голова ПУН, хоч найвищі виконні органи в ОУН і хоч безсумнівно управнені видавати й підписувати такі акти, все ж таки трохи зручніше з морально-пропагандивного боку було б перекинути їх на судові установи. Бо випади диверсії йшли проти ПУН і проти його Голови. Якийсь час вони, хоч створили собі власний РП ОУН з власним його Головою, отже заперечили тим самим ПУН і Голову ПУН, але признавали контрольні органи ОУН, зокрема пост Головного Контрольного ОУН, Діброви, як уряд, що стояв поза ПУН і поза РП ОУН. Коли ж тепер, —- поза тимчасовими, диктованими наглістю справи постановами — останнє слово в тій справі мав би зайняти ПУН і Голова ПУН, демагоги могли б представляти їх в непоінформованих очах, що ПУН виступає суддею у власній

справі. І навпаки, коли розгляд справи передається судові — це кожному виглядає зрозуміле й справедливе.

Так само нема чого журитися, чи ми зможемо виконати присуд Головного Революційного Трибуналу. Покищо невідомо ще, який це буде присуд. Але раз поставлено Бандеру і Стецька під Головний Революційний Трибунал ще 8 квітня 1940 року, а сьогодні маємо вже другу половину серпня — найвищий час відбути суди.

Голова ПУН станув на становищі, що Головний Революційний Трибунал повинен зійтися на свою сесію і то якнайшвидше. А рівночасно поставив теж під суд Ріхарда Ярого, виславши йому ось таку постанову:

До Карпата
в місці перебування.

В полагоджуванні обвинувачень, піднесених проти Вас, ставлю Вас під організаційний Суд ОУН за грошеві зловживання і Вашу шкідливу грошеву господарку. Голова Організаційного Суду ОУН повідомить Вас про місце і час відбуття Організаційного Суду над Вами.

До часу винесення присуду Організаційним Судом ОУН завішую Вас у правах члена ПУН і члена ОУН.

Постій, дня 25 серпня 1940.
Андрій Мельник,
Голова ПУН

Ярого поставлено не під Головний Революційний Трибунал, тільки під нижчу категорію суду, цебто під звичайний Організаційний Суд. Головному Революційному Трибуналові застережені були тільки справи зради нації або Організації, а хоч Провід був певний вини Ярого, бо це було очевидне, але судові не можна було предложити на те ніяких доказів: Ярий не написав ні одного листа, ні разу в приязності вірних Проводові членів не висказався так, щоб можна було їх свідчення навести перед судом, був він надзвичайно обережний. Зате грошеві надужиття можна було доказати відразу, тому вибрано проти нього ці закиди, для приспішення справи.

Знаючи настрої наших людей і відношення їх до Ярослава Барановського, знаючи те, що вони станули за ПУН і за полковником Мельником ідучи за голосом свого обов'язку і що дехто з них, якщо не переконаний про вину Барановського, то напевно має сумніви щодо його невинности, звернулися ми до Голови ПУН, щоб теж у справі Барановського скликати Головний Революційний Трибунал. У цьому випадку Революційний Трибунал мав виступити рівночасно в ролі слідчого органу, якого завданням є не тільки винести засуджуючий чи звільняючий присуд, як більше прослідити справу і зібрати відповідні матеріяли для якогось кінцевого рішення. До того можна б покликати слідчу комісію, або віддати справу в руки Уповноваженого для слідства. Може це було б доцільне в нормальних часах, але ніяк не вистачало в теперішній ситуації, де ціла Організація розагітована бандерівцями. Віддача справи Макара під розгляд Головного Революційного

Трибуналу відразу заспокоювала тих з-поміж наших членів і прихильників, що або вірили в його вину або з пошани до ПУН старалися відкидати від себе думку про Барановського, щоб не попасти в сумнів. З другого боку це дещо підтинало бандерівську пропаганду, що під небеса верещала про зраду Макара і про те, що Голова ПУН не хоче допустити до вияснення його справи. По-третє, це мало свій заспокійливий вплив на українську громадськість: як довго йшли голословні вимоги усунути Барановського, Голова ПУН поступив правильно, що їм не піддався, бо це було б потурання шантажеві; коли ж предложено конкретні закиди й оферовано докази — Голова ПУН зробив правильно, віддаючи справу Судові.

Проти того всіма силами виступав Гриб. Він видвигав усілякі можливі аргументи проти Суду, а найважніший з них, що віддаючи Макара Судові, Голова ПУН тим самим виявляє вже сумнів у його невинність. Людину ставлять під Суд тільки тоді, коли або є певність його вини, або настільки велика її правдоподібність, що тільки судовий присуд може розвіяти сумнів. Підпис Голови ПУН під актом скликання Головного Революційного Трибуналу відразу наставляє думку суддів у напрямі вини Макара, бо коли б Голова ПУН з цілою певністю був переконаний про його невинність, не віддав би справи Судові.

З точки погляду чистої логіки, може мав рацію Гриб. Але за даних умов це було паперове мудрування, софістика. А навколо нас шаліло море пристрастей і до білого розпеченої ненависти до Барановського, як здогадного провокатора. Щодня приходили вістки, які великі спустошення чинила бандерівська пропаганда серед членства ОУН, їдучи на головному свому коні — справі Барановського. Бандерівці швидко зорієнтувалися в нищівних наслідках тієї справи, відкинули всі інші агітаційні моменти, сконцентрувалися тільки на Барановському. Через те в декого поставала думка, чи не посвятити цю одну особу, як жертвенного козла, во ім'я добра цілої Організації. Думаю, це не осягнуло б цілі. Хоч би ми кинули бандерівцям Барановського на жировище — вони тим не вдоволилися б.

Так чи інакше, — годі було довше мовчати в тій справі і найліпшим на те виходом був Суд. Ся думка переважала і в інших членів ПУН, за нею висказалися Сич і Сціборський, тоді Голова ПУН підписав декрет про віддачу справи Головному Революційному Трибуналові. Напевно не зробив того з легким серцем.

Революційний Трибунал зібрався в місті Кракові. Його головою для всіх справ, відданих йому під розгляд, Голова ПУН призначив д-ра Юліяна Вассияна-Чорнія. Годі було зробити кращий вибір: людина суворо-чесна і справедлива, жила в спартанському убозтві і на справи Організації гляділа неначе з перспективи вічности. Абсолютно безсторонний, шукач вічної правди, д-р Вассиян глибоко відчував вагу відповідальности, шо лягла на нього в цій історичній хвилині. Заки зійшовся Суд, д-р Вассиян безсонно перевів ніч на розмові зо своїм сумлінням і довго вагався, чи гідний він узяти на себе цей тягар.

Не пам'ятаю складу Трибуналу. Він мінявся в кожній справі, під незмінним головуванням д-ра Вассияна. Збереглося мені в пам'яті те, що в справі

Барановського одним з суддів був Ярослав Гайвас-Бистрий, прокурором — Іван Мицик-Аскольд і оборонцем — д-р Олег Кандиба-Ольжич.

На наради Головного Революційного Трибуналу відпущено одну кімнату організаційної домівки при вул. Зеленій, з невеличкою приналежною до неї ждальнею. Довго тягнулася справа, майже три дні студіювалися акти, слухалися свідки, велися наради, аж третього дня проголосив Суд свій вердикт. Увесь цей час Ярослав Барановський сидів у мешканні Франца при вулиці Авссенрінг, заборонено йому було показуватися в місті і приходити до організаційної домівки, викликано його туди тільки два рази: один раз на допит і другий раз на вислухання присуду. Причина та, щоб з одного боку бандерівці не довідалися про його перебування в Кракові і не викликали якої бучі, а з другого боку, щоб його видом не дражнити наших власних членів, заки буде виданий і проголошений присуд Головного Революційного Трибуналу.

Суд міг відбутися майже два тижні скоріше, а відсунувся через неправильну постановку справи з нашої сторони. В первісному складі Головного Революційного Трибуналу для справи Макара Голова ПУН визначив прокурором Степана Ленкавського. На думку мою і ще декого, це було недоцільне. Степан Ленкавський був членом "Революційного Проводу ОУН" і через те самий повинен стати перед судом. Можливо, що з метою включити його в склад Головного Революційного Трибуналу Сич пропустив його назвище в списку завішених у членських правах членів РП ОУН (не було там ані Степана Ленкавського, ані Романа Шухевича). Допускати диверсантів до яких-небудь функцій з рамени ОУН була на мою думку помилка. Раз вони виступили проти ОУН — мусимо їх викинути за борт нашого організаційного життя і консеквентне цієї лінії притримуватися. Однак Голова ПУН виходив з того заложення, що обвинувачення проти Барановського піднесли диверсанти і треба їм ще цей останній раз дати нагоду перевести докази правдивости обвинувачення і вини Барановського. Коли ми справу переведемо зовсім без їхньої участи, могли б вони представляти це перед членством, як намагання ПУН її затушкувати й вибілити Барановського. Тому, прошу, маєте нагоду свої обвинувачення ширити не шептаною пропагандою серед низового членства, тільки виступити з нею явно на суді і підперти їх усіма доказами, що їх потрапите роздобути.

Ленкавський отримав декрет з номінацією на прокурора і прийняв цей пост. Незручно було відмовлятися, бо це значило б, що диверсанти вміють стріляти з-за плота, а лякаються одвертого суду. Але вже з його відповіді на цей номінальний декрет було ясно, що бандерівці цілу справу трактують тільки з пропаґандивної точки погляду, що їм не залежить на тому, щоб суд справді відбувся і видав справедливий присуд, навпаки, їм зручніше було б, якби суд зовсім не скликувався, бо це була б вода на їхній млин, і мовляв, самі бачите, ПУН лякається видвигнути справу на денне світло. Отже Ленкавський-Коваль пише листа до Голови ПУН і, вже як прокурор, ставить низку прелімінарних домагань, що їх в інтересі організаційної справедливости треба виконати ще перед тим, заки збереться Суд. Тільки на коротку хвилю мав я той документ у руках і не можу пригадати всіх пунктів, що їх він там висунув, пам'ятаю, що перше домагання —

арештувати Барановського, друге — проголосити серед членства арешт, третє — подати до публічного відома факт скликання Головного Революційного Трибуналу, а все це витримане в тоні, що мав яскраво пропагандивний характер з наміром впливати на публічну думку в напрямі пересудження вини Барановського, ще заки зачнеться суд.

Тепер уже ПУН не дався втягнути в гру на проволоку. На місце Коваля-Ленкавського призначено Івана Мицика-Аскольда і приступлено до діяння Головного Революційного Трибуналу. Трибунал поставив бандерівцям домагання дати докази вини Ярослава Барановського, зокрема визичити йому до перегляду оригінали документів, що розповсюднювалися в терені тільки фотографічними відбитками. Бандерівці ніяких доказів не доставили, навіть не пробували зібрати на письмі в систематичній формі всі їхні дотеперішні обвинувачення. В руках суду були два комплекти тих знимок, один, той, що його приніс Федько Яцура і другий, що його привезли Голові ПУН Шухевич і Ленкавський. Прислали тільки копію протоколу-заяви д-ра Степана Шухевича, в якій він стверджував, що бачив оригінали документів, сумлінно їх оглядав і на підставі свого довголітнього досвіду судового оборонця в карних справах, зокрема в політичних процесах, висказує переконання, що ці документи автентичні. Потверджує теж, що фотокопії зроблені з предложених йому до оцінки оригіналів. Коли Суд запросив д-ра Шухевича особисто з'явитися і скласти устно свої зізнання, д-р Шухевич поминув це мовчанкою. Він був матеріяльно залежний від бандерівців і стояв під впливом свого небожа, Романа Шухевича, і робив так, як вони йому диктували.

Прийшлося Судові обійтися без співпраці тих, що видвигнули перші обвинувачення проти Ярослава Барановського і що так жагуче проти нього виступали. Власне, ці обвинувачення були дуже неясні, неточно спрецизовані. Кінець-кінців можна б з них виловити такі пункти:

1. Ярослав Барановський ізолював Голову ПУН від контакту з представниками краю, не допускав до нього членів ОУН, що приїжджали з краю.

2. Через те Крайова Екзекутива ОУН на ЗУЗ від довшого часу не мала довір'я до особи Ярослава Барановського та ігнорувала його доручення.

3. Ярослав Барановський не допустив до Карпатської України націоналістичного активу з ЗУЗ, що зберіг би Карпатську Україну перед упадком.

4. Ярослав Барановський не доставив Карпатській Україні потрібної зброї.

5. Так само не доставив він зброї на Західньо-Українські Землі в часі німецько-польської війни, чим унеможливив повстання на ЗУЗ проти поляків і проти большевиків.

Ярослав Барановський
(Макар, Лімницький)

6. Ярослав Барановський не допустив до звільнення з тюрми Степана Бандери.

7. Ярослав Барановський видав осінню 1939 року розпорядок, щоб націоналісти втікали з ЗУЗ після польсько-німецької війни, замість залишитися на землях і продовжувати боротьбу ОУН.

8. Ярослав Барановський від довшого часу, а напевно від 1937 року, стояв на послугах польської поліції, про що свідчать фотокопії документів.

Більшість з тих закидів — голословні, бо бандерівці не поставили ані одного доказу, ані одного свідчення, щоб підперти їх правдивість. До того майже всі вони кваліфікуються не так під розгляд Головного Революційного Трибуналу, як факт зради Організації або української нації, як більше належать до компетенції Проводу, виконного органу в ОУН, щоб рішити, чи Ярослав Барановський добре чи недбало виконав свої обов'язки і відповідно до того або затримати його в складі ПУН, або звідти усунути. Але раз прийшла на чергу справа Ярослава Барановського, Головний Революційний Трибунал постановив вичерпати її до дна, не поминути ні одного закиду, хоч би він по своїй натурі і не підходив нормальними часами під юрисдикцію суду.

Перед Судом ставали і складали свої зізнання всі члени ПУН, що були тоді в Кракові, і багато інших членів ОУН, що могли внести якесь світло в ту справу. Чимало речей подав до відома Суду і сам полк. Мельник, що керував Організацією вже від двох років, саме в тих часах, до яких відносилися обвинувачення бандерівців проти Ярослава Барановського. В світлі тих зізнань і цілого доказового поступування вийшло на яву не одне, на що досі або не звернули уваги, або чого виявлення було б іншим разом передчасне і тільки на вимогу Головного Революційного Трибуналу відхилено з того заслону тайни.

Переходячи пункт за пунктом ці обвинувачення, перед Головним Революційним Трибуналом стверджено було і доказано, що:

1. В часі, коли Ярослав Барановський виконував функції зв'язкового Проводу з Крайовою Екзекутивою ОУН у Львові, Крайовий Провідник або його уповноважені відпоручники кілька разів приїжджали за кордон на побачення з Головою ПУН і що в тому їм був помічний якраз Макар. **Не було ні одного випадку, щоб відмовлено побачення з Головою ПУН кому-небудь з членів ОУН з краю, якщо приїхав він з організаційною справою.** Щобільше, навіть якщо хто з них знайшовся припадково за границею чи то при нагоді приватної поїздки чи прогульки, Голова ПУН використовував цю нагоду для особистих зустрічей і часто на прохання самого Макара-Барановського. А це не дивлячись на те, що після вбивства полк. Коновальця в Роттердамі, Голова ПУН змушений був прийняти більші засоби обережности в своїх стрічах і повинен був стрічатися тільки з людьми абсолютно певними й перевіреними і тільки в справах, що їх не міг полагодити ніхто інший з ПУН.

2. Цей закид був чисто демагогічний. Навпаки, довір'я бандерівців, ще в часі, коли їхня група творила опозицію внутрі ОУН, до Макара-Барановського було таке велике, що вони всіма силами й намовами, а потім навіть і погрозами хотіли перетягнути його на свою сторону. В 1936 році Крайовий Провідник ОУН у Львові, Лев Ребет, брав Макара-Барановського в оборону передо мною і висказувався про нього дуже корисними словами. Це "недовір'я" почало проявлятися аж тоді, коли стало ясно, що Макар-Барановський не пристане до опозиційної групи Бандери і вірно буде стояти при ПУН і при Голові ПУН.

Оборона предложила при тій нагоді листа останнього перед вибухом польсько-німецької війни Крайового Провідника ОУН у Львові, Мирослава Тураша, по псевді Грабовського, писаного до одного з членів ОУН, Йосипа Тюшки, що жив тоді в Данцінгу і займався ладнанням зв'язків до краю через те місто. В цьому листі сл. п. Тураш, по словам "Білої Книги":

"пророчо відчував наслідки, до яких дійдуть диверсанти, противився всім їхнім затіям і наказував берегти організаційний лад. Цей документ є чи не найсильнішим аргументом вини диверсантів перед Вождем і ПУН, а водночас доказом, що вони не спиралися на здорових крайових елементах і що Крайова Екзекутива на ЗУЗ ставилася до їхньої акції негативно"[2].

Лист писаний кодованим способом і тому, перш ніж зацитуємо його тут, треба подати значення деяких уживаних у ньому кодованих висловів:

Батько — Голова ПУН
Віра — Відень
Берта — Берлін
родина, родинний — Організація, орган.
Бася — Ярослав Барановський
суджений — Сеник-Грибівський
Мушка — Стецько
Родинний З'їзд — II ВЗУН
Данко — Данцінг
Декан — Лев Зацний

хороба, захорувати — арешт
М'єтек — Тураш-Грабовський

31 травня 1939 року

Мій Дорогий!

Напевно дивуєшся, що пишу звідсіля до Тебе. Не знаю, чи дістав Ти листа, що його до Тебе написав я перед від'їздом до Батька. Якщо Ти дістав, буде Тобі зрозуміле місце мого теперішнього побуту. Я тут уже десять днів. Був я в Віри, Берти та в інших знайомих. Мав можність розглянутися в тутешніх відносинах, розмовляв з низкою осіб, цікавився теж Твоїми знайомими, що про них Ти мені згадував. Само собою, найдокладніше говорив я з Батьком. Представив йому всі наші і болі — про них Ти знаєш — та просив його, щоб висказав свою думку про ці речі. **Батько спокійно вислухав усе та остаточно заявив ось таке, жадаючи, щоб я подав це до відома всім нашим знайомим і цілій родині: Батько зо своєю найближчою родиною живе в цілковитій гармонії. Між ним і його оточенням нема ніяких розбіжностей. Якщо б були, то хіба тільки на тлі прямування якнайкраще поставити родинні справи.**[3] Нема мови про те, щоб поміж ним і Басею та її судженим були непорозуміння, щодо сумнівів його відносно особистої вартости цієї пари. Навпаки, зовсім вірить їм та думає, що найгірше, що може бути під сучасний мент, коли рішається доля цілого нашого роду, **то внутрішні сварки й психоза взаємного недовір'я, що може розсадити нас з-нутра саме тоді, коли конечно якнайбільше з'єднатися.**

Перебуваючи в тутешніх колах серед знайомих Берти й Віри, а теж серед чільних утікачів, мушу ствердити, що **серед усіх них нема цієї атмосфери недовір'я, як у нас**, а якщо хто видвигає ці закиди, що в нас курсують, то хіба гетьманці на те, щоб бити по нас. З цілою певністю міг я ствердити, що Мушка має дуже поважне становище, таке, що йому найбільше відповідає, то ж дивно було б мені, коли б був він невдоволений. Зрештою буду бачитися з ним за місяць і переконаюся про те особисто. Засадничі справи будуть вирішені на родиннім з'їзді, що відбудеться в найкоротшому часі. Склад його і предложені мені провідні думки й матеріяли до нього дають запоруку, що буде він поставлений на відповідному рівні. Зрештою відповідає за нього особа, що її Ти дуже шануєш і що їй найбільш з усіх знаних мені осіб довір'яєш. Отже думаю, що цей факт повинен Тобі вистачити для оцінки, що з'їзд цей не буде "шопкою".

Якщо будуть у нас якісь сумнівні справи — розв'яже їх з'їзд і Батько. **Я воювати з Батьком не думаю.** Представив я йому всі справи в цілій їхній повноті. За добро родини відповідає він перед Богом і в його руках лежить остаточне вирішення. По його вирішенні уважаю справу за розв'язану. **Зрештою, не лишив я Тобі ніяких сумнівів щодо мого становища в цій справі.** Тепер уважаю своїм обов'язком зліквідувати психозу недовір'я й підозрінь, що розпаношилася в родині, і щонайгірше, з-поміж вузького кружка розійшлася в широкі маси. Уважаю цю психозу небезпечнішою від фаланґи зрадників, бо ж розкладає вона нас з-нутра. Сам знаєш, до чого довела вона в випадку Лисого. Щоб завести остаточно в тих справах порядок, запоряджую, що слідує: закинути всякі розмови з членами родини, а тим більше з-поза родини, на тему внутрішніх непорозумінь і заказую кидати та розповсюднювати підозріння на людей, що занімають якесь становище в нашій родині, як довго вони не засуджені. **Це розпорядження відноситься в першій мірі до Басі та її судженого.**

Повідомляю Тебе, що Данко належить до сфери впливу Басі і Твоє становище відносно неї мусить бути вияснене. Або Ти їдеш дальше, чи залишаєшся там і тоді будеш під протекторатом Басі та мусиш її респектувати або вертатися і тоді співпрацюєш зо мною. Іншого виходу нема. Коли відносно Тебе спротивився я Твоєму виїздові від Данка — мало це своє значення, бо йшлося мені про те, щоб на випадок, коли не буде можна стрінутися з Батьком, делегувати Тобі цю справу, то залишення отця декана не мало ніякої підстави. Докладаю всіх старань, щоб

витягнути Вас з гостини в Данка, та не знаю, як скоро все те вдасться. Працюйте в терені щосили, а **передусім не вдавайтеся в заговори проти родини.**

Лякаюся, що саме тепер, коли приїхав новий гість до Данка, **Ви будете снувати безконечне павутиння спліток.** Займіться чимсь, працюйте десь, бо нема нічого гіршого, як брак зайняття. Це людей деморалізує.

Шкода мені Твоєї судженої, що Ви теж допустили до того, що вона, хоч так відпорна на хвороби, таки захворіла! Також напишіть мені, чи припадково хвороба моєї сестри не взяла свого початку від Вас. Це було б з різних причин для нас цікаве.

Думаю, що тепер там у Вас над морем мусить бути гарно. У мене тут також гарна погода, але завтра вже мушу вертатися додому. Обов'язки кличуть. Кланяйтеся від мене Юрі й повідоміть його про зміст листа. Не забувайте про мене.

М'єтек.[4]

3. Відповідає правді, що Ярослав Барановський був проти масового переходу членів ОУН з Галичини до Карпатської України. Але на тому самому становищі стояв цілий ПУН і робив це на виразне прохання Уряду Карпатської України і Начальної Команди "Карпатської Січі". Людей до праці в Карпатській Україні було потрібно, але на те вистачали провідні й здібні одиниці, що їх доставила ОУН зо своїх місцевих та еміграційних кадрів, а часто теж і з ЗУЗ. Масовий перехід рядового членства створював тільки клопітливу ситуацію Урядові Карпатської України у внутрішньо-політичних відносинах і грозив дипломатичними конфліктами назовні. Стало ясним і безсумнівним, вже після упадку Карпатської України, що ці дві' чи три сотні галицьких бойовиків більше чи менше тут нічого не рішали. Валити вину за упадок Карпато-Української Держави, що відбувся в таких складних міжнародньо-політичних умовинах, тільки на плечі Макара-Барановського — це чиста нісенітниця. Або автори того обвинувачення здавали собі з того справу, тоді робили це з несумлінности й демагогії, або того не розуміли — тоді це було доказом їхнього політичного примітивізму.[5]

Зрештою, найбільш вимовним доказом повної однозгідности поглядів Уряду Карпатської України та Проводу Українських Націоналістів може послужити умова, списана між ними вже кілька місяців після упадку Карпатської України, дня 21 липня 1939 року, отже в часі, коли обидві сторони могли вільно висловити всяку критику супроти себе. Замість того вони зобов'язалися далі спільно провадити визвольну політику і зафіксували це окремим актом, що його подаю понижче на підставі фотокопії цього документу, поміщеної в часописі "Українське Слово" в Парижі з дня 17 грудня 1950 року:

Акт, списаний у Венеції дня 21 липня 1939 р. в справі устійнення взаємовідносин і напрямних співпраці між Проводом Українських Націоналістів і Урядом Карпатської України,

в приявності

Голови ПУН, полк. Андрія Мельника,
Членів ПУН, Омеляна Сеника-Грибівського і Ярослава Барановського-Лімницького,
Президента Карпатської України, о. д-ра Августина Волошина,

Членів Уряду Карпатської України, Прем'єра Юліяна Ревая, міністра Августина Штефана,

яким прийнято наступні рішення:

I.

Виходячи з засади соборности української нації, обидві сторони твердо обстоюють становище невідривности Карпатської України від українських земель і заявляють, що принцип соборности українських земель не може бути нарушений.

II.

Влада (Президент і Уряд) Карпатської України визнає, з усіми з того випливаючими висновками Український Націоналістичний Рух за єдиного носія соборницько-визвольної боротьби української нації і Провід Українських Націоналістів, очолюваний полк. Андрієм Мельником, за керівника тієї боротьби.

III.

Провід Українських Націоналістів визнає Уряд Карпатської України з Президентом, о. д-ром Августином Волошином, за законодатно умандатованого її представника серед українського й чужинного світу, як останній український легальний уряд, що правив частиною української землі — Карпатською Україною.

IV.

Стверджується, що Український Націоналістичний Рух, зокрема Уряд Карпатської України і Організація Українських Націоналістів спільно змагали всіма силами створити, збудувати й оборонити Карпатську Українську Державу.

V.

Всі конкретні висновки і потреби, що випливають з тих повищих засад, устійнюються в окремому залучникові.

Андрій Мельник д-р Августин Волошин
Омелян Сеник-Грибівський Юліян Ревай
Ярослав Барановський-Лімницький Августин Штефан

4. Відповідає правді, що не доставлено в Карпатську Україну зброї, що стояла до диспозиції ПУН. Інша річ, що ПУН мав тієї зброї не багато, далеко не вистачало її на задоволення потреб Карпатської України. І навіть, якби ті два чи три додаткові транспорте крісів, револьверів та ручних гранат, що їх міг роздобути ПУН, дійшли б на час до рук Карпатської Січі, вони ледве чи могли б продовжувати її боротьбу, а вже напевно не врятували б Карпатської України, як держави.

Одначе не Ярослав Макар-Барановський був відповідальний за постачання зброї і боєприпасу до Карпатської України, тільки сотник Ріхард Ярий. Свого завдання він не виконав як слід. Подавав на те різні оправдання, що їх можна б

прийняти до відома, або й ні, і певне одне, що коли можна і треба було б когось за те при тягнути до відповідальности, то не Ярослава Барановського, тільки Ріхарда Ярого.[6]

5. Достава зброї до Галичини напередодні польсько-німецької війни та в перших її початках залежала не від Ярослава Барановського, тільки від ПУН, а найбільше від Голови ПУН. Не тільки можна було доставити всю зброю ПУН, але й дістати для тої цілі вдосталь зброї від німців, що хотіли викликати заворушення й саботажі на тилах польської армії. Німці про те просили, до того заохочували і часом навіть грозили. Але Голова ПУН узалежнив яку-небудь акцію ОУН від політичних гваранцій німецького уряду в справі незалежности України. Німецький уряд ані ґваранції не дав, ані навіть політичних деклярацій не склав, тому ОУН не хотіла служити агентурою і сліпим знаряддям у німецьких руках, бо її ціль — державне визволення України, а не революція для революції.[7]

6. Ярослав Барановський не мав ніякого відношення до справи визволення Степана Бандери з тюрми. Справу організували і від неї в останній хвилі без подання причин відступали два члени теперішнього РП ОУН — Іван Равлик та Роман Шухевич. Чи Ярослав Барановський хотів би звільнення Бандери, чи був би тому противний не мав на те реального впливу.

7. Після впадку Польщі 1939 року не треба було давати наказу членам ОУН покидати рідні землі й переходити і на німецьку сторону Сяну й Буга, бо вони це робили самочинно. Ішов кожен, хто був скомпромітований своїм політичним минулим, **пішли всі члени Революційного Проводу**. А й пізніше, в міру того, як звужувалися можливості масової революційної роботи і як розконспіровувалися щораз то нові члени, відплив їх за Сян ішов спонтанно, або в порозумінні з Крайовим Проводом ОУН. Не Ярослав Барановський, тільки полк. Роман Сушко керував евакуацією українців. На нього йшов натиск з німецького боку, щоб намовляти українців до масового переходу на зайняті німцями терени, одначе він заявив німецькій військовій владі, що в тих справах буде руководитися тільки українською національною рацією та політичною доцільністю. Ярослав Барановський ані не був відповідальний за ту справу, ані навіть до неї не був причасний.

Розправившися з політичними обвинуваченнями Макара, Головний Революційний Трибунал приступив до розгляду справи документів, що мали стверджувати зраду Макара і бути доказом його співпраці з польською поліцією.

На превеликий жаль не маю тексту тих документів і мушу покладатися тільки на те, що запам'ятав, а те після кільканадцяти років у пам'яті дуже затерлося, годі відтворити важливих подробиць.

Документи ці, це були обіжні листи Воєвідського Уряду Безпеки у Львові. Дві речі відразу впадали в очі:

а) на тих документах подавалося або повне назвище "Ярослав Барановський", або "Я. Б. з Відня". Є неймовірним і без прецеденсу в контррозвідочній роботі, щоб польська поліція, мавши свого конфідента в серці ОУН, бо на становищі Секретаря ПУН, так легковажно розкривала його назвище на письмі. Кожна розвідка і контррозвідка послуговується в таких справах псевдами і шифрованими назвищами, щоб нікого не навести на слід свого агента, що тоді став би безвартісний.

б) ті обіжні листи висилалися до всіх Повітових Команд Поліції, до всіх начальників Слідчих Урядів у Повітових Командах Поліції, — в цілій Галичині, — до всіх повітових старостів, а крім того для різних референтів у львівському воєвідському уряді, до всіх воєвідських урядів у Польщі та до деяких центральних урядових органів у Варшаві. Внизу на документах був поданий ключ розсилки так: "отримують: ..... (і тут вилічено, кому обіжний лист висилати).

Підраховано на Суді, що кожен з тих документів, помимо надпису на ньому, що це довірочна справа, висилався в кількості поміж 200 і 300 примірників по цілій Польщі! Важко допустити, щоб польська поліція аж така дурна була б, щоб назвище найважнішого свого конфідента в українських революційних колах подавати просто до публічного відома.

Виявлені бандерівцями документи були заадресовані до Повітової Команди Поліції в Самборі. Вони наче б то забрані були звідти разом з іншими актами в вересні 1939 року, коли місто зайняла німецька армія, але аж тепер їх відкрито в загальній масі документів. Суд видав заклик до всіх, хто був у тих днях у Самборі, щоб зголосилися на свідків. Швидко віднайдено людей, що з першого ж таки дня, коли ввійшли до Самбора німецькі військові відділи, зорганізували українську міліцію, зайняли важніші державні будинки та в порядку самооборони шукали за польськими поліцистами, агентами і конфідентами. Тією справою керував інж. Юліян Темник і він склав письмове свідчення перед Головним Революційним Трибуналом:

"З приходом німецьких військ до Самбора припоручено мені зорганізувати українську самооборону в Самборі і в повіті. На приміщення для міліції в Самборі призначено будинок бувшої польської поліції. При перегляданні поліційних актів, знайдено в бюрку комісара поліції Радванського, в осібній скритці, течку з тайними документами. Разом з іншими членами міліції взялися ми за відчитування актів, що відносилися до польської контррозвідки. В актах знайшли ми точні списки конфідентів поліції з Самбора і Хирова та їхні донесення. Акти ті студіював я цілу ніч від години 7 ввечері до години 8 вранці і рішуче тверджу, що в актах тих не було документів, яких відбитки поширюються по Кракові і на провінції, зокрема не було ніякого документу про Ярослава Барановського.

При відчитуванні були зо мною: Йосип Пришляк, мґр. Роман Ленчицький, Іван Шембель і Гриць Колодій.
Краків, 27 вересня 1940 року.
інж. Юліян Темник, в. р."

В таких умовах завдання оборонця Барановського, — Ольжича, — не було надто важке. Все ж таки Суд радив кілька годин, заки проголосив свій вердикт. Перша його частина відкидала політичні обвинувачення Барановського, як

необосновані, а в другій Суд стверджував, що "предложені матеріяли обвинувачення, зокрема фотокопії документів польського воєвідського уряду у Львові, здогадно знайдених у вересні 1939 року в Самборі, не дають підстави прийняти доказаною вину Ярослава Макара-Барановського, тому Суд не вважає можливим видавати свого присуду на основі недостатніх доказів і справу проти підсудного Ярослава Барановського-Макара припиняє".8

Власне не самий тенор присуду, тільки його стилізація забрала стільки часу Головному Революційному Трибуналові. Накінець, на внесення Ярослава Гайваса-Бистрого, прийнято стилізацію не уневинення Барановського, тільки припинення справи проти нього з браку доказів вини. Цього Гайвасові ніколи не міг забути Ольжич.

З тією хвилиною для всіх нас справа закінчилася, не тільки формально, але й істотно. Які б ще могли бути сумніви в кого-небудь, мусіли розвіяти супроти вирішення Головного Революційного Трибуналу, в якому засідали чесні й ідейні наші друзі. Імена д-ра Юліяна Вассияна, д-ра Ольжича Кандиби, Івана Мицика і Ярослава Гайваса мусіли бути кожному гваранцією справедливости того рішення. Зокрема важна була постава Івана Мицика, наймолодшого з них усіх, що на нього наложено обов'язок прокурора. Іван Мицик — праведник і персоніфікація організаційної справедливости — ніколи не вагався одверто висловлювати свою думку, навіть якби вона йшла в розріз з усім його оточенням, коли був переконаний про свою рацію. Отож він признався мені, що кілька разів у ході розправи хотів виступити від обвинувачення, не мавши внутрішнього переконання про вину підсудного, але витримав на свому пості до кінця, щоб своїм виступом не впливати на рішення Суду.

Голова Проводу того самого дня підтвердив рішення Головного Революційного Трибуналу і наказав Барановському негайно виїхати з Кракова, поселитися або в Празі або в Берліні і аж до дальшого доручення стриматися від яких-небудь контактів з членами ОУН, щоб не підливати олії до вогню бандерівської пропаганди.

Референтура Пропаганди ПУН на закінчення справи видала мою брошуру п. н. "Справа Ярослава Барановського", де зібрано всі закиди проти нього та опрокинено їх у такому порядку і такими аргументами, як вони були представлені на Головному Революційному Трибуналі. Ця брошура дала можність нашим членам у терені бодай частинно ставити чоло бандерівській пропаганді і причинилася до заспокоєння нашого власного членства. Одначе ще довгі місяці справа Барановського — хоч зійшла з першого пляну ударної бандерівської пропаганди — товклася по терені, як Марко по пеклі, то притихала, то з новою силою відживала і зійшла зо сцени аж тоді, коли заграли на сході гармати. Бандерівці дуже зручно вигравали тим фактом, що рідний брат Ярослава Барановського, Роман, справді був польським провокатором, що було публічно виявлено на його судовій розправі в Самборі осінню 1933 року. Різними натяками й недоговореннями, а пізніше свідомими перекручуваннями й брехнею в'язали вони ці два імена з собою так, що простій людині переплутувалися вони в

свідомості і виступали як одна особа — провокатор Барановський. Уже й ніхто не старався розбірати в тому, хто Роман, а хто Ярослав Барановський, всі знали, що якийсь Барановський був зрадником і тепер бандерівська пропаганда на низах хитро підсувала думку; що цей же самий Роман Барановський, помимо явного факту своєї зради, таки далі сидів у Проводі Українських Націоналістів і за ним заступалися всі члени ПУН разом з його Головою.[9]

На тій самій сесії Головний Революційний Трибунал розглянув ще справу Степана Бандери. Тому, що не ставився він на суд, розправу переведено і присуд видано заочно. Головний Революційний Трибунал признав Степана Бандеру винним тайного кнування проти Проводу Українських Націоналістів та його Голови, після чого вступив він на шлях явного бунту в Організації. За те виключено його з Організації Українських Націоналістів і засуджено на кару смерти. Згідно з діючим Правильником Головного Революційного Трибуналу, до правосильности присуду вимагалося підтвердження Голови Проводу. Полковник Андрій Мельник дістав до підтвердження присуд ще таки того самого дня і його змінив. Зняв з Бандери кару смерти, залишив саме виключення з Організації Українських Націоналістів і додав від себе реабілітаційну клявзулю: Бандері дозволено було змити з себе ганьбу каяттям і чинною боротьбою в протибольшевицькому підпіллі.[10]

---

1. *Про те згадує інж. Бойдуник у статті п. н. "Настав час, коли можна вияснити", "Українське Слово", Париж, ч. 447, з дня 4 червня 1950 року. Тільки, як дату підписання декларації, інж. Бойдуник подає день 19, а не 17 серпня 1940 року. Дата 17 серпня 1940 року взята з "Білої Книги", написаної кілька тижнів пізніше, отже ця дата певніша.*

   Інж. Бойдуннк пише в своїй статті:

   "Степан Бандера, вже в часі існування й діяння того його "Революційного Проводу ОУН", бо дня 19 серпня 1940 року, підписав декларацію, що визнає II Великий Збір Українських Націоналістів, який відбувся в серпні 1939 року, і беззастережно підпорядковується Голові ПУН, полковникові Андрієві Мельникові.

   Чому п. Степан Бандера промовчує цей, так преважний історичний факт? Чи може забув про цю, ним же підписану декларацію?.. Ні, п. Степан Бандера тієї декларації не забув, він лише МУСИТЬ ЇЇ ПРОМОВЧУВАТИ, бо вона проречисто доказує, що всі ті закиди, які він робить СЬОГОДНІ, по десяти літах, є НЕПРАВДИВІ і мають служити йому для виправдання його непродуманих і нерозважних вчинків з перед десяти років..."

2. *"Біла Книга ОУН", ст. 98 — 93.*

3. *Всі підкреслення редакції "Білої Книги".*

4. *Вже на еміграції один з публіцистів ЗЧ ОУН в переписці зо мною висунув твердження, що цей лист — фальсифікат, що сл. п. Мирослав Тураш ніколи такого листа не написав. Це можна б вияснити, тільки маючи перед собою оригінального листа і порівнявши, його з іншими*

зразками письма покійного Тураша. Лист лежить десь в архіві ОУН, до якого тепер нема доступу. В часі, коли сл. п. Микола Сціборський писав "Білу Книгу" і мав під рукою всі доставлені йому архівні матеріяли, я читав того листа, мав його в руках. Це, само собою, ще не доказ його автетичности для тих, що сумніваються. Одначе, закиду фальсифікату в тому часі, коли появилася "Біла Книга", не підносив ніхто, він виринув аж далеко пізніше, вже по війні.

5. *Ця справа відживає при нагоді кожноразового святкування річниці Карпатської України, при чому нерідко обвинувачення йдуть у сторону цілого тодішнього ПУН. З таким самим правом можна було б цей самий закид зробити Президентові Карпатської України, о. Августинові Волошинові, що підписував у пресі урядові заклики стриматися з переходом до Карпатської України, а крім того використовував усі приватні можливості своїх контактів, щоб у тому напрямі вплинути на ПУН.*

Ще восени, 1940 року писав про те інж. Микола Сціборський:

"Створення Карпатської України викликало самозрозумілу психологічну реакцію серед активу ОУН на ЗУЗ. Тисячі людей прагнули дістатися на Карпатську Україну, щоб чинно допомогти їй у боротьбі і державній розбудові. Оскільки ж нормальних можливостей переїзду не існувало, то люди зачали цілими групами переходити кордон нелегально. В зв'язку з тим одразу виринула низка гострих внутрішньо-політичних і міжнародиіх ускладнень.

Польський уряд обсадив кордони, стараючися не перепускати втікачів. На кордонах у зв'язку з тим зачали виникати часті ексцеси. Цю обставину польський уряд негайно використав для міжнародніх інтервенцій, що мали ціллю утруднення для Уряду Карпатської України. До приязних Карпатській Україні держав посипалися ноти й протести з Варшави, в яких указувалося, що Карпатська Україна стала тереном ірреденти, куди стягаються польські громадяни, (українці з ЗУЗ). Приязні нам держави, що перебували в нормальних зносинах з Польщею, не могли ігнорувати її домагань і в свою чергу виконували деяку пресію на уряд Карпатської України, вказуючи, що сприяння масовому переходові українців з ЗУЗ може витворити дуже поважні політичні, а навіть мілітарні комплікації. Уряд Карпатської України зо свого боку інтервеніював перед керівними чинниками ОУН, щоб ПУН знайшов розв'язку заогненої переходами кордонів міжнародньої ситуації.

Відповідальний за цілість націоналістичного руху Голова ПУН не міг перейти над тим до порядку дня. Але його рішення в справі стягання членських кадрів ОУН з ЗУЗ на Карпатську Україну випливали не з самих міжнародніх обставин. Очевидно, коли б завдання ВИЗВОЛЬНОЇ АКЦІЇ справді вимагали концентрації націоналістичних кадрів на Карпатську Україну, Голова ПУН безсумнівно видав би в тому напрямі відповідні директиви, не оглядаючися ані на польські протести, ані на можливі зовнішні комплікації. Та суть справи полягала в тому, що загальні обставини такої концентрації кадрів не вимагали. Вже в перших часах творення української держави на Закарпатті вияснилося, що масовий ґрунт для організованого націоналістичного руху там уже існує і мається з місцевих елементів вистачальний контингент для творення націоналістичних формацій. Досить вказати, що за кілька місяців формування сама тільки Карпатська Січ налічувала кільканадцять тисяч людей. Вистачальності місцевих людських ресурсів натомість ніяк не відповідали практичні й політичні можливості їх організації, технічного вивінування та озброєння. Відомо, що вже в момент боротьби з мадярською армією, Січ була озброєна тільки в мінімальному відсотку до числа її членів. Таким чином, стягати на Карпатську Україну масу людей з ЗУЗ було в тих обставинах просто недоцільно, бо не існувало можливостей їх використання. Провід не хотів повторити практик Уряду УНР в

1919 — 1920 роках, коли розписувано мобілізації, стягувано до збірних пунктів тисячі людей, що не знайшовши там належної організації, ні зброї, ні одягу, ні їжі — розбігалися й деморалізувалися, тільки збільшуючи хаос.

Отже Карпатська Україна масового членства ОУН з ЗУЗ не потребувала. Натомість потрібні їй були інструктори з провідного активу ОУН. Саме в тому напрямі видав ПУН відповідні директиви, стягаючи на Карпатську Україну потрібну кількість членів, що були використані як провідники та інструктори в організації "Січі" та інших ділянках державного будівництва Карпатської України".

("Біла Книга ОУН", ст. 57 — 58).

6. *Сьогодні справа ясна. Ріхард Ярий виконував німецькі доручення. Німеччина була заінтересована в мирній ліквідації Карпатської України, аж ніяк не хотіла вона створювати труднощі для Мадярщини в тій політичній системі, що її майструвала після чехословацької кризи і після віденського арбітражу. Тому при помочі Ярого саботувала транспорти зброї.*

7. *Характеристично, що після війни пропаганда ОУНР зовсім змінила зміст обвинувачення Ярослава Барановського в тому пункті:*

До 1940 року йому закидали, що він утруднював протипольське повстання в вересні 1939 року. А вже в 1946 — 1948 роках закиди проти Ярослава Барановського і цілого тодішнього ПУН йшли в тім напрямі, що ПУН намагався викликати таке повстання під німецькою пресією і що тільки завдяки розважливій поставі крайового провідного активу ОУН не дійшло до непотрібного і політично неоправданого кровопролиття і масакри української людности в Польщі.

8. *Справу сфальшування документів про здогадну зраду Ярослава Барановського-Макара остаточно вияснили самі колишні бандерівці. Д-р Лев Ребет у своїй історичній довідці п. н. "Світла і тіні ОУН", у шістнадцятому фейлетоні цієї своєї праці, поміщеному в тижневику "Український Самостійник" ч. 5 - 6 (263 —264) з дня 6 лютого 1955 року пише:*

"... Що це підозріння не було переконливе, показав зрештою факт, що в 1940 р., коли всі в'язні зустрілися і коли можна було вияснити всі неясності, підозріння супроти Ярослава Барановського було доведене не аргументами з 1936 р., а таємними записками польської поліції, що ніби були знайдені в польських архівах після упадку польської держави.

Знаючи всю історію закидів проти Барановського, автор цих рядків не мав сумніву, що ці поліційні нотатки були сфабриковані оточенням Ст. Бандери в ході внутрішньої боротьби, яка в 1940 р. йшла на еміграції і внаслідок якої ОУН розбилася на два відлами. Це переконання знайшло несподіване підтвердження на початку 1947 року. В цей час до автора цих спогадів зголосився один член штабу Ст. Бандери з краківських часів і заявив, що коли така нагінка буде продовжуватися, тоді він публічно буде свідчити, як були препаровані "докази" зради Я. Барановського.

Цими кількома словами правди про цю сумну справу вона напевно не вияснена до кінця, одначе, Я. Барановський, може, і мав прогріхи супроти ОУН (насамперед з цілим оточенням полк. Коновальця, а потім полк. Мельника він прагнув за всяку ціну до того, щоб втриматися при "владі"), але певно не ті, які йому закидували".

9. *З сенсаційними ревеляціями в тій справі виступив шеф розвідки ОУН з того часу, інж. Федір Яцура. Хоч не з усіма його висновками можна погоджуватися і хоч деякі його твердження*

ідуть у розріз з тим, що прийняв ПУВ за доказане, есе ж таки речі ці прецікаві й оригінальні і не від речі було б зафіксувати їх ось тут для історії.

інж. Федір Яцура

Слово має інж. Федір Яцура:

"В місяці вересні 1940 року, зараз після того, як закінчився Головний Революційний Трибунал у справі Ярослава Макара-Барановського, підступив до мене одного дня Гриб. В тому часі виконував я обов'язки Референта Розвідки в Крайовій Екзекутиві ОУН на Генерал-Ґубернаторство. Головним чином належала до мене розвідка військова, але тому, що Крайова Екзекутива не встигла ще знайти відповідної людини для внутрішньої розвідки і протирозвідки, я виконував теж і ті функції.

Отож Гриб, як Голова Організаційного Бюра ОУН, сказав мені таке. Вправді Головний Революційний Трибунал закінчив свою сесію і звільнив Макара від вини й підозріння організаційної й національної зради, але раз ми ту справу зачали — мусимо її довести аж до найдальшого кінця, перевести якнайдокладніше слідство та вичерпати всі джерела відомостей, що могли б до того мати якесь відношення. Доручив мені провести слідство, не обмежуючи мене ані в часі ані в методах, підкреслюючи, що його вислід призначений тільки для внутрішньо-організаційного вжитку ПУН.

Слідство зачав я вести не судовою, тільки розвідочною методою, то значить, не списував протоколів, зізнань з підписами, свідками і т. п. формами судово-слідчої процедури, тільки розпитував, збірав інформації з першої чи навіть і з другої руки, списував собі потім нотатки з тих своїх розмов. В деяких випадках старався я, щоб розмова не йшла в чотири очі, тільки щоб був при ній свідок.

Перші зізнання, дуже широкі, зложив самий Гриб, у приявності свідка Павла Ґенгала. Ці зізнання послужили мені підставою і вихідною точкою дальшої слідчої праці. Говорив він про справу першого бунту, ще проти сл. п. Євгена Коновальця в 1938 році, про руку Ярого в ньому і про те, як усю справу перед Головою Проводу розкрив Ярослав Барановський. При тому згадував теж про грошові мальверзації Ярого, а саме про те, що Ярий частину організаційних фондів, що йшли на величезні суми, скрив перед ОУН в одному зо швейцарських банків і всіми способами відхилявся від розрахунку з них перед Головою ПУН. На думку Гриба, головним мотивом, чому Ярий вдруге піднявся організувати бунт проти Голови Проводу, було якраз намагання закрити свої грошеві зловживання і відхилитися від відповідальности за, них, довівши, до такого стану в ОУН, щоб не було нікого, хто міг би його до тієї відповідальности притягнути.

Багато пізніше закріпилося в мені переконання, що це мусіла бути одна з

поважніших причин виступу Ярого, коли я слідкував за тим, як один по другім гинуть з диверсантських рук не ті, що могли б їм найбільше зашкодити, організаційно і що в даному часі найбільше були активні в ОУН, тільки саме ті, що найбільше знали про "зделки" Ярого. Насувалася думка, що це Ярий бандерівськими руками нищить свідків своєї розтратної грошової господарки з часів, коли він мав більший голос в ОУН.

*За другу підставу слідства взяв я документи, що ними диверсанти користувалися в пропаганді проти Макара. В моїх руках були тільки фотокопії. Але в тому часі я ще жив особисто в добрих товариських відносинах з Іваном Равликом, з яким увесь час попередньо доводилося мені співпрацювати. Помимо того, що ми знайшлися по противних сторонах барикади, він ті свої товариські зв'язки зо мною підтримував дальше. Я просив його показати мені оригінальні документи, потрібні мені начебто на те, щоб я впевнився в свому власному сумлінні про вину чи невинність Макара. Равлик на те погодився, запросив мене до свого приватного мешкання і там дав мені до перегляду цілу течку з різними польськими документами. Переважно були це документи з Воєвідської Команди Поліції у Львові, більшість з них вислані до Повітової Команди Поліції в Самборі. Документи ці відносилися до різних, мені в тому часі нецікавих справ, а до Барановського тільки три, яких змісту докладно вже не пригадую. Тільки один з них, на мою думку найважніший, я трохи запам'ятав. "На підставі інформацій від Ярослава Барановського з Відня" — так починався цей документ — говорилося там про інструкції, що їх видав ПУН у справі переходу членів ОУН на Карпатську Україну. Натомість інформації від Сєранта (**був такий поліційний донощик. Селянський хлопець з-під Львова, член ОУН, що заломився в слідстві і став конфідентом. Ледве чи міг він мати щонебудь до діла з "інструкціями ПУН", тим більше, що його негайно розшифровано. Хіба що це ім'я було поліційною шифрою для іншого конфідента. — Примітка автора**) зо Львова свідчили б, що інструкції ці зовсім протилежні. Одні інструкції говорили про заохоту, другі про заборону переходів на Карпатську Україну, не пригадую вже, котрі з них до котрої особи відносилися.*

Була теж там мала замітка: "Супроти того, що Ярослав Барановський відсунений від праці в штабі ОУН від 1937 року, його інформації можуть бути неправдиві, або невірні". І це останнє речення давало мені дуже багато до думання, до того нав'язував я в дальшому слідстві.

Порівнював я папір і машинове письмо документів у справі Барановського з іншими документами тої самої поліційної команди. Завважив я, що папір той самий і це ствердив я понад усякий сумнів. Порівняння деяких буков і відступів між ними доказували, що писані вони на тій самій машині. Авже ж, міг я тільки поверховні досліди робити при помочі лупи, що її мав з собою, нічого з того Равлик не хотів мені визичити до моєї хемічної ляборaторії, як кат над душею сидів зо мною при тому самому столі, хоч удавав, що зайнятий чим іншим, та пильно з-під ока за мною слідкував.

З того в мене зробився висновок, що АБО ВСІ ТІ ДОКУМЕНТИ МУСЯТЬ БУТИ ФАЛЬШОВАНІ В ОДНОМУ МІСЦІ, ОДНОЮ ОСОБОЮ І НА ОДНІЙ МАШИНІ, АБО ВСІ ВОНИ МУСЯТЬ БУТИ ПРАВДИВІ.

І тоді в мені почала родитися думка, що документи таки мабуть правдиві і що Ярослав Барановський таки справді стояв на послугах польської поліції. Наче камінь під серцем муляла мене та думка, носився з нею я мовчки і тяжко її переживав, з ніким про те не ділився, аж після кількох днів звірився перед канцлером. Просив я в нього ближчих інформацій про те, коли й чому відсунено Ярослава Барановського від праці в "штабі ОУН". За яку провину і на якій основі виявлено цей брак довір'я до його особи. Здивований моїм запитом Гриб сказав, що не то що в тому часі Макара не відсунено від ПУН, а навпаки, якраз наділено його найбільшим довір'ям і

призначено Секретарем Проводу Українських Націоналістів.

В конфронтації з тією вісткою слова документу набирали в мене якогось неясного, але все таки інакшого, як досі значення. Бо ж коли Барановського не відсунено, а ближче притягнено, то він же ж мусів бути якнайдокладніше поінформований про все, що діялося в ПУН.

Тут відновилися в мені сумніви. Вже давніше дивувався я, що поліція так без обиняків виявляє назвище найважнішого з можливих своїх інформаторів, коли з власного досвіду знав, що найдурніший комендант сільської поліційної станиці найпростішого свого сільського конфідента зашифровує і не розкриває. Це почало наводити на мене думку, чи, під назвищем Ярослава Барановського на документах не криється інша особа, що її поліція в той спосіб зашифровує. Хто міг би скриватися під тим "гаслом" і хто з членів ПУН у тому часі відсунений був від ближчої співпраці? Цей час менш-більш совпадав з закінченням слідства в справі першої диверсії в ОУН. Переходив я різні назвища, що їх тепер уже не пам'ятаю, та все це була люди меншого калібру, що тільки дальше й посереднє могли мати відношення до ПУН.

Через елімінацію осіб спинився я на Ярому, якого участь у першій диверсії не була доказана понад усякий сумнів, та все таки ані полк. Коновалець, ані Гриб не довіряли йому так, як давніше, і вже не притягали його до деяких справ. Голова Проводу став на становищі, що коли Ярий увесь час перебував у товаристві учасників першої диверсії, неможливо, щоб він нічого не знав про диверсію, а тому не може він бути гідний довір'я. Його відсунув від усіх інших справ, залишивши йому тільки німецький терен.

Кола ж одинокий Ярий з членів ПУН був відсуваний від ближчої праці в провідному середовищі — насувалася підзорлива думка, чи не він це підпадає під останнє речення згаданого документу і чи не він це там виступає під назвищем Ярослава Барановського.

В тому моменті я поширив своє слідство на особу Ярого, менше цікавився Барановськам, хоч і його не зовсім спускав з очей.

В мої руки дістав я різні документи до родоводу Ярого — метрики, легітимації і т. п. — і поробив з того репродукції та ствердив жидівське походження його і його жінки. Роздумуючи над тим особисто-родинними даними Ярого і його жінки, я бився з думками, чи не мав Ярий якогось відношення до большевиків, що таких людей ловили в цілому світі й запрягали їх до своєї роботи. Тоді звернув я увагу на дивний збіг обставин, що перша диверсія збігалася з побутом Павла Яценка-Валюха в Берліні. Чи мав він до того якесь відношення? І чи не було яких контактів між ним і Ярим? Викрити цю справу — дуже тяжко, бо обидва вони надзвичайно спритні люди.

В ході тих думок почали в мене формуватися такі питання:

А що — коли Яценко прибув до Берліна в ролі контрольора та інструктора діючих большевицьких провокаторів?

А що — коли одним з них був Ярий?

А що — коли перша диверсія була спробою большевиків розложити ОУН знутра, що її виконував Яценко при помочі мережі своїх співробітників, у першу чергу — Ярого?

А що — коли Яценко, переконавшися про неуспіх того діла, аж тоді ушився на вбивство полк. Коновальця?

На все те не було ніяких доказів.

Почав я переходити в пам'яті свої відносини з Ярим від найдавніших часів. Познайомився я а ним на переломі 1918 — 1919 років в селі Сокільники під Львовом, де він тоді командував відділом української кінноти. З доручення команди літунства УГА їздив я туди фотографувати фронтові позиції, щоб їх позначити на карті для вжитку авіяції. Потребувало це для своїх цілей теж міністерство інформації, де тоді працював проф. Іван Боберський. При тій нагоді зробив я теж знімок кавалерійської частини Ярого.

Другий раз стрінувся я з ним у Берліні в 1923 році, в переїзді до Мюнхену, куди їздив докінчувати свої технічні студії.

Позатим мав я часом контакт з ним в організаційних справах, та все посередній. Щойно в 1926 році ввійшов я з ним у безпосередній зв'язок у чисто технічних справах, він тоді постачав до краю різні розвідочні, фотографічні й ляборaторно-технічні матеріяли. Якийсь час перебував я тоді в Берліні і був частим гостем у Ярого вдома. Пригадую, як одного разу, при чаю в часі такої гостини, Ярий звів розмову на конфідентів і провокаторів, висказуючн думку, що хтось з них мусить сидіти в Начальній Команді УВО. Дуже неприємне враження на мені справляли ті його розмови, бо не було ніякісіньких доказів на те, а тільки підривало це довір'я до Начальної Команди в крайових членів УВО. Тепер я пригадав собі ті розмови і виглядали мені вони вже в інакшому світлі. Та ж таким аргументом послуговуються агенти чужих розвідок і поліцій у цілому світі — творять загальну атмосферу недовір'я, згущують підозріння довкола інших осіб, щоб відвернути увагу від себе.

Аналізуючи ось так поведінку Ярого від найдавніших часте на підставі власної обсервації й оповідань інших осіб, що їх допитував я в тому часі немало, я щораз більше закріплювався в твердій своїй вірі, що ВСІ ІНШІ СПРАВИ ЯРОГО — ПОБІЧНЕ ДІЛО, І ЩО ГОЛОВНА ЗА НИМ ПРУЖИНА — ЦЕ НКВД. А через те головним майстром диверсії ані не самий Бандера, ані не його помічники з "Революційного Проводу" ані їхній опікун, Ярий, ані безпосередні агенти з німецької контррозвідки — нитки її збігаються в далекій Москві за грубими мурами енкаведівської централі.

Для мене це виглядало логічне і незбито правдиве в моєму переконанні. Та не маючи ніяких доказів, крім здогадів і підозрінь, я мовчав, щоб ще більше не збільшувати суматохи, і далі невпинно збирав матеріяли й інформації, скільки лише до того трапилася нагода.

Минуло кілька місяців. Мавши в міжчасі інші організаційні призначення, я не покидав свого слідства й нагромаджував щораз більше різного інформаційного матеріялу довкола справи Барановського, а тепер головним чином — Ярого.

Німці звільнили Львів від большевиків. За якийсь час дістав я доручення туди їхати і застав ще Гриба у Львові в серпні 1941 року, було це майже напередодні його виїзду до Житомира, де знайшов він смерть разом а М. Сціборським. Не бачивши його понад два місяці, хотів я скласти звіт з того, як в міжчасі поступило моє слідство. Гриб не мав часу багато говорити — ми стрінулися на сходах нашої організаційної домівки при Академічній вулиці у Львові — все ж таки деякий час провели ми на розмові і тоді розкрив мені Гриб факт, що потверджував правильність моїх дедукцій. Щойно недавно зголосилися до нашого Проводу два українці, що були колись комуністами, а тепер досить мали уже большевизму й були щасливі, що вирвалися звідти з цілою шкурою. Розказували вони багато зо своєї давнішої діяльности — вони були кур'єрами Комінтерну — між іншим подали, що контактувалися і з Ярим і з жінкою Ярого, що жінка Ярого була агенткою

Комінтерну ще від 1924 року, а через неї дібралися большевики і до Ярого, що став таким же агентом від 1926 року.

Гриб зараз же від'їхав і я не мав уже нагоди іти далі по нитці, якої кінець отримав від нього в цій інформацій. Можливо, що хтось з членів ПУН, що в липні-серпні 1941 року були у Львові, міг би пригадати собі назвища українців, бувших комуністів, що зголосилися тоді з добровільними інформаціями до нашого Проводу.

На потвердження моєї теорії про те, що під назвищем "Ярослав Барановський" у звітах польської контррозвідки фігурував Ярий, дістав я незабаром ще один доказ. Моя тітка, рідна сестра моєї матері, з роду Ольга Левицька, вийшла заміж за поляка Стефана Краєвського. Була це неспокійної вдачі людина, що мала буйну авантюрничу молодість, шугав по цілій Европі, бував і в Росії, якось врятував свою шкуру в часі революції і став кінець-кінцем дипломатичним кур'єром у польському міністерстві заграничних справ. Часто їздив до різних столиць в Європі і возив звідти дипломатичну пошту та всякі тайні документи. Помер він недавно, від довшого часу нічого не чув я ні про нього ні про його родину. Випадково стрінувся я на вулиці у Львові з його сином, що був студентом політехніки. Відбувалися тоді великі арештування серед поляків на підставі всип і доносів конфідентів. Розмова зійшла на конфідентів і провокаторів, і я тоді згадав, що і в нас був такий, — Ярий. Яке ж було моє здивування, коли сказав він мені, що давно вже це йому відоме, що знає про те від свого батька. Ярий контактувався з поляками через консулят у Відні. Його батько часто возив рапорти Ярого, зазначені, як "інформації Ярослава Барановського". Під таким знаком-шифрою знаний був Ярий у польському консулаті, не було це тайною в польських відповідних колах, навіть у приватній родині Краєвських говорилося те.

Тут Ярий відвернув звичай, що вживався тоді в ОУН за границею, де в переписці й контактах між собою члени ПУН вживали назвищ різних українських галицьких діячів, як Куницький, Дмитро Левицький, Луцький, Целевич і т. п. Ярий узяв собі для тої цілі назвище Ярослава Барановського, та ще й з тією єхидною метою, що коли впаде колись ОУН на сліди тих інформацій — буде в неї підозріння на Ярослава Барановського і таким чином і від себе відверне він увагу і зверне підозріння на Барановського, якого ненавидів з усієї душі.

Особою Ярого не покинувся я цікавитися, хоч минуло багато літ і хоч роля його на все закінчена серед українства. Дістав я багато інших даних про нього, та це вже виходить поза рами моїх свідчень у цій справі".

Ці свідчення інж. Федора Яцура тепер виглядають фантастично і неймовірно, але в тодішній атмосфері, розпаленій ненависницькою пропагандою проти Ярослава Барановського, сприймалися вони цілком інакше. Тепер годі повірити, що Ріхард Ярий працював аж на чотири боки: для ОУН, для німецької, польської і большевицької розвідок. Не втяла б тої штуки і зручніша за нього людина. Та й сама особа Ярого в нікого тепер не викликає більшого зацікавлення. Американський історик Армстронг, у своїй книжці п. н. "Український Націоналізм 1939 — 1945", згадує про те, що перед її написанням контактувався з Ярим і приняв його інформації за правдиві. Дослідник та історик ЗЧ ОУН, д-р Петро Мірчук, обмежує ролю Ярого тільки до того, що поміг він Революційному Проводові сконтактуватися з німецькими військовими чинниками. Одначе тоді, в воєнних роках, це була зловісна і таємнича постать, якої тінь лягала на все тодішнє націоналістичне підпілля.

10. *Довший час справа суду над Бандерою нікого не цікавила. В міру того, як минали роки, вона*

забувалася. Видвигнули її знову на дискусію самі бандерівці в статті "Правда проти наклепів", поміщеній у ч. 40 "Шляху Перемоги", з дня 28 листопада 1954 року. Стаття не підписана, вступ до неї свідчить, що походить вона від редакції, а з достовірних джерел вістки стверджували, що інспірував її Степан Бандера і перед пущенням до друку пильно студіював кожне речення. Ось уривок статті, що відноситься до суду над Бандерою:

"В 1940 році "ПУН" А. Мельника влаштував був так званий суд над згаданими членами ОУН (Степаном Бандерою і Ярославом Стецьком, прим. автора). Суд складали: голова — д-р Юліян Вассиян, члени Я. Г. і І. Мицик, "оборонець" — інж. Осип Бойдуник, теперішній Голова УНРади "прокурор" — мгр. Зиновій Книш. Цей "суд" засідав "позаочно", без участи і відома суджених, без подання їм у будь-якій формі акту обвинувачення та змоги боронитися. "Прокурор" Книш склав "акт обвинувачення", та жадав кари смерти для Ст. Бандери і Я. Стецька. "Судді" схвалили цю кару. "ПУН" доручив після того Іванові Мицикові подбати про виконання "присуду". І. Мицик вербував до вбивства члена Організації К., даючи йому вказівки та готовий пашпорт на виїзд до Південної Америки після того, як виконає своє ганебне вбивство. Але К. з обуренням відкинув "братолюбну" пропозицію Мицика і повідомив про злочинні пляни мельниківців тодішній Революційний Провід ОУН".

Про те писання анонімних авторів можна сказати: чув дзвін, та не знає, де він. Незнання перемішане тут з мерзенною брехнею проти одного з найідейніших і найхрустальніших постаттей революційної дії ОУН — сл. п. Івана Мицика. Це мало закласти підвалини під оправдання пізніших братовбивств.

Помимо моїх зусиль не вдалося мені устійнити точного складу Головного Революційного Трибуналу, що судив Степана Бандеру. Одинокий з живих ще учасників Трибуналу, Ярослав Гайвас, не може відтворити з пам'яти того складу. Певне тільки те, що Головою Трибуналу був д-р Юліян Вассиян, а один з суддів — Ярослав Гайвас. Архіви з тих часів знищені і тому, на жаль, не можу з цілою певністю встановити, хто був третім суддею, хто оборонцем, а хто прокурором. Правдоподібно вже не можна буде зберегти того для історії ОУН. Я не мав ніякого відношення до Трибуналу, навіть не виступав на ньому як свідок, а то напевно запам'ятав би собі його склад. Правду кажучи, воно й не таке важне. Головне, що Суд відбувся, — знаємо імена двох суддів, з того один живе ще сьогодні — розглядав справу і дав присуд.

Присуд Головного Революційного Трибуналу проголошувався не в такій формі, як був первісна схвалений, тільки в такому його звучінні, яке дістає він уже після зміни Головою ПУН. Так постановляв Правильник Головного Революційного Грибуналу. Тому широка громада і членство ОУН офіційно знали тільки те, що Бандеру виключено з ОУН і дано йому право реабілітації. Через те всі ті нісенітниці про Івана Мицика, як екзекутора присуду, намову до того якогось містичного члена Організації К., пашпорт до Південної Америки (подумати: готовий пашпорт у воєнних часах!) — це все смалені дуби.

12. РОЗДІЛ
СЛОВО ЗА СТЕПАНОМ БАНДЕРОЮ

Стаття Степана Бандери в "Сурмі". — Чому аж по війні? — Три основні закиди проти ПУН. — Низка вимог до ПУН. — Соціялістичні "ухили" в організації Бандери. — Хто за звуженням діяльности ОУН? — Орієнтація на власні сили чи на інтервенцію? — Де має бути осідок Голови ПУН? — Спроби організування українських військових частин: фінляндський легіон, французька чужоземна легія, українські частини в канадійській армії. — А що з повстанням проти большевиків? — Ще про зраду і зрадників. — Критика розламу в ОУН Р. Лісового. — Краківський Конгрес у квітні 1941 р. і його постанови.

Представлення тогочасніх подій було б і неповне та й одностороннє, якби ми не подавали теж їхнього насвітлення з опозиційної точки погляду. На жаль, як уже було сказано в передмові, я не міг дістати диверсійної полемічної літератури з т. зв. краківського періоду, а головно найважнішої публікації п. н. "Чому була потрібна чистка в ОУН?"

Щоб якось зарадити тому бракові, подаю понижче статтю Степана Бандери п. н. "В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН"[1]. Хоч написана вона в десять літ після подій, що їх обговорюємо в цій книжці, але, як побачить читач, її стиль, тон, спосіб розумування й аргументація в нічому не відбігають від тої атмосфери, що неподільно володіла всіми націоналістами в 1940-1941 роках.

Вибираємо ту статтю з усіх інших повоєнних писань ОУНР і ЗЧ ОУН на ті теми ще й тому, що автором її є центральна фігура опозиції, пізніше диверсії і накінець нової Організації, Голова її Проводу і найбільш авторитетна й відповідальна в тих справах особа серед противників ПУН. Коли в якійсь справі забирає слово Голова Організації, то це не те саме, що перший-ліпший рядовий член, якого можна здезавувати або який і сам кожної хвилі може заявити, що він чи то помилявся, чи то був непоіформований. А Голова говорить в імені не тільки свому власному, його слово є виразником поглядів і переконань загалу членства цілої Організації.

Статтю передруковуємо без ніяких змін чи підкреслень, пропускаємо з неї тільки ті уступи, що відносяться до подій 1939 - 1941 років, натомість обговорюють справи, що виринули аж після німецько-большевицької війни. Тих місць не багато і пропущення їх у нічому не порушує змісту решти статті.

"10 лютого минуло десять літ від переломової події в розвитку Організації Українських Націоналістів та цілого революційно-визвольного руху. На нараді провідного активу ОУН покликано до життя Революційний Провід ОУН та передано йому тимчасове кермування Організацією. Тим актом розтято вузол глибоких ідеологічних, політичних і організаційних розходжень між подавляючою більшістю Організації, передусім її революційним активом з рідних земель — з одного боку, а ПУН-ом Андрія Мельника і прихильниками його лінії — з другого боку.

II. Великий Збір Організації Українських Націоналістів з весною 1941 року затвердив акт з 10 лютого 1940 р., визнав його за необхідний і правильний,

одобрив діяльність тимчасового Революційного Проводу, покликав до життя новий Провід ОУН, ствердив неправосильність відбутого в 1939 р. т. зв. Великого Збору і неправосильність покликання Андрія Мельника на Голову ПУН-у. Другий Великий Збір осудив дальшу діяльність і виступи Андрія Мельника під іменем ОУН, як диверсію.

Акт з 10 лютого 1940 і Другий Великий Збір ОУН завершили процес кристалізації внутрі Організації, утвердили націоналістичний, революційний напрямок визвольного руху і лінію цілком самостійної політики, вільної від зовнішніх орієнтацій. Ті елементи, які силою різних обставин знайшлися в Організації, але в ґрунті противилися націоналістичній і революційній лінії та намагалися повести рух крутими дорогами різних орієнтацій, опортуністичних комбінацій, знайшлись у висліді поза його організованими рядами. Те, що група Андрія Мельника виступає надалі теж під іменем ОУН, по суті ні трохи не зміняє факту, що вона концепційно й дієво стояла і стоїть у таборі противників ОУН, цілого націоналістичного, революційно-визвольного руху, в таборі соціялістично-угодовецькому, пішовши за своєю властивою природою, а не за своїм політичним родоводом і за йменням.

Український націоналістичний, революційно-визвольний рух, сформований Організацією Українських Націоналістів, зродився і виріс органічним порядком з двох основних елементів: націоналістичної ідеології і з революційної дії, безкомпромісової, збройної боротьби за державну самостійність Української Військової Організації. Початкове обидва ці елементи не покривалися повністю. Збройно-революційна боротьба УВО зразу була тільки продовжуванням в інших формах мілітарної боротьби з окупантами України. Під ідеологічним, політично-концепційним оглядом у ній відзеркалювались і жили ті самі різнородні, часто протиставні собі елементи, що й у роках 1917- 1920. Але такий стан не міг довго тривати. Сама природа революційної боротьби ставила перед визвольним рухом категоричну вимогу творити монолітну під кожним оглядом, діючу силу, розгортати революційну боротьбу, як одностайний, всесторонній духовий, суспільно-політичний і дієвий, мілітарний процес, яким керує одна всеохоплююча ідеологія, визвольна, політично-стратегічна концепція й одноціла організаційна система. Інакше не було б виглядів на вдержання і продовжування революційної боротьби. З другого боку до тих самих висновків і до тих постулятів доводили глибші політичні рефлексії, аналіза внутрішніх причин, що причинилися до заломання державної самостійности, визрівання національно-політичної свідомости і кристалізація українського націоналізму. Таким чином український самостійницький, визвольний рух на рідних землях викристалізовувався як рух націоналістичний, революційний. В організаційно-дієву систему мілітарно-революційної організації втілювалася націоналістична ідеологія, політична концепція, націоналістичний напрямок і зміст боротьби. Цей процес проходив на рідних землях швидко і глибинно, під тиском вимог життя і загостреного політичного інстинкту в народі.

Творець і Провідник революційно-визвольного руху, сл. п. Євген Коновалець, мав повне зрозуміння для істоти й важливости того процесу, кермував тим процесом. За кордоном той процес відбувався не з такою швидкістю і не так глибинно, як на рідних землях. Не було безпосереднього впливу самого життя-боротьби і тої природної селекції, яка в ній відбувається. Після смерти сл. п. Євгена Коновальця в закордонних кругах Організації, теж у самому ПУН-і піднялися такі тенденції й елементи, які були підчинилися націоналістичному напрямкові покійного Провідника руху, але внутрішньо його не сприйняли. Це не були, під ідеологічно-програмовим і політичним оглядом, однородні елементи, не було одної скристалізованої течії. Спільною рисою їх було те, що вони знайшлися в націоналістичному русі (деякі теж на провідних становищах), попавши в нього в гурті тих різних груп, що в нього влялися, але самі не пройшли того органічного процесу ідеологічної і політичної кристалізації, стоплення, який відбув рух, як цілість. Вони залишилися в рухові, як механічне влучення.

Серед них можна відрізнити такі категорії: тенденція обмежити революційно-визвольний рух до самої технічної, революційно-мілітарної дії, так, як це було в УВО на початку, а політику залишити іншим. Її попирали речники інших тенденцій, які самі мали наставлення до політичної дії, були політиками, а не бойовиками, але при тому тяжіли до існуючих політичних угрупувань, на них орієнтувалися і

мали виразні чи приховані наміри підтягнути "відполітизований", звужений до мілітарно-технічних функцій революційний рух під політичний провід своїх орієнтацій. В цій категорії найчисленніші і політично найактивніші в закордонних кругах були прихильники групи УНР, подібно як давніше на ЗУЗ були в УВО сильні намагання підвести її під політичний провід галицьких партій, УНДО і радикалів, тенденції повністю переборені до тридцятих років. Прихильники групи УНР внутрі ОУН не виступали явно зо своїми тенденціями з уваги на те, що на рідних землях уенерівсько-соціялістичний табір був повністю скомпромітований і найбільш несприятливий.

Аналогічними мотивами кермувались такі елементи, які трималися революційно-визвольного руху, як динамічного, активного і найсильнішого фактора в українському світі, а які були наставлені на різні зовнішньополітичні комбінації і загри. Для них байдужими чи другорядними були справи внутрішнього ідеологічного і політичного змісту нашого руху. Вони революційну силу й боротьбу трактували передусім як той фактор, з яким може рахуватися зовнішній світ, від якого можна говорити і договорюватися з зовнішніми силами, на включення нашої боротьби в міжнародні політичні й мілітарні гри й конфлікти, на всебічну піддержку наших змагань сторонніми силами. В постановці нашого руху зовнішньо-політична робота має важливе значення тим, що приєднує прихильників, попертя і підтримку визвольних змагань України іншими народами. Але все таки вона стоїть на другому місці після **власної боротьби і будування власної сили**. На такому становищі стояли націоналісти, що діяли на зовнішньому відтинку, визнаючи єдину концепцію — власних сил. Тим часом для деяких таких діячів власна боротьба була тільки плятформою, засобом для зовнішньої політичної діяльности. Для прихильників такої тенденції було невигідне те, що визвольний рух має власну скристалізовану ідеологію і політичну концепцію, які визначують тверду лінію цілої політики, в тому й зовнішньої, їм здавалося, що зручніше виступати від руху тільки мілітарно-революційного, без виразного політичного обличчя, бо це дає ширші можливості маневрувати і пристосовуватися до зовнішніх сил і обставин.

Врешті були й такі, що жили цілком іншими від націоналістичних ідеологічними і програмовими концепціями, зокрема соціялістичними по змісту, хоч без виразної назви. Це були люди, що не могли чи не хотіли, не вміли визбутися давніше прийнятих ідеологічних, політичних засад з репертуару соціялістичних, марксівських партій. У них було намагання свої переконання прищепити цілому рухові.

Ось так в усіх того рода течій і одиниць, не дивлячись на їхню різнородність, було одне спільне, що їх зводило до одної постави, до спільних намагань: невдоволення з того, що революційно-визвольний рух скристалізувався як націоналістичний, чітко означений ідеологічно й політично.

Після ворожого роттердамського удару в серце українського націоналістичного визвольного руху, всі того рода тенденції в закордонних провідних кругах Організації віджили, зактивізувалися, піднесли голову. В ПУН-і Андрія Мельника вони взяли верх. їх спільною тенденцією було провести в Організації поворотний процес. Одні змагали перевести рух з маштабів ОУН назад на початковий маштвб УВО, а другі брались прямо за переведення руху на інші, ненаціоналістичні ідеологічні й політичні позиції.

Та це вже було даремне. Цілий визвольно-революційний рух і ОУН були вже повністю одне й те саме. ОУН мала вже так утверджений націоналістичний зміст, який увійшов у кров її революційно-бойових кадрів і в цілу її дію, що змінити того без основного перевороту не було можливо. Всякі спроби в прямій формі мусіли довести до вибуху й усунення їх поза рамки руху. А теж утаєні намагання в тому напрямі не мали виглядів на успіх, бо в Організації в процесі ідеологічно-політичної кристалізації і змагання за неї виробився надто гострий відповідний інстинкт. Націоналістична ідея була не тільки рушійною, але й керівною силою Руху. Тож і Провід його міг бути тільки один — націоналістичний. Жодна підмінка не могла встоятися на тому місці. Перед Андрієм Мельником і його ПУН-ом стояла історична вимога кермувати Організацією Українських Націоналістів, її життям, розвитком, її діяльністю, політикою і боротьбою за її принципами, по її

властивій лінії. Коли ж цього не було, тоді ця аномалія мусіла бути усунена, чи виправлена, таким або іншим порядком.

Створення Революційного Проводу ОУН, який прийняв керму її діяльністю, а опісля постановами Другого Великого Збору ОУН утвердила ідеологічний зміст і напрямок революційно-визвольного руху, усунула зо своїх рядів ті тенденції й елементи, що намагалися скерувати її на інші шляхи, чи накинути їй зворотно-розвитковий процес.

***

Тепер, в десятиріччя акту з 10 лютого 1940 р., вже й не приходиться роз'яснювати й виказувати, що усунення з рядів ОУН групи Мельника випливало з глибоких і істотних ідеологічних і політичних розходжень, що ішлося не про другорядні, але про першорядні питання внутрішнього змісту визвольного руху і шляхів його боротьби в важливому історичному моменті. Тільки на початку в 1940 — 41 рр. в українськім політичнім житті і серед громадянства існувала неясність у тому питанні. Вона була створена передусім тим, що група Андрія Мельника далі виступає під іменем ОУН, замасковуючи тим свій правдивий ідеологічний і політичний напрямок. З другого боку затемнювало ситуацію ще й те, що в висвітлюванні цієї події подавалися громадянству тільки деякі причини. Була мова про ідеологічні розходження, які належно оцінювалися тільки в самій Організації, а ширшій публічній опініі видавалися справами теоретичними, а не питаннями напрямку живої політичної дії. Також справи довір'я і внутрішньо-організаційної моралі й порядку були для ширшого громадянства другорядними. Натомість засадничі питання політики Організації в назріваючій тоді загальній ситуації, які перерішили про таку радикальну розв'язку, саме в тому часі і в такій формі — осталися невідомі громадянству, а навіть в Організації. Невелике лише число членів знало докладніше деталі. Діялось це тому, що найгостріші розходження відносилися до плянів дальшого розвитку революційної боротьби в новій політичній ситуації і до питань політики Організації по відношенні до наявних тоді і назріваючих міжнародніх подій. Плини Організації в тому відношенні не могли бути розкриті, бо це в значній мірі наражувало б на унеможливлений їх реалізувати. Не можна було викладати таких плянів в обличчі ворога-большевиків, ані в обличчі гітлерівської Німеччини, яка свої пляни відносно "сходу" в той час ще приховувала, але вже намагалася впливати на розвиток внутрішньо-українських відносин і сил у бажаному для себе напрямку. Через те треба було актуально найсуттєвіші розходження і сенс доконаних подій залишити тимчасово закритими перед власною суспільністю. Треба було здатися на те, що в грядучих подіях на ділі покажеться правдива суть, зміст і причини конфлікту, та на твердій пробі життя покажеться, де стоїть, якою є і куди прямує правдива ОУН і її підмінка по назві, а протиставлення по суті...

***

Зміст, причини і наслідки вилучення з ОУН групи Андрія Мельника вже достатньо виявилися. Осталося неосвітлене, навіть і загадкове для української суспільности, питання самого переведення того розділу.

Чому саме в той час і в такий спосіб він відбувся? Українське громадянство бачило й переживало потрясення процесу розділу і болюче сприймало те, що він мав місце в якраз такий важкий і відповідальний час. Скрізь стояло питання, чи це було конечне, чи не можливо було тої справи розв'язати іншим способом, в інший час, більш пригожий для внутрішнього порядкування, коли не було б таких далекосяглих зовнішніх подій. Це питання історичного порядку і на нього треба дати відповідь.

Коротка відповідь така: акт з 10 лютого 1940 р. був не тільки неминучою розв'язкою глибинного процесу внутрі ОУН, але він перерішував у головних засадах напрямок і конкретний плян революційної визвольної боротьби і самостійницької політики ОУН під час війни. Стояли проти себе дві протиставні концепції. Одну

прийняв ПУН Андрія Мельника, вона була основою цілої політики його Організації під час війни. Друга концепція, намічена провідним революційним активом який, створив опісля Революційний Провід ОУН, дала напрям боротьбі й політиці ОУН в цілому розвитку подій під час II світової війни. Питання стояло дуже чітко: або-або, один або другий шлях.

В першій половині січня 1940 р. в одній європейській країні, що тоді ще не стояла в війні, тодішній провідник ОУН на Рідних Землях, Тимчій-Лопатинський і автор цих рядків предложили полк. Андрієві Мельникові, як Голові ПУН-у, від ОУН в Україні і від провідного революційного активу низку пропозицій, які в одній части накреслювали плян визвольної боротьби і самостійницької діяльности ОУН в новій ситуації, а в другій частині торкалися організаційно-персональних справ ПУН-у, яких поладнання було конечне, щоб привернути довір'я в Організації до Проводу.

Треба пригадати собі тодішню ситуацію: Німеччина розбила й зайняла Польщу, довга зимова тишина в другій війні між польською і західньою кампанією Гітлера, існує і діє пакт німецько-совєтськоі приязні, розподілу сфер впливу; війна СССР з Фінляндією; західні держави заявляються по стороні Фінляндії, готується їй підмога, Гітлерові ця війна не на руку, старається її потушити, не перепускає м. і. достав з Італії до Фінляндії, большевики, зайнявши Галичину й Волинь, починають "прибірати до рук".

В такій ситуації представники революційного провідного активу пропонують м. і. засади й проекти до пляну дальшої боротьби:

Дотогочасний розвиток війни не створив особливо пригожої для нашої справи ситуації. Український самостійницький рух не зацікавлений у війні між Німеччиною і Західними Державами, не може в жадний спосіб ставати по одній чи другій стороні, ані давати втягати українські сили в ту війну. Нас обходить передусім відношення посторонніх сил до наших визвольних змагань і до нашого ворога, СССР. За союзників можемо вважати тільки такі народи, які на ділі поставляться прихильно до державної самостійности України. Фактичного союзника СССР не можемо вважати за союзника чи прихильника України. В тогочасній міжнародній ситуації для нас найважніше значення має війна СССР з Фінляндією. Український визвольний рух повинен якнайсильніше заманіфестувати, що він повністю стоїть по стороні Фінляндії, яка боронить своєї незалежности перед імперіялістичною агресією нашого найбільшого ворога. Ми повинні вміру наших сил і спроможностей виступити активно по стороні Фінляндії і солідаризуватися з тими всіма міжнародніми силами й акціями, які піддержують Фінляндію збройно, політично й матеріяльно. Світова війна ще лише розгоряється, треба рахуватися з тим, що вона захопить і ті держави, які ще невтральні. СССР буде старатися якнайдовше так маневрувати, щоб підсичувати війну, а самому не вступати в неї, аж при кінці, коли обидві воюючі сторони будуть виснажені, щоб повалити чи бодай якнайсильніше підорвати обидві сторони. Одну, переможену, придавити стопою побідника, а другу, виснажену війною, підмінувати і розсаджувати комунізмом. Можна рахуватися з різними змінами укладу сил воєнних фронтів. На підставі дотогочасного розвитку війни та виявлення цілей обидвох воюючих сторін, треба цю війну трактувати, як не нашу.

Революційно-визвольну війну ОУН має провадити, кермуючись виключно доцільністю з погляду наших внутрішніх умовин, можливостей і потреб, станом наших сил, положенням большевиків і цілою ситуацією внутрі СССР. Нема підстав для того, щоб у наші плани вводити розрахунок на зовнішні сили та достроювати свою боротьбу до їх політики. Так само свою закордонну роботу старатися вести всюди однаково, цілком незалежно.

Відповідно до таких загальних стверджень, заложень і напрямних, представники провідного революційного активу й Організації на рідних землях поставили проекти практичного характеру. Важніші з них були такого змісту:

Після поширення большевицькоі окупації ЗУЗ посилити організаційну, політичну й бойову діяльність на рідних землях, зокрема на ОСУЗ, щоб на всіх землях

України досягнути такого насилення революційного потенціялу і зорганізованого підпілля, як на ЗУЗ. Спеціяльну увагу присвятити мілітаризації руху і підготові до розгорнення широкої повстанчої акції. На випадок намагань большевиків ліквідувати головну базу зорганізованого націоналістичного революційного руху через масове заслання і виселення всього національно-свідомого елементу, ОУН зорганізує широку повстанчу акцію, мобілізуючи до неї ввесь боєздатний і певний елемент і вестиме партизансько-повстанчу боротьбу на захист виселюваних теренів. Розпочата партизанська акція має стати вогнищем широкої повстанчої боротьби. Це робити тоді, як внутрішнє положення на рідних землях буде того вимагати, зокрема в обличчі загрози ліквідації головної бази руху, — без огляду на таку чи іншу міжнародню політичну ситуацію, не дивлячись на дальший розвиток війни.

В діяльності на закордонних теренах зараз поставити, як головну акцію, активне включення у фінляндсько-совєтську війну. Для того використати цю обставину, що західні держави заявились по стороні Фінляндії і йдуть їй з допомогою, зокрема Франція підготовляє висилку на фінляндський фронт свої військові частини. В тому ж самому часі, від осени 1939 року, у Франції переводиться насильне мобілізування українців з ЗУЗ до польської армії, мовляв, вони громадяни Польщі. Цьому треба найсильніше протиставитися. Сполучити обидва моменти в одне і поробити усильні старання для зорганізування української військової частини, як самостійного національного легіону з добровольців, з ціллю воювати проти большевиків по стороні Фінляндії. Включити цю акцію в пляни французької мілітарної допомоги Фінляндії і в той спосіб запевнити собі піддержку в її переведенні. Таким чином було б спаралізоване насильне включування українців до польської армії і постав би за кордоном український легіон для боротьби з большевицькою Росією. Незалежно від дальшого розвитку подій, ця акція мала б принести такі користі українській визвольній справі після створення того легіону: перетворення фінляндського фронту на фронт волелюбних народів, які спільно боряться за незалежність проти московського імперіялізму, політично-пропаґандивний, антибольшевицький вплив на вояцтво совєтської армії, зокрема на українців, маніфестація перед цілим світом, що українці боряться з московським загарбницьким імперіялізмом скрізь, де мають змогу, і що Україна стоїть по тій стороні, де йде оборона незалежности народів перед тим імперіялізмім.

Для збереження незалежности і всесторонности зовнішньої політики і закордонної діяльности націоналістичного руху, перевести зараз такі приготування: Андрій Мельник, як Голова ПУН, з частиною Проводу повинен під час війни перебувати в Швайцарії чи іншій невтральній країні, яка має тверду лінію зберегти невтральність у війні між Німеччиною і Західніми Державами. Там треба творити головний закордонний центр визвольного руху, який буде репрезентувати його на міжнародньому форумі і, наскільки це буде можливе під час війни, керувати цілою закордонною діяльністю, зв'язувати акції по обидвох сторонах. Рівночасно, не гаючи часу, зараз створити два політично-оперативні закордонні центри, які мають організувати нашу діяльність і провадити політичну акцію згідно з генеральною лінією Організації в комплексах обидвох воюючих сторін. Один такий осередок у Німеччині мав би охоплювати теж усі країни, що знаходяться в її політичній орбіті. А другий осередок у сфері Західніх Держав творити поза Европою, там, де є більша українська еміґрація, в Канаді або в ЗДА. Обидва ці центри стараються вдержати політичний і організаційний зв'язок з головним центром на невтральному терені, але коли б це було внеможливлене котромусь з них, він має провадити свою роботу самостійно.

Рівночасно з тими проектами поставлено полк. А. Мельникові вимогу відповідно упорядкувати справи в самому ПУН, щоб ПУН давав ґарантію самостійницької націоналістичної лінії і мав довір'я Організації. Зокрема усунути з ПУН таких людей, проти яких існували обосновані закиди в зраді і таких, які ламанням внутрішньо-організаційних засад і політичної лінії Організації підорвали довір'я до себе і до Проводу.

Так само поставлені вимоги щодо збереження націоналістичної лінії у внутрішній політиці, зокрема перервання загравань з політичними противниками. З одної сторони з польонофільською групою УНР, яка теж і в той час робила

українську справу дочіпкою до справи польської. З другої сторони з групою Палієва, яка виразно стояла на позиціях орієнтації на Німеччину, а наслідуванням гітлеризму і зловживанням імени українського націоналізму створювала баламутства довкола нього.

Проекти і вимоги предложені Тимчієм-Лопатинським і мною, Андрій Мельник, як Голова ПУН, потрактував так, що апробуючи деякі з них, відкидав якраз ті наймаркантніші, що становили стрижінь цілого пляну.

Відносно постановки діяльности і боротьби на рідних землях Андрій Мельник відкинув можливість розгортання широкої збройної боротьби, партизансько-повстанчої акції в існуючій міжнародній ситуації, хочби того дуже вимагало положення на рідних землях. В тому питанні ставив такі перспективи: війна щойно розгоряється. Можна рахувати з певністю на війну Німеччини з СССР. Нам треба виждати пригожого моменту і включити свою боротьбу в війну проти большевизму. За той час треба розбудовувати, підготовляти і зберігати свої сили. Навіть коли б ми мали втратити багато з існуючих сил і пізніше через масове виселення Західних Земель, то не можна розпочинати повстанської боротьби в існуючій ситуації, бо тим можна стратити шанси і спроможність на боротьбу в пізнішій, пригожій ситуації. Німеччину трактуємо, як нашого союзника, і мусимо достосовувати свою боротьбу до розвитку міжнародніх подій, бо той розвиток іде в корисному для нас напрямі, помимо тимчасового, тактичного порозуміння між Німеччиною і СССР.

Так само А. Мельник відкинув пропозиції відносно акції у Фінляндсько-російській війні. Мовпяв, це епізод без більшого значення. Фінляндія далека від нас і нам недоцільно на її фронті витрачати свої сили, які треба зберігати на пізніше. Така акція втягнула б нас у небажані міжнародні комплікації, ми ввійшли б у конфлікт з Німеччиною, яка змагає до потушення війни в Фінляндії, через акцію зв'язану з акцією західніх альянтів. А нема виглядів, щоб вони через справу Фінляндії входили в поважний воєнний конфлікт з СССР.

Рівно ж плян постановки незалежної закордонної діяльности Андрій Мельник відкинув у головних точках. Визнав за непотрібний свій переїзд до іншої невтральної країни і творення двох других центрів другого ступня, і по обидвох частинах світу, розрізаних західнім фронтом. Мовляв, досі вдавалося ПУН-ові вдержати всюди зв'язок і безпосередньо кермувати нашою діяльністю на трьох континентах з одного осередку, це пощастить і в дальшому розвитку війни.

Вимоги в питаннях внутрішньої політики були збуті виясненням, що таких загравань не було й нема. А в справах внутрішньо-організаційних полк. А. Мельник відмовив перевести зміни.

Крайовий Провідник Лопатинський і я їхали до Андрія Мельника, щоб йому, як Голові ПУН, предложити від революційного активу Організації такі проекти-вимоги, які: а) устійнювали б твердо генеральну лінію революційно-визвольної боротьби і самостійницької політики серед надходячих подій, б) поладнали б справу самого ПУН так, щоб він був Гарантом реалізації такої концепції і в) встановили б відповідну до плянів і ситуації розставку сил і керівництва. В обговореннях виявилося цілком виразно, що стоять проти себе два різні розуміння ситуації, дві протилежні концепції-пляни. Андрій Мельник і ПУН поставили головний наголос на те, щоб визвольні змагання провадити в пляні розвитку міжнародного укладу сил, у пляні розвитку війни. Поставили ставку на війну інших держав проти СССР, на Німеччину, яка мусіла в таку війну вступити. Тому Німеччину трактували, як союзника. Включення справи визволення України в німецько-совєтський конфлікт, до якого йшло, і достроєння нашої політики так, щоб не викликати конфлікту і неприхильного відношення з боку Німеччини — це було основне заложення, з якого виводилися всі висновки. Активність і послідовність у тому, що йшло по такій лінії, пасивність, стриманість і вижидання в усьому, що під тим оглядом було невиразне, сумнівне. Теж справи боротьби на рідних землях, її посилення, форм і пляномірности трактувалися під кутом вбудування у воєнний конфлікт.

З другої сторони революційний актив ОУН ішов по лінії власної революційної боротьби. Нормування її після своїх вимог і потреб, а не достосування до зовнішньої ситуації. Загальну ситуацію і сторонні сили розцінювано з нашої точки погляду, відповідно до їх відношення до справи визвольної боротьби України. Не узалежнювання нашої боротьби від політики жодної держави, але найдальше посунена стриманість, доки вони виразно й реально не поставлять позитивно до визвольних змагань України. Ведення в кожній ситуації принципової політики і визвольницької діяльности, без огляду на міжнародню ситуацію і становище чужих сил.

ОУН не могла зійти зо свого шляху, піти по тій лінії, яку обрав ПУН А. Мельника. Тимчій-Лопатинський і я заявили це виразно Андрієві Мельникові, що ОУН піде своїм шляхом.

10 лютого нарада провідного активу покликала Революційний Провід ОУН з С. Бандерою на чолі, який обняв керму діяльности цілоі Організації. ПУН А. Мельника і частина членів ОУН пішли своїм окремим і протилежним шляхом.

Намічений попередньо плян був реалізований ОУН у дальшій діяльності, поскільки була до того змога. Революційний Провід цілу увагу поклав на розгорнення діяльности на рідних землях. Крайовий Провідник Тимчій-Лопатинський з іншими членами Крайового Проводу зараз після 10 лютого подалися на рідні землі. Крайовий Провідник Лопатинський з д. Опришком-Медведем і подругою Зеною Левицькою, заскочені відділом НКВД, згинули в бою, розірвавши себе ґранатами. Але зараз до краю виправлено більше груп і кількох членів Революційного Проводу ОУН і працю на рідних землях поставлено в наміченому пляні.

На закордонних теренах значна частина організаційних клітин осталася в руках і по стороні А. Мельника, зокрема на американському континенті. Революційний Провід прийняв лінію, щоб видвигати справу конфлікту і зірвання з ПУН тільки на тих теренах, де можна належно справу висвітлити і поставити свою діяльність через висланих людей. Робити цього через кореспонденцію в умовинах війни було неможливе. Пороблено старання для переїзду до Америки члена Революційного Проводу для ставлення окремої акції в країнах Західніх Держав. Але ці старання були спаралізовані людьми з групи Мельника і таким чином позаєвропейські терени на час війни залишилися під впливом групи Мельника. Так само всі зовнішньо-політичні станиці ОУН в Европі, крім Німеччини, залишилися в руках А. Мельника. Революційний Провід не хотів паралізувати того, чого не міг перебрати і поставити. Вкінці всі європейські станиці, опановані А. Мельником, опинилися в німецькому мішку. Сам А. Мельник теж переїхав до Німеччини та постягав туди частинно представників з інших країн.

В справі організування військової частини до Фінляндії Революційний Провід зараз розпочав заходи. Не маючи змоги робити це в Франції, бо тамошня організаційна станиця була по стороні А. Мельника, вислано членів ОУН до Фінляндії і розпочато там старання, щоб зорганізувати акцію при допомозі фінляндських закордонних зв'язків. Але ці старання були перервані закінченням фінсько-московськоі війни.

Революційна ОУН спрямувала цілу свою увагу й енерґію в напрямі підготови й організування боротьби на рідних землях, її розвиток і протиставність групи А. Мельника — вже відомі.

Сьогодні висвітлюємо головні причини акту з 10 лютого 1940, який рішив про те, що революційно-визвольний рух під час II світової війни і по сьогодні пішов тим шляхом, яким його повела революційна ОУН, а не тим, яким ішла й іде Організація А. Мельника. Це справа історичного значення і вона мусіла бути колись висвітлена. Тепер прийшов час на те.

Досі ми оставляли в тіні ці найважніші, вирішні моменти того процесу, справу двох протиставних концепцій визвольної політики. Як сказано вже, на початку не можна було розкривати тих справ, з уваги на їх актуальність. Після війни, коли вони вже перестали такими бути, ми дальше зберігали мовчанку з тих причин, щоб

вияснення не було використане і зінтерпретоване в сенсі політичної денунціяції. Уважаємо за шкідливе для національної української справи кожне таке поступування яким переноситься справи української політики в таку площину, що вони стають предметом встрявання чужих чинників. Тоді, коли в Західній Европі прокочувалася хвиля нагінки на коляборантів з гітлерівською Німеччиною, була загроза підтягнення під цю категорію і тих українських напрямків чи діячів, які кермувались своїм розумінням рації української справи, своєю оцінкою положення й доцільности такої чи іншої політичної лінії. Питання правильности чи шкідливости таких напрямків, це питання внутрішньо-українське, яке повинно бути розглядане в такій обстанові і в такий спосіб, щоб у те не втручалися сторонні чинники. Це справа чести і суверенности української політики. Хто грішить проти неї, той підриває головне її коріння. З таких то міркувань ми відкладали оці висвітлення на відповідний час, коштом того, що дальше будуть існувати в публічній опінії різні баламутні погляди й вістки".

Стільки Степан Бандера. Не будемо подрібно розглядати чи оспорювати всіх його тверджень, а чи здогадів і висновків. Свого часу це докладно зробив інж. Йосип Бойдуник, що в зв'язку з тим написав цілий цикл роз'яснювальних статтей у паризькому "Українському Слові" і туди, за браком місця в нашій книжці, мусимо відіслати цікавих.[2] Інж. Бойдуник перевів розгляд і критику так цеї статті, як теж інших, що появилися в тому часі на сторінках преси ЗЧ ОУН.

Все ж таки не можна зовсім мовчки перейти попри статтю Степана Бандери, а то тим більше, що від її написання минуло знову десять літ і за той час повиходили на денне світло нові інформації.

Перше, що нас вдаряє, це питання, чому Степан Бандера так пізно забирає слово в тій справі, де він був головною особою? Чому чекав на те аж десять років?

І друге, чому до цього часу Організація Степана Бандери не давала вичерпної політичної та ідеологічної підбудови виступу з ОУН у 1940 році і створення Революційного Проводу ОУН?

Перше питання залишиться без відповіді. Степан Бандера вже не живе і не може ще раз забрати голосу в тих справах і нам не залишається нічого іншого, як погодитися з фактом, що Голова Організації з йому самому тільки відомих причин не вважав за відповідне від себе про те говорити повних десять літ.

Але на друге питання знаходимо відповідь в самій статті. Автор бо твердить, що говорити про ті справи не вважав доцільним ані тоді, ані безпосередньо по війні. Тоді "найсуттєвіші розходження і сенс доконаних подій мусіли залишитися тимчасово закритими перед власною суспільністю", бо з уваги на актуальність плянів Революційного Проводу завчасно було б викладати справжні причини розходжень в обличчі ворога-большевиків і в обличчі гітлерівської Німеччини. А по війні Степан Бандера мовчав, щоб розкриваючи пляни й політичну орієнтацію ОУН з воєнних років не наразити полк. А. Мельника і живучих ще тепер її членів на відповідальність за германофільство і коляборацію з гітлерівцями.

Та ледве, чи це може кого переконати. Що тут багато говорити? Напередодні німецько-большевицької війни 1941 року всі українці були германофілами в тому сенсі, що хотіли німецької перемоги над большевиками і з тою перемогою в'язали свої надії на визволення і державне відродження України. І всі українці того часу були якщо не дійсними то потенційними коляборантами знову ж у тому сенсі, що готові були по змозі своїх сил помагати німцям до розбиття СССР і повалення большевицької системи. Був до того готов і навіть це на початку війни й робив самий Степан Бандера і його Організація. Заперечувати це тепер, це не тільки неповажно, але подекуди і смішно.

Бо виходить таке, що ОУН була коляборантська, а теперішні ЗЧ ОУН — під якою б то вони тоді назвою не виступали — від самих своїх початків стояли до Німеччини в опозиції, чи навіть в активному резистансі. Та ж сьогодні всьому хрещеному мирові відомо, що ніхто інший тільки якраз "бандерівці" мали домовлення з частиною німецького генерального штабу, що підпирали їх деякі німецькі військові кола, нікому іншому з-поміж українців тільки якраз Організації Степана Бандери дозволили творити два військові відділи з напів-українською командою і навіть робили їм деякі політичні надії. Пишуть про те самі теперішні і колишні "бандерівці"[3] і нема в тому ані нічого тайного, ані нема чого відпекуватися того чи соромитися. Щобільше, якраз ПУН у такому значенні коляборантом не був. А не був не тому, що не хотів ним бути, тільки тому, що не допустили до того німці. Вони не бажали в тому часі говорити з ПУН, бо не хотіли йти на його політичні вимоги і сподівалися, що легше їм буде договоритися з Революційним Проводом. Якщо б німці бодай частинно пішли назустріч

домаганням ПУН, він напевно не відкинув би співпраці, бо того вимагала б політична ситуація.

Отож таке пояснення пізнього виявлення ніби справжніх причин розколу в ОУН 1940-1941 років дуже заносить чухраїнським "я так і знав" Остапа Вишні і краще було б його зовсім не вживати провідникові великої будь-що-буть Організації. Чи не ліпше було б сказати попросту, що десята річниця від створення РП ОУН дає нагоду для того, щоб пригадати собі тодішні часи і зробити перегляд позицій з перспективи десятиліття?

Стаття видвигає три головні закиди в сторону ПУН і висуває п'ять вимог, поставлених Голові ПУН, полк. Андрієві Мельникові в часі відомої нам уже стрічі його зо Степаном Бандерою взимку 1940 року. Відкинувши реторичні фрази і полемічні намагання оправдати ті закиди, їх можна коротко сформулювати так:

1. ОУН під проводом ПУН складалася з неоднородних ідеологічно й політично елементів. Велику групу в ній творили колишні та ще й тепер скриті прихильники УНР, що в ідеологічній площині схилялися до соціялізму і намагалися ці соціялістичні тенденції прищепити всьому націоналістичному рухові. А через те ОУН під проводом полк. Мельника одною ногою стояла в угодовецько-соціялістичному таборі.

2. Ще інша група в ОУН, в якій теж головну ролю загравали прихильники УНР, стояла за звуження націоналістичного руху тільки до технічної, революційно-мілітарної дії, як колись в "Українській Військовій Організації", віддавши політику кому іншому.

3. В загальному цілий ПУН разом з його Головою спірали свою визвольну політику на зговоренні з зовнішніми чинниками, ставкою на чужу допомогу, відкидаючи концепцію розбудови і скріплення власних сил українського народу.

Шкода, що автор статті обмежується тільки до ось таких голословних тез, не подаючи на їх підтвердження ніяких доказів, не називаючи тих осіб з ПУН, що мали б заступати ту чи іншу політичну концепцію, не покликаючися на цитати з політичної літератури ПУН, енунціяції Голови чи окремих членів ПУН, а хочби на уривки зо статтей у доволі вже тоді багатій пресі, що була виразником поглядів ПУН і ОУН. Бо через те ті твердження Степана Бандери неначе висять у повітрі, не маючи грунту під ногами, грунту, на якому можна б розвинути дискусію щодо їх правильности чи помилковости.

Закид щодо політичної неоднородности складових елементів мав би деяку рацію, якби його поставлено не в 1950, ані навіть не в 1940 році, в часі розлому, тільки принаймні ще на десять літ скоріше, в часі творення ОУН і в перших двох-трьох роках її існування. Тоді це була свіжо заложена, молода Організація і не дивниця, що в ній могли знайтися і таки справді знайшлися люди, що мали вже за собою іншу політичну діяльність в рамах тих політичних партій чи на основі тих ідеологічно-світоглядових понять, що до того часу визнавалися в українській

суспільності. Але такий стан довго не тривав. До яких двох-трьох літ повідставали від ОУН всі, в кого справді не було духових даних на те, щоб сприйняти націоналістичну ідеологію.

Одначе, чи такий початковий конгльомерат людей різних політичних напрямків, що перетопилися пізніше в одну цілість в горнилі націоналістичної ідеології, був тільки за кордоном? З досвіду власного мого життя можу сказати, що точнісінько такий же самий стан витворився і в краю, в Західній Україні, в початках творення націоналістичного руху. Пригадую собі 1925-1926 роки, коли творилися у Львові "Група Української Націоналістичної Молоді", а потім "Союз Української Націоналістичної Молоді". Відбувалося тоді безліч усяких зборів, сходин, дискусій і т.д., а все під кличем : геть з комуною і з радянофільством! Поміж студентською та й іншою молоддю звихалися наші агітатори і давали підписувати заяви приступлення до "Групи Української Націоналістичної Молоді" всім, хто заявив себе проти комуни. Були там і гетьманці і католики з т.зв. християнсько-суспільним світоглядом і навіть соціялісти-радикали. Ввесь цей зліпок тримався купи спільною акцією прочищення студентських, робітничих і ремісничих юнацьких організацій від большевицьких ячейок. Як це сталося; — це забрало часу навіть небагато — в "Групі" а потім у "Союзі" почали зарисовуватися перші щілки. Один по одному почали відходити більш чи менш добровільно оці "неоднородні елементи": найперше відійшли соціялісти-радикали, потім якось безслідно зникли, нечисленні щоправда, гетьманці, накінець католики, після безуспішного намагання накинути новій організації своє ідеологічне забарвлення. А все те, від першого до останього акту дії, відбувалося на моїх очах і в тому процесі я теж приймав досить жваву участь. Але чи в моменті злиття всіх націоналістичних гуртів в ОУН запанувала вже повна однородність у тій Організації в краю? Не тільки тоді, але й напередодні другої світової війни "крайова" ОУН мала в собі сильне крило соціялізуючих, а навіть націонал-комунізуючих елементів. Послухаймо, що каже про те інж. Йосип Бойдуник, якому теж доводилося стрічатися з тим "лівим крилом":

"Прояви "соціялістичности" можна було завважити в деяких членів ОУН, які з тим зовсім не окривалися. Маємо тут на думці сл. п. Івана Мітринґу, з його приклонниками, а саме Р. Паладійчуком, Б. Левицьким, Риваком і, оскільки не помиляюся, пп. Вітошинським і Д. Штикалом, який навіть писав про "Чудовий клімат міста з його хідниками, деревами та домами", щоб, здається, творити міський "пролетаріят".

Всі вони гуртувалися, в першу чергу, навколо видавництва "Дешева Книжка" у Львові, а дехто навколо газети "Нове Село". Сл. п. Мітринґа заініціював і видав пару чисел журналу "Геть з большевизмом!" до співпраці в якому запрошував і автора цих рядків. На запит автора цих рядків, чому журнал має назву "Геть з большевизмом", а не "Геть з комунізмом", Мітринґа відповів, що нема потреби і розумної підстави боротися з комунізмом, бо ж він особисто не виключає комунізму, навпаки, вважає комунізм приємливим, лише, розуміється, не в російсько-большевицькому виданні, а в українському, і це зовсім не йде в розріз з українським націоналізмом. Бо коли може існувати "націонал-соціялізм", то чому ж не мав би існувати "націонал-комунізм"?

Це було в 1936 році. Отже ж, як бачимо, такі "соціяльствуючі" елементи в рядах ОУН були (і то в краю, а не на еміграції, прим. З. К.).

Що ж сталося з тими "елементами" під час розламу в ОУН в 1940 році? Всі вони, як один, Мітринґа, Ривак, Паладійчук, Борис Левицький, Вітошинський, Штикало і т. д. стали по стороні "диверсії" і творили її кадри, а навіть "провідну верхівку". І деякі з них були учасниками наради 10 лютого, яка постановила покликати до життя "Революційний Провід ОУН", а може дехто з них входив до того "Проводу", так само, як були вони учасниками т. зв. краківського конгресу весною 1941 року".4

Ці "соціялістичні" —вживаємо тут термінології самого Степана Бандери — елементи існували в ЗЧ ОУН ще й потім і частина їх перейшла до т. зв. двійки, але напевно ще деякі лишилися і про те знову переконаємося при нагоді якогось організаційного струсу. Бо скільки б ми не деклярували про "монолітність" і "крицеву спаяність" Організації, в ній, — як і в кожній іншій — завжди були й будуть різниці поглядів на різні тактичні й програмові справи, зокрема на справи соціяльної політики і тут завжди легко буде пришити комусь ярлик соціялізму. Коли ж порівняємо ОУН і ОУНР в тій площині, то побачимо, що від часу пам'ятного розламу 1940 року з Організації Степана Бандери кілька разів уже відпливали ці "соціялістичні елементи", яких він не бачив у себе, але бачив в оточені полк. Мельника і рятував перед ними чистоту ідеології ОУН. Деякі з них причалили вже до чисто націонал-комуністичної організації Майстренка. Натомість ані не бачили ми ані не чули про які-небудь соціялістичні "ухили" в тій частині ОУН, що залишилася під керівництвом ПУН.

Висуваючи під адресою ПУН закид, що він — а прийнамні значна частина — хоче обмежити діяння ОУН до чисто технічної, революційно-мілітарної дії, виглядає на те, наче б РП ОУН обернув кота хвостом. Та ж ідея створення ОУН, як спільної **політичної** надбудови часто неусвідомлених ще хотінь і порухів різних націоналістичних гуртів, зродилася ніде інде, як саме там, за кордоном, і першими її речниками, а потім і творцями Організації були ті члени ПУН, що в 1940 році стояли на чолі Організації. І ніхто інший, тільки якраз вони ввесь час наставали на те, щоб відділити від ОУН технічно-бойовий сектор діяльности, затримавши його під дотеперішньою фірмою "Української Військової Організації". І саме представники "крайової ОУН" гаряче заступали думку, що ОУН мусить узяти на себе також тягар технічно-революційної дії, і, щоб цей процес прискорити та до деякої міри поставити ПУН перед доконаним фактом, самі на власну руку почали переводити революційно-бойові акти та довели до того, що якраз у "краю", а не "за кордоном" уся діяльність ОУН звелася до "технічно-революційної" сторінки. Я все те також спільно з іншими переживав і вже про ті речі писав у своїх спогадах.5

Дилемою "чужоземної інтервенції" та "орієнтації на власні сили" слід оперувати дуже обережно, коли не хочемо згубитися в пустословній демагогії. Чесний противник не може з переконання поставити такий закид Проводові Українських Націоналістів. ОУН не була перша, що цей принцип орієнтації на розбудову власних сил народу до боротьби з ворогом видвигнула, але вона перша після визвольних змагань найгрунтовніше розробила і старалася прищепити його всій українській суспільності. Це їй удалося, бо сьогодні нема ні одної української політичної партії чи організації, що відкидала б орієнтацію на власні сили українського народу, як підставу своєї політики. Хто тої очевидної правди

відмовляє для ПУН, той тим самим ставить під знаком сумніву правдивість інших своїх тверджень.

Але, як з одного боку ніхто не відкидає принципу орієнтації на власні сили в визвольній політиці, так з другого ледве чи знайдеться хтось, навіть з-поміж найбільш демагогічних крикунів, хто всю визвольну політику української нації звузив би тільки до надії на збройне повстання українського народу. Інтердепенденція міжнародніх інтересів у двадцятому столітті не допускає, щоб щось десь на нашій землі діялося в відірванні від решти світа. Кожен розумний політик, якщо не хоче себе обсмішити, мусить це брати до уваги. Брав це до уваги ПУН і сліди того маємо зафіксовані вже на Віденському Конгресі 1929 року. Мусять це брати і беруть до уваги ЗЧ ОУН, бо так мусить робити кожен політик, коли він справді хоче бути політиком, а не політичним недоуком.

Зберім ще раз докупи вимоги, що їх Степан Бандера в імені РП ОУН поставив Голові ПУН 1940 року, при чому їхній порядок дещо переставимо:

1. Переїзд Голови ПУН до Швейцарії або іншої невтральної країни і створення двох центрів ОУН по обидвох воюючих сторонах.

2. Припинити політичне загравання з польонофільською групою УНР, що тягнеться на мотузку польського екзильного уряду, і з групою Дмитра Палієва, що орієнтується тільки на Німеччину.

3. Включити себе активно в московсько-фінляндську війну, протиставившися насильній мобілізації українців до польського війська в Франції і сформувавши з них український легіон, що брав би участь у боях у рядах фінської армії.

4. Посилити підготову до повстанської боротьби, як оборонного засобу українського народу на випадок, якби большевики хотіли переводити виселення української людности.

5. Вичистити ПУН від зрадників. Тут Степан Бандера мав на думці Ярослава Барановського, як "зрадника", і Омеляна Сеника-Грибівського, як його протектора перед Головою ПУН.

Деяким з тих домагань не можна відмовити слушности. Можна б навіть радіти, що члени ОУН турбуються долею своєї Організацої, свого Проводу, думають і радять нам тим, як найкраще поставити і повести боротьбу за даних умовин. Цю слушність можна б Степанові Бандері і його РП ОУН беззастережно признати тоді, якби тільки він ці домагання висунув, ПУН тих справ не розумів, про них не думав і нічого для них не робив. Та ба! Лихо в тому, що людям зачасто здається, наче б то єдино вони про деякі справи думали і тільки вони одні їх правильно розуміти. Вони — а з правила це бувають люди молодші віком, що з одного боку не встигли ще набратися досвіду власним життям і з другого опановані притаманною молодій натурі нетерплячкою акції — готові приписувати ввесь розум собі і зачинати історію від себе. Мені це зрозуміле, бо в моїх студентських

роках я був такий самий, до деякої міри схильний вважати себе премудрим Соломоном, а всіх інших мати за дурнів. Мабуть це вже така загальна хиба молодости.

А тим часом, ще заки деякі з тих домагань виляглися в головах членів РП ОУН, ПУН уже зачав їх здійснювати. Як тільки почалася війна, Голова ПУН залишив Німеччину і переїхав до Риму. Італія тоді була невтральною країною, війни не хотіла, — відомі ж спроби Мусоліні посередничити в початках воєнного конфлікту. Була вона пов'язана політичне з Німеччиною по вісі Рим-Берлін, все ж таки досить заздро старалася берегти незалежности своєї політики і Гітлер з тим дещо мусів рахуватися. Правда, не була це така невтральна країна, як Швайцарія, або Швеція, все ж таки невтральна в тому часі і Голова ПУН, переїжджаючи туди, мав куди більшу вільність рухів і слова, як у Німеччині.

Думку виїзду до далекої невтральної країни найбільше заступав Ярий. Йому залежало на тому, щоб полк. Мельник перебував якнайдальше від Німеччини, оперативного терену Ярого. Одначе, в тому часі не було ніякої інакшої можливости. Швайцарія чи Швеція може б погодилися приняти до себе Голову ПУН, але тільки на правах азилю, т.зн. дозволивши тільки поселитися, під умовою припинення всякої політичної діяльности, що могла б колідувати з невтральною поставою країни і наразити її взаємовідносини з котроюсь з воюючих сторін. Те ж саме можна сказати і про Туреччину. Які ж інші країни лишалися? Еспанія і Португалія? Поминувши їхню віддаленість від України і тяжкий зв'язок з Організацією, перебування в першій не багато різнилося б від поселення в Римі, а Португалія від століть уважалася неначе сателітом Англії. Коли ж би Голова ПУН переїхав, до Америки, тоді тільки номінально був би Головою ПУН, цебто провідником своєї Організації, на ділі ж став би звичайним політичним емігрантом, без можливости фактично керувати ОУН.

Характерно, що опозиція Степана Бандери ставила вимогу полк. Андрієві Мельникові переїхати до далекої невтральної країни, але зовсім не домагалася того від самого Бандери, коли обрала його на Голову РП ОУН.

В моїх спогадах "Перед походом на схід" писав я про те, що ПУН мав на думці створити свою експозитуру в Америці, щоб звідти керувати самому і помагати в співпраці заморським українцям в керуванні українською політикою на випадок перемоги альянтів. Заходи в цій справі почалися з початком січня 1940 року. Може й скоріше, але я можу говорити тільки про те, що знаю напевно. Але я брав участь у засіданні ПУН у Відні в першій половині січня 1940 року, на якому то засіданні обговорено і вирішено ту справу.[6] Можна спорити про те, чи це засідання відбулося перед чи після приїзду Бандери до Голови ПУН, але безспірним лишається факт, що цю справу вирішено і її здійснювання було на повному ході перед днем 10 лютого 1940 року, коли постав РП ОУН.

Не було ніякого загравання ПУН з групою Дмитра Палієва чи з польонофільським центром УНР. Дмитро Паліїв у тому часі стратив уже всяке політичне значення. Його організація "Фронт Національної Єдности" припинила

своє діяння з моментом війни, самий Паліїв зо своїми прихильниками поселився в Криниці і ніякої політичної роботи не провадив, коли не рахувати його старань висунутися на провідника Українського Центрального Комітету в Кракові. Це йому не повелося, переміг його проф. Володимир Кубійович і ніхто інший тільки член ПУН полк. Роман Сушко докладав усіх сил, щоб не допустити туди Палієва. Один раз приїжджав Паліїв до Кракова з пропозицією розв'язати ПУН і створити на те місце нову організацію, та це була думка така недоречна, що навіть дискусія над нею не велася. Після того Паліїв зовсім затих і не давав про себе знаку життя.

Можливо, що Степан Бандера мав тут на думці візиту уенерівського діяча Соловія в Голови ПУН з метою узгіднити якось діяння ПУН і осередку УНР.[7] Нічого таємного в тому не було, бо розмова відбувалася при свідках і до нічого ця стріча не довела. А зовсім відмовитися від стрічі було незручно, бо саме тоді в Франції ішла затяжна боротьба за звільнення українців від обов'язку військової служби в польській армії і кола УНР могли тій справі дуже пошкодити, тому відповідальні за ту справу українські кола в Франції просили Голову ПУН не відмовитися від зустрічі з Соловієм. І зрештою, до цеї зустрічі дійшло не з ініціятиви Голови ПУН або когось з членів ПУН чи взагалі членів ОУН, тільки на прохання самого Соловія. А крім того, як слушно підмічує інж. Бойдуник,

> "Мимо тих закидів, які п. Бандера робить на адресу ОУН за "прихильність до групи УНР", чи інших "політичних чинників", п. Бандера хіба не скриє того, що **першим** "політичним актом" його і його групи зараз по т. зв. "краківськім конгресі"... весною 1941 року, було скликання до Кракова представників усіх політичних партій, включно до "групи УНР", в склад якої ввійшли представники всіх тих українських соціялістичних, радикальних, демократичних і НФЄ партій, включно з представником "групи УНР".[8]

В той час, як до членів РП ОУН тільки далекі і неясні відгуки доходили про те, що діється серед української еміграції в Франції, ПУН уже стояв у повному розгарі боротьби за рятунок українців від військової повинности в польській еміграційній армії.[9] В Франції постійно переживали Заступник Голови ПУН, генерал Микола Капустянський, та Організаційний, а пізніше Референт Пропаганди ПУН, інж. Микола Сціборський. Перед самою війною їх змушено покинути Францію з уваги на їхню політичну діяльність. Крім них у Франції діяли ще й інші члени ПУН, як інж. Олекса Бойків та інж. Володимир Мартинець. Цілими роками ті люди стояли в проводі українського життя в Франції і коли вибухла війна, не треба було їм ждати на поради Степана Бандери, вони самі найкраще знали, що треба і що можна там для української справи зробити.

Інж. Олекса Бойків

Великих можливостей для українців у Франції не було, бо від років вона знана була з одного боку зо свого русофільства, а з другого з приязні до Польщі. Українців толерувала, як робітників, бо їх потребувала. Помимо таких політично несприятливих умовин ОУН спромоглася досягти там немалих успіхів. Почали вони робити старання теж і про український легіон, ще заки Степан Бандера з товаришами впали на ту думку. Передаю тут слово ред. Олексі Бойкову, що на моє прохання роз'яснити, цю справу написав для цієї книжки спеціяльного, призначеного для публікації в ній листа:

Вельмишановний Друже !

У відповідь на Вашого листа в справі намагання зорганізувати Український Легіон у Франції на початку другої світової війни, подаю наступне:

1) З моменту започаткування другої світової війни зродилась в Управи Українського Народного Союзу в Франції ідея зорганізування Українського Легіону при французькій армії. Ми були вповні свідомі того, що Український Легіон, якщо б нам пощастило його зорганізувати, був би демонстрацією політичного характеру, яким Франція заанґажувалася б допомогти українському народові в його визвольній боротьбі за обнову самостійної Української Держави.

Одначе ця ідея, чи концепція, не могла мати виглядів на здійснення так довго, як довго Франція не вступила б у війну з СССР. Після окупації московською армією Західніх Земель України, ні Франція ні Велика Британія не виповіли Москві війни, а обмежились до дипломатичних протестів. Тим часом польський уряд на чолі з ген. Сікорським приступив до організування польської армії в Франції. Подавляюча більшість української еміграції в Франції були наші робітники з Галичини, а тільки мала кількість з Волині, та всі вони були громадянами Польщі і тим самим, на домагання польського уряду, зобов'язані до служби в польській армії.

2) Довелось повести вельми важку і затяжну боротьбу за рятування тих людей від обов'язкової служби в польській армії, якщо ми хотіли б в майбутньому організувати Український Легіон. Це нам пощастило було осягнути, що й давало надію, що французький уряд також має деякі пляни щодо майбутнього України. Ми, українці, були єдині, які цього досягнули: французький уряд прийняв рішення, що українці йдуть добровільно чи то до польської, чи то до французької армії. Такого вийнятку, наприклад, не хотів зробити французький уряд для білорусинів, яких ми підтримували всіми нашими силами. Це давало нам надію, що в дальшому розвиткові війни нам пощастить добитися дозволу від французького уряду на зорганізування Українського Легіону.

Одначе уряд ген. Сікорського не вважав це корисне для українців рішення французького уряду остаточним і польське військове бюро, маючи списки всіх польських громадян від французьких префектур, висилало покликання до військової служби, повідомляючи водночас про те станиці французької жандармерії і домагаючись від них припильнувати покликаного, щоб він зголосився до служби в польському війську. Отже наші труднощі і боротьба проти недотримування поляками рішення французького уряду не припинялися.

3) Московський напад на Фінляндію викликав серед французької публічної опініі великий гнів. Той гнів був швидше виявом невдоволення з того, що москалі пов'язалися з Німеччиною і помагали їй економічно, чим посилювали ворога Франції. Фінляндія послужила тільки претекстом. Але під тиском французької опініі і тому, що французько-німецький фронт перейшов у тому часі в бездійову стадію, публічна опінія почала домагатися висилки експедиційного корпусу до Фінляндії.

Цей експедиційний корпус був зосереджений у північній Франції. Більшість його складали французькі частини, а, здається, приділена туди була одна англійська бригада. Крім того негайно зголосилися поляки і вирішили приєднати до того експедиційного корпусу "Бригаду Подгалянську", яку почали тут на швидку руку організувати.

Корпус почав переходити нову муштру та воєнні вправи, одначе не мав він потрібного виряду, щоб могти з успіхом перетримати зиму в Фінляндії. Шептана пропаганда проти висилки експедиційного корпусу послуговувалася згадкою про похід Наполеона на Москву 1812 року, коли більшість "Великої Армії" знищила люта зима.

В ім'я правди треба тут сказати, що англійський уряд від самого початку підготовки того корпусу ставився неприхильно до тієї ідеї і, як тільки міг, то гальмував його здійснення.

4) Очевидна річ, що, як тільки роздався голос про організування експедиційного корпусу до Фінляндії, ми заметушилися і стали просити в Міністерстві Закордонних Справ Франції дозволу на організування Українського Легіону. На наші прохання не давали нам ні позитивної, ні відмовної відповіді, мовляв, справу треба перше доосновно перестудіювати. Мавши надію, що доб'ємося успіху, я негайно почав листуватися з деякими вищими старшинами українських армій і від усіх них дістав повну згоду і радісне підтвердження на перший поклик станути в рядах майбутнього Українського Легіону. Не було сумніву, що сама вістка про дозвіл формувати Український Легіон зелектризувала б усіх українських старшин по цей бік фронту. Крім того ми мали надію, що деяка частина української молоді в ЗДА добровільно зголоситься до Українського Легіону і що при допомозі Канади нам пощастить дістати її до Франції.

5) Несподівано для нас і на нашу велику радість до Парижа приїхав колишній фінський посол у Києві, сл. п. Гуріян. Нам негайно пощастило встановити з ним зв'язок і ми виложили перед ним наше бажання одверто, щиро і з повним запалом до справи — допомогти Фінляндії в боротьбі проти спільного нашого ворога. Фінляндський дипломат був глибоко зворушений цим виявом приязні українців до фінляндського народу і його боротьби, сердечне нам подякував і майже зо сльозами в очах відповів:

"Ми не маємо зброї! Я приїхав до Франції з єдиним дорученням — просити зброї. Якщо ми її не дістанемо, будемо змушені просити мира. Покищо ми не потребуємо помочі в людях, нам треба тільки зброї і стрілива".

В дальшій розмові посол інформувався про стан нашої еміґрації в Франції, про нашу працю, про події в Україні і на тому наша авдієнція скінчилася.

Три дні після нашого побачення з послом появилося офіційне повідомлення французького уряду, що дає він до диспозиції фінляндської армії всю зброю, яка

вживалася в першій світовій війні. Ставало ясним, що справді фінляндська армія не має зброї вдосталь і що Франція не може їй дати модерної зброї, бо сама має її замало.

Виїзд експедиційного корпусу свідомо і пляново віддалювано аж до весни, мабуть з побоювань перед гострою зимою. Тим самим також затягалася справа формування Українського Леґіону і нам було ясно, що як довго не буде війни між Францією і СССР, так довго не буде формування Українського Леґіону.

Як відомо, в дальших тижнях підписано перемир'я між Москвою і Фінляндією, а підготовлюваний корпус, разом з "Бригадою Подгалянською", кинено пізніше до Норвегії, бо вже тоді напала на неї Німеччина.

Дальші воєнні події покотилися швидко, французький фронт заломився і так не здійснилася ідея сформування Українського Легіону на французькій території.

Олекса Бойків.

Та не тільки про український легіон у рядах фінляндської чи французької армій думалося. Ішли спроби організувати з українців у Франції добровольчу частину при канадійській армії, як про те знову ж пише Олекса Бойків у кореспонденції з Парижа, в зв'язку з призначенням генерала Жоржа Ваньє, канадійського амбасадора в Франції в 1940 році, генеральним губернатором Канади

"... В такій важкій ситуації зродилася в нас думка звернутися до канадійського уряду з окремим меморандумом, в якому вказати б на чисельний стан нашої еміґрації в Канаді, куди, на нашу думку, зможе і захоче переїхати по війні українська еміґрація з Франції, бо повороту для неї на рідні землі нема. Отже будемо просити канадійський уряд прийняти в ряди своєї армії українців з Франції, як добровольців. Меморандум був написаний французькою мовою, дбайливо сформульований та устилізований. І врешті прийшов день подачі його канадійському амбасадорові в Парижі.

... Амбасадор Ваньє привітав нас щиро й одверто та попросив зайняти місця перед столом його праці. Ми негайно, цебто п. Любомир Гузар і я, приступили до викладу наших думок. Амбасадор Ваньє вислухав нас уважно, щоб у свою чергу забрати голос. Він почав інформуватися про нашу еміґрацію в Франції, а саме, з яких земель вона походить, і негайно стало помітно, що так Західні Землі України як і українська еміґрація в Канаді йому добре відомі.

"Це дуже гарно з вашої сторони, — сказав амбасадор Ваньє, — та це водночас робить Канаді та її урядові велике признання, що ви якраз до нашого уряду звертаєтесь з проханням, щоб прийняв у свою армію ваших людей, як добровольців. І хоча я вже тепер можу висловити в імені уряду Канади його подяку за те велике признання й бажання ваших людей служити в канадійській армії, одначе хочу звернути вашу увагу, що Канада не збирається виставляти великої армії. Треба вам знати, що канадійський вояк є найдорожчим вояком у світі, а тому наші фінансові спроможності не дозволяють нам навіть у часі війни втримувати велику армію. Одначе я вас запевняю, що ваш меморандум буде негайно поданий до відома канадійському урядові, якому й слід прийняти в цій справі рішення".

Авдієнція не тривала довше двадцяти хвилин і ми вийшли з тим переконанням, що з нашої акції нічого путнього не вийде. І справді ніякої відповіді на наш меморандум ми не дістали. Отже треба було продовжувати тут на місці боротьбу проти обов'язкової служби українців у польській армії".[10]

Всі ті заходи робили члени ПУН у тісному порозумінні з Головою ПУН ще перед тим, заки здогадався про них Степан Бандера і як же ж тут говорити про те,

що нерозуміння чи занедбання тих справ стало одною з причин політичних розходжень в ОУН та призвело пізніше до створення РП ОУН? Відповідь нехай дадуть самі читачі.

Трудно що-небудь сказати про підготову до повстанської акції. ОУН, як революційна Організація, мусіла мати на оці революційний виступ у відповідний момент. Якщо могли б бути якісь різниці в поглядах ПУН і опозиції на ту справу, то не мериторичні, тільки тактичні. Степан Бандера був опанований думкою підняти протибольшевицьке повстання від самого початку, коли вийшов на волю після розпаду Польщі. Він посилав емісарів у Західню Україну розсліджувати, наскільки пригожий там ґрунт до повстання,[11] а пізніше старався підтримувати ту думку серед членства ОУН і висилаючи з таким дорученням до Львова на Крайового Провідника Дмитра Мирона - Орлика.[12] Він заступав погляд, що повстання треба викликати за всяку ціну, сперти його на Карпати і протриматися кілька тижнів, доки це не викличе відгомону в світі і не спричинить інтервенції світових потуг у користь України. Ця справа дискутувалася в Крайовій Екзекутиві у Львові, деякі члени виступили проти неї, вважаючи, що повстання в той час, коли обидві воюючі сторони зайняті своєю війною, переміниться в жахливу масакру української людности. Не вірили теж в інтервенцію інших потуг та показували на приклад Фінляндії, що ждала кілька місяців і такої допомоги чи інтервенції не діждалася. Так упала думка про повстання, а потім почалася німецько-большевицька війна.[13]

Коли Бандеру з товаришами палила нетерплячка починати безпосередньо революційно-повстанську акцію проти большевиків, ПУН мусів на ті справи задивлятися більше спокійно і тверезо. Члени його перейшли вже в свому житті через одну революцію і то в незрівняно більш сприятливих для українського народу умовах і мали досвід, якого бракувало молодим націоналістам Бандери, з яких ніхто не нюхав ще воєнного пороху. Не забуваймо, що більшість членів ПУН це були високі військові старшини спершу чужих, а потім українських армій, мали вони за собою по кілька літ фронтової служби в першій світовій війні: генерал Микола Капустянський, полковники Андрій Мельник і Роман Сушко, підполковник Микола Сціборський, сотник Омелян Сеник-Грибівський, молодші старшини д-р Юліян Вассиян, інж. Олекса Бойків і інж. Володимир Марганець — всі три добровольці до формації "Українських Січових Стрільців". До справ війни і революції ці люди мусіли підходити серйозно і фахово, а не по засаді: "нам море по коліна!" В них було розвинене роками визвольної боротьби і пізнішої політичної діяльности почуття відповідальности і вони не могли пуститися на непродуману акцію, заварити каші і заставити потім український нарід її з'їдати та угробити може в тому народі віру в націоналістичний рух і його Провід. Схочуть до того признатися теперішні керівники ЗЧ ОУН чи ні, але я глибоко певний того, що вони на справи повстання проти большевиків тепер глядять дуже подібно, як це робив колись ПУН.

Може були якісь розмови на тему потреби і можливостей проти большевицького повстання з Головою ПУН, а чи з окремими членами ПУН у тому

часі, може дебатував на ті теми РП ОУН на своїх закритих засіданнях. Одне можу з цілою певністю сказати: ніколи ані не був я особисто свідком, ані не чув про те, щоб у роках 1939-1941 опозиція подавала за причину свого виступу проти ПУН котру-небудь з обговорених повище справ. А говорив я немало і з не одною людиною. Була мова загально про нездарність членів ПУН, про відчуженість ПУН від рідних земель, були нарікання на його "нерозуміння потреб революційної боротьби" і т. д. та й на тому кінчалося. Натомість скрізь і завжди за головну причину конечности відсунути ПУН від керми справами ОУН подавалося те, наче б то загал членства не має довір'я до ПУН, бо він пронизаний зрадниками й оповитий провокацією, а Голова ПУН не хоче прийняти рішучих засобів уздоровлення ПУН від такого стану. Це був від самого початку найголовніший, а потім єдиний аргумент опозиції в боротьбі проти ПУН. Намагання підбудувати потребу створення РП ОУН ідеологічними й політичними розходженнями виступили значно пізніше, коли вже розкол став доконаним фактом, коли диверсія перемінилася в окрему свою Організацію і відбула свій з'їзд у Кракові, т. зв. Краківський Конгрес в квітні 1941 року /точної дати того Конгресу не можуть подати навіть самі члени ЗЧ ОУН/.

Закиди зрадництва Ярослава Барановського і потурання їм Сеника-Грибівського в такій формі, як їх видвигала опозиція і як до них ставився ПУН, були вже обговорені в попередніх розділах. На цьому місці може цікаво буде читачам познайомитися з насвітленням тієї справи з-поза ОУН, людиною, що колись сама була націоналістом, а потім націоналістичний рух покинула. Маю тут на думці працю Р. Лісового п. н. "Розлам в ОУН", що з неї подаю нижче кілька довших уривків:

"... Пущено найтяжчі алярми, що "націоналістична ідея і революція в небезпеці" та що навіть у самому Проводі за кордоном загніздилися слуги поліцій ворожих держав. Не було б тої загальної глухої тривоги серед націоналістів, ніколи б ОУН Бандери не розлилася таким широким річищем і все було б пішло іншою дорогою.

Успіх алярмів **на тодішній час** був надзвичайний. Націоналістичний загал, у суспільно-політичних справах дуже наївний, дістав отруйну ін'єкцію. На ціпі роки дістав він хвилююче до глибини душі зайняття і внутрішнього "ворога". Його душевна тривога, що наростала з малоусвідомленого, але все таки сильного почуття якоїсь фатальної недолі руху та потреби оздоровлення від основ, була примітивними засобами обдурена і повернена в інший бік; "геніяльним способом" відвернено його увагу від тих ятріючих ран, що довгими роками вжиралася в рух.[14]

"... Багатьом здавалося, що тут справа справді полягала в тому, щоб очистити ОУН від можливих елементів зради й провокації, та що труднощі полягають тільки в тому, щоб якимось способом устійнити, чи згадані закиди були слушні, чи ні. Насправді корінь лиха лежить зовсім деінде. Саме в надрах націоналістичного руху назріла і по пануванню над усією суспільністю посягала **нова сила** з таким обличчям, з яким на українському заході ще ніяка суспільна течія не виступала. Вона несла свої таблиці вартостей, свої цілі та свої методи. Ціллю було тотальне опанування української суспільности шляхом опанування політики й засобів насильства. До цього змагала вона в почутті спеціяльного післанництва, яке приготував своїм писанням про "орден" Донцов".[15]

"... Дуже велику помилку робили ті, що закиди "зрадництва" і провокації з 1940 р. брали дослівно, цебто питалися в першу чергу про те, чи вони слушні. А

тим часом на першому пляні стояло тоді щось інше: це секта, прибравши войовничий релігійний характер, пішла походом по тотальну владу в самій суспільності. Перші її удари зверталися проти тих, що були визнавцями тієї самої ідеї та в суспільній площині могли бути небезпечними конкурентами. Ясна річ, агресивна секта не могла воювати властивими соціяльно-політичними аргументами, але застосувала ввесь свій обрядово - релігійний арсенал, підсуваючи громадянству думку, що тут суть у великих політичних справах".16

"... Ролю яскравого і всерозторощуючого аргументу виконали щойно голосні обвинувачення окремих членів закордонного Проводу у "зрадництві й провокаторстві". Проти всіх нараз не можна було без катастрофальних для себе наслідків ужити такого аргументу. І щойно цей останій аргумент, і то через своє обмеження на кількох людях, міг вибухнути зо страшною силою. На нього жваво реаґував кожний націоналіст, бо це промовляло до кожного. Це ж був аргумент "пекла". Він відограв першорядну ролю в 1940 році і наступних роках. Він не тільки розбурював і стрясав уми. Кого робили посланцем і слугою сатани, той був вийнятий з-під усякого права та був заздалегідь приречений на ганьбу і знищення. На ліквідацію таких людей не треба було видавати ніякого спеціяльного доручення. Може хтось думати, що вся ця сектантська фурія зверталася щонайвище проти кількох одиниць, та це неслушно. Круг людей, що їх видавала секта на загибіль, можна було далеко поширювати. В 1940 і наступних роках бандерівщина розрізняла "зрадників і провокаторів" та їх "спільників". До тих останніх можна було зачислити кожного "невірного". І таким способом закид зрадництва і провокаторства заторкнув практично дуже багато людей. Він був нічим іншим, як ідеологією терору найрадикальнішої націоналістичної секти проти українців... І власне наявність цього широко організованого терору це найпромовистіший доказ того, що голосні закиди 1940 року були лише засобом секти вичистити своїх супротивників. Коли б тоді справді справа стосувалась очищення ОУН від небезпечних елементів, то вся процедура її мала б зовсім інший вигляд, а масово розгорнених злочинів 1941 й наступних років не було б".17

"... Може хто сказати: "Але все таки... невже не був винен Сеник, якщо документи ОУН попали в руки польської поліції?" Ясна річ, існування провини та її розмір тяжко стверджувати з усією певністю, якщо маємо справу з конспіративною організацією і нема даних, що остаточно висвітлювали б такі справи. Одначе, коли б тодішні обвинувачувачі схотіли були глянути на себе й свою діяльність минулих років, хоча б у краю, вони мусіли б одразу замовкнути. Вони мусіли б були прийти до переконання, що на рахунок їхньої відповідальности треба б записати цілу гору безглуздих, з політичного погляду дуже часто фатальних акцій. Ці акції були звичайно також з погляду конспірації страшною річчю...

... Якщо Сеник був справді винен у тому, що різні документи попали в руки польської поліції, то це сталося за чотири роки перед смертю Коновальця. Чому ж тоді Коновалець, що про всю справу знав напевно далеко більше, як хтось інший, не тільки не відсторонив Сеника від справ ОУН, але до своєї смерти мав у ньому дуже близького, може взагалі найближчого споборника? Чому ж він висилав його в важливих місіях на американський континент? Правда, бандерівці запевняють, що він робив це на те, щоб держати його здалека від справ краю. Одначе це аргументи для немовлят. Іншими словами: якщо за Сеником справді була "злочинна провина" (це ще була найгірша форма бандерівського закиду), то про те мусів знати в першу чергу Коновалець. Одначе тоді ОУН Бандери мусіла б послідовно закид проти Сеника звернути бодай такою мірою проти Коновальця, що відповідав за всю справу. Та тут бандерівська логіка рветься і покійного Коновальця розмальовують, як свою ікону".18

"... Але чому вона (ОУН Бандери) не вияснює ролі Ріка Ярого в розламі? А ця зловісна фіґура, що її тінь що й досі падає на українське життя, була, може, першою дієвою фіґурою розламу... В його руках був кінець нитки до клубка багатьох справ і запальний шнур розламу. Серед українського еміграційного громадянства в Европі в усіх групах поза бандерівцями та їх прибудівками **відомо**,

ким був Ярий... Причетність Ріхарда Ярого до їх акцій відбирає їм усяке право кидати на адресу супротивників закиди "зрадництва і провокаторства". В першу чергу мусіли б вони виправдати й очистити самі себе".19

"... Коли в 1940 році бандерівські провідники, обвинувачуючи деяких чолових людей в ОУН, жадали їх знищення, полк. Мельник попри все те, що, на думку багатьох, така поступка була б урятувала єдність ОУН, пішов проти того. Цю його поставу треба вважати за один з найсвітліших моментів і один з найвідповідальніших актів в історії ОУН. Андрій Мельник станув на становищі, що провідник руху, не маючи відповідних доказів щодо слушности закидів, кидаючи людей власного середовища на загибіль, робить страшний злочин. І те, що ОУН полк. Мельника, проти якої від 1941 року скерувала свій терор ОУН Бандери, не відповідала таким засобам, це мало і має величезне значення".20

Р. Лісовий, колишній видатний студентський діяч у Львові й пізніше в Берліні, почав відставати від націоналістичного руху вже в часі війни, а остаточно покинув його зараз після її закінчення. В своїй книжці однаково гостро критикує він одних і других націоналістів. Правда, супроти бандерівців уживає він висловів гостріших, але там, де йдеться про справи засадничі, про ідеологічні основи українського націоналізму, для нього нема різниці між ОУН чи ОУНР, стоїть він на позиціях критика і противника цілого націоналістичного руху, тож нема підстави вважати, що він одних трактує легше, а других строгіше.21

Весною 1941 року, в місяці квітні, відбувся з'їзд диверсантів у Кракові. Не можна встановити точної дати з'їзду. Не подає її ані Степан Бандера в своїй статті, ані нема її в збірці документів про ОУН, виданій ЗЧ ОУН в 1955 році. Це наводить нас на думку, чи взагалі збереглися оригінальні протоколи і постанови того з'їзду, бо ж у такому разі без ніякого сумніву була б там дата, в котрих саме днях цей збір відбувся. Тим більше, що при інших документах звичайно дата заподана докладно.

Ці сумніви зокрема важні, коли йдеться про ствердження автентичности вступу до "Постанов Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, "Постанови в справі диверсії полк. А. Мельника." Нема певности, чи виданий текст тих постанов десять літ після закінчення війни і п'ятнадцять літ після їх схвалення точно такі самі в своїй стилізації, як були в 1941 році. Але їх зміст і тон відповідають атмосфері перших початків розламу і тому, навіть якщо були б у них деякі пізніші підбарвлення, засадничого значення вони не мали.

Цей з'їзд диверсанти назвали "Другим Великим Збором Організації Українських Націоналістів". Другого Великого Збору ОУН, що відбувся 1939 року в Римі, вони не визнають, називають його "Римським Збором". Це в поточній полемічній літературі, а в протоколі свого Другого Збору про нього не згадують зовсім.22 Вони стверджують попросту:

"Перший Великий збір відбувся 1929 р. Він покликав до життя Організацію Українських Націоналістів на чолі з полк. Е. Коновальцем і в своїх постановах означив загальні світоглядові заложення, політичні напрямні та устроєві форми ОУН.

Другий Великий Збір відбувся 12 років пізніше в 1941 році".23

З другого боку, ОУН під проводом полк. А. Мельника не визнає цього другого збору в Кракові, як Великого Збору Організації Українських Націоналістів, тільки як збір членів Організації Степана Бендери і називає його "Краківським Збором".

Про внутрішньо-організаційні справи читаємо в тому вступі:

Внутрішньо - організаційні ускладнення й довготривалий етап тимчасовости, що постав в Організації після смерти Вождя, теж вимагали авторитетного й остаточного вирішення. Користаючись переходовим станом, що в Організації після морду Вождя не було легальної влади, деякі опортуністичні елементи на спілку з одним польським провокатором захопили були владу в ОУН і проголосили "вождем" одного зо своїх людей, інж. А. Мельника. Щоб цьому фактові надати сповидних форм леґальности, скликали вони 1939 року з'їзд, який незгідно з обов'язуючим устроєм назвали Другим Великим Збором Українських Націоналістів і на тому з'їзді затвердили факти ними доконані. Організації загрожувала небезпека опортунізації й розкладу. Покінчити з станом тимчасовости в Організації і з небезпекою розкладу в Організації, було другим завданням II Великого Збору ОУН в 1941 року".[24]

В останньому, четвертому розділі тих "Постанов", п. н. "Окремі Постанови", поміщено теж "Постанови в справі диверсії полк. А. Мельника". Подаємо Їх понижче в повному тексті, бо, хоч не вносять вони нічого нового для читача, але є це офіційний документ Організації Степана Бандери з того часу і нам невідомо, щоб у тому були коли-небудь пізніше схвалені якісь зміни чи відкликання :

"II. Великий Збір Організації Українських Націоналістів, розглянувши діяльність Організації Українських Націоналістів від хвилини смерти сл. п. Вождя Євгена Коновальця, це є від 1938 р. до II Великого Збору Організації Українських Націоналістів, це є до 1941 р., стверджує наступне:

1. Фактична керма ОУН опинилась за кордоном по смерти сл.п. полк. Євгена Коновальцд в руках людей, які діяли на шкоду ОУН.

2. Участь шкідників у кермуванні справами ОУН була загрозою для Українського Націоналістичного Руху.

3. Обов'язком відповідального за долю ОУН активу Організації було перевести уздоровлення відносин у закордонних керівних колах ОУН.

4. Полковник Андрій Мельник не виявив ні зрозуміння ні доброї волі для переведення без зовнішніх потрясень уздоровлення відносин у закордонних керівних ОУН і співпраця організаційного активу з полк. А. Мельником не могла для ОУН принести жодної користи.

5. Полк. А. Мельник виявив повну нездібність керувати революційним рухом.

6. Полк. А. Мельник виступав проти здорових починів активу ОУН, став явно по стороні зрадників і шкідників Організації, та очолював їх шкідницьку роботу.

7. Акція полк. А. Мельника і його товаришів є диверсією проти ОУН, та змагає розбити одноцілий визвольний фронт Українського Народу.

8. Покликання Вужчим Проводом Українських Націоналістів полк. А. Мельника на Голову ПУН, яке прилюдно проголосив дня 14 жовтня 1938 р. Ярослав Барановський, не має ніякого законного опертя в правному порядку ОУН і тому воно не може мати для ОУН обов'язуючої сили.

9. Полк. А. Мельник опинився на чолі ОУН в нелегальний спосіб, всупереч виразним приписам Устрою ОУН, які правом покликування Голови ПУН наділюють одиноко й виключно Збір Українських Націоналістів, а не Вужчий Провід Українських Націоналістів.

10. З'їзд Українських Націоналістів, що відбувся 27. 8. 1939 р., не відповідав вимогам приписів Устрою ОУН про ЗУН, цього з'їзду не скликано в формальний спосіб і в ньому не брала участи передбачена устроєм ОУН приписана кількість управлених членів ЗУН.

11. Постанови З'їзду Українських Націоналістів з дня 27. 8. 1939 р., винесені в характері постанов ЗУН та всі акти, довершені полк. А. Мельником у характері Голови ПУН є протизаконні та позбавлені правних наслідків.

12. Сл.п. полк. Євген Коновалець не оставив завіщакня відносно покликання свого наслідника в особі полк. А. Мельника.

13. Твердження Омеляна Сеника, що сл.п. полк. Є. Коновалець оставив завіщання про свого наслідника, є видумкою О. Сеника і Ярослава Барановського в цілі створення в ОУН такої ситуації, яка заповнювала б Сеникові й Барановському захоплення та закріплення за ними вирішаючоі позиції в ОУН.

14. Згідно з постановами устрою ОУН, Провід Українських Націоналістів творив Голова, як рішаючий чинник, разом з рештою членів ПУН, яким прислуговував лише дорадчий голос, супроти чого ПУН з хвилиною смерти Покійного Вождя перестав законно існувати.

15. Вихідною формально-правною точкою до уздоровлення відносин у закордонних керівних колах ОУН являється правний стан, що заіснував у хвилині смерти Покійного Вождя, то є дня 23. 5. 1938 року.

16. Одиноким правильним шляхом до уздоровлення відносин було усунення всіх деструктивних чинників з закордонних керівних постів ОУН.

17. Акт з 10. 2. 1940 р., яким покликано до життя Революційний Провід ОУН, був історичною конечністю в розвитку Українського Націоналістичного Руху, яку актив ОУН виконав згідно з інтересами ОУН і волею членських кадрів.

18. II ВЗОУН стверджує, що полк. А. Мельник потуряв зраді в Проводі Українських Націоналістів, діяв на шкоду ОУН і української справи.

II ВЗОУН виключає тому полк. А. Мельника з членів Організації Українських Націоналістів.

Виключенню підлягають рівнож усі ті члени Організації, що після проголошення постанов II ВЗОУН братимуть участь в акції А. Мельника проти ОУН.

II ВЗОУН взиває полк. А. Мельника заперечити яку-набудь акцію під назвою ОУН. Кожне відхилення від тієї перестороги Організація поборюватиме, як диверсію.

II ВЗОУН взиває всіх націоналістів, яких група А. Мельника втягнула в диверсію проти ОУН, зірвати з нею, підпорядкуватися Проводові ОУН та станути в карні ряди революційно-визвольного руну ОУН під проводом Степана Бандери"[25].

---

1. *"Сурма", видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, ч. 18 — 19, лютий-березень 1950 року, стор. 1-7.*

2. *Статті інж. Йосипа Бойдуника: а) "Настав час, коли можна вияснити", ч. 446 з 28 травня і ч. 447 з 4 червня 1950 р., б) В чому ж розходження? ч. 448 з 11 червня і ч. 449 з 18 червня 1950, в) Де ж шукати причин розколу в ОУН? ч. 450 з 25 червня і ч. 451 з 2 липня 1950, г) Як то було в 1940 році, числа з дня 19 і 26 липня 1950, ґ) "Тверда генеральна лінія", ч. 456 - 487 з 13 серпня 1950, і д) "Висновки", ч. 476 з дня 24 грудня 1950 року.*

Всі статті поміщені в тижневику "Українське Слово", що виходить у Парижі. Вони дають відповідь на заподану нами статтю Степана Бандери, а також на дві інші статті, а саме: а) Бориса Левицького, п. н. "Історичне значення розламу в ОУН", поміщену в часописі "Вперед" ч. 2 (11) з 1950 року, і б) Тараса Чупринки, п. н. "До ґенези Української Головної Визвольної Ради", в журналі "До зброї", ч, 2 (18) за місяць лютий 1950 року.

3. *Вистане тут покликатися на брошуру п. н. "Дружини Українських Націоналістів у 1941 - 1942 роках", "Наша Книгозбірня", ч. 13, Мюнхен 1983. Крім того, в десятиріччя вибуху німецько-большевицької війни надруковано в "Українському Самостійнику" кільканадцять різних статтей і спогадів з того часу. Там скрізь знайдемо докази домовлення бандерівців з німцями, чого вони в тому часі вже не відпекувалися. Для прикладу беремо першу-ліпшу з тих статтей, от напр., Євгена Стахова "Місія ОУН у Варшаві" в одному з чисел "Українського Самостійника" за місяць серпень 1958.*

4. *Осип Бойдуник: "В чому ж розходження"? Українське Слово, Париж, ч. 449 з дня 18 червня 1950.*

5. *Гл. Зиновій Книш: Дрижить підземний гук, (спогади з 1930 і 1931 років у Галичині), Вінніпег 1953, Розділ VIII, Конференція в підземеллях св. Юра, і дальші.*

6. *Гл. "Перед походом на схід", II. частина, 2 Розділ: "В незнаний світ далекий: Відень", стор. 18.*

7. *Про те буде мова в останній частині моїх спогадів п. н. "Б'є дванадцята", в розділі "Націоналістичний рух у Франції і в Німеччині".*

8. *Осип Бойдуник: "В чому ж розходження?", Українське Слово, Париж, ч. 449 з дня 18 червня 1950 року.*

9. *Гл. про те докладно в книжці д-ра Мирослава Небелюка п. н. "Під чужими прапорами", Париж 1951.*

10. *О. Бойків: Генерал Ваньє й українська еміграція в Франції, (Новий Шлях, Вінніпег, ч. 65, 28 серпня 1959 року).*

11. *Знаний нам уже Володимир Кранський (гл. "Перед походом на схід") розказує, що коли його посилали на обслідування давньої польсько-румунської границі, доручали теж розвідуватися про настрої серед людей, наскільки прихильно була б сприйнята думка про повстання проти большевиків. Після свого повороту він звітував, що нікому повстання ані в думці.*

12. *Згинув з німецьких рук на вулиці в Києві 1941 року. В. Й. П!*

13. *Про ці справи в мене готова написана книжечка п. н. "Голос з підпілля — розповідь Кривоноса". З різних, від мене незалежних причин не може вона піти до друку. Є це розповідь члена ОУН, що перебував під большевиками в 1939 - 1941 році і входив у склад Крайової Екзекутиви ОУН у Львові.*

14. *Р. Лісовий: Розлам в ОУН, стор. 11 - 12.*

15. *там же, стор. 152 - 153.*

16. *там же, стор. 159 - 160.*

17. *там же, стор. 161 - 163.*

18. *там же, стор. 162 - 163, 165 - 166.*

19. *там же, стор. 166 - 167.*

20. *там же, стор. 172.*

21. *Р. Лісовий: Розлам в ОУН (критичні нариси з нагоди двадцятиліття заснування. ОУН, видавництво "Україна", Німеччина 1959. Ця праця спершу йшла, як цикл статтей у часописі "Українські Вісті" в Ульмі, а потім вийшла окремою відбиткою. Р. Лісовий — псевдо. Справжнє його назвище може відоме не одному з читачів, але не вважаємо себе в праві розкривати його без згоди автора.*

22. *"ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929 - 1955 рр." (Збірка документів) Бібліотека Українського підпільника ч. 1. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955.*

23. *Там же, стор. 25 - 26. Цей уступ утверджує нашу думку, що вступ до постанов того збору написаний був не в часі, коли вони схвалювалися, тільки в часі, коли редагувалося видання тої збірки документів. Бо говориться в ньому не про те, що з'їзд "відбувається", тільки, що він "відбувся 12 років пізніше".*

24. *там же, стор. 26 - 27.*

25. *там же, стор. 45-47.*

13. РОЗДІЛ
ЗРАДА ЯРОСЛАВА БУЯ-ГОРБОВОГО

Відкриття тайних матеріялів у захопленій домівці. —Бандера висилає людей робити повстання. — З висланої чвірки — два стають на службу НКВД. — Хто такий Ярослав Буй-Горбовий? — Його зловлення в брамі кам'яниці у Львові. — Заломання чи хитрування? — В руках убивника полк. Коновальця. — Розмови й дискусії Горбового з НКВД. — Його подорож до Києва й Москви. — Генеральна "всипа" Горбового. — Арешти сотень членів ОУН. — Валюх-Яценко перекидає Горбового за Сян. — Доручення: дістатися до серця ОУН. — Розшифрування Горбового. — Його сенсаційні протоколи. — Подорож у товаристві шефа бандерівської СБ. — Наглий арешт у Ряшеві. — Що сталося з Горбовим?— Наша нездатність використати пропаґандивно зраду Горбового.

В той час, коли бандерівці періщили нас вздовж і впоперек демагогічними брехнями в справі Ярослава Барановського, в наших руках була можливість відплатитися їм негіршою монетою, ще може навіть більше сенсаційною. Бо пересортовуючи різні папері в захопленій організаційній домівці натрапили ми на справу, що від неї волосся дубом піднімалося на голові. В історії ОУН відома вона під назвою афери Буя-Горбового. Щоб її ліпше висвітлити, мусимо вернутися думкою півроку назад.

Степан Бандера був опанований бажанням підняти повстання проти большевиків. Це була його "ідея фікс"— кожному, хто йшов до підпільної праці в краю, або приходив звідти зо звітами чи за інформаціями, доручав він підготову збройного повстання. Весною 1940 року РП ОУН виправив з тією метою до краю групу чотирьох людей: Горбового, Кремінського, Чижевського і Пшеничного. Не були це одинокі люди, що їх з такими дорученнями висилано в край, їх ішло більше, але це були вибранці, що мали спрямувати всю увагу Крайової Екзекутиви ОУН в той бік і бути їй помічними у підготові повстання серед організаційних кадрів. Ішли вони не всі разом, тільки кожен окремо, а всі мали зійтися на умовленому місці в одній з організаційних квартир у Львові. З них про долю Кремінського мені не відомо нічого, Пшеничний згинув у бою при переході границі, а Чижевський — знаний під псевдом "Демид" — попався в руки НКВД, заломився, став провокатором і був на большевицькій службі ще до 1947 року, коли то видав большевикам у руки Грицая-Перебийноса, що його література ОУНР називає генералом і шефом штабу тих частин УПА, які стояли під бандерівським впливом. Що з ним сталося після 1947 року — не знаю.

І тут зачинається дивна історія Ярослава Горбового. Родом він був з містечка Долини коло Стрия, мав, якщо не помиляюся, двох братів, з яких один, д-р Володимир Горбовий, адвокат і оборонець Бандери в Варшаві, а другий, Іван, залишився при господарстві. Ярослав Горбовий ходив до гімназії в Стрию, дійшов до восьмої кляси і з якихось причин не вдавалося йому докінчити науки, правдоподібно через арешти й поліційні переслідування, бо вже в тих часах належав він до ОУН. В 1938 році його знову арештують при нагоді якоїсь "всипи"

з більшою групою членів ОУН і засуджують на вісім літ тюрми, звідки, як багато інших, визволяє його війна. Разом з іншими колишніми в'язнями перемаршував він через Коросно до Піщан і там я його перший раз побачив та познайомився з ним. Був це кремезний мужчина, плечистий і сильної будови тіла, на оці мав якийсь сказ, виглядав на зизоокого. Вів себе скромно, а при тому поважно і на мене, особисто, в тому часі зробив корисне враження.

Коли ліквідувався збір в'язнів на відпочинок у Піщанах, Ярослав Горбовий у товаристві кільканадцятьох з них виїхав окремим транспортом до Галичини на спеціяльний перешкіл до підпільної роботи в краю, куди й вислано його на провесні 1940 року. Ще перед тим брав він участь у бандерівському з'їзді в Кракові дня 10 і 11 лютого 1940 року. Після того урвався з ним контакт і загинув за ним слід. Швидко через край перекотилася лавина арештів, трусів і депортацій, була думка, що він упав її жертвою, як багато інших.

Ненадійно, в липні 1940 року, Буй — таке було його псевдо — з'явився в Кракові. Зголосився до Бандери, свого земляка, і подавався, що втік з тюрми та по важких переходах добився за кордон, не міг натрапити на зв'язок у краю. Це видалося підозріле. По-перше, з большевицької тюрми втекти в тому часі не така то вже легка справа. По-друге, в часі між його відходом до краю і поворотом назад, кількома наворотами відбувалися там широкі арештування і стало відомо про різні "всипи", хоч не натраплено на слід, хто був їх автором. Крім того, большевики застосували тоді тактику підкидати своїх конфідентів, що їм неначе то вдалося якимось чином утекти з тюрми.

Буя піддали під обсервацію, заопікувався ним "Юлько",[1] теж його земляк зо Стрийщини. Коли підозріння почали згущуватися, узяв його в свої руки шеф бандерівської розвідки, Іван Равлик. Не беруся говорити про те, якими він послугувався методами, але мусіли вони бути добрі, бо Буй почав розказувати несамовиті і нечувані дотепер в ОУН речі, що в них спершу годі було повірити. Замкнули його в спеціяльній квартирі, день і ніч тримали під сторожею, і там він списував свої зізнання. Переважна частина тих зізнань попала в наші руки дня серпня після захоплення домівки, а решту дістали ми несподіваним способом через Сича. Ще коли Сич "урядував" оточений диверсантами, Олекса Гасин, як один з інструкторів на військовому курсі, позичив у нього якісь лекції та підручники. Потім відмовився віддати і Сич узявся на спосіб. В товаристві свого знайомого військового німецького старшини, що тоді переїжджав через Краків і вступив до Сича на відвідини, наскочив на Гасина у його власному мешканні і зажадав віддачі своєї власности. Збентежений Гасин дав йому цілу паперову теку з паперами і яке ж було наше здивування, коли Сич, вернувшися до своєї кімнати, побачив між своїми військовими лекціями комплетні зізнання Буя-Горбового! Напевно не був це одинокий примірник, бандерівці мусіли їх мати більше, та пильно це берегли в тайні перед своїм членством.

Розказує Буй, що щасливо перейшов границю, вступив по дорозі ще до однієї місцевини зловити зв'язок з якимось своїм давнішим знайомим, і вже на другий день був у Львові. Побувши там кілька днів усього, не встиг розгорнути своєї

роботи, бо швидко після того зловили його большевики в брамі кам'яниці, де була організаційна зв'язкова квартира. Піймали його припадково, не було там засідки, от дивилися на прохожих, один з них видався їм підозрілим, затягнули його до брами, щоб перевірити документи і не робити того на очах людей на вулиці. Буй папери мав в порядку — нікого не виправляли в край без добрих і правдивих документів — але носив він при собі зброю і це припечатало його долю. Бо зброя носиться на те, щоб з неї в потребі робити вжиток. Раз казали йому йти до брами й зажадали показати пашпорт, не було для нього іншої шанси, як замість документу витягнути пістоля й піти на бій з обидвома енкаведистами. Коли не мав наміру вдаватися в ту скрайність, — не треба було носити з собою пістоля.

Енкаведисти переглянули пашпорт і по кількох питаннях уже хотіли його пустити, а тоді одному з них прийшло до голови ще обшукати йому кишені. Тут і прийшов амінь. Облапали кишені, знайшли пістоль і забрали до арешту. Там він спочатку ні до чого не признавався, але большевики терпеливі, мають час, можуть і вміють розв'язати язика. Допитували його днями й ночами, переходив через кількох слідчих, йому грозили, страшили його, то знову улещали перспективами доброго життя на випадок, коли покається і видасть своїх спільників — але не били, не вдарили ні разу і покищо ніяких засобів насилля не стосували. Так минуло майже два тижні, Буй тримався міцно. Погодився вже в думці з тим, що пропаща його доля, але твердо рішився забрати з собою тайну на заслання, а може навіть до гробу. На кілька днів лишили його в спокою, — Буй сидів на одиночці — і він уже почав думати, чи не надоїло большевикам морочити собі голову його справою, про вину його були переконані, зрештою знайшли при ньому зброю, і тепер куля в потилицю або шлях на Сибір. Але не прийшло ані одне ані друге, замість того завели його до ще одного слідчого, що прийняв зовсім іншу тактику: ніяких погроз, ніяких натяків на кару, ніякої думки про репресії — тільки розмови про долю українського народу в СССР та порівняння її з його політичною ситуацією в Польщі, Румунії й Карпатській Україні. Почалися предовгі дискусії в приязному тоні, при чому його співрозмовець старався бути об'єктивний, признавати деякі слабі сторони большевицького режіму, пояснювати їх причини і все разом зводити в білянс, в якому вже тепер переважають активи і з кожним днем будуть вони зростати. Ці свої розмови пояснював слідчий Буєві тим, що його завданням не нищити противника, тільки його переконати, тим більше такого, як він, Буй, що виріс і виховався поза межами СССР і про совєтську Україну знає тільки з ворожої для неї пропаганди. Все ж таки він уважає Буя ідейною людиною, бо ж коли йде він на нерівну боротьбу, в якій майже певно жде його смерть, мусять ним керувати ідейні спонуки. Чи не краще було б Буєві, замість пускатися в боротьбу з незнаним противником, наперед пізнати, який стан в Україні і взагалі в СССР цей противник витворив і які ціннощі він заступає, а тоді сконфронтувати це з власним світом ідей? Буй завагався, чув підступ. Одначе, що ж тут зле чи нечесне, коли він погодився на пропозицію слідчого — пізнати Україну? З попередніх розмов він уже знав, що його слідчий— спеціяльний уповноважений до боротьби з ОУН, що вій має десь свій осідок у централі українського НКВД в Києві, але тримає теж своє бюро у Львові, часто сюди приїжджає. Буєві показали в Кракові світлину і він пізнав у ньому "Валюха-Яценка", большевицького агента,

що підкинув бомбу полк. Коновальцеві в Ротердамі. Вдарило його одне: "Валюх" ні одного образливого слова не кинув на ОУН, її Провід чи на окремих членів, навпаки, висказувався про них з деякою пошаною і з признанням, хоч і одверто казав, що заступають вони безвиглядну й пропащу справу, марнують тільки власні сили, а коли б усю ту енергію вжити на розбудову й закріплення українського елементу у власній радянській державі — це було б щось гідне уваги ідейних людей, правдивих українських патріотів!

Знову минули два тижні, ввесь час розмови йдуть, безперебійно, теми ніколи не бракує. "Валюх" ставить тезу, що вправді в великих політичних рухах минулого хімери і мрійники нераз виказували рушійну силу, але в двадцятому столітті, віці машин і масових рухів — це тільки Дон Кіхоти, може й шляхетні, але переважно смішні. Хто хоче працювати для України, той мусить дбати, щоб Україна була індустріялізована, електрифікована, її сільське господарство модернізоване, села й міста гігієнічно розбудовані, неписьменність ліквідована, скрізь школи, бібліотеки, освіта. Це тривкі, матеріяльні бази національного розвитку, що сьогодні йде сюди, а завтра може повернутися туди. Нехай, що націоналізм на першому місці ставить національне добро, а потім особисте, нехай він мріє піднести українську націю на вершини і зрівняти її з іншими великими націями. Що він до цього часу зробив? Не мав нагоди? Можливо. Але й те доказує його слабість, як ідеї. Бо коли б його ідея справді була така сильна й непереможна, вона відсунула б своїх суперників і заволоділа б широкими масами України, маси станули б за нею і дали б їй силу. А зрештою, приймім на хвилину, що це колись наступить, у майбутньому, за те бореться Буй і його друзі, вони в те вірять, готові життям своїм за те рискувати. А от ми подивімся, що український радянський лад уже зробив для України, без потреби вичікувати далекого майбутнього. Чи хоче Буй це побачити?

Чому не хотіти? Буй хоче, йому це цікаво. Поїхали оглянути "революційні здобутки" Радянської України. В Києві жили в готелі, не завели Буя до в'язниці, залишили на вільній стопі, хоч під суворим наглядом. Їздили оглядати Дніпрельстан, показували зразкові колгоспи, "щасливе й радісне життя" і все те, чим могла похвалитися "квітуча Україна трудящого радянського народу". НКВД вміє показувати і знає, що кому і як показувати, куди треба водити француза Еріота, а куди українського націоналіста Буя-Горбового. Навіть пустили його самого ходити по Києві, хоч і не спускали з нього ока. А потім поїхали ще в Москву, жили в підміській віллі, ходили по театрах і балетах дивитися на "радянську культуру".

Нарешті прийшов час, коли Яценко сказав, що досить уже поїздок та оглядин. Його діло — нищити націоналізм, а не забавляти Буя. Почали тепер дискутувати над тим, що робити. А бачили багато гарних речей. Чи не краще прикладати рук до дальшої їх розбудови, як витрачати сили і марнувати життя в даремній боротьбі з українським народом? Бо ж кінець-кінців боротьба йде не тільки проти совєтської форми влади, але проти українського народу, що таку форму вибрав, або нехай, що з нею тільки погодився, але за нею тепер стоїть і разом з нею творить собі нову дійсність, будує нове життя. Правда, ще багато бракує, не все так, як повинно

бути, чимало ще лиха, подостатком залишків старого світу. Тимбільше потрібно напружувати всі сили. Нехай скаже Буй поправді, по-щирості серця: хто більше любить Україну, чи той, хто ставить у ній нові фабрики, покриває її поля тракторами і комбайнами, чи той, хто кличе нарід руйнувати досягнення радянської влади? І чи не тратить Буй даремне своєї молодости в погоні за націоналістичними хімерами проти реальної дійсности в Україні? Ну, що ж, помилятися можна. Бо й звідки ж Буєві знати про те? Жив він увесь час під національним гнітом у Польщі, справжньої України і на очі не бачив. Тепер перед ним відкритий шлях на дві сторони,— нехай він вибірає його в повній свідомості— або слухати агентів з Риму й Берліна, або йти з українським народом. Нехай добре подумає Буй, він тримає в своїх руках власну долю.

І Буй думає. Він уже знову у Львові і назад у тюремній камері. Ходить сюди й назад, від стіни до стіни, переходив думкою все, що чув і бачив за ті два місяці. Сьогодні-завтра кінець любим розмовам, це прочуває Буй, почнуть говорити інакшою мовою. Панькатися стільки часу даремно НКВД не звикло. Що стоїть перед ним? Правдоподібно випустять його на волю, коли він погодиться перейти на большевицький бік. На волю! Чудова річ — воля. Надворі весна в розквіті, вітер заносить пахощі її крізь заґратоване віконце, чути цвірінькання пташок уранці. Ні, що й не казати, нема кращої речі над волею. А може тільки дурять? Мабуть ні. Навіщо водилися б з ним такий довгий час... Гм... Задармо енкаведисти того не зроблять, скажуть "працювати для радянської України". Відома річ, що вони під тим розуміють і якої "праці" від нього будуть вимагати. Значить — вийти на волю за ціну зради своєї Організації, своїх товаришів?...

Довго ходить Буй по келії. Чотири кроки туди, чотири назад, чотири туди — чотири назад. Спокуса підсовується до серця, до млості смокче, клубком до горла підкочується...

Чорт побери! А хіба ж його теж не всипали? Та ж під брамою зв'язкової квартири чекали на нього, мусів хтось сипнути! Чому Буй має жаліти других, коли ті другі не жаліли його?

Все таки — погане це діло йти проти своїх товаришів... Присягу складав, у тюрмі разом сидів...

Але... чи мусить він сипати всіх? Він же ж щойно прийшов сюди і НКВД про те знає, легко йому буде збрехати, що він мало кого знає, він щойно мав зачати свою працю... Відомо, щось сказати треба. Він скаже про те, що за границею, і так большевики туди не доберуться. Можна ще сказати, хто з ним ішов, і так усі вони мали в підпіллі жити, на чужі документи, енкаведисти їх виловлять скоріше чи пізніше. А потім, він обіцяє, що буде "працювати" на майбутнє. Хто його знає, може вдасться втекти? Таки напевно вдасться, коби тільки його випустили! Правдоподібно спочатку будуть наглядати, а потім не встережуть. Ого! Раз тільки Буй тверду землю під ногами почує — лови вітра в полі!

Буй захоплено малює картини в своїй уяві. Не інакше, тільки треба обіцяти співпрацю! І власне, яка ж це шкода для Організації, коли він розповість про те, що за границею? Так чи інакше большевики про те довідаються, як тільки захочуть. Це не трудно, в Кракові, чи в Відні чи в іншому місці — все, як на долоні. А одна-дві жертви тут, у Львові, чи деінде в Галичині — мій Боже, і без того кожного дня складаються ті жертви! А може він матиме нагоду декому помогти, когось остерегти? Тоді надолужить те, що мусів віддати за ціну волі...

А втім, ще й не знати, чого саме від нього будуть вимагати. Може схочуть тільки пропаганди, може зовсім не доведеться товаришам шкодити? Може скажуть писати покаянні заяви і виголошувати на мітінгах промови за "наверненням"? Бр-р-р! Гидко самому собі в лице плювати. Але в большевиків це не новина, тут люди до того звикли...

Коли Буй прокинувся на другий день, у нього вже твердо назріла постанова погодитися на пропозиції "Яценка", якщо він їх висуне. Він мав зголоситися в вартового, щоб його відвезли до "Яценка", як тільки "передумає" він справу. От він і "передумав", стукає до дверей.

За хвилину він уже в "Яценка". Він на всі боки розважав і прийшов до переконання, що помилявся. Помилялися й ті, що його сюди висилали, та не його це діло, нехай вони за себе відповідають. А він з ними зриває і хоче віддати свої сили для Радянської України, для свого народу.

"Яценко" йому гратулює. Вітає його з перемогою над самим собою. Одна з найтяжчих це речей, легше не раз і муки терпіти, як добровільно визнати власні помилки.

Ну, гаразд, що Буй надумався. Бо від завтра він, "Яценко", здавав його справу іншим слідчим і нехай Буй не робить собі ніяких ілюзій, що це значило б. Він справді на п'ять хвилин перед дванадцятою рішився. Ще кілька днів побуде він тут, у тюрмі, різні формальності треба перевести, оформити його нові завдання. Та це швидко мине, харчі він дістане добрі, принесуть йому дещо почитати до камери. "Яценко" мусить виїхати за ділами на два дні, а вернеться, тоді будуть далі говорити. Буй зробив розумно, він не тільки, що власне своє життя урятував, але тепер матиме нагоду справді працювати для свого народу. Ну, покищо — до побачення!

Не Буй перший, не він і останній з тих, що манили себе надією, наче б то можна піддурити поліцію, та ще й НКВД. Почав він було крутити, засланятися то цим, то тим — на ніщо це не придалося. Найперше казали йому підписати заяву, що він помилявся, вступаючи до Організації Українських Націоналістів, що діяльність Організації шкідлива для українського народу, про що він, на жаль, переконався вже запізно, коли доволі багато лиха накоїв. Тепер він уважає своїм обов'язком остерегти інших, щоб не повторяли його помилок, зокрема розкрити очі ідейної української молоді, щоб не марнувала своїх сил у боротьбі з вітряками і не ломила передчасно свого життя, бо тих сил і того життя потребує від неї Україна. І далі,

йому не вистачає визнати свої помилки, він відчуває своїм обов'язком направити заподіяну українському народові шкоду в той спосіб, що від сьогодні всі свої сили віддасть на боротьбу з націоналізмом і з Організацією Українських Націоналістів і таким чином бодай частинно спокутує свій гріх перед Україною.

А тепер пішло, як по похилій площі. Буя посадили в канцелярії "Яценка" і там він списав усе, що знав про ОУН від хвилі свого приступлення, аж до розвалу Польщі і свого виходу з тюрми. Це він писав без окремої принуки, бо був переконаний, що НКВД і так про ці речі або вже знає, або скоро про них з інакшого джерела довідається. А далі казали писати про те, що діялося в Генерал-Ґубернаторстві, доки не перекинули його через Сян. І Буй писав про опозицію Степана Бандери, про організування Крайової Екзекутиви в Кракові, про з'їзд в днях 10 і 11 лютого 1940 року і створення Революційного Проводу ОУН, про поїздки Бандери до Голови ПУН, про організаційну мережу в Генерал-Ґубернаторстві. Виписав усі назвища, що їх пам'ятав, описав усі граничні пункти, які знав, видав кличку, сховки і квартири на границі.

Та помилявся, коли думав, що на тому кінець. Бо аж тепер прийшов "Яценко" до найважнішого для себе — до зв'язків та організаційної мережі ОУН у краю. На ніщо не здалися Буєві запевнення, що він про ті речі мало або нічого не знає. "Яценко" слухав того терпеливо, казав напружити пам'ять, пригадувати собі членів ОУН з-перед війни, не спішитися. Відвороту для нього вже нема. Він у руках НКВД, що має його компромітуючу заяву і кожної хвилі може вбити його фізично й морально, публікуючи фотокопію, заяви. Але він того не хоче робити, він розуміє, що Буєві тяжко одним скоком відгородитися від минулих років, він знає, що людина переходить душевну боротьбу, коли зриває зо своїм минулим. І так кожного дня — в одній руці пиріжок, у другій батіжок.

Бачить Буй, що не переливки, і пише далі. Висипав усе, що знав. Які лише імена на гадку прийшли, кого знав особисто, або чував від інших, усі квартири, зв'язки, гасла й клички. Це була найбільша всипа в історії ОУН до того часу і жертвою її впали сотні націоналістів. Бо НКВД ловило не тільки тих, що їх засипав Буй-Горбовий, воно нищило ціле їх оточення, своїм звичаєм, що ліпше заарештувати сотню невинних, як пропустити одного винного.

Не тільки сипав Буй письмово про речі, що їх з-давніш знав, але й ходив він з НКВД по Львові, відбував стрічі з людьми, скликав сходини Крайової Екзекутиви — після того НКВД вимітало людей з приватних мешкань, щоб не навести підозрінь на Горбового. В ті дні зліквідовано всі організаційні верхи у Львові і в областях, лише декілька осіб чудом спаслися, не могли прийти на засідання Крайової Екзекутиви чи на сходини активу і не міг через те про них довідатися Горбовий. Скарбник Крайової Екзекутиви, о. Ярослав Чемеринський, рятувався втечею, переодягнувшися в світський одяг і долучившися до транспорту виміни населення між большевиками й німцями. Його поїзд уже перейшов контролю на станції в Перемишлі і мав вже рушати на німецький бік. В останньому моменті наскочили енкаведисти і витягнули о. Чемеринського з вагону. Пропав за ним слід.

НКВД затирало руки з утіхи. А в Кракові Бандера снував мрії про те, як то Буй-Горбовий, його довірений і земляк, висланий на політрука до Крайової Екзекутиви ОУН у Львові — підготовляє протибольшевицьке повстання.

"Яценко" не звик спинятися на половині дороги. Доказав це в Роттердамі. Покищо витиснув Горбового, як цитрину. Тепер міг би його ліквідувати, бо ледве чи була б ще якась користь з нього в Галичині. Але, коли не можна його вже більше використати на одному місці, треба спробувати на другому. Так чи інакше, нема вже відвороту для Буя, він цілком на большевицькій ласці, тільки крутнув би хвостом, а вони тиць заяву націоналістам, та ще й у супроводі інформацій про його подвиги весною 1940 року у Львові. Хоч верть круть, хоч круть верть — тут тобі в черепочку смерть!

Знав про те і Буй. Разом з тим, як западав він щораз глибше в трясовиння, кріпнула в нього постанова триматися НКВД.

"Яценко" задумав ужити Буя за кордоном. Там не знають покищо про його ролю і не швидко дізнаються, якщо Буй буде обережний. А обережним він мусить бути, бо рятує свою шкуру. Він піде знову за Сян, достанеться до Бандери, бо мусить йому скласти звіт. Цей звіт буде дуже простий: Горбовий ніяких зв'язків не зловив, бо скрізь перед ним косило НКВД, він мусів спершу самий сховатися, щоб переждати бурю. А потім застав пустку, нікуди ступитися, скрізь чужі. Все ж таки він якось підлатав організаційну сітку і вернувся тепер за дальшими інструкціями, бо первісного свого завдання — підготови повстання — покищо нема як виконувати.

Певно будуть мати наради в Революційному Проводі, щось постановлять, про те Буй скаже "Яценкові" на зустрічі за Сяном за місяць. "Яценко" буде чекати на нього цілий тиждень, бо може не вдасться Буєві без підозріння прийти на визначений день. А після того уложать справи так, що вже Буєві непотрібно буде переходити для звіту на другий бік, за інформаціями до нього буде голоситися по кличці довірена особа НКВД. І не довго прийдеться Буєві сидіти в Кракові. Він мусить пробиватися вище — до Риму й Берліну, де сходяться нитки політичної роботи і міжнародніх зв'язків Проводу Українських Націоналістів. Увесь час до нього будуть по умовленим кличкам голоситися агенти НКВД за кордоном і їм Буй передаватиме все, що встигне довідатися. Але горе йому, якби хотів він відкараскатися від НКВД! "Яценко" має довгу руку і досягнути нею може кожного в любому місці! Нема кутка на землі, де можна б безпечно скритися від НКВД, а якщо кому й здається, що вивів він НКВД в поле і заховав себе перед його всевидючим оком — це самообман, з якого колись у жаху він пробудиться. Його не знищено тільки тому, що НКВД покищо не вважало це потрібним.

Обговоривши ось так докладно з Буєм його завдання, "Яценко" особисто підвіз його автом над Сян на відтинку поміж Перемишлем і Сяноком і там перекинув його на другий бік. Там він і чекатиме його рівно за місяць від того дня, тоді теж і дасть йому спосіб для наглої втечі, якби націоналісти розшифрували Буя і якби він мусів рятувати своє життя втечею.

Довелося "Яценкові" даремно ждати за місяць. Буя зловила і розшифрувала розвідка ОУН і ось так само, як колись у бюрах НКВД у Львові, сидів він тепер у конспіративній квартирі ОУН і списував усе, що всипав большевикам. А від того мороз пробігав поза шкурою і зрозуміло, що бандерівці про те мовчали, мов води в рот набрали.

Коли Буй списав усе, що висипав і подав, які доручення дістав від "Яценка", його повезли, щоб показав місце, де його переправлено на цей бік і де на нього буде ждати "Яценко". Думка була, чи не вдалося б схопити "Яценка" живцем і перетранспортувати на цей бік? Їхав він з шефом бандерівської надграничної розвідки, Миколою Арсеничем. На залізничій станції в Ряшеві їх арештувало Ґестапо, Арсенича по кількох днях випустили, а Буя-Горбового кудись повезли. Відтоді не бачив його ніхто.

Різні були теорії, що сталося з Буєм-Горбовим. Непровірені чутки подавали, що сидів він ще довший час у ряшівській тюрмі, мав там бачити його хтось з українських політичних в'язнів. Потім німці наче б то його розстріляли. Ця версія мало правдоподібна. Защо мали б німці стріляли Горбового? Він не зробив їм ніякої шкоди, не мав до них ніякого відношення, навпаки, помагав їм большевицькими руками ліквідувати невигідну ОУН. Інша справа, могли йому підставити ногу большевики. Коли "Яценко" довідався, що Буй признався про все бандерівцям, міг постаратися, щоб до німців прийшли докази про те, наче б то Буй виконував якусь роботу проти німців на користь большевиків. Большевики на те діло мастаки.

Більш імовірна друга можливість, за якою німці виправили Буя назад на большевицьку сторону, тим разом як подвійного агента, зобов'язавши його до праці для себе під загрозою видачі большевикам. Тоді Буй знайшовся між молотом і ковадлом, большевики його або ліквідували, а може й зберегли, про всяке. Були голоси, що витягнули його в 1945 році для зустрічі зо своїм братом д-ром Володимиром і що відограв він тоді свою ролю при перетягненні д-ра Володимира Горбового на большевицьку службу.[2]

Не важна доля Горбового. Яка б вона не була — він на неї заслужив. Важне те, що ось у наших руках історія, супроти якої блідли всі закиди проти Барановського і що своєю сенсаційністю та свіжістю перевищила все дотеперішнє, її наслідки кожен міг бачити й відчути вже тепер, сьогодні, не вертаючися думкою на кілька років назад. Пов'язання Буя-Горбового з НКВД, а головно з легендарним Валюхом-Яценком, убивником полк. Коновальця, надавало тій історії нечуваного посмаку провокації і можна собі уявити, що зробили б бандерівці, якби були на нашому місці. Ярослав Буй-Горбовий, приятель і земляк Степана Бандери, рідний брат його оборонця в варшавському процесі і Голови Державно-Плянувальної Комісії, член Революційного Проводу, того самого, що так побивався за чистотою революційної дії ОУН і проголосив хрестоносний похід проти зради в Організації — не тільки заломився, не тільки всипав усі тайни, не тільки послав на смерть і каторгу сотні товаришів — куди більше, як це могли зробити обидва Барановські разом, — і справжній провокатор Роман і здогадний, Ярослав, — але добровільно,

без побоїв і тортур пішов на співпрацю з НКВД, пішов на зраду націоналістичного руху й української нації, вислугувався енкаведистам у краю, а тепер продовжує свою юдину роботу за кордоном, продає і свого друга Бандеру, доносить большевикам про роботу і ПУН і свого власного РП ОУН! Зручний демагог викував би з того смертоносну зброю проти бандерівців, заставив би їх перейти на дефенсивні позиції, розоблачив би їх, як оборонців правди і справедливости в ОУН і вивів би на голу сцену життя такими, якими вони справді були: жадібними влади збунтованими синами, позбавленими всяких етичних засад у внутрішньому організаційному житті політичними себелюбами.

А замість того ми лише тут і там, несміливо якось, неначе крадькома, з острахом і з почуттям співвинуватости натякали бандерівцям, що "чия кричала б, а чия мовчала б". Найбільше тою справою переймався Ольжич. Вона страшним тягарем лягла на його чисту душу, він переживав її так, якби це не Буй-Горбовий, тільки хтось з вірних Проводові людей упав у багно. Він був проти демагогії взагалі, навіть коли б її вжити в самообороні, а вже ніяк не міг погодитися з думкою, щоб справу Горбового роздмухувати під ковальським міхом пропаганди, доказував, що вона обернеться бумерангом проти нас самих. Він, оборонець Ярослава Барановського перед Головним Революційним Трибуналом, тяжче переживав закиди проти свого клієнта, як самий підсудний. Його вбивала брутальна безшабашність бандерівців і він нізащо не хотів рівнятися з ними в методах боротьби.

І його думка переважила, про справу Буя-Горбового знали мало, широко в наші маси вона не пішла, а багато з-поміж української суспільности не знали про неї зовсім.

Може я помилявся, але я був за тим, щоб справу Горбового пустити на всі вітрила. Коли йде боротьба за "бути чи не бути", не можна бавитися в краснодуха, підніматися сонцем вище хмар і наставляти власну спину під удари демагогії противників. Поставу нашої Організації за чверть століття може будуть уважати шляхетною, але тоді її розцінювали, як вияв нашої нездарности. В мене самого пробивався сумнів, чи, на випадок іншої постави нашого Проводу, ми могли б і потрапили б використати демагогічно справу Горбового бодай на половину так справно, як бандерівці вигравали закиди проти Макара-Барановського.

В часи, коли події міняються, як у калейдоскопі, раз прогаяна ситуація не вернеться ніколи. Бандерівці виступили зо справою Макара в моменті, коли дістали від нас перший удар. Тією картою заграли по-мистецьки і до останньої ставки. Їхня офенсива тривала коротко, але йшла концентричними ударами в усіх місцях нараз і заподіяла нам колосальну шкоду. Витягнули б вони ту карту скоріше або пізніше — хто зна, чи мала б вона ту саму силу.

Справа Буя-Горбового могла б бути чудовим анти-дотом на бандерівську демагогію. Але вийти з нею треба було негайно і кинути з усією силою. Бандерівці розпалили атмосферу ненависти до білого, а це не могло довго тривати, кожен тиждень мусів приносити прохолоду, людські нерви не можуть вічно бути в

нап'ятті. І от саме в момент, коли повінь демагогії дійшла до верху, зрада Буя могла звернути гнів розбурханих і самими бандерівцями розагітованих націоналістичних мас проти бандерівців, товаришів Горбового. В тому моменті політична доцільність казала забути на етичний стрим у відношенні до клеветників і могуче вдарити їх власною зброєю.[3]

---

1. *Олекса Гасин.*

2. *Володимир Макар ("Береза Картузька", спомини з 1934 - 1935 років, Видання Ліги Визволення України, Торонто 1956, стор. 120) подає, що Ярослав Горбовий згинув у німецькому концентраційному таборі в Авшвіц у 1941 році. Але д-р Петро Мірчук у своїх спогадах з часів перебування в тому ж таборі, п. н. "В німецьких млинах смерти", не згадує про Ярослава Горбового і не подає його назвища в списку в'язнів.*

3. *Є підстави думати, що в тому часі Яценко-Валюх приїжджав нелегально до Кракова і що правдоподібно робив це кількома поворотами. Свідчать про те керівник розвідки Крайової Екзекутиви ОУН у Генерал-Ґубернаторстві, інж. Федько Яцура, та відомий у Галичині суспільний діяч, лікар д-р Іван Лемішка.*

   Інж. Яцура прослідкував справу Ярослава Барановського з доручення ПУН, при тому снувалися в нього комбінації можливости участи большевицької руки в цілій тій справі. Вештаючися між усякими людьми і в різних середовищах, як того від нього вимагало його становище, заходив він часто теж і до "Українського Касина" в Кракові. Між іншим там стрінув свого земляка, д-ра Івана Лемішку. Показував йому фотографії різних людей, чи не пізнав би він їх, між ними і фотознімок Павла Яценка-Валюха. Того останнього д-р Лемішка без вагання пізнав, як одного з тих, що бували в Касині.

   Коли розкрив йому Яцура, що це за птиця — д-р Лемішка слова не міг промовити зо зворушення, але від свого твердження не відступав, добре собі того типа пригадував. Яценко подався за емігранта-наддніпрянця ще з української війни, що живе постійно десь у Німеччині чи в Чехії, а тепер приїхав до Кракова, щоб стрінутися з людьми, які свіжо перейшли сюди з-під большевиків, і довідатися від них "з першого джерела" про тамошні відносини. Вийшло таке, що Яценко неначе взяв на допит не одного тільки д-ра Лемішку, але й інших українців.

   Зловивши цей слід, інж. Яцура показував знимки іншим українцям, що про них відомо було, як про сталих бувальців "Українського Касина". Дехто не пізнавав нікого, але були такі, що зовсім добре його собі пригадували. Допитуючи тих людей і конфронтуючи їхні зізнання, інж. Яцура прийшов до переконання, що Яценко бував у Кракові кілька разів у різних часах, а напевно був щонайменше два рази. Цікаво, що не підходив він до нікого, про кого можна було здогадуватися, як про члена ОУН. Вишукував він собі на розмови громадян, що не мали організаційного відношення до ОУН і втягав їх у балачки про останні часи їхнього перебування під большевиками, видобуваючи назвища, оповідання про настрої і т. д.

   Свідчення д-ра Івана Лемішки про ту справу:

   "Відносно Вашого запиту щодо стрічі з правдоподібним убивником сл. п. полк. Євгена Коновальця, справа мається так, як Вам про те згадував Федь, з тою різницею, що я тому типові розказував дуже мало, підозріваючи в ньому непевну людину і маючи його за

гестапівського агента.

Перед самим Свят-Вечором 1940 року я прибув до Кракова з Белза, де я перебував від 13 грудня 1939 до 29 грудня того самого року по моїй утечі з большевицької тюрми в Камінці Струміловій. Мене арештували большевики 9 листопада 1939 року по відчитанні реферату про "медично-суспільну опіку" в Польщі для совєтськнх лікарів у Камінці Струміловій. Однак це не була причина мого арешту. В часі слідства і під час чотирьох допитів упродовж чотирьох тижнів, вони закидали мені протикомуністнчну роботу в моїй громадській праці на терені Камінеччини, а крім того обвинувачували мене за видання відозви до української громадськости по втечі поляків і приході перших німецьких військових стеж. Один примірник тієї відозви передав большевикам власник друкарні, жид Бернштайн, хоч я багато зробив для жидів за час чотирьох днів німецької окупації в Камінці.

З тюрми втік я разом з міліцистом Степаном Органістом, що відсидів кілька місяців за Польщі за комуністичну роботу. В Мостах Великих, де я зупинився по втечі і мусів лікувати свої ноги, НКВД найшло мене в домі кузинки моєї дружини, д-ра І. М. Там я мав я фальшиві документи студента львівського університету, видані вже большевицькою владою. Рано мене відпустили, а вже ввечері прийшли знову по мене, я вискочив через вікно і скрився в кльоачній ямі. Два дні пізніше, перебравшися за селянина, перейшов я німецько-советську границю через річку Солокію в селі Гора. В Белзі стрінувся з моїм " спасителем", Степаном Органістим, і при кінці грудня обидва ми переїхали до Кракова.

Швидко рознеслася по Кракові чутка про мій приїзд і мої пригоди в часі втечі. Багато різних людей і людців розпитували мене про мої переживання і враження та про відносини під большевиками. Між тими, що дуже цікавився моєю особою, був індивід, якого я кілька місяців пізніше з цілою певністю пізнав на знимці, що її мені показав товариш Федь Яцура. Наскільки собі тепер можу пригадати, була це охайно зодягнена людина, стрункий і з культурними манерами поведінки, часто всував німецькі слова в розмову, тому то й було в мене підозріння, чи не гестапівський це агент і тому я обережно висказувався в розмові з ним. Мені видається, що я бачив його теж в домі о. Володимира Пашківського, або в крамниці, де о. Пашківський був "тройгендером".

Скоро він мабуть зник з терену Кракова, бо не бачив я його вже більше, але, наскільки мені відомо, подібний тип крутився по Сяноці в часі великого переходу членів ОУН через Сян і розпитувався тоді за мною. Думаю, що це був той самий осібняк..."

14. РОЗДІЛ
КРАКІВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК ПУН

Реорганізація ПУН. — Створення і склад Організаційного Бюра ОУН. — Краків центром організаційного руху. — Відношення до УЦК. — Труднощі в наладнанні взаємин. — Реконструкція УДК в Кракові і прогнання звідти бандерівців. — Д-р Володимир Загайкевич і мої з ним пересправи. — Олександер Скрипченко — дивний продукт воєнної доби. — "Вчорашні люди" стають язичком у політичній вазі. — Просуваємо інж. Юрка Дачишина до УДК в Кракові. — Офенсива на культурному полі. — Публічні доповіді в УДК. — Бандерівці в катакомбах. — Українська преса та її постава до нашої справи. — "Краківські Вісті". — "Наступ" — "Пробоєм" — "Український Вісник". — Кампанія бандерівців проти "Наступу". — Організаційний бюлетень "АБВ".

А тим часом Голова Проводу переводив розмови з українськими громадянами. Кожного дня приходили до нього чи то давні товариші по зброї, чи пізніші знайомі з Української Військової Організації і з політичної діяльности, запевняли його про свою лояльність і ставили себе до диспозиції. Висували всякі пляни, часто фантастичні й нереальні, пропозиції, реорганізації націоналістичного руху на ширшій громадській базі. Багато в тому було зайвих балачок, багато приходили от тільки на те, щоб знову побачитися по скільки роках. Думали довідатися, що нас чекає, які політичні вигляди перед нами в новій ситуації. Можна сказати, що назагал українська громадськість у перших початках з вдоволенням прийняла вістку про енергійні заходи ПУН для привернення внутрішнього ладу і дисципліни в ОУН, бо бандерівська бундючність і комісарсько-політруківський підхід до справ організації українського громадського життя не одному далися взнаки. На жаль виявилося, що ці настрої довго не потривали.

Перше, що прийшлося зробити полк. Мельникові в новій ситуації, це реорганізувати Провід. Його Секретар, Ярослав Барановський, мусів покинути свій пост, постала пустка, що її негайно слід було заповнити. На пропозицію інж. Сціборського розв'язано Секретаріят ПУН і на те місце покликано Організаційне Бюро, як центральний керівний орган в ОУН. Головою Організаційного Бюра призначив Голова ПУН Омеляна Сеника Грибівського, його заступником — Рейса, що його рівночасно найменовано членом ПУН; а членами д-ра Ольжича-Кандибу, інж. Миколу Сціборського і д-ра Юліяна Вассияна. На місце осідку Організаційного Бюра вибрано місто Краків, бо тут концентрувалося тоді все націоналістичне життя за кордоном, тут організувалася випадова база ОУН на землі і не було глузду тримати членів Організаційного Бюра розкиданими по далеких столицях Европи, здалеку від краю і від організаційного активу за кордоном. До Кракова переїхали на постійне перебування інж. Сціборський і Ольжич, вслід за ними прибув туди і ген. Капустянський, на місці були вже Сеник-Грибівський, полк. Сушко, Вассиян і я — і так створився там міцний і працездатний осередок сімох членів Проводу. Щоправда Ольжич часто мусів їхати до Праги пильнувати своїх культурників і створену там Комісію Плянування, а

Сціборський заскакував час до часу до Берліна і звідти керував своїм пресово-пропагандивним апаратом, але властивий тягар праці перекинено до Кракова, де Організаційне Бюро працювало без перерви, відбуваючи свої наради й засідання кожного дня. Фактично цей тягар спадав на мої плечі, бо Гриб кудись їздив, частенько по кілька днів пересиджував у Берліні біля Голови Проводу, а в Кракові зуживав багато часу на контакти з низовими членами — він бачив, як тяжко відбився на Проводі цей брак контактів у переломовий час насилення бандерівської опозиції. До мене він мав необмежене довір'я, нераз і звітів моїх слухати не хотів, в усьому на мене здавався.

До цієї своєї нової ролі я не був підготований, спочатку не дуже чувся на силах і це мене доволі пригноблювало. Здавалося мені, що йду навмання серед темної ночі, навпомацьки шукаю дороги і кожної хвилі можу спотикнутися. В первісному пляні передбачував цей пост для інж. Сціборського, а він випав на мою долю. Може й не робив я яскравих помилок, бо важніші справи вирішувалися в нас колективно, але напевно в перших тижнях бракувало мені рішучости і певности себе. Причина була та, що за вийнятком одного Ольжича, раптово знайшовся я в оточенні людей принаймні на п'ятнадцять літ старших за мене віком та організаційним стажем, що в Проводі перебували по кілька літ, а я там ставив щойно перші кроки. Самозрозуміле, що людина неловко почувається в такій ситуації. Коли тепер кину оком на тих кільканадцять літ назад, з подивом дивлюся на старших моїх товаришів у ПУН, що ні оком не моргнувши прийняли як самозрозуміле перше місце в свому гурті людини, що була молодиком супроти них. Ледве чи можу пригадати собі яку-небудь пізнішу періоду в житті нашої Організації, де співпраця її керівних членів була б така гармонійна і повна сердечности. Але це показує, що коли б у бандерівців була справді ідейність і добра воля, вони напевно, мусіли б знайти спосіб співжиття зо старшими членами ПУН і все скінчилося б не роздвоєнням, тільки зміцненням і споєнням Організації.

Зразком і прикладом для всіх нас був генерал Капустянський, що хоч найстарший віком і з найдовшою традицією за собою, бувши членом ПУН і не входячи в склад Організаційного Бюра, співпрацював з нами найбільш прикладним способом, як тільки можна собі уявити. Його всі не тільки глибоко поважали, але й сердечно любили за його привітну вдачу, товариську погідність і веселість. Він був живим зразком засади, що найкращим командиром є той, хто вміє не тільки наказувати, але й повинуватися. Мавши окремі завдання в військовій ділянці разом з полк. Сушком, він був переобтяжений працею, але ми часто запрошували його на свої засідання і цінили його розумну раду.

Поки там Бистрий наладнував справи в терені і борсався з бандерівцями, що підкопувалися під кожну здобуту нашу позицію, нам треба було поставити якось взаємовідносини з Українським Центральним Комітетом. На те тиснули наші друзі знизу, щоб вибити ґрунт з-під ніг бандерівцям і для себе самих створити міцну опору в суспільно-громадському секторі. Здавалося — легка справа, бо пост організаційного референта в УЦК тримав інж. Бойдуник-Діброва. Але на практиці один-за-одним почали виринати несподівані труднощі. По-перше, не було відповідних людей для обсади не то всіх, але й найважніших постів. Колись, за

єдности Організації, було більше людей та один організаційний апарат. Тепер побіч себе постали два паралельні апарати і це забирало два рази стільки людей. Не раз Діброва звертався чи то до Бистрого чи то до мене перед своєю поїздкою в терен, щоб відрядити йому якусь кількість людей, що на них він міг би спертися в реорганізації місцевих Комітетів і ми, крім обіцянок, не багато могли йому дати.

Бандерівці й не дуже перлися на провідні місця в Комітетах. Бо там треба працювати, до того в складних відносинах німецької контролі, і брати на себе відповідальність за ту працю. Для них важнішими були пости урядовців у Комітетах, різні начальники канцелярій, організаційні референти і зв'язкові-люстратори, а також інструктори молоді. Обсаджуючи ті становища своїми людьми вони з одного боку скидали собі з плечей тягар утримання свого організаційного апарату на місцях, а з другого використовували їх на зв'язок з людністю, "поштові скриньки", місця стрічі тощо. Були місця, де ціла їхня місцева Екзекутива складалася з урядовців Допомогового Комітету.

А далі, Діброва не був усесильний. Без сумніву, багато залежало від його зручности та організаційного хисту, але він міг давати тільки ініціятиву, кінцеве слово лежало деінде. Називалося, що Український Центральний Комітет призначає Голов на місцях і добирає склад Комітетів, а робить те через свого організаційного референта. А в дійсності це була лише форма, бо насправді і Голови Комітету і його члени добиралися на громадських сходинах, їх пізніше потверджував УЦК і накінець ще мусіла на те прийти згода від німецького крайс-гавптмана. Отож Діброва мусів не тільки так маневрувати, щоб збори запропонували вигідних нам людей — під умовою, що такі люди знайдуться -— але ще й подбати пізніше, щоб потвердив їх проф. Кубійович, як Голова УЦК. Тоді на місце Ділового Керманича, цебто заступника проф. Кубійовича, прийшов уже ред. Василь Глібовицький, що неприхильне ставився до націоналістів і ввесь час нашіптував проф. Кубійовичеві всячину проти нас, а найбільше проти Діброви, якого конечно хотів позбутися, бо він стояв йому на заваді в персональній обсаді важливих місць у цілій системі Українського Центрального Комітету. А хоч і він і проф. Кубійович обіцяли на мої руки підтримку для акції Проводу для оздоровлення відносин в ОУН, тепер, коли прийшлося до діла , показалося, що дорога від обіцянок до їхнього виконання — дуже далека. Зайво казати, як тяжко було Діброві побороти всі ті перепони і все перевести в життя, тим більше, що й з німецького боку почали дивитися на нього, як націоналіста, кривим оком. Все ж таки зробив він дуже багато не тільки персональними змінами, але й вироблюванням опінії на місцях, та не знайшов за те ані зрозуміння ані вдячности в місцевих наших апаратів, що часто висували до нього неможливі для здійснення претенсії.

Необхідно було ще раз ясно поставити справу перед проф. Кубійовичем, а прийшло до того дуже швидко, при нагоді реконструкції краківського Допомогового Комітету, якого Головою був д-р Володимир Горбовий і Секретарем Ярослав Старух. Обидва — ряні бандерівці, а крім того аж кишіло там від дрібненької бандерівської рибки: всякі писарі, магазинери, сторожі і т.д. Цей Комітет був сіллю в оці проф. Кубійовича вже віддавна і він його напевно розв'язав би скоріше, якби не лякався комплікацій з націоналістами — ОУН була

тоді одна й сильна. До нього щодня приходили скарги на Комітет. Чимало з них були оправдані, бо Управа Комітету, певна своєї сили, нерівно трактувала людей і часто вела себе арогантно в відношенні до них. Але більше заносилися скарги на те, щоб виперти звідти націоналістів і самому засісти на їх місцях. Десь там відбувалися якісь конвентиклі, збиралися матеріяли, підписи на петиціях і проф. Кубійович носився з думкою звільнити д-ра Горбового та поставити на те місце д-ра Володимира Загайкевича, адвоката з Перемишля, колишнього посла до варшавського сойму і в свій час віцемаршала сойму, а тепер президента апеляційного суду в Кракові.

Ще перед від'їздом полк. Мельника з Кракова, проф. Кубійович мав з ним у тих справах довшу розмову, обіцяв реорганізувати краківський Комітет у порозумінні з нашим Організаційним Бюром.

Викінчувати ті справи в іменні Організаційного Бюра випало на мене. Найперше вислухав я, як звичайно, різних жалів на Діброву і на д-ра Никифора Гірняка, керівника шкільного реферату, потім різних критичних завваг під загальною адресою націоналістів і нарешті прийшло до конкретного діла. Я ще не знав тоді про кандидатуру д-ра Загайкевича на Голову Комітету, вперше довідався про те на тій розмові. Правду сказавши, краківський Комітет був такий важний, у ньому працювало так багато людей і завідував він такими матеріяльними багатствами, що нам конечно було б мати в ньому Головою члена ОУН. Та тут перший раз мусів я зрозуміти, що часи, коли ОУН диктувала — вже минули. Якщо могли ми щось осягнути, то тільки під натиском знизу або зручною грою згори. Тепер, після роздвоєння Організації, треба забути про натиск "волею народа", треба вдаватися в дипломатичні хитрощі згори. Було певне, що з особи д-ра Загайкевича проф. Кубійович не зрезигнує. Правдоподібно вже зв'язаний був словом, мусів говорити або з ним самим, або з якимись людьми, що на них тепер, після розбиття ОУН, хотів спертися. Трудно було сказати, як д-р Загайкевич буде до нас ставитися і яку займе поставу до бандерівців. Він був членом партї УНДО до війни, з її рамени кандидував на посла, але не погоджувався з нормалізаційною політикою Василя Мудрого і через те відносини поміж ним і Центральним Комітетом УНДО в останніх роках прохололи. Як адвокат, він часто виступав оборонцем у наших політичних процесах у Перемишлі і багато поміг окремим націоналістам. Проти нього був поважний заміт з часів польсько-української війни 1918 року. Він не допустив до того, щоб висадити в повітря міст на річці Сян, казали тому, щоб не знищити при тій нагоді своєї кам'яниці, що стояла зараз же біля моста, а через те поляки могли цей міст обсадити і переслати через нього військову допомогу на відсіч обложеному Львовові. Нераз цвіркали йому тим в вічі націоналісти, але роки минали, шкоди завернути неможливо, справа поволі забувалася і під кінець відносини між д-ром Загайкевичем і націоналістами склалися ненайгірше. Якби ОУН одна - навіть добре було б висунути його на Голову для принади і заспокоєння інших, бо кінець-кінців д-р Загайкевич був український патріот. Його постава до нововитвореної ситуації ще не вияснилася і нічого певного про нього не можна було сказати, за вийнятком того, що з біса він хитрий.

Не було іншої ради, як погодитися. Зате, коли прийшлося говорити про склад Кометету, я мусів бути твердий. Яка ж нам користь з того, що на місце Горбового прийде Загайкевич, коли там далі залишиться гніздо бандерівців? На пост організаційного референта Комітету, що за статутом був водночас і заступником його Голови, пропонував я інж. Юрка Дачишина. На той час його в Кракові не було, він працював як інженер-хемік у фабриці мармеляди при цукроварні в Переворську,[1] але справа була з ним обговорена, він згодився покинути свою працю і переїхати до Кракова. Професор Кубійович не знав особисто інж. Дачишина, чув тільки про нього або читав колись у пресі. Не ставив більших застережень, бо властиво добір членів Комітету належить до Голови, він має їх запропонувати до потвердження в УЦК, а напевно буде собі добирати таких, на яких може полягати і до яких буде мати довір'я. Якщо нам залежить на інж. Дачишинові, мусимо обговорити справу з д-ром Загайкевичем, зо сторони УЦК перепон не буде...

Зателефонував я до д-ра Загайкевича в суді та умовився з ним на те саме пополудне, кувати залізо, поки гаряче. Я з ним познайомився недовго перед війною в Перемишлі, моя дружина Реня вчителювала там у Дівочому Інституті; д-р Загайкевич мав якесь відношення до тієї установи, мабуть був Головою того товариства чи фундації. Отже ми вже були знайомі особисто, та він і без того чував про мене.

Вже по перших словах бачив я, що передо мною сидить грач, з яким нелегка справа. Якось незручно було зачинати, щоб зразу ж не настроїти його проти нас. Спочатку я думав, чи не послати Сича до нього, все ж таки Сич старший, полковник, може з ним будуть більше рахуватися. По надумі рішився я допильнувати всієї справи самий.

Почав я з того, що довідався від проф. Кубійовича про його призначення на Голову Комітету в Кракові і висказав своє вдоволення з того, бо може нарешті положиться кінець усім безправствам, що там діються, заведеться порядок, що на нього з тугою жде ціла українська громада в Кракові.

Д-р Загайкевич скромно мовчить, тільки вогники йому грають у прижмурених очах.

Приходжу заоферувати йому нашу допомогу в акції оздоровлення комітетових відносин.

Загайкевич дякує, дуже вдоволений, але, бачу, що він уважає, щоб чим-небудь себе не зобов'язати, увесь час — сторожкий.

Нашу співпрацю уявляю собі так, що йому напевно буде потрібно чесних і солідних людей до роботи, ми зо свого боку пропонуємо йому на організаційного референта інж. Юрка Дачишина.

Оказується, що д-р Загайкевич його знає ще з гімназійних, а потім зо студентських часів, слідкував за його справою в пресі. Нічого не може йому закинути, але хотів би наперед його побачити і з ним поговорити. Певно, людей потрібно, але він ще над тим не застановлявся, ще й сам не знає, чи прийняти на себе цей новий обов'язок, у нього ж стільки праці в суді! Був у нього д-р Горбовий, теж пропонував людей, мабуть вибору не буде бракувати, він про те подумає. Згадує одне, друге назвище — самі бандерівці.

Хитрий лис! Ледве два тижні від змін в ОУН минуло, а він уже в них незле орієнтується, тільки вдає незнайка. Зводить розмову на недавні події, просить пояснень, бо йому тепер треба буде визнаватися в суспільних відносинах, бувши Головою Комітету. Пильно слухає, потакує, тут і там докине якесь слово, дуже чемно, дуже ввічливо — але ні одної обіцянки, все виминальні вихиляси.

Чи не міг би я принести йому трохи інформаційної літератури? Кажуть, по місті її багато курсує, ось йому теж принесли — показує купу бандерівських летючок, значить, і тут нас випередили — але з нашого боку він не має нічого.

Розстаємося з тим, що завтра принесу йому "літературу", а за кілька днів приведу Юрка Дачишина.

Не один і не два рази мусів я ще ходити до Загайкевича. З розмислом спиняюся на тій історії, бо вона типова для тих часів. Через розбиття ОУН сили націоналістів роздвоїлися і самий націоналістичний рух не тільки послаб, згаряв у взаємопоборюванні себе, але й непомірно втратив на престижі. Ще перед місяцем вистачало зателефонувати до Загайкевича чи кого іншого на його місці і справа моментально залагоджена. Тепер же ж представники старих українських партій і всіх тих політичних середовищ, що фактично самоліквідували себе з упадком Польщі перед роком, раптом побачили, що відкриваються перед ними нові можливості. Сила, що приголомшила їх своєю вітальністю і розмахом, на їхніх очах розпадалася. Це будило в них злорадість, мовляв, ось бачите ваших націоналістів, дістали монополь серед української громади, не минув і рік, а вже б'ються між собою. А з другого боку вони почули себе язичком у політичній вазі, що може перехилити перемогу на один чи другий бік. Якби в той час і Український Центральний Комітет і всі ті українські громадські кола, що хоч і різної шерсти, але зібрані під одним капелюхом Комітету, поставили себе ясно і недвозначно проти явища бандерівщини, може бандерівський рух не був би цілком зломлений, але ніколи не дійшов би до пізнішого свого розмаху й розгону. І для українського народу заощадилося б багато терпінь, що завдавалися власними українськими руками. Бандерівці це розуміли, підказував це їм інстинкт самозбереження і вони з шаленою енергією кинулися на пропаганду серед тих кол української суспільности, що їх вони скажено поборювали до 1939 року, як угодовців, філістрів, опортуністів, "теж-націоналістів". Вони відвідували їх по приватних хатах, по урядах, у приміщеннях Комітетів, приносили свою "літературу", дискутували, оправдували себе, стягали в болото Провід, а разом з тим і самих себе та ввесь націоналістичний рух. Ішлося про те, щоб залегалізувати себе в українській громадськості, зробити себе "сальон-фегіг".[2] В той спосіб

заставляли нас до такої самої роботи, бо ж не можна було уступати з поля та залишати його бандерівським герцям. Це був ганебний спектакль і ним розкошувалися всі явні й притаєні вороги українського націоналізму, всі залишки колишніх сил, учорашні люди, насолоджувалися новою своєю ролею медіяторів і арбітрів. В тому часі не були ще вони зорієнтовані, як слід, їм здавалося, що бандерівщина, відколовшися від матірного націоналістичного пня, вишумить і розвіється безслідно, виконавши свою ролю послаблення й осмішення націоналістичного руху. Тому вони симпатизували з бандерівцями, як зо своїми потенційними союзниками проти ПУН, скрито їх підтримували, а в системі підбудови Українського Центрального Комітету подекуди й насаджували, для "втримання рівноваги", забавляючися політикою "діли і пануй" в мініятюрі.

Бандерівці почули, що в траві пищить, не переставали залицятися до них, пускали їм кадило, як "батькам народу", а коли зміцніли, почали їх "реабілітувати" в суспільності, створили спеціяльний комітет з них, що був прообразом пізнішого використовування явища "поплентачів" і накінець ганебно обдурили, копнули й викинули за двері.

Зиновій Книш
(Ренс, Мохнацький)

Я ходив до д-ра Загайкевича, вчувався в ту ситуацію, що розгорталася тепер по цілому Генерал-Ґубернаторстві і нераз гидко мені до себе самого ставало в тому процесуванні з бандерівцями, в якому за арбітрів самі націоналісти видвигали своїх колишніх і без сумніву теж і теперішніх противників. Не було ради. Ми мусіли дістати вплив на краківський Комітет і вигризти звідти бандерівців. Це одним махом позбавляло їх утримання кільканадцяти людей з загально-громадських фондів, відсувало їх від управи таборових приміщень, харчового магазину, розподілу одягів та інших підмог, відбирало можливість протримувати і прохарчувати в таборі десятки й сотні своїх розвідчиків і бойовиків, викидало їх з канцелярії, що мала можність виставляти документи, опініювати всі прохання до

німецької влади, видавати т. зв. бецугшайни.[3] Загайкевич загравав хитро і по ньому бачив я, що він хоче в Комітеті мати одних і других, щоб одні другим заглядали на руки, сварилися між собою, а він, як добрий батько, поклепуватиме по плечах то одних то других, тут похвалить, там полає і триматиме рівновагу. Вже здавалося мені, що треба буде припустити на нього атаку згори й домагатися призначення когось іншого на пост Голови Комітету, як несподівано прийшли мені з поміччю самі бандерівці, висунувши д-ра Степана Шухевича на якийсь пост у Комітеті. Ще перед тим звільнили вони його від плачення членських внесків і наділили всякими привілеями, нібито в заслугу за те, що був він оборонцем у політичних процесах. Завважив я, що Загайкевичеві він, як перець з паприкою, і почав загравати на тій карті. Вкінці Загайкевич погодився на всі мої пропозиції, щоб тільки усунути з поля д-ра Шухевича, якому відобрав усі привілеї і наказав платити членські внески нарівні з іншими громадянами, бо інакше мусів би звільнити теж і самого себе, що також виступав у політичних процесах, може з реклямового боку менше голосних, зате більш численних.

З днем 1 вересня 1940 року почав у Кракові діяти новий "Український Допомоговий Комітет", потверджений в УЦК в ось такому складі:

д-р Загайкевич Володимир — Голова
інж. Дачишин Юрко — Організаційний референт і Заступник Голови
д-р Лисяк Павло і
п-і Панченко Тамара — референти суспільної опіки
мгр. Ліськевич Володимир — фінансовий референт
мгр. Улицький Остап — культурно-освітній референт
суддя Миськевич Володимир — зв'язковий до товариства Просвіта[4]

До Контрольної Комісії входили:
Володимир Попадюк, Володимир Винницький і ще хтось третій,

Громадський Суд складали адвокати Михайло Волошин, Степан Шухевич і прокурор Григор Онуферко.

Бюра Комітету до половини жовтня 1940 року приміщувалися при вулиці Яблоновських ч. 3, там теж був табір для втікачів, що їх постійно нараховували біля тисячі. Від половини жовтня перенесено УДК до будинку при вулиці Лоретанській ч. 17, де була теж бурса для хлопців.

В складі Комітету найшлися тільки два націоналісти — Юрко Дачишин та Остап Улицький, — решта інші. Бандерівця ні одного, коли не рахувати адвоката Шухевича в Громадському Суді, що фактично не мав ніякого значення й існував тільки тому, що така установа була передбачена в статуті. Боронилися вони запекло, кожен пост треба було здобувати приступом. Прочуваючи свій кінець з хвилею, коли Юрко Дачишин стане організаційним референтом, вони шукали всіх способів, щоб його туди не допустити. Але це був старий бойовик, довголітній політичний в'язень, людина, що їй з ніякого боку нічого не закинути. Ще в останній хвилі хотіли вони заплутати його в якийсь суд чести, щоб до часу його

рішення тримати в завішенні пост організаційного референта. Призначили до тої справи спеціяльну людину, магістра Богуна, та нічого з того не вийшло, Юрко таки свій пост переняв. Фактично вся влада спочивала в його руках, бо д-р Загайкевич, як президент апеляційного суду, тільки зрідка і вечорами навідувався до Комітету. І хоч неможливо було з нашого боку завести таку систему, як перше мали бандерівці, все ж таки ми могли користуватися Комітетом для всіх наших організаційних і культурних цілей, робити це легально, без шахрайств і надуживань. Українська громадськість міста Кракова відразу відчула зміну на краще. Зникли задерикуватість, бундючність, хвалькуватість і нехтування людьми, на те місце прийшли ввічливість та уважливість до кожного, хто мав діло до Комітету. Юрко Дачишин особисто того пильнував, бо ми сподівалися, що почнуться провокації й доноси. Для безпеки вимів він бандерівців грунтовно, не залишив ні ноги, навіть на найменшому становищі, щоб не саботували йому роботи. Якщо хто з них лишився, то хіба глибоко законспірований і з наказом не пускати фарби.

Бандерівці з усіх сторін атакували Дачишина й Комітет, справляли йому неймовірні труднощі й чинили всякі пакості, щоб змусити до резиґнації. Кілька місяців Юрко ходив, як запаморочений, увесь світ у нього ділився на бандерівців і не-бандерівців, позатим він нічого не бачив і не помічав, але на своєму пості видержав і поклав на Комітет залізну руку. Ішли до нього і з нашого боку різні претенсії, мовляв, ми його туди саджали не на те, щоб Комітет мав доброго урядовця, тільки, щоб Організація мала з того користь. Становище його було тяжке і не один сто разів махнув би рукою та покинув Комітет, тим більше, що в Кракові тоді можна було чудово проживати на всяких спекуляціях. Але Юрко, мій особистий друг і приятель, якого я туди спеціяльно притягнув, відчував вагу свого посту для нашої справи і помимо всього на ньому залишився.

Ми дуже швидко відчули, що це значить мати за собою Комітет. Микола Бігун, провідник Кракова, як найважнішого осередку, знайшов там опору для своєї Екзекутиви. До нашої диспозиції ми дістали велику залю, чого дуже бракувало бандерівцям, через брак залі не могли вони влаштувати ні одного більшого публічного зібрання. Разом з Остапом Улицьким, що був рівночасно культурним референтом краківської Екзекутиви ОУН і як такий входив у склад Культурної Референтури Ольжича, Микола Бігун улаштував низку публічних доповідей, висуваючи чільних наших членів і прихильників, притягаючи туди широку публіку і з'єднуючи симпатії для нашої справи. З важливіших доповідей та імпрез відбулися там величава Академія в пам'ять І Листопада і місяць пізніше святочний вечір з нагоди 50-річчя народин Голови ПУН, полк. Андрія Мельника. Виповнена по береги заля аж тріщала, багато людей з жалем верталися з-під дверей. На Першого Листопада з промовою виступав Славко Гайвас, а на ювілею полк. Мельника— д-р Никифор Гірняк від товаришів зброї і я від молодшого покоління УВО.

Не було ні одної доповіді, щоб залі вщерть не виповнили слухачі. З доповідями виступали: генерал Микола Капустянський — про фінсько-большевицьку війну, інж. Микола Сціборський — один раз про ідеологію українського націоналізму і

другий раз про природні багатства України та її промисловість, д-р Ростислав Єндик — про расово-антропологічні складники українського народу і письменник Улас Самчук про духа нової епохи. Інших не пам'ятаю, був тоді на роз'їздах. Ці доповіді мали для нас велике значення, ними доказували ми, що мізок націоналістичного руху залишився при нашій Організації. І чи подобалося це кому, чи ні, чи любили нас, чи ні, але мусіли шанувати. Микола Бігун добре розумів вагу і пропагандивне значення тих доповідей, кожного місяця українська громадськість Кракова діставала нову ін'єкцію.

Доповіді й академії мусіли відбуватися під охороною наших боївок, щоб не допустити до погромів і саботажів зо сторони бандерівців. Один раз пробували вони погасити світло в будинку, але дістали доброго прочухана й залишили нас у спокою.

Бандерівці тих можливостей контакту з масою української громадськости не мали, вони діяли наче з катакомбів. І треба подивляти, як вони все ж таки потрапили не тільки втримати контакт з масою, але й зацікавити собою і здобувати собі прихильність. В мешканнях Равлика і Старуха при вулиці Зеленій скликали вони дискусійні вечері і запрошували туди листовно українських громадян, бо інакшого способу реклями не мали. В кімнаті не могло поміститися більше, як двадцять осіб, і вони нераз одну й ту саму тему мусіли по десять разів передискутовувати перед щораз то новою запрошеною авдиторією. Скільки це забирало часу й енергії, якої вимагало терпеливости — можна собі уявити. Не входячи в те, що було в них мотором, чи власна віра в свою справу, чи ненависть до ПУН — виявили вони колосальну животність. Ставало ясне, що з тим противником справа буде нелегка і що зліквідувати його самою тільки пропагандою та змаганням в організаційній площині правдоподібно буде неможливо.

Від самого початку в нас ще була одна перевага над бандерівцями -— ми мали в своїх руках або прихильно зневтралізували всю українську пресу. В Кракові зорганізувалося "Українське Видавництво", уділова спілка, в якій ми тримали поважну частину уділів через особу інж. Бойдуника. Видавництво випускало газету "Краківські Вісті", що виходили спершу два рази на тиждень, а потім як дводенник. Крім того, під тою самою назвою "Краківські Вісті", виходив ще й тижневик. Часопис був загально-інформативний, як одинока українська газета в цілому Генерал-Ґубернаторстві, а тому не могла там пропагувати явно націоналістичної ідеології, стояла під німецькою цензурою. В дводеннику одним з редакторів був Михайло Хом'як, а в тижневику — Василь Качмар. Перший з них не мав ніякого відношення до націоналістичного руху, хоч пішов за загальною струєю і деклярував себе його прихильником. Другий був націоналістом і членом ОУН, якийсь час редагував він наш орган "Український Голос" у Перемишлі, доки не запроторили його в тюрму за ОУН на п'ять років. З ним я був колись особисто в добрих дружніх відносинах, разом сиділи ми якийсь час у дрогобицькій тюрмі, навіть за дружбу був я в нього на весіллі разом з інж. Бойдуником. Потім ми відчужилися від себе, взаємовідносини наші прохололи, але завжди були коректні.

В початках протибандерівської акції становище Василя Качмара не зовсім було рішене. Були чутки, що він схиляється в сторону ПУН, якого деяких членів, як от д-ра Вассияна та інж. Бойдуника він особисто знав і поважав. Тому, коли приїхав до Кракова Голова ПУН, я порадив йому запросити Качмара на розмову, думка була, щоб поставити ставку на нього в "Краківських Вістях" і згодом зробити його там головним редактором. Голова Проводу його запросив і Качмар прийшов на побачення. Нещастя хотіло, що якраз перед тим вибрався до полк. Мельника редактор Михайло Хом'як, щоб зложити йому привіт і скласти куртуазійну візиту. Качмар прийшов під двері Сича саме в тому моменті, коли звідти виходив Хом'як, а його він сильно не любив, ривалізував з ним у "Краківських Вістях" і закидав йому занадто улесливу поставу до німців та німецьких цензорів. Побачивши Хом'яка, Качмар обернувся на п'яті і пішов, перехилився тоді на бандерівську сторону. Що ж, прохати його не годилося, а виступати проти Хом'яка заради Качмара теж не було підстави, бо він ставився до нас лояльно ввесь час, хоч і не був нашим членом; але прихильником націоналістичної ідеї залишився ще й пізніше на еміграції. Згодом Качмар таки вийшов з редакції і хоч ми й не мали в редакційній колегії свого члена, зате могли бути певні прихильної невтральности "Краківських Вістей" і бути спокійні, що бандерівцям вступ туди закритий.

Під німецькою державною зверхністю виходили тоді ще тільки два українські часописи : "Український Вісник", що його на правах рукопису, але друком, для своїх членів випускало 'Українське Національне Об'єднання" в Берліні, і тижневик "Наступ" видавництва "Пробоєм" у Празі, якого власником був наш член, д-р Степан Росоха. В тому ж видавництві друкувався ще ідеологічно-політичний місячник "Пробоєм" та випускалися серіями брошури на популярні політичні теми з націоналістично-ідеологічним змістом. Д-р Степан Росоха без вагання станув по стороні Проводу і в той спосіб до нашої диспозиції ми дістали сильний пропаґандивний інструмент його преси. Інж. Сціборський, як Референт Пропаґанди в ПУН, у скорому часі зорганізував справний пропагандивний апарат, забезпечив обидві газети кореспондентами і співпрацівниками, що постачали їм добрі, цікаві й актуальні матеріяли. Для тієї цілі видавав він для преси інформативний бюлетень за редакцією д-ра Дениса Квітковського, що десь у тому часі передістався з Буковини до Берліна.

Так "Український Вісник", як і "Наступ" читалися й розповсюднювалися не тільки в Німеччині і в Чехії, але і в Генерал-Ґубернаторстві та й в усій зайнятій німцями Европі. "Український Вісник", що його редагував здібний журналіст д-р Юревич-Панченко[5], мусів бути більш обережний, мавши під боком строгу цензуру, але "Наступ" рубав, наче сокирою і страшенне шкодив бандерівцям. Вони повели проти нього неберебірчиву в засобах кампанію і зорганізували масову відмову передплати в листах до адміністрації і до кольпортерів. За один місяць "Наступ" стратив майже половину всіх своїх передплатників і кольпортерів у Генерал-Ґубернаторстві, але на те місце швидко дістав нових. Це була сильна позиція в наших руках і ми використовували її до крайніх меж.

Для внутрішньо-організаційних справ видавався в Кракові, як уже було згадано, організаційний бюлетень під назвою "АБВ". Спершу виходив він неперіодично, а

потім щораз частіше, під кінець появлявся регулярно раз на тиждень. Коли ми захопили організаційну домівку, продовжували його під тою самою назвою, щоб зберегти тяглість традиції. Редактором був референт пропаґанди Крайової Екзекутиви, Богдан Білий. Бюлетень, хоч у циклостильній формі, але читався радо, до нього вже люди звикли, розсилався він у терен, як нормальна "порція літератури". Навіть ще більший був на нього попит тепер, бо на його сторінках зводилися всякі рахунки з бандерівцями і друкувалися всякі сенсаційні відомості. Теж і я, під своїм тодішнім організаційним псевдом Юрія Мохнацького, помістив там серію "Дванадцять листів до друзів-націоналістів" з насвітленням диверсії Бандери.

А тепер подумати: кожного тижня ішли в світ тисячі примірників "Наступу", "Українського Вісника" й "АБВ" — добре й цікаво редагованих органів. Вони мусіли робити і напевно зробили свою роботу. Не можна уявити собі, щоб без їхньої допомоги встоялися ми в розшалілій стихії тих часів. А бандерівці не мали ні одної газети, ні одного, навіть циклостильного органу, і мимо того били нас живою пропагандою на кожному кроці. Правда, не гребували вони брехнею і наклепами, всякого сосу підливали до своєї демагогії, щоб тільки потягнути за собою масу. І їхня пропаганда перемагала нас скрізь, на цілому фронті, їхня неймовірна рухливість, запеклий фанатизм і сповнена піною ненависти зажерливість не мали собі рівних в українській дійсності ні перед тим ні потім. Яка це була б страшна сила, коли б мала за собою цілий, не роздвоєний націоналістичний рух, і зверталася б не проти своїх братів, тільки проти ворогів!

---

1. *Зруйновану бомбами в часі польсько-німецької війни фабрику цукру в Переворську відновив і пустив у рух Олександер Скрипченко. В еміграційних умовах життя в Генерал-Ґубернаторстві Скрипченко був настільки цікава фігура, що варто тут про нього згадати.*

   Олександер Ґонта-Скрипченко, родом з Полтавщини, емігрант після першої світової війни, дістався до праці в копальнях вугілля біля Катовиць, як інженер-механік, і був там аж до вибуху війни. В гурті своїх співпрацівників, німецьких інженерів, вивчив перфектно німецьку мову. Мабуть уже тоді ввійшов у контакт з німецькою розвідкою і через те після приходу німців мав у них протекцію. Жонатий з полькою, що походила зо старої польської аристократичної родини, в хаті говорилося в нього тільки по-польськи, син його не знав зовсім української мови.

   В часі війни цукроварню в Переворську зовсім зруйновано, на неї впало 38 різного калібру бомб. Поїхала туди дивитися німецька комісія спеціялістів, чи можна фабрику відбудувати, а в складі тої делегації був і Скрипченко. Комісія оглянула фабрику і прийшла до переконання, що даремний труд біля неї. Тільки один Скрипченко був іншої думки і зобов'язався, коли б дати йому вільну руку, до шести місяців пустити фабрику в рух. Німці на те погодилися і вже влітку 1940 року продукція йшла повною парою. На відкриття фабрики Скрипченко зорганізував велику параду, приїжджав на неї і Генерал-Ґубернатор Франк.

   Скрипченко показався добрим організатором і господарем. До своєї диспозиції мав великі фінансові й товарові ресурси і помагав українському організованому громадському життю, відпускаючи на різні його цілі такий ласий у воєнні часи товар, як цукор.

   Крім рафінерії цукру в швидкому часі заложив там ще витискарню олію і фабрику мармеляди.

На працівників підприємства, а головно на керівні пости, приймав тільки українців і Юрко Дачишин був у нього керівником фабрики мармеляди. Юрко був тоді в Криниці, як реконвалесцент після тифозної гарячки, і в поїзді довідався, що фабрикою цукру в Переворську завідує якийсь українець та що шукає він за інженерами українцями. Поїхав туди без ніяких рекомендацій. На місці застав уже імженера-хеміка Юрка Крохмалюка, що був неначе ад'ютантом Скрипченко, а також інж. Олександра Серединського, якого знав з черемиської гімназії і з львівської політехніки, та ще інженера-економіста Миколу Осідача, також знайомого з гімназійної лавки. Скрипченко з місця прийняв його до праці та доручив зорганізувати при фабриці продукцію мармеляди.

Попри всі свої господарські справи Скрипченко цікавився теж і політикою та військовим ділом. В нього була манія закласти в українців партію на зразок гітлерівської, при чому він захоплювався не так самою націонал-соціялістичною ідеологією, як подиву гідною організацією і залізною дисципліною націонал-соціялістичної партії. Він постійно повторяв, що тільки така партія зможе опанувати український хаос і що коли, пустити на українське гуляй-поле "демократію", вона розтолочить під своїми ногами рештки того, що ще лишилося цінне в Україні, а потім сама згорить і спопеліє. В тій цілі він часто приїжджав до Кракова на розмови з різними українськими політичними колами. Не заперечуючи його організаційно-господарських здібностей — у тій ділянці за нього говорили його досягнення — в справах політичних справляв він враження комічної фігури. Ходив по Кракові в високих чоботях і в смушевій шапці, завжди в товаристві одного або й двох своїх ад'ютантів, що носили за ним різні торби й течки, анонсував свій прихід, як якийсь генерал або міністер і з комічною повагою вичитував свої лекції та політичні науки, як треба себе вести з німцями і що треба тепер українцям робити. Я був приявний на одній такій його майже двогодинній візиті в проф. Кубійовича і в той час справив він на мене враження людини, що в неї не всі вдома.

Але говорити з ним і слухати його мусіли всі, хоч і як кумедно презентував себе цей продукт воєнної доби, коли всякі авантюрничі типи з темних закамарків виринають на поверхню життя. Бо за ним стояли німці — він кожної хвилі мав відкритий вступ до найвищих німецьких достойників у Кракові — і мав він гроші. З тих грошей багато зуживав він на українську справу, так як він по-своєму її розумів. Найбільш улюбленою справою в нього була українська військова школа. Назбирав навколо себе наддніпрянських українців, колишніх українських військовиків, що вступили пізніше на службу до польської армії і були в ній старшинами в активній службі. З-поміж галичан був тільки одинокий інж. Юрко Крохмалюк, запасний старшина польської армії, що теж і в цивільному житті цікавився військовим ділом і написав чимало статтей на військово-історичні теми в українській пресі. Всім їм Скрипченко дав у себе працю, причому так майстрував, що мали вони багато вільного часу і зуживали його на військову роботу. Пізніше, коли блеф Скрипченка став усім відомий, декого з них перетягнув Сич до співпраці з нашим військовим відділом.

Скрипченко домовився з німцями, що вільно йому переробляти цукрові відпадки поза системою карткової контролі і творити з того фонд на дальшу розбудову фабрики. Таким чином він мав до своєї розпорядимости величезні фонди, бо за цукор у ті часи можна було виміняти всякі інші товари. З переробленої меляси видобув він два вагони цукру і післав їх на руки Допомогового Комітету в дарі для українців міста Кракова. При одній зо своїх поїздок до Кракова, Скрипченко довідався, що цей цукор до Комітету не дійшов, чи пак не дістали його "українці міста Кракова". Спинився рух, у справу вмішалося Ґестапо й арештувало Скрипченка — на нього й так ішли доноси з усіх сторін, і від поляків і від українців — йому грозив розстріл за господарські зловживання. Комітет робив слідство в тій справі вже за часів, коли прийшов туди інж. Юрко Дачишин, що запросив до того Слідчу Комісію в складі трьох правників, адвоката д-ра Михайла Волошина, адвоката д-ра Степана Шухевича й прокурора Онуферка. Слідство виявило, що обидва вагони цукру справді були завантажені і виекспедіовані з залізничної станції в Переворську, що прийшли вони на залізничну станцію в Кракові і що в імени Комітету перебрали їх Голова — д-р Володимир Горбовий, Секретар — Ярослав Старух і тодішній господарський референт. Не вдалося дослідити, куди кінець-кінців подівся той цукор,

але невинність Скрипченка була доказана, його звільнили і він вернувся на своє місце.

Пізніше, коли німці рушили на схід, пішов з ними і Скрипченко, там був зайнятий теж у цукроварному промислі. В 1942 році нагло захворів і помер.

В ім'я правди треба сказати, що попри всі свої смішні сторони Скрипченко багато поміг українцям, щедро спомагаючи їх грішми та іншою підмогою і даючи їм працю в своєму підприємстві. ...

2. *Гідний перебувати в ліпшому товаристві.*

3. *Картки на текстилії та інші матеріяли домашнього вжитку.*

4. *В Кракові існувало ще з австрійських часів товариство "Просвіта", що гуртувало краківських українців, переважно різних державних службовців. Мало воно власну домівку, читальню й бібліотеку. Німці розв'язали всі товариства, на те місце впровадили Комітети, але, щоб зберегти традицію, УДК абсорбував у себе "Просвіту", як секцію, залишивши їй водночас внутрішню автономію. Кожночасний Голова Просвіти входив у склад Управи УДК.*

5. *Походив з Чернігівщини, виїхав за границю в половині двадцятих років, коли большевики ще висилали деяких стипендистів на науку в закордонних університетах. Не вернувся до СССР і прийняв німецьке громадянство ще перед війною. Був співпрацівником "Вістника" у Львові, під псевдонімом. Помер від сухіт 1943 року у хуторі його нареченої Шредер, дочки професора берлінського університету. Ґестапо арештувало її в січні 1944 року в загальній хвилі арештувань членів ОУН. В.Й.П!*

ПОКАЖЧИК ІМЕН

В цьому покажчику нема назвищ Голови ПУН, полк. Андрія Мельника і Голови РП ОУН, Степана Бандери, бо вони стрічаються майже на кожній сторінці.

АНДРІЄВСЬКИЙ Дмитро, інж. — 37, 142.

АРМСТРОНҐ Джон — 318.

АРСЕНИЧ Микола — 385.

АСКОЛЬД (Іван Мицик) — 266, 270, 272, 289, 290.

АТАМАНЧУК Василь — 166.

БАНДЕРА Василь — 65.

БАРАНОВСЬКИЙ Роман — 223, 226, 308, 309, 386.

БАРАНОВСЬКИЙ Ярослав, д-р, (Макар, Лімницький) — 31, 37, 38, 71, 72, 74, 80, 81, 94, 95, 97, 98, 105, 134, 140 163, 185, 200, 201, 202, 223, 224, 230, 231, 232, 236, 246, 258, 260, 263, 264, 272, 273, 278, 286, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 298, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 316, 317, 318, 346, 360, 368, 369, 371, 386, 387, 388, 392.

БЕРЕЖНИЦЬКИЙ (провокатор) — 267.

БЕРНШТАЙН — 390.

БЄЛЄЦКА Марія — 43, 53, 59, 63, 66.

БЄЛЄЦКІ — 53, 58, 62.

БИСТРИЙ (Ярослав Гайвас) — 111, 243, 248, 254, 265, 271, 272, 276, 238, 307, 394.

БІГУН Микола — 234, 245, 262, 408, 409.

БІЗАНЦ, полк. — 75.

БІЛАС Василь — 45.

БІЛИЙ Богдан — 207, 208, 209, 246, 247, 248, 266, 284, 413.

БОБЕРСЬКИЙ Іван, проф. — 315.

БОГУН Мирон, мгр. — 46, 407.

БОЙДУНИК Йосип, інж. — 129, 138, 173, 200, 218, 220, 242, 248, 275, 276, 277, 318, 339, 344, 345, 351, 394, 410, 411.

БОЙКІВ Олекса, інж. — 129, 141, 351, 352, 356, 358, 359.

БОТАН Василь — 44.

БУДНИЙ — 61.

БУЙ (Ярослав Горбовий) — 269, 371, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388.

ВАЛЮХ Анатоль — 161.

ВАЛЮХ Павло (Яценко) — 77, 314, 371, 376, 386, 388.

ВАНЬЄ Жорж — 356, 357, 358.

ВАСИЛЯН Юліян, д-р, (Чорній) — 140, 165, 166, 200, 288, 307, 318, 319, 359, 392, 411.

ВЕРБИЦЬКИЙ Іван — 166, 167.

ВИННИЦЬКИЙ Володимир — 407.

ВИШНЯ Остап — 341.

ВІТОВСЬКИЙ Дмитро, полк. — 143.

ВІТОШИНСЬКИЙ — 344, 345.

ВОЛИНЕЦЬ, пор. — 78, 79.

ВОЛОШИН Августин, о. д-р, — 266, 299, 301, 302.

ВОЛОШИН Михайло, д-р, — 403, 407.

ВРЕЦЬОНА Євген, інж. — 70, 71.

ГАЙВАС Ярослав (Бистрий) — 70, 73, 82, 111, 234, 242, 243, 244, 245, 248, 250, 252, 265, 268, 271, 276, 279, 288, 307, 319, 409.

ГАСИН Олекса, (Юлько) — 92, 281, 373, 374.

ГЕРЦЮК — 59, 61, 62, 63, 64.

ГІРНИЙ — 61.

ГІРНЯК Никифор, д-р — 218, 396, 409.

ГІТЛЕР Адольф — 348.

ГЛІБОВИЦЬКИЙ Василь — 219, 221, 222, 395.

ГНАТКІВСЬКА Дарка — 41.

ГОЛОВІНСЬКИЙ Юліян, сот. — 31, 32, 140, 147.

ГОЛЮК — 281.

ГОРБОВИЙ Володимир, д-р — 150, 172, 174, 175, 178, 220, 385, 396, 397, 401, 403.

ГОРБОВИЙ Іван — 372, 374.

ГОРБОВИЙ Ярослав (Буй) — 92, 269, 371, 372, 373, 383, 385, 386, 387, 388.

ГОРСЬКИЙ Костик (Кость Мельник) — 193.

ГРАБОВСЬКИЙ (Мирослав Тураш) — 294, 295.

ГРАНОВСЬКИЙ Олександер, проф., д-р — 113.

ГРИБ (Грибівський, Омелян Сеник) — 13, 143, 170, 185, 186, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 209, 213, 214, 215, 216, 217, 222-4-5-6-8-9, 230, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 242, 245, 251, 252, 254, 260, 279, 287, 288, 311, 313, 314, 316, 392.

ГРИБІВСЬКИЙ Омелян (Сеник) — 30, 33, 37, 72, 80, 81, 105, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 143, 163, 168, 170, 187, 191, 192, 194, 258, 260, 264, 278, 295, 301, 302, 348, 359, 360, 392.

ГРИЦАЙ Дмитро (Перебийніс) — 31, 92, 281.

ГРИЦАЙ Остап, д-р — 201.

ГУЗАР Любомир — 357.

ГУЗАР Михайло (Колодзінський) — 31.

ГАБРУСЕВИЧ Іван (Джон, Іртен) — ІЗ, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 69, 70, 71, 79, 80, 92, 132, 164, 185, 186, 203, 211, 239, 240, 259, 280, 281.

ГЕНҐАЛО Анна — 208, 247.

ГЕНҐАЛО Мирон — 208, 247.

ГЕНҐАЛО Павло — 151, 153, 156, 161, 180, 208, 231, 234, 244, 246, 247, 248, 311.

ГЛОМБ — 58.

ГУРІЯН, посол — 355.

ДАНИЛИШИН Дмитро — 45.

ДАЧИШИН Юрко, інж. — 391, 398, 399, 400, 402, 403, 406, 407, 408.

ДЕМИД (Чижевський) — 372.

ДЖИДЖОРА Іван — 44, 46.

ДЖОН (Іван Габрусевич) 34, 35, 36, 39, 69, 132, 164, 239, 259,280.

ДІБРОВА (інж. Йосип Бойдуник) — 125, 285, 394, 395, 396.

ДОМАЗАР Зиновій — 249.

ДОМЕТ (проф. Євген Онацький) 99, 102, 103.

ДОНЦОВ Дмитро — 46, 362.

ДУМІН Осип — 8.

ЕРІО — 377.

ЄНДИК Ростислав, д-р — 162, 409.

ЖДАНОВИЧ Олег — 266.

ЗАБЛОЦЬКИЙ Юліян — 247.

ЗАБОРОВСКІ Петро — 43, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 40, 62, 63, 66.

ЗАГАЙКЕВИЧ Володимир, д-р — 391, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 404, 406, 407.

ЗАКОШТУЙ Ананій — 44, 45.

ЗАЦНИЙ Лев (Декан) — 295.

ЗДРІІЛЬ Федько — 44.

ЗЕЛЕНИЙ (псевдо) — 208, 209, 221, 234, 246, 248, 249, 250.

ІРТЕН (Іван Габрусевич) — 34, 36, 38, 132, 172, 173, 234, 238, 239, 240, 259, 280.

КАНДИБА Олег, д-р, (Ольжич) — 139, 200, 289, 307, 392.

КАПУСТЯНСЬКИЙ Микола, ген. — 129, 137, 200, 351, 359, 392, 393, 409.

КАРБОВИЧ Зиновій (Ярослав Стецько) — 92, 99, 103, 105, 106, 110-12-13-14-15-16-17-19-22-23, 125, 128, 129, 273, 281.

КАРПАТ (Ріхард Ярий) — 281, 286.

КАЧМАР Василь — 410, 411.

КАЧМАР Володимир — 92.

КВІТКОВСЬКИЙ Денис, д-р — 412.

КІНДРАТ (полк. Роман Сушко) — 227.

КЛАДОЧНИЙ Йосип, о. д-р — 43.

КЛИМИШИН Микола — 92, 281.

КНИШ Зиновій — 22, 318, 346, 405.

КОВАЛЮК — 49.

КОВАЛЬ (Степан Ленкавський) — 132, 290.

КОЛОДЗІНСЬКИЙ Михайло — 31, 32, 33.

КОЛОДІЙ Гриць — 306.

КОНОВАЛЕЦЬ Євген, полк. — 13, 34, 36, 39, 40, 76, 79, 84, 94, 105, 125, 137, 141, 147, 194, 264, 294, 311, 314, 315, 324, 364, 366, 367, 368, 369, 371, 376, 386, 389.

КОРДЮК Богдан, д-р — 70, 71.

КОРЖАН Михайло — 266.

КОРІНЬ Федько — 44, 45.

КОРОБЧУК Никон — 44.

КОССАК Зенон — 46, 47, 61, 62, 63, 64.

КРАВЦІВ Богдан — 100, 168.

КРАЄВСЬКИЙ Степан — 317.

КРАНСЬКИЙ Володимир — 358.

КРЕМІНСЬКИЙ — 372.

КРИВОНІС (псевдо) — 359.

КРИШТАЛЬ Юрко — 44, 46, 49, 161.

КРОХМАЛЮК Юрко, інж. — 399, 401.

КУБІЙОВИЧ Володимир, проф., д-р — 160, 161, 173, 174, 203, 204, 206, 218, 219, 220, 221, 222, 248, 350, 395, 396, 397, 398, 399, 401.

КУЗИК Степан — 156.

КУНИЦЬКИЙ Леонтій, о. прелат — 317.

КУРМАНОВИЧ Віктор, ген. — 129, 141, 200.

КУЦ Олександер — 45.

ЛАМПІКА Любомир — 44, 46.

ЛАПИЧАК Тома, д-р — 250.

ЛАПЧИНСЬКИЙ — 21.

ЛЕБЕДЬ Микола — 34, 36, 40, 41, 71, 92, 94, 242.

ЛЕВИЦЬКА Зена — 337.

ЛЕВИЦЬКА Ольга — 317.

ЛЕВИЦЬКИЙ Борис — 339, 344, 345.

ЛЕВИЦЬКИЙ Дмитро, д-р — 317.

ЛЕМІШКА Іван, д-р — 388, 389.

ЛЕНІН Володимир — 91.

ЛЕНКАВСЬКИЙ Степан (Коваль) — 41, 92, 132, 150, 162, 167, 169, 171, 174, 178, 179, 188, 230, 232, 257, 289, 290, 291.

ЛЕНЧИЦЬКИЙ Роман, мгр. — 306.

ЛИСЯК Павло, д-р — 406.

ЛІМНИЦЬКИЙ (Ярослав Барановський) — 292, 301, 302.

ЛІСОВИЙ Р. — 30, 320, 360, 361, 365.

ЛІСЬКЕВИЧ Володимир, мгр. — 406.

ЛОПАТИНСЬКИЙ (Василь Тимчій) — 73, 74, 86, 96, 100, 329, 334, 336, 337.

ЛУЦЬКИЙ Остап — 317.

МАЙСТРЕНКО Іван — 346.

МАКАР (Ярослав Барановський) — 134, 185, 189, 194, 195, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 247, 254, 256, 260, 273, 278, 287, 289, 292, 294, 298, 302, 304, 306, 311, 312, 313, 387, 388.

МАКАР Володимир — 385.

МАКОВЕЦЬКИЙ ЯКІВ, д-р — 235.

МАКОГІН, полк. — 48.

МАКСИМ'ЮК Микола — 44, 46, 47, 150, 161, 181, 183, 185, 197, 237.

МАЛЮЦА Іван — 40.

МАРІЙ — 24.

МАРТИНЕЦЬ Володимир, інж. — 138, 351, 359.

МАРЧАК (Іван Равлик) — 280.

МАСЛОВСЬКИЙ Степан — 44.

МЕДВІДЬ (Опришок) — 337.

МЕЛЬНИК Петро — 44.

МИГУЛ Іван — 44, 46.

МИКИТЮК Іван, інж. — 46.

МИРОВИЧ — 70.

МИРОН Дмитро (Орлик) — 46, 358.

МИСЬКЕВИЧ Володимир — 406.

МИХАЙЛЮК Богдан (Зиновій Книш) — 78.

МИЦИК Василь — 267.

МИЦИК Іван (Аскольд) — 254, 266, 267, 268, 270, 272, 289, 290, 307, 318, 319.

МИЦИК Роман — 156, 157, 158, 159, 242, 243, 266, 267, 271.

МІК (Ярослав Старух) — 280.

МІЛЕК Ян — 60.

МІЛЛЕР — 78.

МІРЧУК Петро, д-р — 318, 386.

МІТРИНГА Іван — 344, 345.

МОТРЯ ("Біла") — 207, 208, 209, 248, 266.

МОХНАЦЬКИЙ Юрко — 209, 405, 413.

МУДРИЙ Василь — 397.

МУДРИК Андрій, інж. — 173, 219, 221.

МУССОЛІНІ Беніто — 91, 348.

МУХА (псевдо) — 268.

НАГАЙСЬКИЙ Василь — 180.

НАПОЛЕОН — 21, 354.

НЕБЕЛЮК Мирослав, д-р — 351.

НЕДОБИТИЙ (Микола Климишин) — 280.

НИДЗА Володимир — 67.

НОВАК Юзеф — 43, 63, 64, 67.

ОЛЬЖИЧ (д-р Олег Кандиба) — 129, 139, 200, 201, 202, 260, 266, 289, 306, 307, 387, 392, 393, 408.

ОМЕЛЬЧЕНКО Тиміш, підполк. — 255.

ОНАЦЬКИЙ Євген, проф. — 99, 111, 141.

ОНУФЕРКО Григор — 403, 407.

ОПРИШОК (Медвідь) — 337.

ОРГАНІСТ Степан — 390.

ОРЛИК (Дмитро Мирон) 358.

ОСІДАЧ Микола, інж. — 400.

ПАВЕНЦКИЙ Антін, д-р — 174.

ПАВЛИШИН, д-р — 52.

ПАЛАДІЙЧУК Р. — 344, 345.

ПАЛІЇВ Дмитро — 107, 168, 334, 347, 350.

ПАНЧЕНКО Тамара — 406.

ПАНЧЕНКО-ЮРЕВИЧ, д-р — 412.

ПАШКІВСЬКИЙ Володимир, о. — 390.

ПЕРЕБИЙНІС (Дмитро Грицай) — 92, 372.

ПЕТРОВИЧ (Василь Турковський) — 280.

ПЄРАЦКІ Бронислав — 40, 52.

ПИЛИПЧУК Віктор — 266.

ПІЛСУДСЬКИЙ Йосип — 91.

ПОЛІКАРПЕНКО Г. — 78, 79.

ПОЛІЩУК Петро — 172.

ПОЛТАВА Петро — 20.

ПОМПЕЙ — 24.

ПОПАДЮК Володимир — 151, 152, 407.

ПОТАПІВ Євген — 44.

ПРИШЛЯК Йосип — 306.

ПШЕНИЧНИЙ — 372.

РАВЛИК Іван — 42, 43, 48, 49, 50, 58, 60, 65, 92, 165, 180, 186, 211, 223, 224, 234, 235, 238, 239, 240, 251, 252, 281, 304, 312, 313, 373, 409.

РАДВАНСЬКИЙ — 306.

РАДОНЬ — 61.

РАК Ярослав, мгр. — 172.

РЕБЕТ Лев, д-р — 118, 294, 306.

РЕВАЙ Юліян — 301, 302.

РЕВ'ЮК, сот. — 154.

РЕНС (Зиновій Книш) — 31, 206, 209, 214, 215, 225, 226, 228, 229, 241, 254, 272, 392, 405.

РИВАК — 344, 345.

РОГАЧ Іван — 266.

РОСОХА Степан, д-р — 201, 202, 255, 411.

РУДАКЕВИЧ Остап — 150, 156, 161, 223.

САМЧУК Улас — 409.

СВОБОДА Франц (Остап Чучкевич) 187, 188, 192, 193, 202, 207, 235, 289.

СЕМАКІВСЬКИЙ Теодор — 153, 154, 155.

СЕМЕНЮК, учит. — 44.

СЕНИК Омелян (Гриб, Грибівський) — ЗО, 33, 37, 72, 80, 81, 133, 134, 135, 137, 140, 163, 187, 194, 258, 260, 264, 278, 295, 301, 302, 348, 359, 360, 363, 364, 369, 392.

СЕРЕДИНСЬКИЙ Олександер, інж. — 400.

СЄРАНТ -— 223, 312.

СИЧ (полк. Роман Сушко) — 71, 81, 86, 94, 95, 97, 100, 101, 136, 150, 151, 152, 162, 168 169, 170, 173, 174, 175, 185, 186, 189, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 206, 209, 210, 222, 240, 241-2, 252, 258, 260, 275, 237, 238, 239, 240, 242, 244, 245, 246, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 260, 273, 275, 279, 280, 288, 289, 374, 399, 411.

СІКОРСЬКИЙ, ген. — 353, 354.

СКРИПЧЕНКО-ҐОНТА Олександер, інж. — 391, 398, 399, 400, 401, 403.

СОБІНСЬКИЙ, куратор — 166.

СОЛОВІЙ — 107, 350, 351.

СТАРОСОЛЬСЬКИЙ Володимир, д-р — 249.

СТАРОСОЛЬСЬКИЙ Юрій, д-р — 249, 250.

СТАРУХ Ярослав — 90, 150, 165, 172, 173, 178, 186, 193, 211, 220, 281, 396, 403, 409.

СТАХІВ Володимир — 83, 92.

СТАХІВ Євген — 341.

СТЕПНЯК (д-р Сидір Чучман) — 125, 134, 143.

СТЕЦЬКО Ярослав — 92, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110 - 119, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 135, 257, 273, 274, 218, 285, 295, 318.

СУЛЛЯ — 24.

СУШКО Роман, полк. — 94, 95, 97, 98, 122, 139, 156, 160, 172, 183, 184, 189, 200, 212, 227, 239, 240, 241, 242, 244, 258, 275, 304, 350, 359, 392, 394.

СЦІБОРСЬКИЙ Микола, інж., підполк. — 10, 18, 25, 26, 34, 37, 79, 109, 112, 115, 117, 129, 137, 191, 192, 200, 202, 210, 222, 240 - 242, 252, 258, 260, 275, 284, 288, 298, 299, 316, 351, 359, 393, 409, 411.

ТАНЧАКІВСЬКА Таня — 174.

ТЕМНИК Юліян, інж. — 305.

ТЕРЕН Михайло — 42, 43, 45.

ТИМЧІЙ Василь (Лопатинський) — 73, 86, 329, 334, 336, 337.

ТУРАШ Мирослав (Грабовський) — 118, 294, 298.

ТУРКОВСЬКИЙ Василь — 92, 281.

ТЮШКА Йосип — 70, 294.

УЛИЦЬКИЙ Остап, мгр. — 406, 407, 408.

ФІЦ — 61.

ФРАНК Ганс, др — 399.

ФУРМАН — 61.

ХОМ'ЯК Михайло — 410, 411.

ЦЕЗАР — 24.

ЦЕЛЕВИЧ Володимир, д-р — 317.

ЦІРИЧ, ген. — 75.

ЦМОЦЬ — 260, 269.

ЧЕМЕРИНСЬКИЙ Ярослав, о. — 382, 383.

ЧИГУН Володимир, пор. — 234, 244, 246.

ЧИЖЕВСЬКИИ (Демид) — 372.

ЧОРНІЙ (д-р Юліян Вассиян) — 288.

ЧОРЧІЛ — 113.

ЧУПРИНКА Тарас — 339.

ЧУЧКЕВИЧ Остап — 187.

ЧУЧМАН Сидір, д-р — 125, 134, 143, 144, 200, 278.

ШАМАНЕК, полк. — 75.

ШАФРАНСЬКИЙ Микола — 44.

ШЕВЧУК Ілько 44.

ШЕМБЕЛЬ Іван — 306.

ШЕПАРОВИЧ Юліян — 194.

ШЕРЛЕЙ — 43, 46, 53, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 66.

ШПІГЕЛЬФОГЕЛЬ — 75.

ШРЕДЕР — 412.

ШТЕФАН Августин — 301, 302.

ШТИКАЛО Дмитро — 344, 345.

ШУЛЯК О. — 79.

ШУХЕВИЧ Роман (Щука) — 40, 42, 43, 48, 65, 70, 71, 92, 96, 98, 110, 111, 132, 166, 167, 169, 171, 230, 232, 251, 252, 257, 280, 289, 291, 304.

ШУХЕВИЧ Степан, д-р — 65, 66, 95, 96, 97, 291, 403, 406, 407.

ЩУКА (Роман Шухевич) — 132, 136, 206, 234, 280.

ЮЛЬКО (Олекса Гасин) — 280.

ЮРЕВИЧ-ПАНЧЕНКО, д-р — 412.

ЯРИЙ Ріхард (Карпат) — 13, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 93, 110, 114, 130, 131, 132, 133, 143, 144, 145, 185, 194, 200, 201, 202, 203, 204, 216, 217, 257, 273, 279, 281, 286, 302, 303, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 349, 364.

ЯЦЕНКО Павло (Валюх) — 77, 314, 315, 371, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389.

ЯЦУРА Федір, ІНЖ. — 150, 151, 206, 216, 218, 223, 224, 232, 234,235, 237, 238, 242, 245, 266, 291, 309, 310, 311, 318,388, 389, 390.

ЗМІСТ

	стор.
Передмова	3
1. Розділ: Як родиться сумнів	13
2. Розділ: У погоні за вождем (Розповідь "Терна")	43
3. Розділ: Опозиція скидає маску.	69
4. Розділ: РП ОУН проти ПУН	92
5. Розділ: Переговори	130
6. Розділ: Народжується відпір диверсії.	150
7. Розділ: ПУН випростовує плечі	185
8. Розділ: План удару по диверсії	206
9. Розділ: Настав наш час!	234
10. Розділ: Після виступу ПУН	254
11. Розділ: Головний Революційний Трибунал	273
12. Розділ: Слово за Степаном Бандерою	320
13. Розділ: Зрада Ярослава Буя-Горбового	371
14. Розділ: Краківський Осередок ПУН	391
Покажчик імен	415

ПРАЦІ ТОГО САМОГО АВТОРА (під власним або прибраним назвищем – Богдана Михайлюка)

І. Дрібні брошури:

А. В серії "За що ми боремося? — Бібліотека Українського Націоналіста":

1. Шануймо наше минуле, але не засмічуймо традиції, 1947,
2. Природа українського націоналізму, 1947,
3. Пояснення до Програми Організації Українських Націоналістів, 1947,
4. Міжнародне політичне положення та українська справа, 1948,
5. Організація Українських Націоналістів і Українська Національна Рада, 1948,

Б. В серії "Політична Бібліотека Українського Націоналіста":

1. Що таке політична еміграція і в чому її значення? 1953,
2. Які небезпеки грозять українській політичній еміґрації і як з ними бореться ОУН? 1953,
3. ОУН — сумління нації, 1953,
4. Підривна робота большевиків у Канаді, 1953,
5. Перший листопад і український націоналізм, 1953.

ІІ. Публіцистика:

1. Справа Ярослава Барановського - Макара, Краків 1940,
2. Сьогодні й завтра — думки націоналіста, Вінніпег 1950,
3. Варшавський Договір у світлі націоналістичної критики, 1950,
4. Бунт Бандери, На чужині 1950,
5. Під знаком тривожного майбутнього — думки націоналіста, Чікаґо 1951.

ІІІ. Праці в збірниках і періодиках:

1. La controverse sur l`Ukraine, ("Revue Politique et Parlamentaire", Paris October 1952,
2. Винниченко — чи Петлюра? ("Розбудова Держави", квартальниг "Зарева", чч. 2 і 3 за 1953),
3. Бойові дії ОУН на Західньо-Українських Землях у першому десятилітті її існування, (Збірник "Організація Українських Націоналістів 1929 - 1954", На чужині 1955),
4. Уривки з праці п. н. "Микола Міхновський — батько модерного українського націоналізму":
а) Конституція України в проекті "Української Народної Партії", ("Самостійна Україна" чч. 9-12 за 1957 рік),

б) Військова діяльність Миколи Міхновського, ("Самостійна Україна", ч. 1 - 2 за січень - лютий 1958 року),
в) Микола Міхновський і вибори до IV Думи, ("Самостійна Україна", ч. 3 - 5 за березень - травень 1958 року).

IV. Мемуаристика:

1. Дух, що тіло рве до бою... (Юліян Головінський, Крайовий Комендант УВО), Вінніпег 1951,
2. Дрижить підземний гук, (спогади з 1930 і 1931 років у Галичині), Париж - Вінніпег 1953,
3. На порозі невідомого, спогади з 1945 року, Париж 1955,
4. Перед походом на Схід — спогади й матеріяли до діяння організації Українських Націоналістів у 1939 - 1941 роках, частини I. і II.
5. Розбрат — спогади й матеріяли до розколу в ОУН 1940 року.

V. Розповіді:

1. В яскині лева — українець у польському підпіллі, на підставі записок і матеріялів Тадея Ґордона, Торонто 1958,
2. За чужу справу, розповідь Михайла Козія з села Богданівка, повіт Скалат, його пригоди в большевицькому полоні й у польській армії генерала Андерса, Париж 1958,
3. Говорить Підгір'я, розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта Окружної Команди УВО в Станиславові, Чікаґо 1958.

VI. Інші праці:

1. Устрій ОУН — порівняльна студія, Буенос Айрес - Вінніпеґ 1952,
2. Історія української політичної думки до кінця XVIII століття, популярний нарис, Париж - Вінніпеґ 1952,
3. У тристаріччя Переяславського Договору (1654 - 1954), Торонто 1954.

VII. Переклади:

Арнольд Тойнбі: Світ і Захід, ("Українське Слово", Париж, чч. 698 - 708 за 1955 рік).

VIII. Готове до друку:

1. Голос з підпілля (розповідь Кривоноса),
2. Б'є дванадцята — спогади з-перед німецько-московськоі війни в 1941 році.